

KYRKOHISTORISK ÅRSSKRIFT

UTGIVEN AV

EMANUEL LINDERHOLM

Tjugufemte årgången

1925



UPPSALA OCH STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
I DISTRIBUTION

SKRIFTER UTGIVNA AV KYRKOHISTORISKA FÖRENINGEN. I : 25

KYRKOHISTORISK ÅRSSKRIFT

UTGIVEN AV

D. EMANUEL LINDERHOLM

PROFESSOR I KYRKOHISTORIA VID
UPPSALA UNIVERSITET

TJUGUFEMTE ÅRGÅNGEN

1925



UPPSALA OCH STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
I DISTRIBUTION

UPPSALA 1926
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
25425

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

II. *Meddelanden och aktstycken.*

III. *Anmälningar och granskningar.*

KYRKOHISTORISKA FÖRENINGENS ÅRSMÖTE 1925.

§ 1.

Kyrkohistoriska Föreningens 26:te årsmöte hölls å Teologiska Fakultetens sessionsrum i Uppsala den 27 maj 1925 kl. 2 e. m. och öppnades av Föreningens ordförande, Professor Em. Linderholm.

§ 2.

Sekreteraren uppläste följande

ÅRSBERÄTTELSE FÖR ARBETSÅRET MAJ 1924—MAJ 1925.

Av Kyrkohistorisk Årsskrift har 24:de årgången utkommit, innehållande avhandlingar och uppsatser av domkyrkosyssloman N. J. Söderberg, fil. d:r J. Gabrielsson, professorerna K. V. Zetterstéen och R. Reitzenstein samt docenten Tor Andræ. Under »Meddelanden och aktstycken» har teol. och fil. kand. G. Westin påbörjat utgivandet av »Handlingar och aktstycken till George Scotts verksamhet i Sverige». Därjämte ingå bokanmälningar av domprosten E. Stave och prof. G. Wetter. Till den 25:te årgången komma bidrag att lämnas av doc. Andræ, prof. emer. G. Loesche, Wien, den protestantiska Österrikiska kyrkohistorieforskningens Altmeister, samt teol. och fil. kand. G. Westin.

Antalet ständiga medlemmar utgör liksom vid förra årsmötet 9. Av de årligen betalande, som då utgjorde 414, ha under året 50 avgått, därav, såvitt känt är, 5 genom döden. 15 nya medlemmar ha tillkommit. Antalet årligen betalande medlemmar har sålunda minskats med 35 och utgör f. n. 379.

Uppsala den 27 maj 1925.

Yngve Brilioth.

§ 3.

Härefter upplästes följande:

REVISIONSBERÄTTELSE AVGIVEN DEN 22 MAJ 1925.

Undertecknade av Kyrkohistoriska Föreningen utsedda revisorer hava denna dag granskat föreningens räkenskaper för arbetsåret 1924—1925 och lämna därvid följande redogörelse:

Grundfonden.

Behållning från år 1923	kr.	1,600: —
Besparade räntemedel	»	104: 05
Räntor året 1924	»	66: 58
Summa kronor		1,770: 63

Sammandrag av kassakonto arbetsåret 1924—1925.

Inkomster:

Saldo från föregående arbetsår	kr.	7,078: 16
Medlemsavgifter, postavgifter för årsskriften samt försålda publikationer	»	3,378: 45
Statsbidrag	»	2,200: —
Räntor	»	126: 64
Summa kronor		12,783: 25

Utgifter:

Postavgifter	kr.	374: 24
Redaktörsarvode	»	400: —
Skattmästarens arvode	»	50: —
Årg. 1923 betald	»	4,409: 10
» 1925 »	»	4,751: 60
Annonser, adresskrivning m. m.	»	104: —
Saldo till kommande år	»	2,194: 31
Summa kronor		12,783: 25

Föreningens ekonomiska ställning.

Föreningens grundfond utgör numera, besparade räntor inberäknade, kr. 1,770: 63, insatta å kapitalräkning i Upplands Enskilda Bank.

Till kommande arbetsår överföres en behållning av kr. 2,194: 31.

Räkenskaperna hava vi funnit noggrant och riktigt förda samt med vederbörliga verifikationer försedda, och då ingen anledning till anmärkning förefunnits, tillstyrka vi full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren, doc. G. Ljunggren, för den tid, som revisionen avser.

Uppsala den 22 maj 1925.

Gustaf Lizell. *Axel Nelson.*

På revisorernas förslag beviljade föreningen skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet, och ordföranden gav uttryck åt föreningens tacksamhet för hans arbete.

§ 4.

Föreningen beslöt åt arbetsutskottet uppdraga att bestämma storleken av det dyrtidstillägg, som jämte den ordinarie avgiften bör av medlemmarna erläggas under nästa arbetsår.

§ 5.

Enligt stadgarnas bestämmelse företogs utlottning av två av arbetsutskottets medlemmar, och härvid föll lotten på ordföranden, prof. Linderholm, och vice ordföranden, domprosten Stave, vilka båda återvaldes.

§ 6.

Anmälde undertecknad sekreterare, att han på grund av avflyttning från staden vore nödsakad att avgå ur arbetsutskottet. Ordföranden uttryckte föreningens tacksamhet för sekreterarens verksamhet i dess tjänst och bad honom till sitt nya arbetsfält medtaga dess lyckönskningar. Därefter valdes till medlem av arbetsutskottet i den avgående sekreterarens ställe kyrkoherden docenten Tor Andræ.

§ 7.

Till revisorer valdes domprosten G. Lizell och förste bibliotekarien A. Nelson, samt till deras suppleanter docenten G. Lindberg och redaktören fil. d:r E. N. Söderberg.

§ 8.

Till att jämte ordföranden justera protokollet utsågs docenten G. Lindberg.

§ 9.

Höll undertecknad ett föredrag över ämnet: *Ur Johannes Hildebrandi's kopiebok.* I anledning av föredraget yttrade sig ordföranden, varefter sammanträdet upplöstes.

Uppsala den 27 maj 1925.

Yngve Brilioth.

KYRKOHISTORISKA FÖRENINGENS ARBETSUTSKOTT.

Efter skedda nyval består arbetsutskottet av följande medlemmar, samtliga i Uppsala:

Ordf. och Red. för Kyrkohist. Årsskrift: Prof. Em. Linderholm.
V. Ordförande: f. d. Domprosten Prof. Erik Stave.
Sekreterare: Docenten Tor Andræ.
Skattmästare: Docenten G. Ljunggren.
Femte ord. ledamot: Prof. K. G. Westman.

MEDDELANDEN FRÅN REDAKTIONEN.

För Kyrkohistorisk Årsskrift avsedda uppsatser, recensioner och recensionsexemplar sändes direkt till dess Redaktör, adress blott *Uppsala*. Alla rekvisitioner och förfrågningar av ekonomisk natur ställas till Skattmästaren, samma adress.

Till ledning för blivande medarbetare meddelas, att manuskript bör vara i fullt tryckfärdigt skick och helst maskinskrivet.

För undvikande av onödiga, dyra korrekturkostnader bör manuskriptet vara noga och konsekvent interpunkterat samt fullt korrekt i fråga om anförda författare och arbeten. Noterna redigeras i överensstämmelse med denna årgång.

För större uppsatser och undersökningar är det önskvärt, att resp. författare före slutredigeringen rådgöra om planläggning m. m.

Korrektur återsändes direkt och fortast möjligt till Redaktören, med anteckning om önskat antal särtryck, som lämnas gratis till ett antal av 20 exemplar. För större antal liksom ock för särskilt omslag har förf. att vända sig till tryckeriet.

Författarhonorar kan t. v. blott i undantagsfall komma i fråga.

Uppsala i februari 1926.

Äldre årgångar av Kyrkohistorisk Årsskrift finnas att få f. o. m. 2 årg. (1901 ff.) till ett pris av 4 kr. per årg. 2—20 samt 5 kr. per årg. 21—23 vid direkt rekvisition hos skattmästaren, adress Uppsala. Tages årg. 2—23 på en gång nedsättes priset till kr. 100:—.

Till N. J. Söderbergs avhandling om *Uppsala domkyrkas restaurering 1885—1893* har utgivits ett ståtligt album i stort kvartformat, innehållande 69 planscher med 173 figurer över kyrkan före, under och efter restaureringen samt ett flertal intressanta ritningar och olika restaureringsförslag. Detta album kan icke medsändas årsskriften kostnadsfritt, men då det är av stort värde för dem, som äro intresserade av att närmare följa författarens framställning, har Årsskriftens utgivare förbehållit abonnenterna rätt att, så långt upplagan räcker, till halva priset förvärva detsamma. Rekvisition kan ske hos *Almqvist & Wiksells Boktryckeri A.-B., Uppsala,* som expedierar albumet inom landet mot postförskott av kr. 5:— plus porto 70 öre.

Linnés religionsfilosofiska betraktelser.

I företal och inledningsord till Systema naturæ.

av

Teol. lic. ELIS MALMESTRÖM.

Källor och Litteratur.

A. Skrifter av Linné.

Ordnade i kronologisk följd efter J. M. Hulth, Bibliographia Linnaeana, Upsala 1907.

CAROLI LINNÆI ... Systema naturæ, sive regna tria naturæ systematice proposita per classes, ordines, genera & species. Lugduni Batavorum ... 1735 = 1 originalupplagan.

CAROLI LINNÆI Naturæ curiosorum Dioscoridis secundi Systema naturæ in quo naturæ regna tria, secundum classes, ordines, genera, species, systematice proponuntur. ... Stockholmiæ ... 1740 = 2 originalupplagan.

CAROLI LINNÆI ... Systema naturæ sistens regna tria naturæ etc. ... Stockholmiæ ... 1748 = 3 originalupplagan.

CAROLI LINNÆI ... Systema naturæ, sistens regna tria naturæ etc.... Holmiæ ... 1758—59 = 4 originalupplagan. Här användes blott del I 1758. Då även efterföljande är att anse som fjärde originalupplagan, citeras dessa båda editioner med årtal, resp. 1758 och 1766.

CAROLI A LINNÉ ... Systema naturæ per regna tria naturæ etc. ... Holmiæ ... 1766—67. Se föregående edition.

CAROLI LINNÆI Sveci Doctoris Fundamenta botanica ... Amstelodami ... 1736.

CAROLI LINNÆI ... Genera plantarum eorumque caracteres naturales ... Lugduni Batavorum ... 1737.

CAROLI LINNÆI ... Classes plantarum Lugduni Batavorum ... 1738.

CARL LINNÆI ... *Tal, om märkwärdigheter uti insecterne, hållit för Wettenskaps-Academien* ... *1739* ... Stockholm, 1739.

Doctor Linnæi Tanckar om grunden til oeconomien genom naturkunnogheten och physiquen. — Stockholm, *Vet. Ak. Handl.*, I, 1740 p. 411—429.

CARL LINNÆI ... *Wästgöta-resa* ... *förrättad 1746* ... Stockholm, 1747.

Specimen academicum de curiositate naturali ... Holmiæ [1748]. Se även Curiositas naturalis i *Skrifter af* Carl von Linné *utg. af Vet.-Ak.*, 2, 1906, p. 245—267. [Översättning av Th. M. Fries.]

Specimen academicum de oeconomia naturæ ... Upsaliæ [1749]. Se o. a. *Skrifter*, p. 1—64.

Caroli Linnæi ... Philosophia botanica ... Stockholmiæ ... 1751.

Dissertatio academica de politia naturæ ... Upsaliæ [1760]. Se o. a. *Skrifter*, p. 155—176.

Deliciæ naturæ. *Tal, hållit uti Upsala dom-kyrka år 1772* ... Stockholm ... 1773.

Nemesis Divina. Anteckningar av Carl von Linné. Handskrift i Upsala Universitets Bibliotek, sign. X: 232.

Carl von Linnés Anteckningar öfver Nemesis divina, utg. af Elias Fries och Th. M. Fries. Upsala 1878.

Lachesis naturalis qui tradit Diætam Naturalem och Collegium Diæticum *eller Academiska föreläsningar öfver Diæten* — under titeln *Linnés Dietetik* — utgivna af A. O. Lindfors. Upsala 1907.

B. Rådfrågad litteratur.

(Blott det viktigaste upptages i denna förteckning.)

Plinius. — C. Plini Secundi Naturalis Historiæ libri XXXVII ... edidit Carolus Mayhoff, vol. I, Lipsiæ MCMVI, vol II, Lipsiæ MCMIX

Seneca. — Clarke and Geikie, *Physical sience in the time of Nero, being a translation of the Questiones naturales of* Seneca, London 1910.

Seneca. — L. Annæi Senecæ Naturalium Quæstionum libros VIII edidit Alfred Gercke, Lipsiæ MCMVII.

Fries, Th. M., *Linné*, I—II, Stockholm 1903.

Nordenskiöld, Erik, *En blick på Linnés allmänna naturuppfattning och dess källor*. Svenska Linné-Sällskapets årsskrift VI, Upsala 1923, s. 19 ff.

Windelband, Wilhelm, *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*, Tüb. 1916. På denna återgå de filosofiska utredningarna i efterföljande undersökning.

Worm, Museum Wormianum seu Historia Rerum Rariorum ... quæ Hafniæ Danorum in ædibus Authoris servantur. Adornata ab Olao Worm ... Lugduni Batavorum CIϽIϽLV.

I.

Att Linné 1735 utgav Systema naturæ, och att därmed lades en hörnsten i naturkunskapens grund är väl bekant för de svenskar, som ha någon kännedom om vårt lands andliga odling. Men vad denna bok f. ö. innehåller, svåråtkomlig utanför biblioteken och skriven på latin som den är, veta nära nog endast de naturvetenskapliga fackmännens latinkunniga mindretal. Det är skada, ty Systema naturæ, särskilt i de äldre, måttligt stora upplagorna, är ingen tråkig litteratur. Med den kunskap, som en vanlig studentexamen skänker, ja, måhända än mindre, är det ej svårt att låta de torra bokstäverna få liv. I första upplagan känner man därtill, att här är det nära fullmogna resultatet av Linnés djärva gång till vetenskaplig klarhet. Väl återstår mycket att ändra och än mer att lägga till, men man förmärker ingen darrning på handen, då Linné nu drar upp grundritningen till *det* av hans stora verk, som *ensamt* skulle varit nog att trygga hans ställning som banbrytare. Dock — är innehållet i Linnés Systema naturæ för de flesta okänt, är det likväl några ord i detta arbete, som kommit det att leva i mångas minne. Det är de orden ur företalet, som börja så: »Jag såg den oändliga, allvetande och alsmächtige Guden på ryggen, då han gick fram, och jag hisnade...» Man kan få höra människor, som just eljest icke tagit reda på mer av Linné än som står i Thore Magnus Fries' alldeles utmärkta teckning av Linné i Folkskolans läsebok eller sonens, Robert E. Fries', lilla goda biografi, läsa dessa ord utantill och göra det med en djup känsla av vördnad. Detta företal förekommer dock endast i fjärde originalupplagans[1] editioner samt i Gmelins edition. Det är heller ej det enda uttrycket för Linnés religiöst grundade naturfilosofi i detta verk, ehuru det mest

[1] Upplagorna återgivas här enligt J. M. HULTH, Bibliographia Linnaeana, Uppsala—Berlin 1907, s. 2—16. Se litteraturförteckningen.

gripande. Då någon undersökning av tankar och innehåll i dessa företal och inledningar ej tidigare gjorts, och då de bjuda bidrag till kännedomen om Linnés religionsfilosofiska blick på tillvaron, är det av en viss betydelse, att de underkastas en granskning och framställas så, att det blir klart, huru de sammanhänga med Linnés livsåskådning för övrigt. Här kommer alltså icke de allmänna, vetenskapliga, blott de spekulativa, religiöst motiverade betraktelserna — såsom de nu gå att skilja från varandra — att behandlas.

II. Observationes in Regna III. Naturæ.

Redan i första upplagan har Linné, sid. 3, Observationes in Regna III Naturæ, iakttagelser i naturens tre riken. Som de äro av vikt för vårt ämne meddelas de här jämte översättning:

1. Si opera Dei intuemur, omnibus satis superque patet, viventia singula ex ovo propagari, omneque ovum producere sobolem parenti simillimam. Hinc nullæ species novæ hodienum producuntur.

1. Om vi betrakta Guds verk, visar det sig tillräckligt övertygande för alla, att varje levande väsen stammar från ett ägg, och att varje ägg ger livet åt en avkomma, som i högsta grad liknar föräldrarna. Härav kommer sig, att inga nya arter numera uppstå.

2. Ex generatione multiplicantur individua. Hinc (1) major hocce tempore numerus individuorum, in unaquaque specie, quam erat primitus.

2. Genom födelsen fördubblas individerna. Härav följer, att det nu finnes ett mycket större antal exemplar av en och samma art, än vad som fanns ursprungligen.

3. Si hanc individuorum multiplicationem in unaquaque specie retrograde numeremus, modo quo multiplicavimus (2) prorsus simili, series tandem in *unico parente* desinet, seu parens ille ex unico Hermaphrodito (uti communiter in Plantis); seu e duplici, Mare scilicet et Femina (ut in Animalibus plerisque) constet.

3. Om vi följa denna individernas förkning bakåt till en art, så som vi förut (2) räknade framåt, slutar en sådan serie slutligen i *en stamart*, vare sig denna består av en hermafrodit (såsom i allmänhet bland växterna) eller i ett par, naturligtvis då hane och hona (såsom hos de flesta djuren).

4. Quum nullæ dantur novæ species (1); cum simile semper parit sui simile (2); cum unitas in omni specie ordinem ducit (3), necesse est, ut unitatem illam progeneratricem, Enti cuidam Omnipotenti & Omniscio attribuamus, *Deo* nempe, Cuius opus *Creatio* audit.

4. Då inga nya arter finnas (1); då lika alltid föder lika (2); då enhet inom varje art betingar sammanhanget (3), är det nödvändigt, att vi tillräkna denna från stamarten sig härledande enhet något Allsmäktigt och Allvist Väsen, nämligen *Gud*, vars verk kallas

Confirmant hæc mechanismus, leges, principia, constitutiones & sensationes in omni individuo vivente.

5. Individua sic progenita, in prima & tenerrima ætate, omni prorsus notitia carent, ac omnia sensuum externorum ope addiscere coguntur: Ex *Tactu* consistentiam objectorum primario ediscumt; *Gustu* particulas fluidas; *Odoratu* volatiles; *Auditu* corporum remotorum tremorem; & demum *Visu* corporum lucidorum figuram, qui ultimus sensus, præ ceteris, maxima voluptate animalia afficit.

6. Si universa intueamur, Tria objecta in conspectum veniunt, uti. α) remotissima illa corpora *Cælestia;* β) *Elementa* ubique obvolitantia; γ) fixa illa corpora *Naturalia.*

7. In Tellure nostra, ex tribus prædictis (6), duo tantum obvia sunt; *Elementa* nempe, quæ constituunt; & *Naturalia* illa ex elementis constructa, licet modo, præter creationum & leges generationis inexplicabili.

8. *Naturalia* (7) magis sub sensus (5) cadunt quam reliquia omnia (6), sensibusque nostris ubivis obvia sunt. Quæro itaque quamobrem Creator hominem, ejusmodi sensibus (5) & intellectu præditum, in globum terraqueum locaverit, ubi nihil in sensus incurrebat præter Naturalia (7), tam admirando & stupendo mechanismo constructa? anne ob aliam causam, quam ut Observator Artificem ex opere pulcherrimo admiraretur & collaudaret?

skapelsen. Detta bekräftas av inrättningen, lagarna, ordningarna, beskaffenheten och förnimmelsen i varje enskild individ.

5. De individer, som så framfötts, sakna fullständigt i sin första och vekaste ålder all förfarenhet och allt drivas de med hjälp av de yttre sinnena att lära sig. Av *känseln* lära de först föremålens beskaffenhet; av *smaken* flytande ämnen; av *lukten* flyktiga; av *hörseln* avlägsna kroppars rörelse; och omsider av *synen* de synliga kropparnas gestalt; vilket sista sinne framför de andra sinnena skänker djuren en stor vinning.

6. Om vi betrakta universum, är det tre slag av föremål, som komma i vår åsyn, α) de avlägsna *himlakropparna;* β) de överallt lättrörliga *elementen*; γ) de fasta *naturföremålen.*

7. På vårt klot träffa vi av de tre förut nämnda (6) föremålen två stycken, nämligen *elementen*, som äro de grundläggande, och *naturföremålen*, bildade av elementen, låt vara på ett oförklarligt sätt, om man bortser från skapelsens och fortplantningens lagar.

8. *Naturföremålen* (7) påverka oftare våra sinnen (5) än allt annat (6) och de förnimmas överallt. Därför frågar jag, varför Skaparen satt människan, utrustad med sådana sinnen (5) och ett sådant förstånd, på detta jordklot, där intet påverkade sinnena utom naturföremålen, frambragta genom en beundransvärd och underbar inrättning? kan det väl vara av någon annan orsak än att hon som iakttagare skulle av det alltigenom fulländade verket beundra och beprisa Konstnären?

9. Naturföremålen angivas såsom all hushållnings grund. Därav inses nödvändigheten att bedriva vetenskap.

10. Namngivning av de enskilda föremålen och systematisk metod är allt vetandes grund.

11. Qui in Scientia nostra Variationes [i 2. orig.-uppl. Variatietates, i 3. orig.-

11. De, som i denna vår vetenskap ej kunna återföra varieteterna till sina

uppl. Varietates] ad species proprias, Species ad Genera naturalia, Genera ad familias referre nesciunt, & tamen Scientiæ hujus Doctores sese jactitant, fallunt & falluntur; Omnes enim, qui naturalem vere condiderunt Scientiam, hæc tenere debuerunt.

arter, arterna till naturliga släkten, släktena till familjer ock likväl framställa sig som mästare i denna vetenskap, bedraga och bedragas. Ty alla, som i sanning vilja grundlägga naturvetenskapen, böra kunna sådant.

12—16. Bestämning av naturvetenskapsmannens uppgift samt omfånget och innehållet i naturens tre riken.

17—18. Hänvisning till Linnés system.

19. Harangering av J. F. Gronovius och I. Lawson.

På grund av deras ringa intresse ur vårt ämnes synpunkt förbigås Linnés OBSERVATIONES IN REGNUM LAPIDEUM, REGNUM VEGETABILE et REGNUM ANIMALE. Värt att lägga märke till är dock, att Linné redan nu i punkt 12 under OBSERVATIONES IN REGNUM VEGETABILE bestämt anger, att sexualsystemet är artificiellt och måste begagnas tillsvidare, eller till dess att kunskaper förvärvats i sådan omfattning, att ett naturligt system kan uppställas: »... ett naturligt system kan ej konstrueras, förrän allt, som hör till vårt system, är känt. Under tiden måste likväl artificiella system i saknad av ett naturligt uppställas.»

Med ytterst ringa redaktionella ändringar, alltför obetydliga att här anteckna, finnas här anförda OBSERVATIONES i originalupplagorna av 1740, pag. 67—68 och 1748, pag. 210—11; i senare upplagor förekomma de ej.

Vad som i det föregående särskilt är värt att taga fasta på är, att Linnés artbegrepp är det fasta, ur Genesis härledda. Det visar ju tydligt punkterna 1—4 och 11. I första punkten sägs det med programmatisk tydlighet, »att inga nya arter numera uppstå». Bekant är, att Linnés uppfattning om denna arternas konstans bragtes att vackla. I Fundamenta botanica 1736, § 132, säger Linné »att i begynnelsen ett enda könspar av alla levande varelser skapats» och tillägger »suadet ratio» = enligt förnuftets bekräftelse. Alltså både bibliskt och förnuftigt! I Genera plantarum 1737 möter oss samma artbegrepp liksom i Classes plantarum 1738 och i Philosophia botanica 1751. Men i denna sista är det s. a. s. blott officiellt, och Linné anmäler själv tvivel emot dess riktighet. Det är visst. Men å andra sidan ser man, att Linné ända från 1735 till sin död dock höll tvivlen nere. Ty hela hans arbete *förutsätter* en *statisk naturbetraktelse*, och *det* ferment i riktning emot

en utvecklingslära, som skulle bringa ett systems arter ur ett blott systematiskt sammanhang in i ett organiskt, blev Linnés tvivel på arternas enhet ej. Även om hans tanke ej avvisade möjligheten, så är steget därifrån till ett genombrytande av det gamla betraktelsesättet mycket långt. Och som detta hade sin grund i en religiös uppfattning, blev det så mycket säkrare förankrat. Som en metafysisk borgen för denna statiskt-harmoniska tillvaro står också Gud såsom ett Allsmäktigt och Allvist Väsen (punkt 4). Motsvarigheten till ett sådant Väsen är en beundransvärd och underbar inrättning (punkt 8), och följaktligen blir männniskans förnämsta uppgift att »beundra och beprisa konstnären av det alltigenom fulländade verket» (punkt 8). Det är intressant att konstatera denna av Linné så ofta framhävda tanke redan år 1735. Den har, vilket strax lyser igenom, två rötter, en gammaltestamentlig och en klassisk (Seneca), men är dock fullt tidstypisk, såsom framgår av de använda gudsnamnen, Deus Omnipotens et Omniscius och ännu mer Artifex. Vi inhösta som resultat, att Linnés i Observationes uttryckta tankar, vilka givetvis för att komma till sin rätt måste sättas i ett vida större sammanhang, än här kunnat ske och varit lämpligt att göra, innebära en i systematisk form gjord bekännelse av tron på en allvist inrättad, vilande världsordning. Som tankarna på intet sätt äro originella för Linné, har huvudsaken varit att konstatera deras förekomst redan 1735.

III. **Introitus.**

I upplagorna 1758—59, 1766—68, alltså fjärde originalupplagans båda editioner, och Gmelins av år 1688—93 förekomma, utom bibelcitat, som komma att behandlas särskilt för alla upplagorna (—se stycket VI —), nya stycken med religionsfilosofiskt innehåll, nämligen INTROITUS, IMPERIUM NATURÆ och den långa fotnoten under HOMO. Vi gå att i tur och ordning granska dem[1]:

Introitus.

HOMO mundi intraturus theatrum quæritur *Quis* sit: *unde ortus?* e stemmate Creationis; *Quo tendat?* ad vitam beatam; *Quid hic?* intueri naturam; *Quo munere?* curiosum esse

Inledning.

Människan som skall göra sitt inträde på väldens skådebana, frågar *vem* hon är: *av vad härkomst?* av Skaparens hand; *vart bär det han?* till ett lyckligt liv; *vad är uppgiften här?*

1 Ord inom ⟨ ⟩ äro avvikelser eller tillägg i fjärde originalupplagan 1766, inom [ ] med bokstav inom ( ) Linnés fotnoter och citatbelägg.

similemque quidem reliquis animantibus (quæ vorant, ludunt, pruriunt, generant, multiplicantur, dormiunt, commoda stabula quærunt, proximis sui generis inserviunt, vitam tuentur, sentiunt, percipiunt), sed nobiliorem, utpote qui meditatur, ratiocinatur, ⟨qui curiosus observat quæ sensibus patent, indeque sapientius ratiocinando rite concludis, adeoque miratur ...⟩ miratur pulchrum sapientis opus Artificis. O quam contemta res est homo, nisi supra humana se erexerit! Quid enim erat cur in numero viventium se positum gauderet? an ut Cibos & Potiones percolaret? ut hoc corpus casurum periturumque sarciret? quæ tanta necessitas in fundum telluris intime hominem mersit, ut oblitus dierum, oblitus fortunæ melioris, ab hoc se averteret? Puto certe multos ad sapientiam perventuros, nisi superbia magnæ fortunæ inflati, putassent se pervenisse; sapiens utique est, qui fines respicit.

Finis Creationis *telluris est gloria* DEI *ex Opere* Naturæ *per* Hominem *solum.* ⟨Uppl. 1766 hela satsen med kapitäler.⟩

Tanto igitur magis nosse Naturam opere ⟨operæ⟩ pretium, quo nullum majus est! neque enim quidquam habet in se hujus materiæ tractatio pulchrius, cum ⟨dum⟩ multa lateant futura usui, quam quod hominem Magnificentia sua ⟨sui⟩ detinet nec mercede, sed Miraculo colitur!

Quota enim pars operis Tanti nostris

att betrakta naturen; *på vad sätt:* genom att vara kunskapssökande och eljest lik alla andra levande varelser (som äta, leka, äro lystna, föda, förökas, sova, söka tjänliga boplatser, hjälpa de närmaste av sitt eget släkte, skydda livet, förnimma och få erfarenhet) men på ett förnämt sätt, såsom den som tänker på, besinnar sig över, ⟨såsom den som med uppmärksamhet iakttager, vad som kan förnimmas och därav, visare genom sitt omdöme, drager rätta slutsatser och så⟩ beundrar den store Konstnärens sköna verk. O, vilket ringa ting människan är, om hon ej höjer sig över det blott mänskliga. Ty vad var det som gjorde, att hon gladde sig åt sin ställning bland de levandes tal? Kanske det, att hon så väl kunde laga till mat och dryck, eller att hon kunde lappa hop kroppen, då den går mot förfall och förstörelse? eller vad var det för ett behov, som drev henne att söka jordens yttersta grund, så att hon, glömsk av dagar och glömsk av en högre lycka, vände sig bort ifrån sådant? Jag för min del anser, att många skulle komma i besittning av verklig vishet, om de ej, fyllda av högfärd över en stor yttre framgång, redan menat sig ha funnit den.

Ändamålet med *jordens* skapelse *är* GUDs *ära*, uppenbar genom Naturens *verk*, framförd *av* Människan *ensam.*

Att så mycket mer känna naturen är priset för ett sådant arbete, ett pris, som överstiger alla andra. Ty någon bättre användning av denna kunskap finnes ej, — ehuru den har många praktiska lärdomar med sig — än att den visar människan storheten av den i tingen uppenbarade naturens väsen; och så sker studiet icke med tanke på lön utan på grund av den undran, den uppväckt.

Ty huru stor del av ett sådant

oculis committitur, & quam multo, præter hæc, quæ vidimus, in secretum eunt nunquam humanis oculis orientia; neque enim omnia DEUS humanis oculis nota fecit. Multa etenim sunt quæ esse audivimus, qualia autem sint ignoramus! quamque multa hoc primum cognorimus seculo! & quidem multa venientis ævi populus, ignota nobis, sciet! multa seculis tunc futuris, cum memoria nostri exoleverit, reservantur; veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat & longioris ævi diligentia. Rerum enim Natura sacra sua non simul tradit; initiatos nos credimus, in vestibulo ejus hæremus; illa ⟨ejus⟩ arcana non promiscue, non omnibus patent! reducta et & ⟨in⟩ interiori sacrario clausa sunt; involuta veritas in alto latet.

verk, som förnimmes med våra ögon, och hur många i det fördolda begynnande ting utom dem vi se, vilka aldrig ses av mänskliga ögon, finnes det ej; allt har nämligen Gud ej kungjort för mänskliga ögon. Ty det finns mycket, om vars tillvaro vi hört, men vars beskaffenhet vi ej känna. Och huru många ting finnas ej, som vi först i detta sekel lärt känna! Och hur många för oss okända ting skall icke ett kommande tidevarvs släkte känna till! Många upptäckter äro sparade för kommande sekler, när minnet av vårt råkat i glömska; det skall komma en tid, som med en senare ålders vishet drager fram i ljuset vad som nu är gömt. Ty naturen uppläter ej på en gång sin hemlighet; vi tro oss invigda, men vi befinna oss på förgården; dessa hemligheter äro ej tillgängliga, hur som helst och för alla, de äro undanförda till och inneslutna i helgedomens inre. Sanningen gömmer sig oavslöjad i höjden.

Si in hoc juventus sobria ⟨sui Creatoris memor⟩ incumberet [(*) Confer Worm. mus. præfat. I.], ⟨si⟩ hoc Majores docerent, hoc Minores addiscerent, vix tamen ad fundum veniretur, in quo veritas posita est, quam nunc in summa Tellure, & levi manu quærimus. Magni omnino res est rerum Naturæ latibras dimovere, nec contentum exteriore ejus conspectu, introspicere & in Divina ⟨divina⟩ secreta descendere. *Senec⟨a⟩*.

Om den bildade ungdomen ⟨till sin Skapares hågkomst⟩ vinnlade sig härom, om de främste undervisade och deras efterföljare lärde sig detta, komme man likväl knappast till grunden, där sanningen finnes, som vi nu söka över hela jorden, fastän på oskickligt sätt. Det är en uppgift av stor betydelse att tränga ned i det innersta av tingens väsen och icke nöjd med en blick utifrån se ända in och nå fram till den gudomliga hemligheten. *Senec⟨a⟩*.

Intravi itaque densas umbrosasque & Naturæ Silvas, hinc inde horrrentes accutissimis & hamatis spinis, evitavi quotquot licuit plurimas, at neminem tam esse circumspectum didici, cujus non diligentia sibi ipsi aliquando excidat, ideoque ringentium Satyrorum cachinnos, humerisque ⟨meisque humeris⟩ insilientium simiolorum speculationes ⟨Cercopithecorum exsultationes⟩

Jag har gått fram i naturens täta och skuggiga skogar fulla med skarpa och taggiga snår; jag har sökt så mycket som möjligt undvika dem; men jag har också lärt mig, att ingen genom försiktighet och aktsamhet kan helt skydda sig. Därför har jag lugnt fördragit de förbittrade satyrernas hånskratt och de skuttande apornas språng på mina axlar. Jag har beträtt den stig

sustinui, incessi viam & quem dederat cursum fortuna peregi.	och fullbordat den väg, som lyckan tilldelat mig.

Denna inledning innehåller, som synes, sex stycken av växlande längd och icke särdeles väl sammanhängande innehåll. Det, som egentligen intresserar oss i densamma, är dess religionsfilosofiska tankar. Men för att förstå dem och komma dem närmare in på livet, fråga vi efter deras härkomst. Någon tanke eller något uttryck av *klar* biblisk karaktär står ej att finna. I varje fall är satsen om naturens ändamål icke enbart biblisk och är i sammanhanget närmast att betrakta som gängse allmängods i den äldre upplysningens anda. Däremot har Linné givit oss hänvisning till företalet till Ole Worms Museum Wormianum, utgiven i Köpenhamn 1655, som inspirerat honom till de första orden av det femte stycket.[1] Och så förekommer efter samma stycke namnet Seneca, och därmed har han hjälpt oss på traven, ehuru icke mer än att fullkomlig villrådighet består i fråga om huru mycket som är lån eller beroende av Seneca. Det enda arbete av Seneca, varvid det härom kan vara tal, är dennes Quæstiones naturales [libri VII]. Om det sjätte stycket i Linnés INTROITUS undantages, utvecklar han hela innehållet efter denna Senecas geografiska fysik och väderleksteori, ja, tidens och sin egen vana trogen gör han direkta, ordagranna lån. Utropet: »O, quam contemta res est homo, nisi supra humana se erexerit!» återfinnes i början av företalet till liber I, den första boken hos Seneca. Vad som sedan följer därefter nämligen »Quid enim... sarciret» = »Ty vad var... förstörelse» är en fri omskrivning på latin av meningarna närmast före nyss citerade utrop. De lyda hos Seneca på följande vis i översättning: »Vilken orsak till glädje skulle jag ha av att blott och bart höra till de levandes tal? Kanske den att laga till mat och dryck? Eller att uppehålla en sjuk och slapp kropp, som skulle gå under, om jag ej ständigt underhöll den, och så leva en sjuk mans liv?...» Utom talet i första person lägger man märke till, att då Seneca tydligt skriver *farcirem*, underhålla, skriver Linné felaktigt men lika tydligt *sarciret*, lappa upp, bota, vilket dock även ger mening. Men fler lån förekomma.

[1] WORM, Museum Wormianum seu Historia Rerum Rariorum etc. Prefatio ad Lectorem, pag. *4.

Det tredje stycket »Tanto igitur... Miraculo colitur» är en omstuvning av ett ställe hos Seneca i liber VI: IV. Stället lyder hos Seneca i översättning: »Men vad, frågar du, blir då priset för ett sådant arbete? — Det pris, som överstiger alla andra, naturens kännedom. Ty någon bättre användning av denna kunskap finnes ej — ehuru den har många praktiska lärdomar med sig — än att den visar människan storheten av den i tingen uppenbarade naturens väsen[1]; och då sker studiet ej med tanke på lön utan på grund av den undran, som den uppväckt.»

Liksom det tredje är även det fjärde stycket ord för ord näranog taget ur Quæstiones, nämligen ur liber VII: XXX—XXXI. Ordningen är något omkastad. Från slutorden på stycket XXX gör Linné ett hopp in på stycket XXXI, där han tager några meningar och så åter gör ett hopp till ett nytt lån. Jag meddelar i översättning följande delar av den latinska texten, som noga motsvarar, vad Linné lånat: VII: XXX Quam multa... visendus est. VII: XXXI Quam multa... reservantur. XXXI Rerum natura... clausa sunt. »Hur många ting [eg. kroppar] finnas ej därjämte, som aldrig ses av mänskliga ögon. Det är heller ej för människan, som Gud skapat alla ting. Men Han, som leder dem alla, som upprättade och grundade hela denna värld och omgav sig med skapelsen, och som är den större och bättre delen av sitt verk, Han är oåtkomlig för våra ögon, Han kan blott förnimmas av tanken... Hur många djur ha vi ej lärt känna först i våra dagar? Och många, som äro okända av oss, kommer ett kommande tidevarvs släkte att känna. Många upptäckter äro sparade åt kommande sekler, då minnet av vårt har råkat i glömska... Naturen upplåter ej på en gång sin hemlighet. Vi tro oss invigda, men vi befinna oss på förgården. Dessa hemligheter äro ej tillgängliga hur som helst och för alla; de äro undanförda till och inneslutna i helgedomens inre.» Redan av översättningen, men ännu mer av latinet framgår Linnés direkta beroende av Seneca. Om detta sträcker sig även till andra ord av INTROITUS kan jag trots uppmärksamt

[1] Stöd åt denna tolkning ger CLARKE and GEIKIE, *Physical Science in the Time of Nero, being a translation of the Quæstiones Naturales of Seneca*, London 1910, pag. 230, fotnoten. En ordagrann översättning ger ej här bra mening. Människans uppgift vore då att genom naturkunskapen betrakta och lära känna sin egen »magnificentia». Linné skriver ju i känsla härav i 4 originalupplagan 1758 »magnificentia sua», men ändrar det i den av 1766 till »sui», tydligen efter att ha rådfrågat Seneca.

sökande ej avgöra. Vad som här påvisats är oss dock tillräckligt för att utan tvekan säga, att Linné tänker och talar med Senecas tanke och tunga. Hans Guds- och naturbegrepp äro i denna inledning så mycket Senecas, att vi, för att förstå Linné här och framdeles, ett ögonblick måste göra halt just inför några av Senecas tankar. De skola ytterligare klargöra det antika beroendet i Linnés religionsfilosofi.

Men Seneca var en mångsidig man. Det är icke här meningen att stanna inför annat än de religionsfilosofiska antydningarna i Quæstiones naturales. Annat må i detta sammanhang vara. Arbetet är troligen det sista, Seneca nedskrev. Dock anknyter det till en ungdomsskrift om jordbävning. Det synes (företalet till lib. II) ha varit Vesuvii utbrott den 5 febr. år 63 e. Kr., som på nytt aktualiserade hans intresse för naturen. Boken är också att betrakta närmast som en fysisk geografi och astronomi med ansatser här och var — ofta i upphöjd litterär stil — till en universell naturförklaring, helt naturligt i stoicismens anda. Det är just på sådana ställen Linné varit framme och lånat tankar. Boken är ej en »undersökning» utan en »sammanfattning», ehuru en med skarpsinnig kritik. Den innehåller alltså med anknytningar till Aristoteles och Lucretius en allmän geografi. Som sådan lästes den också under medeltiden. Lucretius är i sin stora dikt De rerum natura genomträngd av den tron, att tanken kan nå tingens verkliga natur. Han är en omutlig sanningssökare, en den fria tankens man i denna visshet, och riktar från atomistisk, epikureisk världsåskådning mot den traditionella religionen sin kritik. Seneca är, som ju delvis redan framgått, i nästan alla avseenden Lucretii motsats. Väl är hans personligt modifierade stoicism klart materialistisk till sin kunskapsteoretiska utgångspunkt. Den räknar överhuvud icke med något annat verkligt än det materiellt existerande. Detta materiella har dock olika karaktär: stoicismen antager de av Empedokles uppställda fyra elementen eld, luft, vatten och jord. Seneca uppfattar det på ett ställe (Quæst. nat. III: x) så, att dessa element kunna härledas ur varandra, vart och ett genom förvandlingar övergå till ett annat. Men i allmänhet förutsättes det, att elementen behålla sin karaktär. Då de ingå föreningar, bilda de tingen, som alltså äro sammansatta av elementen. Och ehuru alla elementen äro materiella — även vad vi kalla ande är en fin, eldartad luftström — kunna de dock

genomtränga och så påverka varandra. De båda lättare elementen, främst elden, äro verksamma, formgivande. Utan att kränka kausalitetens lagar och bryta den därav betingade utvecklingen leda de densamma mot eldens, det är *samtidigt* förnuftets allt omfattande mål. Härav synes, att »den enhetliga världskraft, som stoikerna kalla både Gud och Natur, till sitt väsen är *elden*». Med eld menas dock här skapande, konstnärlig eld (πῦρ τεχνικόν). »Blott i denna högre mening överensstämmer gudomen med elden.» (Windelband.) — Av denna korta antydning förstår man dock, hur lätt för stoicismen element, natur och Gud gledo ihop. Linné hänger, som vi senare få tillfälle visa (s. 23 ff.), mer än man skulle kunna tro, fast vid denna gamla, under upplysningstiden helt ovetenskapliga uppfattning. Vi ha f. ö. redan mött den i punkt 6 och 7 i OBSERVATIONES IN REGNA III NATURÆ. Det finns två skilda slag av föremål, elementen, de grundläggande, och naturföremålen, med bortseende från skapelsens och fortplantningens lagar bildade på ett oförklarligt sätt. — Vi återgå emellertid till stoicismen. Trots sin utgångspunkt bäres den således i alla riktningar av en klar ideell, amaterialistisk intention. Detta är den inre, logiska motsägelse, som spränger den teoretiska ramen, men ger åt stoicismen dels dess allmänna betydelse som världsåskådning, dels dess inre halt. Genom sin utgångspunkt materialistiskt bunden söker den dock mer än tingens kausala förklaring; den finner dem ändamålsbestämda icke genom vad de äro utan genom den riktning, varigenom de brukas. På samma sätt inom etiken: affekterna bliva sinnelagets tjänare. Eftersom de *kunna*, så *böra* de bliva det. Men genom att så söka förena det kausalt betingade och det ändamålsenliga brottas stoicismen med två problem: teodicéns på det teoretiska, autonomins på det sedliga området. Men intet av dessa problem utesluter tanken på Guds existens, tvärtom, de postulera den båda två. Visst är, att den tillhör stoicismen. Hurudant är då Stoas gudsbegrepp? Vi ha redan varit inne på svaret, då det i anslutning till det finaste, andligaste elementet talades om Gud som skapande eld, d. v. s. världsförnuft. Ur denna grundkonception härledes sedan allt hos Gud. Vi följa här närmare Seneca. Gud är Creator omniscius et omnipotens, allvis och allsmäktig Skapare. I allvisheten ligger den stoiska försynstanken. Därigenom blir bestämningen »vis» väl så viktig som den om allmakten. Världen är väl ordnad,

men den är ej blott ett glänsande samspel av olika orsaker, utan även platsen, där förnuft och mening samla dessa och härska. Sådan världen är, kan den ej ha uppstått av en tillfällighet ur kaos, kan ej vara resultatet av atomernas blinda lek med varandra. Guds väsen trycker sin förnuftiga stämpel på skapelsen och tingens ordning. Å andra sidan — varthän leder Gud allt: hur ser livets mening ut? Seneca kan ej giva ett tillfredsställande svar. Men vi få genomforska allt och söka i mörkret, *utan full visshet att finna, och dock ej utan hopp,* nec cum fiducia inveniendi, nec sine spe (VII: XIX). Därför blir också Gud hög, oåtkomlig, på visst sätt en okänd Gud, vars anletsdrag mer än dunkelt återspeglas i världens spegel, där blott två drag kunna läsas: allvishet och allmakt. Vad blir då människans uppgift? Här svarar Seneca och Linné instämmer med sitt nära nog ordagranna citat: den uppgift, vars resultat övergår allt annat, nämligen att studera naturen för att att få kunskap om den.[1] Svaret är för Linné mer än ett försök till lösning av ett svårt problem, det innehåller i själva verket ett arbetsprogram, som Linné med djupt intresse omfattade. I detta, som alltså utgjorde ett förberedande svar på den stora frågan om människans uppgift i livet, låg också en maning, vädjande med sitt excelsior till varje tänkande och forskande människa. Och just i detta möta vi något av Linnés mest lidelsefulla patos, det brinnande intresset att tränga in i naturens hemligheter. Men därunder glömmer han aldrig, att det icke är honom beskärt att tränga in i naturens allra heligaste. Med en hisnande känsla av att den, som såge in i själva livskällan, såge Gud, erkänner han sig dock, fastän han vet, hur mycket som återstår att veta, vara bland alla människor särskilt gynnad, då det förunnats honom, att djupare än någon få koxa in i Guds dolda rådskammare. Således: när Seneca talar om, hur mycket, som återstår för mänskliga ögon att upptäcka, hur Gud är oåtkomlig för våra yttre sinnen, och hur vi befinna oss på förgården till naturens tempel, så kan Linné instämma häri. Men bakom Linnés instämmande står naturligtvis ej såsom hos Seneca den stoiska filosofin som teoretisk motivering. Linné var i filosofiskt avseende en tämligen fördomsfri eklektiker — om man nu alls skall använda ordet filosof om honom — som

[1] Jfr punkt 8 i Observationes in Regna III Naturæ i Systema naturæ från år 1735.

gärna hämtade tankar och idéer från bibelns tankevärld, Aristoteles, stoicismen, den romerska eklekticismen, Cartesius, wolffianismen och framför allt de platoniserande deisterna med engelskt ursprung, allt enligt receptet: »Man tager, som man hava kan». Nej, när Linné gör Senecas ord till sina, hämtar han motivet härtill ur sin egen visshet om att just han har en enastående uppgift att fylla som tolkare av hittills icke uppenbarade hemligheter i Skaparens värld. Att med utdrag ur Linnés skrifter förebringa bevis för denna hans uppfattning skulle här föra för långt.

Den visshet, som Linné åberopar sig på, grundas alltså ej i första hand på teoretiska överväganden. Den är en personlig trossak, såsom det med full klarhet framgår bl. a. av det märkliga företalet [Præfatio] till Fauna Svecica, ej sammanplockat från olika håll utan, som det synes, skrivet helt av Linné själv. Otvetydiga vittnesbörd om detsamma förekomma ju också i hans olika självbiografier. Men är denna visshet i första hand en personlig trossak och således till sitt ursprung omöjlig att helt komma åt, så är den dock ej fri från teoretiska stödjetankar, och en del av dem — de ursprungligaste och djupaste äro med säkerhet hämtade från Genesis, Psaltaren, Job, Nya testamentet och den evangeliska naturmystiken hos Johann Arndt — ha hämtats från Seneca, som alltså varit en hjälp för Linnés tänkande och givit uttryck åt hans egna funderingar.

Mer torde på denna punkt av undersökningen ej vara nödvändigt att säga om Linnés beroende av Seneca. Endast ett är då att tillägga med anledning av hans INTROITUS till Systema naturæ. I det sista stycket talar Linné om sig själv som en av många svårigheter, av försmädliga och skadelystna fiender svårt ansatt man. Men med lugn har han gått vägen fram och fördragit vad han ej kunnat förändra. För var och en, som något är förtrogen med Linnés personliga uttalanden i brev, kan detta ej förvåna. Linné var efter år 1748 ytterligt känslig för kritik[1] och hans ord, att han *med lugn* fördragit sina motståndares attacker — som f. ö. voro tämligen oskyldiga och obetydliga — är en sanning med modifikation. Den uttrycker snarare idealet än verkligheten, varom redan de här åsyftade, av känslan upprörda orden bära vittne.

[1] Se mitt arbete *Linné som kulturpersonlighet*, Uppsala 1925, s. 82–86.

IV. Deus, Mundus, Homo.

Efter INTROITUS följer i originalupplagorna av 1758 och 1766 (liksom i Gmelins upplaga) stycket IMPERIUM NATURÆ med följande underavdelningar DEUS, MUNDUS, ASTRA, ELEMENTA, TELLUS, NATURALIA, HOMO, SAPIENTIA, METHODUS, NOMINA och SCIENTIA. Endast de, som verkligen ha religionsfilosofiskt innehåll, bliva här föremål för undersökning.

1.

Först stå här Linnés kända, ståtliga s. k. inledningsord:

DEUM *sempiternum, omniscium, omnipotentem,* ⟨expergefactus⟩ a tergo transeuntem vidi & obstupui! legi aliquot Ejus *vestigia* per creata rerum, in quibus omnibus, etjam minimis ⟨in minimis⟩, ut fere nullis, quæ Vis! quanta Sapientia! quam inextricabilis Perfectio! Observavi *Animalia* inniti vegetabilibus, *Vegetabilia* terrestribus, *Terrestria* telluri; Tellurem dein ordine inconcusso volvi circa solem ⟨circum S—m⟩, a quo vitam mutuatur; Solem demum circa axin gyrari cum reliquis *Astris*, systemaque *Siderum*, spatio & numero vix ⟨non⟩ definiendum, mediante motu in vacuo nihilo suspensum teneri ab incomprehensibili *Movente primo*, ENTE ENTIUM [(a) Aristoteli.], *Caussa caussarum*, *Custode Rectoreque universi*, *mundani hujus operis Domino & Artifice. Vis illud* FATUM *vocare, non errabis, est ex quo suspensa sunt omnia. Vis illud* NATURAM *vocare, non errabis, est ex quo nata sunt omnia. Vis illud* PROVIDENTIAM *vocare, recte dices, est cujus consilio mundus actus suos explicat* [(b) *Senec. quæst.* II: 45, *hoc respectu, sed caute, ne effectus sumatur pro caussa.*]; *totus est* SENSUS, *totus* VISUS, *totus* AUDITUS, *totus* ANIMÆ, *totus* ANIMI, *totus* SUI; *hujus* EXTERA *indagare*

»Jag såg ⟨gripen av vördnad⟩ den oändelige, alwettande och alsmächtige Guden på ryggen, då han gick fram, och jag hisnade! Jag sporade äfter Hans fotsteg öfver naturens fält och märkte utur hwart enda, äfwen i dem jag näppeligen kunne skönia, en oändelig wishet och macht, en outransakelig fullkomlighet. Jag såg där, huru alla *Diur* underhöllos af wäxterna, *wäxterna* af jorden, *jorden* af jordklotet; huru jordklotet wältdes natt och dag kring *Solen*, som gaf det lif; huru *Solen* med *Planeter* och Fixstiernor rollade liksom på sin axel, till ett obegripeligt antal och oändelig widd, samt uppehölles uti sitt tomma intet af den obegripeligt förста rörelsen [*primum movens*], altings warelse (a), alla orsakers driffiäder och styresman, denna werdenes Herre och Mästare. Will man kalla honom *Öde* [*Fatum*], så felar man intet, ty all ting hänger på hans finger; will man kalla honom *natur*, så felar man ock icke, ty af honom är allting kommit; will man kalla honom *Försyn*, säger man ock rätt, ty äfter hans wink och willia går alt. (b.) Han är helt och hållen Sinne; hehl och hållen Syn; helh och hållen Hörsel; han är siähl, han är sinne, och Han är endast sin egen! Ingen mensklig

non capit humanæ conjectura mentis [(c) *Exod.* XX : 4.]; NUMEN *esse credi par est, æternum, immensum, neque genitum neque creatum* [(d.) *Plin. Nat.* II t. 7]. *Hoc sine quo nihil est, quod totum hoc fundavit & condidit, quodque oculos nostros & implet & effugit, cogitatione tantum visendum est; in sanctiore enim secessu Majestas tanta delituit, nec ulli dat aditum nisi animo.* [(e) *Senec.* VII : 31.]

gissning kan hitta hans gestalt (c); det är nog, att han är ett ewigt och oändeligt gudommeligt wäsende, som är hwarken skapat äller födt (d.), ett wäsende, utan hwilket intet är, som giordt är; ett wäsende, som har grundat och bygdt allt detta, som allestädes skimrar för wåra ögon utan att kunna synas och allenast kan ses af tanken, ty ett så stort Majestet residerar på en så helig tron, der ingen kan få tillträde utom endast siählen.» (e.)

Den här anförda svenska översättningen är Linnés egen. Thore Magnus Fries återgiver den i andra delen av sin stora Linné-monografi. Han kallar den i noten på sid. 361 »Linnés egen svenska urskrift». Om därmed menas, att denna svenska text legat till grund för den latinska, så måste man tyvärr sätta ett stort frågetecken bakom en sådan uppfattning. Ty, som det framgår redan av en flyktig genomläsning och vid en närmare granskning än tydligare skall visa sig, är Linnés »företal» till varje uttryck lånat från bibliska och antika författare. Denna högstämda bekännelse, som särskilt på svenska låter så personlig, är till sin uppkomst blott ett sammanplock från olika håll, och därtill ett skäligen grovt sådant. Det är så tydligt, när man ser den latinska originaltexten, att någon tvekan är totalt omöjlig. Men den svenska översättningen — ty om en sådan rör det sig här med all sannolikhet — har så ofta citerats som uttryck för Linné personligen, att man förgätit, hur liten del Linné haft i formuleringen av dessa ord. Vad som är Linnés eget är sammanställningen och den sammanhållande känslan. Skulle Linné först ha skrivit svenskan, skulle han då ha suttit och från olika författare gjort översättningar till svenska och sedan från denna åter översatt till latin? Det förefaller föga troligt. Vida troligare, ehuru naturligtvis ej bevisat, är väl då, att han direkt från sina källor satt ihop den latinska texten. Så mycket företal m. m. som Linné skrivit på latin, kan han väl knappast ha gått till väga på annat sätt, och i och för sig talar ingenting för ett undantag, när det gällt att skriva de Deo. Men frågetecknet har man dock icke kommit ifrån. För min personliga del är jag dock av den uppfattningen, att latinet här har förstfödslorätt.

Fråga är om någon annan version än den här återgivna funnits. I sitt Äreminne öfver Arkiatern Carl von Linné, prisskrift i Svenska Akademin 1821, har Carl Agardh meddelat en del av en svensk text, som åtminstone ej är en noggrann översättning av latinet. Den börjar så: »Jag såg skuggan af det Högsta Väsendet skrida förbi mig, och jag intogs af vördnad och beundran. Jag letade efter Dess spår i sanden — Hvilken kraft! hvilken vishet! — — Jag såg solen och stjärnorna utan tal hänga fria i rymden hållna i handen af varelsernas Varelse, det stora Mästerstyckets konstnär o. s. v.» Men då intet visst här finnes att hålla sig till, får man väl förmoda, att Agardh, kanske ur minnet, presterat en fri översättning.

Som nämnts, möter man i dessa inledande ord ingen ny tanke. Den första meningen förefaller ju helt vara Linnés, alltså en personlig upptakt till det andra. Men man får ej här förbise, att en situation, liknande den Linné framställer, möter oss i Andra Mosebok 33: 18—23. Moses begär att få se Guds härlighet. Han får till svar, att Gud vill låta allt sitt goda draga förbi Moses, där han står i en bergsklyfta. Men Guds ansikte kan han ej få se. Ingen människa kan se Gud och leva. Först när Gud dragit förbi, skall Moses få se honom — på ryggen. Tyngdpunkten i Guds svar är således just detta, att vad som syns av honom ej är hans fulla härlighet, hans ansikte, utan ett mattare slag av hans uppenbarelse. Gud vänder för människans svaghets skull ryggen till. Från sin plats ser Moses Guds härlighet draga förbi. Men i just samma belägenhet vet sig Linné ha varit. Han återkommer 1772 i Deliciæ Naturæ till samma betraktelse: Naturkunnigheten »låter oss se vår oändlige Skapare på ryggen» (s. 6). Det stämmer fullkomligt med hans gudsuppfattning, att man ej kan se in i Guds fulla uppenbarelse, i hans ansikte. Uttryck för detta ha vi sett och få vi vidare se. Däremot såg han Gud a tergo, från ryggen, där han gick fram, och han hisnade. »Hisna» är just Linnés uttryck för vördnad, numinös beundran. Men Linné stannar ej därvid: han är forskaren, han följer Guds fotsteg på naturens fält och finner oändlig vishet och makt, outransaklig fullkomlighet. Det kunde ha blivit banalt att fullfölja bilden, men så som Linné gör det, blir detta ej fallet. Ty i utropen: Quæ Vis! Quanta Sapientia! och framförallt Quam inextricabilis Per-

fectio! ligger åter känslan av det outrannsakliga i Guds väsen. Linnés anslag till dessa ord *de Deo* ha alltför mycket, som tyder på ett direkt eller indirekt beroende av Exodus 33: 18—23, för att man ej på allvar skulle räkna med det. Att Linné läste bibeln och särskilt Gamla testamentet framgår ju mycket tydligt dels av de samtidiga anteckningarna över Nemesis divina, dels av breven, t. ex. de till arkiater Abraham Bäck i Stockholm. Även Syst. nat:s upplagor av 1758 och 1766 bära därav tydliga spår.[1]

Emot antagandet, att nämnda gammaltestamentliga ställe skulle vara inspirationskälla till de inledande orden om Gud, kan anföras, att Linné väl på något sätt skulle fästat uppmärksamhet på lånet, om ett sådant förelegat. Han har dock på fem ställen f. ö. i detta korta avsnitt angivit, att han lånat. Men dessutom förekommer ännu ett tydligt lån, nämligen från Plinii naturalhistoria. En jämförelse mellan Plinius och Linné visar, att så är:

Linné.	Plinius.[2]
Legi aliquot Ejus vestigia per creata rerum, *in quibus omnibus, etiam in minimis, ut fere nullis, quæ Vis! quanta Sapientia! quam inextricabilis Perfectio?*	in magis liquidem corporibus aut certe maioribus facilis officina sequaci materia fuit: *in his tam parvis atque tam nullis quæ ratio, quanta vis, quam inextricabilis perfectio!*

Det till innehållet gemensamma har här kursiverats.

I detta direkta lån från Plinius ha vi således även i dessa inledningsord ett bevis för att Linné icke i alla fall uppgivit källan till sina uttryck. Och därmed är den invändningen, att Linné sannolikt skulle anmärkt ett lån ur Exodus, mer eller mindre direkt, berövad sin kraft. Det framgår dessutom både i fråga om orden från Plinius och annorstädes, att Linné förändrar och lägger till.

Inre skäl tala alltså för att Linné haft Exodus 33: 18—23 (sannolikt i Vulgatas text) i minnet eller uppslaget framför sig, då han skrev de Deo i Systema naturæ. Intet finns, som motsäger ett sådant antagande.

[1] Se stycket VII.

[2] C. Plini Secundi Naturalis Historiæ libri XXXVII ... Lipsiæ MCMIX, vol. II, pag. 284.

Yttre skäl peka dessutom i samma riktning, ty Linné har i stycket om Gud brukat ett annat ställe i Exodus. Det är när han talar om att ingen mänsklig gissning kan hitta Guds gestalt. Här hänvisar han åter till Exodus, kap. 20: 4, det kända förbudet att av Gud göra något beläte eller bild. Då underförstås därmed människans oförmåga att i sinnlig gestalt avbilda »den oändlige, allvetande och allsmäktige Guden».

Allt sammanlagt giver oss en viss, ganska stark rätt att tro, att den religiösa föreställningen om naturen som Guds avglans, skugga eller klädnad ej är Linnés egen, utan bottnar i detta gamla, underbart gripande ställe, där Moses ser Guds härlighet liksom med frånsidan utåt skrida förbi. Vad som är Linnés egen insats i bildens bruk är, att naturen och dess liv utan vidare betraktas som denna härlighet. Så är det givetvis ej tänkt i Exodus, men så föll det sig naturligt för Linné att tänka.

Vad Linné sedan säger om djur, växter, jord och planetsystem är väl icke direkt lån. Det är kända linnéanska tankar bl. a. från Systema nat. 1735. Växternas uppehälle av jord och djurens av växterna är återklang av det, som Oscar Levertin med en väl funnen term kallar Linnés »hamletmonolog». Levertin tänker på Linnés långa »eftertänkande» på Frändefors kyrkogård i södra Dal, dit han kom under färd hem från Västergötland. Han kunde ha tillagt, att samma tankar upprepas t. ex. i avhandlingarna Curiositas naturalis, 1748, och Oeconomia naturæ, 1749. Med en erinran härom kunna vi alltså gå vidare.[1]

Att Gud kallas primus Movens, rörelsernas upphov, och Causa causarum, orsakernas orsak, kan ju sägas vara tämligen självfallet, då skapelsetanken står så pass i centrum för Linnés tänkande, som den gör, och hela det kosmologiska beviset hämtar all sin kraft ur postulerandet av en första orsak — så mycket nu ett »bevis» kan hämta kraft ur postulat. Mindre självfallet verkar i sammanhanget termen från Aristoteles, Ens Entium, varelsernas väsen, eg. den som är i dem som leva. Om man gör översättningen så, når man det som är det typiska hos Aristoteles. Då fattas det gudomliga som den döda materiens motsats, nämligen den rena formen. Då blir också Ens Entium

[1] Satserna om jorden, solen, planeterna och hela det cælesta systemet ha dock en viss likhet med Quæst. nat. VI: XVI. Något direkt beroende torde dock ej behöva antagas.

= τὸ τί ἦν εἶναι τὸ πρῶτον = det som är som ursprungligt vara. Och dä formen är själva utvecklingsprincipen, ἐντελέχεια, som gör, att allt är, vad det är, måste den också finnas i allt verkligt. All rörelse har sin början i formen, som genomtränger och danar stoffet. Men följer man så tingens daning bakåt genom orsakskedjorna, står man slutligen vid en första början, en orsak, som, själv orörd, sätter annat i rörelse, Aristoteles πρῶτον κινοῦν. Detta är det drag i hans storslagna gudsbegrepp, som vi här ha att taga fasta på. Andra sidor finnas; dem har Linné helt visst icke tänkt på. Att denna rena form för Aristoteles även blir »ett tänkande av tänkandet» och absolut självmedvetande, måste ju för Linné betyda mindre, än att i begreppet Ens Entium kan läggas in just en yttersta orsak, en första början, en skapelseakt. Genom att så bruka detta begrepp på förkortat och i själva verket stympat sätt, kan han också läsa in den bibliska skapartanken, något som är synnerligen viktigt, ja, själva den kritiska synpunkten för begreppets användning. När man alltså läser Aristoteles namn bakom Ens Entium, får man icke läsa in Aristoteles åskådning. Med den har termen här blott litet att göra. Det djupast särpräglade och personliga hos Aristoteles har naturligtvis alldeles undgått Linné. Man behöver endast besinna den inre släktskapen mellan Platos och Aristoteles gudsbegrepp, och saken träder i skarp belysning. Vad han med en aristotelisk term bemäktigar sig är endast kända tankar från hans egen tids filosofi, man är frestad säga vulgärfilosofi; det enda som hindrar bruket av denna rättvisa beteckning är den omisskännligt personliga ton, som bär upp Linnés ord och ger dem värde.

Alltså: icke ens en ny nyans eller skiftning i gamla tankar har den aristoteliska termen givit oss.

Det återstår att i översättning meddela de ställen från Seneca och Plinius, som Linné visar till. Noterna b och e hänföra sig till den förre. I Senecas Quæstiones II: XLV heter det: »Ej heller trodde de (= de forntida vise), att den Jupiter, som vi dyrka i Capitolium och andra tempel, någonsin med sin hand slungade blixtar, utan de uppfattade honom som vi nu göra, såsom tillvarons väktare och styresman (custodem rectoremque universi), dess ande och själ, denna världs herre och skapare (mundani huius operis dominum et artificum), som varje namn passar till. Vill du kalla honom öde (fatum), tager

du ej fel. Han är den, på vilken allt beror, och från vilken alla orsakskedjor utgå. Vill du kalla honom försyn (providentiam), har du rätt därtill. Ty han är det, genom vars råd denna värld styres, så att den fullföljer sin stadgade bana och förrättar vad den skall. Vill du kalla honom natur, felar du ej. Ty det är han, av vilken allt är till (nata sunt omnia), genom vars ande vi hava vår varelse. Vill du kalla honom värld (mundum), misstager du dig ej. Ty han är allt, som du kan se, han är fullständigt med i alla delar och han förnyar sig själv i sin egen kraft. På samma sätt har han uppfattats av etruskerna; de sade, att blixtar sändas av Jupiter, just emedan intet sker utan genom hans makt.» Det faller strax i ögonen, att Linné skrivit av Seneca nära nog ordagrant och knappast gjort sig annat besvär, än att han hoppat över en sats, ett ord här och där. I Oeconomia naturæ, 1749, har så Linné på första sidan gjort en alldeles ordagrann avskrift av ovan anförda ställe men blott tagit med de rader, där Gud kallas öde, natur och försyn. Från samma avhandling har Linné dessutom åtminstone ännu två citat ur Quæstiones; det första uppgiver han själv[1] vara från III: 1, ehuru orden i själva verket stå i den fina och djuptänkta *inledningen* till bok III, en skildring av stoicismens sedliga ideal. Citatet från Seneca är intressant i sin tydliga upplysningsanda. Seneca tar avstånd från den mytologiska, antropomorfiska gudsuppfattningen, och hamnar naturligtvis — tertium non datur utom kristendomen — i en panteistisk lära om en allmän världsmakt, som är både försyn, d. v. s. världsförnuft, natur, d. v. s. världslag, och ande, d. v. s. världsbesjälare. Det var just liknande, tämligen intetsägande och fadda idéer, man under den nyare tidens upplysningsskede hämtade fram. De voro — och så har utan tvivel Linné betraktat dem — den naturliga religionens värdefulla komplement till den uppenbarade, ett komplement, som över huvud gjorde, att man ville ha med biblisk uppenbarelsetro att göra. Och att Linné icke förstod denna senare, därom kan man ej vara i ringaste tvivel. Så till vida var han fullkomligt barn av sin tid. Att han nog *ville* förstå den och framförallt, att han alls icke ville bryta med den, förändrar ej det sagda. Det är oss emellertid en förklaring till, att den del av Linnés gudsbegrepp, som gränsar eller är korrelat till hans naturuppfattning, har

[1] Linné skriver: *æternæ sunt vices rerum*, Seneca: *alternæ* . . .

denna allmänna, en smula fadda upplysningskaraktär. Men så är heller icke denna uppfattning ett adekvat uttryck för Linnés djupare religiösa förnimmande.

Det andra stycket hos Seneca, VII: XXXI, lyder i översättning: »Många andra ting, som äro kända för en högsta gudom och tilldelade en besläktad makt, äro fortfarande oupptäckta. Eller också kan det hända, vilket är ännu mer förundransvärt, att de på en gång fylla och fly vårt blickfält (oculos nostros et implent et effugiunt). Antingen är deras finhet (subtilitas) så stor, att den mänskliga synen ej kan förnimma den; eller också drager sig ett sådant majestät undan i det allra heligaste och styr sitt rike, det är bestämmer sig själv, utan att lämna tillträde åt någon utom själen.» Översättningen här är ordagrannare än Linnés. I den latinska texten märks det bättre, hur nära Linné ansluter sig till originalet. Vi ha förut, i Introductio, talat om angränsande ord både i VII: XXX — varifrån även här är inryckt uttrycket »(quod) totum hoc fundavit & condidit» — och i VII: XXXI. Det som här tilltalat Linné är känslan av det hemlighetsfullt underbara i Guds liv.

Slutligen ordet från Plinius. Linné uppgiver, att det är hämtat från Plinii Naturalis historiæ liber II: 7. Där läses: »Vem som än är Gud, om han nu är något särskilt, så är han, det må nu vara i vilken del av tillvaron som helst, helt och hållet sinne, helt och hållet syn, helt och hållet hörsel, helt och hållet själ, i allt endast sig själv».[1] Ordet behöver knappast någon förklaring. Plinius, något yngre än Seneca men av samma filosofiska riktning, hävdade liknande uppfattning som Seneca och alltså bl. a. tron på en gudom, vars väsen är outrannsakligt men andligt. I likhet med Seneca avböjde han antropomorfism och mängguderi.

2.

Efter stycket »DEUM *sempiternum* . . .» följa styckena »MUNDUS . . .», »ASTRA . . .», »ELEMENTA . . .», »TELLUS . . .» och »NATURALIA . . .», av vilka de fyra sista är en utveckling av innehållet i det första, alltså efter Gud världen. Det första stycket lyder:

---

[1] C. Plini Secundi Naturalis Historiæ libri XXXVII... edidit Carolus Mayhoff . . . Lipsiæ MCMVI, vol. I, pag. 132.

MUNDUS complectitur omnia sub Jove, quæ in notitiam nostram per sensus cadere possunt; sunt hæc *Astra, Elementa, Tellusque* inenarrabili velocitate circumacta; *horum inoffensam velocitatem procedere videmus æternæ legis imperio, nec esse temere errantis hunc ordinem, neque quæ temere coiverunt tanta arte pendere, ut terrarum gravissimum pondus sedeat (quasi) immotum & circum se properantis cœli fugam spectet.* [(f.) Senec. I: 1.]

Världen omfattar allting under himmelen, som genom sinnena kan komma till vår kännedom; hit räknas himlakropparna, elementen och jorden, alla kringförda med en obeskrivlig hastighet; vi se deras ostörda, snabba gang utveckla sig på den eviga lagens bud; deras ordning har ej tillkommit av en händelse, icke heller skulle de, om de genom en slump uppstått, kunna hänga genom en sådan konst, att världens tyngsta punkt förblir liksom orörlig och ser runt omkring sig den ilande himmelens flykt.

Som synes, uppgiver Linné, att stället är hämtat från Senecas liber I, första stycket. Då det tidigare alltid varit fråga om dennes Quæstiones nat., och då senare även är fråga om samma arbete, finnes ingen anledning söka på annat håll. Emellertid förhåller det sig så, att Quæst. nat. I: I icke passar in. Var Linné tagit senare delen av »MUNDUS . . .» har trots ivrigt letande varit omöjligt att finna. Däremot visar det sig, att de inledande satserna helt och hållet — så när som på uttrycket sub jove — äro tagna ur lib. II: III. Man kunde därav tro, att I: I vore en felskrivning för II: I, men så är ej fallet. Här talas det också om en uppdelning av allt sub jove, och universum indelas i tre delar: coelestia, sublimia et terrena. Men de motsvara ej fullt astra, elementa, Tellusque. Coelestia och astra kunna väl ungefär sägas täcka samma innehåll, men sublimia äro ej alls elementa utan beteckna meteorologiska företeelser mellan himmel och jord, moln, regnskurar, åska, snö m. m. Hade Linné nu tagit sin uppdelning från detta ställe hos Seneca, så hade han med visshet använt Senecas termer. Nu talar han i stället i nära anslutning till OBSERVATIONES IN REGNA III NATURÆ, de inledande orden till första upplagan av Systema naturæ, där allt i tillvaron faller under Cælestia, elementa och naturalia. I och med »MUNDUS . . .» är Linné, som synes, inne på sin uppfattning om världens beståndsdelar, elementen. Denna utvecklar han vidare i de följande fyra styckena, och för att få en samlad bild av denna Linnés uppfattning, behandla vi nu först dessa stycken textkritiskt och gå sedan något in på en granskning av deras innehåll.

»ASTRA . . .» De bestämmas som dessa särdeles avlägsna, strålande kroppar, som indelas i stjärnorna, SIDERA, och planeterna, PLANETÆ, varav några ha månar. Därpå heter det:

nec posse sine Custode tantum opus stare, nec hunc siderum discursum fortuiti impetus esse, nam quæ casus incitat, sæpe turbari & cito arietari. [(g) Senec.]	Utan en Väktare kan ett sådant verk ej bestå, icke heller kan stjärnornas kretslopp ske av en tillfällig nyck, ty vad tillfälligheten sätter i gång förstöres ofta och faller snart omkull.

Här hänvisar Linné alltså åter till Seneca. Varifrån citatet är hämtat, har dock ej gått att finna. Den celesta lagbundenheten finner Linné utesluta ett nyckfullt, tillfälligt upphov och peka hän på en personligt (?) fattad, rationell grund, samme Custos Rectorque, om vilken Seneca talar i II: XLV.

»ELEMENTA . . .» De äro de allra enklaste ämnena, grundämnena, som bilda den atmosfär, vari planeterna röra sig, och uppfylla avstånden mellan stjärnorna. De utgöras av:

Den lummiga *jorden*, som är fast, sval, orörlig, bar (ofruktbar).

Det genomskinliga *vattnet*, som är rinnande, fuktigt, genomträngande, omfattande.

Den klara *luften*, som är elastisk, torr, böljande, skapande.

Den skinande *elden*, som är flammannde, het, snabb, livgivande.

I fjärde originalupplagan 1766 är ordningen omvänd, alltså eld, luft, vatten och jord. Två av attributen äro f. ö. ändrade, dock äro ändringarna utan någon betydelse.

Omnium Elementorum alterni recursus sunt, quidquid alteri perit in alterum transit; alternæ sunt vices rerum. [(h) Senec. III: 10.][1]	Alla elementen förvandlas omväxlande i varandra; vad som förloras av ett bevaras övergående i ett annat; växlande är tingens ordning.

Vi återkomma senare till diskussion om Linnés elementlära eller åtminstone dåvarande uppfattning om grundkrafterna i världen. Här antecknas, att av förestående Seneca-lån de två första satserna riktigt nog äro tagna ur Quæst. nat. III: X; däremot har Linné ingenting sagt om, att han lånat den sista

[1] I upplagan 1766 står detta citat under TELLUS. I stället står här under ELEMENTA: *Sic tota hujus Mundi concordia ex discordibus constat,* vilket Linné hämtat från Helmont. Ordet finns emellertid redan hos Seneca i Quæst. nat. VII: XXVII. Jfr NATURALIA nedan.

satsen ur inledningen till lib. III. Det är samma sats, som Linné i Oeconomia naturæ skriver »aeternæ . . .», evig är tingens ordning.

»TELLUS . . .» Jordklotet beskrives med anmärkning över omloppstider, förekomsten av elementer och naturalier samt fördelning mellan hav och land. Genom vinden sättas skyarna i rörelse, från de höga bergen komma de ned genom floderna och skänka dryck till befolkningens föda (potum terrestri cibo), medan vindarna uppväcka rörelse och verksamhet och eldens värme sätter liv i kroppen.

Sic omnia (elementa) *adjuvabunt Naturam, ut naturæ opera peragantur* [(i) Senec. III: 29].[1]	Så hjälpa alla element naturen, så att naturens verk blir utfört.

Ordet finnes på angivet ställe. Seneca har dock naturæ constituta — naturens avsikter. Skildringen under Tellus utgör tydligen, utom en allmän definition inledningsvis, ett ytterligare försvar för de fyra elementen. Den är en påminnelse om deras kretslopp.

»NATURALIA . . .» De äro sammansatta av kroppar, hopfogade av skaparens hand, utgörande de yttre tingen på jordklotet. De delas i naturens tre riken, deras gränser sammanlöpa i lithofyterna.

Stenarna äro på oorganisk väg hopsatta, utan liv eller förnimmande.

Växterna äro organiska och levande men utan förnimmelse.

Djuren äro organiska, levande varelser med förnimmelse.

Tota enim *hujus mundi concordia ex discordibus constat* [(k) Senec.]; *Nec ad unam Natura formam opus suum præstat, sed in ipsa varietate se jactat.* [(l) Senec. VII: 27.][2]	Hela denna världsenhet och harmoni är grundad på motsatser; ty naturen visar ej fram sitt verk i en enda form utan röjer sig i själva omväxlingen.

Den första satsen, om vilken Linné blott säger, att Seneca är dess forfattare, återfinnes i Quæst. nat. VII: XXVII strax före den andra.

[1] I upplagan 1766 står citatet under stycket NATURA, som insatts mellan TELLUS och NATURALIA.

[2] I fjärde originalupplagan 1766 finnes en fortsättning så lydande: Ideoque ex aliis alias reparat natura figuras, non uno contenta tenore valet, sed immutatas gaudes habere vires.

Det är väl icke tu tal om, att Linné med dessa stycken om världen, himlakropparna, elementen, jordklotet och naturföremålen velat giva en vidare utveckling av det, som avhandlas i första upplagan av Syst. nat., Obs. in Regna III nat., st. 6—8. Vad han vill komma fram till i detta grundläggande verks upplagor av 1758 och 1766 kan väl icke vara annat än en vetenskaplig distinktion, avsedd att underlätta orienteringen bland denna världens ting, alltså en inledning till systemet. Det som emellertid då först av allt faller i ögonen är bristen på bestämningsgrund. Att skilja mellan grundämnen, elementa, såsom det yttersta och osammansatta, och naturföremålen, naturalia, såsom sekundära i förhållande till elementen och sammansatta av dem, var berättigat, likaså att hävda att jordklotet, Tellus, ej är annat än grundämnen och naturföremål. Vad som än menas med allt detta — så långt är dock saken *principiellt* riktigt fattad. Men att sedan — det är här frågan om att följa Linnés tanke genetiskt och ej att gå efter hans sedan gjorda framställning — sätta Astra-cælestia, himlakroppar, i en klass för sig, artskild från de övriga såsom elementen från naturföremålen, var felaktigt. Linné borde helt ha lämnat dem ur räkningen, då ju frågan, om dessa himlakroppar utgjordes av elementen och naturföremålen såsom jorden eller av något annat, alls icke på vetenskapens dåvarande ståndpunkt kunde besvaras. Att Linné icke så gör, beror helt visst på det antika inflytandet. Detta skulle då naturligtvis vara att söka före 1735. Ty redan då finna vi hans här diskuterade uppfattning. Egendomligt är emellertid, att den ej ändrar sig, utan är sig principiellt lik, under tidsrymden 1735—1766, ja, hela livet. Egendomligt såtillvida som nu en reflekterad, rationell och — efter den tidens mått — vetenskaplig naturuppfattning gör sig gällande. Detta skedde ju så uppenbart, att redan på 1740-talet dennas klart materialistiska konsekvenser ohöljt torgföras. Men just i detta ställningstagande till tidens idéer och ideal visar sig en för vårt ämne betydelsefull sida hos Linné. Linné är nämligen ej såsom vetenskaplig *tänkare* av betydelse. Hans uppgift och kall var *forskarens*, som med den vetenskapliga instinktens slagruta i all hast, under brinnande praktiskt arbete skapar möjligheterna för vidare studium. Fasthåller man denna distinktion mellan den forskande, geniale upptäckaren och den logikens metod konsekvent brukande tänkaren, så förstår man lättare, att Linné

kunde skriva lagar och bryta bygd för den dåtida vetenskapliga världen och samtidigt ha en världsuppfattning, som till sin allmänna struktur var nära nog oberoende av vetenskapligt tänkande. Vi måste här säga »nära nog», ty en grundlig undersökning skulle visa, både att Linné kände till tro- och vetandeproblemet och alltså, då tron här är utgångspunkten, ansattes av tvivel sprungna från vetenskapligt håll, och att han gjort »aktningsvärda ansatser att upptaga och utnyttja de viktigaste av samtidens allmänt naturvetenskapliga upptäckter och teorier». Men — »Linné förmådde ej intaga dessa i sin spekulation, och så lät han sin poetiska fantasi förleda sig att skapa definitioner utan något fotfäste i verklighetens värld och därför också utan klarhet och begriplighet» (Erik Nordenskiöld). Samme författare, från vilken dessa citat äro hämtade, och som är erkänt sakkunnig i »biologins historia», menar också i sin uppsats »En blick på Linnés allmänna naturuppfattning och dess källor»[1], att han »helt och hållet ställt sig utanför de idéer, på vilka den tidens naturvetenskap vilade». Man kan fråga, vad orsaken härtill kan vara. Visst är, att svaret ej kan bliva enstydigt. Linnés utrustning och disposition får ej lämnas ur räkningen: fantasi, känsla, religiös övertygelse. Det är dock ej allt. Spekulativt lagd var Linné på sitt sätt. Han har tänkt mycket. Vad var det då, som gjorde, att han ej tänkte över hithörande ting i tidens vanliga tankebanor? Helt säkert ligger en del av svaret i det faktum, att Linné med sina oerhörda praktiska arbetsuppgifter ej fann tid att sätta sig in i naturvetenskapens och — filosofins allmänna grunder efter skolåren. Man besinne blott vilket arbete han utförde i Uppsala och Holland, alltså hur bräddfyllt av slit och strävan just för *systematiskt* vetenskapliga uppgifter hans liv är under de betydelsefulla 20:de—31:sta åren. Att just detta sedan i sin tur till största delen kan förklaras av hans empiriska drift och naturvetenskapens dåvarande ställning ligger ju i sakens natur. Emellertid — just denna Linnés bristande, rättare sagt, ensidiga, kontakt med de livsåskådningen och världsförklaringen grundläggande tankarna i samtiden ger nyckeln till att Linné, då han nödgades spekulera över världen, naturföremålen m. m. gör det med utgångspunkt från vad han läst om dem i yngre dagar. Nordenskiöld säger i sin förut nämnda artikel, att Linné sju gånger citerar Seneca. Det är antalet av

[1] Svenska Linné-Sällskapets årskrift. VI, 1923, s. 19 ff.

de citat, Linné själv angiver under IMPERIUM NATURÆ. Hans beroende av Seneca är, såsom redan framgått, vida större, än han själv låtsas om. Tager man med INTROITUS också, kan det anslås mycket högt. Nordenskiöld säger: »hans (Senecas) Quæstiones... var under medeltiden den mest använda lärobok i fysik. Huruvida boken ännu i Linnés barndom lästes som skolbok, har jag ej lyckats utröna, men tydligt är, att han som ung fått göra dess bekantskap, ty i de fackvetenskapliga kretsar, i vilka han som vuxen blev införd, gällde den säkerligen inte som auktoritet.» Ehuru intet ljus kunnat spridas över frågan om Quæstiones användes som skolbok i Växjö eller ej, (den finnes ej bland läroböckerna i 1724 års skolordning), har denna av Nordenskiöld dragna slutsats i högsta grad skenet för sig och måste gälla som det rimligaste, intill dess full klarhet kan nås. D. v. s. allt talar för, att Linné, när han vill diskutera och klargöra naturfilosofiska spörsmål, griper tillbaka till intryck från ett första bildningsskede, det där bibeln och klassikerna intogo hedersrummet. Han skulle väl annars icke, såsom han gör, ha bibehållit sin uppfattning om elementen. Den är utan tvivel i stort sett densamma från 1735 ända in på ålderdomen. Som exempel kan anföras, att den förekommer i Tankar om Grunden till Oeconomien genom Naturkunnogheten och Physiquen, 1740, och Curiositas naturalis, 1748, Philosophia botanica, 1751, andra att förtiga. Och detta är av en viss betydelse att fastslå, ty på uppfattningen av elementen hänger sedan uppfattningen av naturföremålens och jordklotets sammansättning. Vad Linné anser om dem är alltså av största vikt, med dem stå och falla naturligtvis alla ur dem härledda företeelser. Någon modifikation av läran om de fyra elementen är väl heller ej möjlig: antingen godkännes den eller också får den vika för en helt ny uppfattning. Det är då intressant att se, att Linné redan 1735 uttalar sig om denna lära på sådant sätt, att intet i sak senare behöver ändras. Då kallas nämligen elementen »ubique obvolitantia», överallt lättrörliga, kringfarande, och det sägs, att de ligga till grund för naturföremålen, som bildats av elementen. Men detta är blott allmänna antydningar; utförligare har Linné redogjort för sin uppfattning i upplagorna 1758 och 1766.

Om vi bortse från den olika — motsatta — ordning, vari elementen i dessa upplagor tagas, och hålla oss blott till deras *verkligt* karakteristiska attributer, få vi följande schema:

Jorden — ofruktbar (sterilis)
Vattnet — omfattande, befruktande (concipiens)
Luften — skapande (generans)
Elden — livgivande, besjälande (vivificans).

Det är ju inte precis vårt sätt att betrakta »elementen». Om vi tala om dessa, alla sammansatta och intet enkelt, är det inte så, som Linné här brukar dem. Jorden är för oss ej steril, den är snarare den fertila principen. »Moder jorden», »skötet» frambringar och skänker liv. Ja, det menade nog Linné i vanliga fall, men icke när han som här talade stoiskt tungomål. Den måste omfamnas, göras skapande, besjälas av de övriga elementen. Ty, såsom synes av schemat härovan, ett element har värde efter sin förmåga att genomtränga de andra, väcka och skapa liv. Attributen äro ju hämtade från ett bestämt fysiologiskt område (sterilis, concipiens, generans och vivificans). Jorden har enligt denna uppfattning mest massa, minst liv, elden tvärtom, de övriga proportionellt efter sin ställning i systemet. Naturföremålen ha massa eller liv, allteftersom olika element i dem ingå. Det är alltså den stoiska uppfattningen om materien, som här går igen. Men därigenom, att ett element kan besjäla ett annat, betraktas i själva verket olika slag av materia som olika slag av kraft. Materiens begrepp hypostaseras till kraftens under det materien själv spiritualiseras. Genom teoretisk slapphet och oförmåga att begränsa och bestämma begreppen sker en förskjutning, som för med sig, att den livgivande principen, det lättaste elementet i själva verket fattas som ande. Detta element har alltså de tyngre, trögare i sin tjänst. Därmed är plats beredd för ett teleologiskt betraktelsesätt, som heller icke dröjer att inställa sig. Svårigheten att helt stryka den uppfattning, som i tillvaron söker mening, jämte behovet på ett högre kulturstadium att grunda den sedliga viljans autonomi, tvingade in idealismen i det stoiska schemat. Då så skedde, fann sig också kristendomen, trots väsentliga skillnader f. ö., i åtskilligt befryndad med denna religionsfilosofiska, praktiskt själavårdsarbete drivande riktning.[1] Av liknande skäl har även i en senare tid,

[1] Jfr de kända standardverken i kristen dogmhistoria och sociologi av A. Harnack, F. Loofs, E. Troeltsch m. fl. — Ett egendomligt, direkt inslag i Nya testamentet från den stoiska elementläran ha vi i 2 Petr. 3: 10: στοιχεῖα

t. ex. just Linnés tidevarv, då den naturliga teologin florerade, människor känt sig dragna till stoicismen. Alltså ligger, såsom i det föregående antytts, dels i Linnés egen levnadshistoria, dels i den då för stoicismen gynnsamma tidsandan förklaringen till, att Linné kunde antaga icke endast de religiösa och moraliska utsagorna i Senecas Quæstiones, utan även dennes naturfilosofiska spekulationer, ty annorlunda än så kan man dock ej kalla dem. Det, som emellertid uppenbarligen mest tilltalat Linnés sinne, är dock, att med hjälp av Senecas »elementa» det kan uppställas en harmonilära, där naturens alla krafter, även de motsatta, kunna göras samspelta. Också i allt vad Linné skrev om naturen i allmänhet gick en strävan att betrakta den som enhet, vari all dissonans löses upp. När Linné alltså — vilket han faktiskt gör — brukar Senecas elementarlära som stöd för sin teodicé — så nämligen, att naturens enhet har sitt korrelat i en allsmäktig och allvis Gud — så är han i god överensstämmelse med Seneca och stoicismen, och det är alls intet att undra på att Linné, sedan han talat om Gud, talar om världen, elementen och naturföremålen. Gud är det högsta, den sammanhållande storheten i livets och verklighetens system, han skänker enhet och sammanhang åt tingen, eftersom tingen äro hans skapade verk och stå i tjänst hos honom som den ursprungliga, första orsaken. Hade icke Senecas elementarlära kunnat brukas på detta sätt, hade den helt visst fått ligga obrukad. Att den så kan brukas påminnas vi om i ordet: »Hela denna världs enhet äger bestånd genom motsatser»[1], och ordet: »Allting hjälper naturen, så att naturens avsikter utföras».[2] Det vore lätt, att ur Quæstiones naturales plocka ett fång citat

δὲ καυσούμενα λυθήσεται kan översättas »elementen skola upplösas av hetta». Den nya översättningen har »himlakropparna». Båda ha fog för sig. I *Die Schriften des Neuen Testaments* anser dock W. Bousset, att det sannolikast är frågan om »die Elemente im engeren Sinn, also Feuer, Luft, Wasser, Erde, (vgl. die Lehre der Stoa vom Weltbrand)...» A. a., del 3, s. 315. Något annat visar ju ej detta inslag, än att vid utformningen av en kristen trossats nära till hands liggande föreställningssätt, här stoiska »element», kommit till användning.

[1] Quæst. nat. VII: XXVII. Även i Lach. nat. s. 23.

[2] a. a. III: XXIX. Såsom av det föregående framgått använder Linné båda dessa citat.

av liknande innehåll och innebörd. Man stöter ofta på liknande tankar. De ligga ju också snubblande nära till hands.[1]

Utom det, som här behandlats, och som i huvudsak är lika i den 4 och 5 originalupplagan, har Linné i den 5 ett stycke NATURA, som ej gärna kan förbigås. Det har också sin givna plats i detta sammanhang.

NATURA lex immutabilis Dei, qua res est id quod est, & agit quod agere jussa est *(Helmont)*; Hæc opifex rerum, sui juris, docta a nullo edocta, saltus non facit; clam operatur; quod commodissimum in omnibus suis operationibus sequitur; nihil frustra nihilque supervacaneum agit; dat singulis singula & omnibus omnia; Consvetudinem solam ardet. *Omnia adjuvabunt Naturam, ut Naturæ opera peragantur.* [(k.) Senec. III: 29.[2]]

Naturen är Guds oföränderliga lag, varigenom allt är, vad det är, och utför, vad det befallts utföra *(Helmont)*; denna tingens konstnär, sin egen herre, självlärd, av ingen undervisad, gör intet hopp; arbetar hemligen; följer i alla sina verk vad som är fördelaktigast; gör intet förgäves eller onödigt; ger åt det enskilda och det hela vardera sitt; — — —. *Allting hjälper naturen, så att dess verk utföras.*

Man får genom detta stycke åter en god inblick i Linnés arbetssätt. Sats efter sats återfinnes nämligen och vanligen såsom underrubrik i anteckningarna Lachesis naturalis under huvudrubriken Natura. Linné skriver alltså här, såsom så ofta, av sig själv. Men ej nog med det: i Lachesis nat. visar det sig, att Linné tagit flera av dessa korta, lakoniska satser, som ju så starkt påminna om hans egen karakteriserande, korthuggna prosa, från diverse författare. Helmont, Cicero, Galenus[3], Hippocrates och Seneca ha med visshet släppt till uttryck i detta lilla stycke.[4] Då har likväl ingen främmande auktor tillskrivits ordet: Naturen gör inga språng. Det är dock ej Linnés, då det ofta citeras i filosofisk litteratur före honom. Under sådana omständigheter har man skäl till en stilla undran, om Linné har ett ord här under NATURA av egen fatabur. Hur som helst torde man kunna kalla detta eklekticism. Lika eklektiskt är det naturligtvis, då Linné i Deliciæ naturæ (s. 27) säger:

[1] Jag hänvisar här till ett par ställen i Quæstiones, nämligen II: I, III: X, XII, V: IV, VI: V, VII: XXVII. Fler kunna lätt anföras. De här angivna belysa den stoiska »elementarläran» i allmänhet.

[2] I 4 originalupplagan står citatet under TELLUS. Satsen Consvetudinem solam ardet är nära nog oöversättlig.

[3] Antik läkare och skriftställare 131—omkr. 210 e. Kr.

[4] Lach. nat. s. 21—23.

»*Naturen*, Drottningen; Guda-dottern; all tings Mästarinna; är sjelf-lärd; arbetar ouphörligen; alt hvad nödigt, men ej onyttigt; har sitt egit lag; gjör alt af 2:ne contraria; begynner altid med det minsta; ganska hemligt och helt sakta; alt i sin ordning; den kortaste vägen; gjör aldrig hastverk, utan då hon vil cassera det förderfvade; låter sig aldrig öfvertala, om icke af vanan.» Flera satser här kännas ju igen från Lachesis nat. och Systema nat. Det hela är en fri översättning av förut på latin uttryckta tankar.

Vad innehållet beträffar, så visar det blott Linnés förut kända uppfattning av naturen som ett stort, väl inrättat verk, tillkommet på Guds bud och verkande efter de från begynnelsen nedlagda lagarna. »Om Naturen, så som det ordet mycket brukas ibland oss, böra wi märka, at *medici* härmed förstå icke någon afgud, eller at wi dermed ingalunda förgripa oss emot det högsta majestätet, utan härmed förstå wi de lagar, som Gud inplantat i alla skapade ting i sjelwa skapelsen . . .» Sedan följer Helmonts definition.[1] Det är ju tydligt sagt och vad Linné menar kan knappast missförstås.

3.

Efter de nu genomgångna styckena följa — vi gå fortfarande efter den 4 originalupplagan 1758, men med sidoblickar på den av 1766 — stycken om människan, visheten, metoden, namnen och naturvetenskapen. Vi stanna här inför det första i sin helhet och inför en del av det om visheten.

HOMO sapiens, creatorum operum perfectissimum, ultimum & summum, in Telluris cortice, Majestatis Divinæ stupendis indiciis obtecto, constitutus, secundum sensus judicans artificium, admirans pulchritudinem, veneraturus Auctorem. Retrogrediendo per generationes multiplicatas videt *Creatorem;* Progrediendo per conservationem multiplicandam videt *Naturam;* ad utrumque invitant Pulchritudo, Mechanismus, Nexus, Fines, Commoda. (Hic omnipotentia Divina nobilitat Terras in

Den förnuftiga människan, det mest fulländade, yttersta och högsta av alla skapade verk, insatt på jordklotets yta, som är betäckt med häpnadsväckande tecken på det gudomliga Majestätet, med sina sinnen förnimmande Skaparens konstverk, beundrande dess skönhet, skall vörda dess Upphovsman. Går hon tillbaka släktled efter släktled får hon syn på Skaparen; går hon framåt med en iakttagelse, som ständigt förökas, ser hon naturen; till bådadera inbjuda

[1] Kollegie-ant. s. 19.

Vegetabilia; Vegetabilia in Animalia; hæc demum in Hominem, qui sapientiæ radios reflectet versus majestatem radiantem duplicata luce.⟩ *Sic totus Mundus gloria divina plenus est* [(m) *Esa.* VI: 4], *dum omnia creata opera Deum glorificant per hominem,* [(n) David CXVIII] qui ex inerti humo, Dei manu vivificata contemplatur auctoris sui Majestatem ex fine creationis, dignus hospes constitutus Summi Entis præco. *Hæc contemplatio Naturæ evadit præsentia voluptatis cælestis, cujus particeps Animus in luce obambulat & tamquam in terrestri cælo vitam degit* [(o) Act. holm.]; *Nec pietas adversus DEum, nec quanta huic gratia debeatur, sine explicatione Naturæ intelligi potest* [(p) Cicero]. ⟨Homo enim ortus est ad contemplandum Deum, & Naturæ contemplatio est ad Dei admirationem proxima & apertissima via. (p)⟩

naturens skönhet, inrättning, sammanhang, ändamål, nytta. ⟨Så förädlar den gudomliga allmakten jord till växter, växter till djur; dessa slutligen till människan, som återsänder vishetens strålar till det lysande Majestätet med fördubblat ljus.⟩ Så är hela världen full av gudomlig härlighet (m), då alla skapade verk ära Gud genom människan (n), som av den tröga mullen, besjälad av Guds hand, åskådar sin opphovsmans majestät genom skapelsens ändamål och, en gäst här, är en värdig härold för det högsta Väsendet. Detta naturens åskådande mynnar ut i en närvaro av himmelsk sällhet; då själen därav göres delaktig, vandrar den i ljuset och lever liksom i en jordisk himmel (o); varken fromheten emot Gud, eller hur stor tacksamhet man är skyldig honom, kan man förstå utan förklaring av naturen (p). ⟨Ty människan är skapad till att beundra Gud och naturens åskådande är närmaste och tydligaste vägen till vördnad av Gud (p).⟩

Linné uppgiver ju här flera olika källor, men den enda källan, vartill så gott som hela styckets innehåll kan återföras, nämner han ej. Den är dock tydlig nog, ty i Linnés egen avhandling De Curiositate Naturali, 1748, finnes praktiskt taget allt, som här angivits. Det enda, som torde behöva undantagas, äro de inledande orden i den första meningen. F. ö. vill hela avhandlingen lära »den curiöse» att beundra Skaparen genom verket (se t. ex. pag. 14), varför den också ställer upp som ett mål att undanröja de hinder, som bestå i det ondas betraktande (teodicén). Huvudtanken i den andra meningen finnes på två ställen, pag. 7 och 9. Den är f. ö. bekant från 1735 års upplaga av Syst. nat. Den i 4 originalupplagan 1766 tillagda meningens innehåll (Levertins »hamlet-monolog», jfr s. 22) finnes på pag. 8—10. Fjärilen säges vara »humus volitans», flygande jord (pag. 8). Människans kropp är intet annat än »terra, elementis mixta *(sic!)*, in Regno vegetabili electa & nobilitata, & sæpissime ab animalibus rectificata» = jord blandad med element av

annat slag *(obs.!)*, som utvalts och förädlats av växter samt i de flesta fall omarbetats av djur. Uttalandet kan ej vara mer typiskt för Linné. Det anförda Jesaja-citatet, 6: 4, finnes på pag. 15, på samma sida finnes också citatet ur Davids 148 psalm. Ordet ur Vetenskaps-Akademins handlingar är slutord i Curiositas nat. Endast Cicero-citatet finnes ej i den nämnda avhandlingen; det kan ju också vara tillfälligt ditfogat, kanske Linné just då tillhanda. Så synes verkligen mycket tala för, att Linné haft Curiositas nat. framme, då han skrev stycket om HOMO sapiens.

Ett stöd ytterligare för detta förhållande, ehuru intet bevis, utgör stycket POLITIA Naturæ i femte originalupplagan av Systema nat. Allt vad där står är ett kortfattat referat av Linnés avhandling med samma namn.[1] Redan detta är ju av en viss betydelse. Det visar, att Linné alltså på ett annat ställe gått till väga just så som förmodas ha skett, när han skrev om HOMO. Ännu betydelsefullare blir det emellertid, då man besinnar, att Curiositas nat. och Politia nat. jämte Oeconomia nat. och Cui bono utgöra en liten, inom sig sluten grupp bland Linnés akademiska avhandlingar, för vilken det karakteristiska är, att den behandlar naturvetenskapens, rättare naturfilosofins allmänna principer. Har Linné lagt Politia nat. till grund för ett kortare stycke i inledningen till Systema nat., må det, då f. ö. flera lån tala i samma riktning, ligga nära till hands att antaga ett liknande förfarande med Curiositas nat.

Vi äro därmed befriade att söka tränga längre i denna exeges, ty även om det ej kan klart bevisas, äro dock skälen för att Linné reproducerar sig själv från Curiositas nat. mycket starka. I stycket NATURA tog han ju sina anteckningar till dietföreläsningarna helt i anspråk. När han nu citerar Vetenskaps-Akademins handlingar, är det alltså knappast direkt utan via den nämnda avhandlingen. På vägen har ju också årtalet 1740 bortfallit. Skulle det behövas, kunde det också anföras skäl, varför Linné ej citerat Curiositas nat. direkt. Det var den avhandlingen, som 1748 åstadkom kritik från teologiskt håll, något som rätt djupt upprörde Linné. Han gick sedan med flit ur vägen för allt, som på detta håll kunde väcka anstöt.

[1] Linné hänvisar till Amoenit(ates) acad(emicæ) 6 p. 17, och där finnes denna avhandling omtryckt.

Några nya tankar finnas således ej; de äro ej heller att vänta. Så mycket tydligare komma de gamla fram. De kunna helt kort sammanfattas så:

1. Människan hör med i djurserien, hon är ur en synpunkt sett ett naturföremål liksom alla andra sammansatt av element, men hon står som sådant i en klass för sig, hon är det högsta och mest fulländade.

2. Så har också människan en uppgift helt annan och förnämligare än den övriga delen av skapelsen. Hon skall vara dess tolk eller mun. Vad skapelsen eljest på ett omedvetet sätt gör, det skall människan med fullt medvetande och redig insikt göra, nämligen prisa och ära sin Skapare. Denna hennes uppgift har Gud bjudit henne i uppenbarelsen, den heliga skrift[1], den framgår också liksom av sig själv, då vi betrakta naturen, ty denna är Guds väsens skugga och full av Guds härlighet.

3. För att rätt fylla den uppgiften fordras av människan, att hon ser sig omkring, ger akt på världen, naturföremålen och sig själv. Naturbetraktelsen för oss raka vägen till vår Skapares kännedom. Därför kan naturens åskådande redan nu skänka en försmak av himmelsk sällhet.

För var och en, som läst Linnés anteckningar om Nemesis divina, är det ju strax klart, att detta endast är en sida av Linnés uppfattning om människan, den nämligen, som vetter emot hans naturåskådning. Det är den människa, som är korrelat till det gudsbegrepp, där Gud framförallt fattas som vishet och försyn, och det begrepp om världen, där denna bestämmes som ett trots ondska och förgörelse rent uttryck för samma vishet och försyn, uppenbar och verksam i skapelsen. Tillvaron i dess helhet får då, såsom hos stoikerna och flera moderna upplysningsfilosofer (Leibniz, Wolff m. fl.) karaktär av en på förhand bestämd harmoni. Skall nu människans natur stå i direkt förhållande till detta världs- och gudsbegrepp, kan det ej gärna bliva på annat sätt än som ett förmedlande väsen, som är fullkomligare än allt skapat, och som i sig kan förnimma enhet i tingens mångfald och så samla och återsända de spridda strålarna av Guds härlighet. Ty på sitt sätt kan Linné instämma med Paulus i hans ord, att i Gud leva vi, röra vi oss och hava vår varelse.[1]

[1] Curiositas nat., pag. 23.

Men med detta är ej allt sagt, vad Linné tänker om människan. Här har han nalkats henne från ett håll. I sin Nemesis-lära nalkas han henne från ett annat, och det kan väl sägas då från ett väsentligare. Här är emellertid ej platsen att ingå på ens en snabbteckning av människan i förhållande till den sedliga världsordningen.

I det föregående har Linné talat om Gud, världen och människan. Det låter onekligen dogmatiskt, och man torde undra, från vilken dogmatik han fått denna uppställning. Men här behövs ingen jakt efter litterära beroenden, det räcker fullväl att hänvisa till sakens eget sammanhang. Då vi nu gå vidare till SAPIENTIA och SCIENTIA, finna väl dessa sin plats just här, då tal är om människan. Linné har velat ha dem med och sakligt hänga de också samman med det föregående. Vi anföra:

SAPIENTIA, divinæ particula auræ, summum est attributum Hominis Sapientis, ⟨hæc juste judicat de iis, quæ sensus sistunt; hi vero sistunt res mere naturales circumstantes;⟩ Primus ⟨tum⟩ Sapientiæ gradus est res ipsas nosse. Notitia consistit in vera Idea objectorum, qua similia a dissimilibus distingvuntur *Notis* propriis, a Creatore rebus inscriptis . . .	Visheten, en del av den gudomliga anden, är den förnuftiga människans högsta gåva, ⟨genom den dömer hon rätt om de ting, som förnimmas av sinnena; men de ting, som så förnimmas, äro blott naturföremålen runt omkring;⟩ första steget i vishet är att känna själva tingen. Kunskapen består i en rätt idé om föremålen, genom vilken lika skiljes från olika med egna kännemärken, inskrivna i tingen av Skaparen . . .

Mer behöver för vårt ändamål ej anföras. Vad som sedan följer är det från en mängd av Linnés skrifter, Systema nat. 1735, Genera plant., Philosophia botan. m. fl., kända resonnemanget om de rätta namnens betydelse för en klar kunskap, alltså, naturligtvis, ett försvar för den binära nomenklaturen. Ett citat från Cæsalpin är oss i det sammanhanget likgiltigt. Vad som här sysselsätter oss är den frågan, om det består ett verkligt sammanhang mellan Linnés uppfattning om människans vishet och den tidigare behandlade stoiska läran om elementen. Det är alltså fortfarande om människan, det rör sig, och om människan i förhållande till Gud. Visheten uppfattas alldeles tydligt som »en del av den gudomliga anden». Tanken ledes genom uttrycket både till Genesis berättelse om, hur Gud i

människan inblåste en, det vill samtidigt säga *sin* levande ande, och till den heraklitiskt-stoiska tron på en förnuftig, konstnärlig, andligt gestaltande eld (πῦρ τεχνικόν), som ej är ett med den vanliga elden, utan ett med Gud och människans högsta förmåga. Helt visst har det ej varit Linné emot, att uttrycket »divinæ particula auræ» täcker båda dessa i själva verket artskilda tänkesätt. Hur Linné emellertid, då han skrev om visheten i människan, fortfarande tänkte henne som en harmonisk enhet av de fyra elementen, fastän de nu på olika sätt förvandlats, har han väl ej kunnat tänka sig den annat än som en ideell förmåga, ett slags πῦρ τεχνικόν, bundet vid ett materiellt substrat. Denna kan då ej vara annat än det i det föregående nämnda livligaste, »andligaste» elementet, den livgivande elden, ignis vivificans. Att Linné icke, när han skrev, tänkt saken så i detalj, är väl tämligen visst. Men han måste ändock ha haft på känn, att visheten hos människan fattad som ett lån, ett attributum, från Gud, ändock på något sätt skulle rimma sig med den psykologi, som kan härledas ur en med den stoiska besläktad människouppfattning. Och då har han ju varit på rätt väg. Hans uttryck om människans vishet äro ju sådana, att de stödja den syn på människan, vartill läran om elementen ligger som grund. Detta bestyrkes även därav, att om människan skall kunna särskilja tingen efter deras av Skaparen inskrivna kännemärken, måste hennes vishet å ena sidan vara av Skaparen och således liksom genom henne känna igen sin gärning, sig själv i tingen, å den andra sidan måste den, för att ej stå oförmedlad, direkt kunna ansluta till den mänskliga naturen f. ö. Människans vishet blir liksom den i tingen nedlagda visheten en reflex av den gudomliga. — Just på denna punkt känner väl en nutida människa som starkast behovet att kritisera denna för oss så främmande uppfattning, men det är här ej vår uppgift att kritisera — ordet taget i vetenskaplig mening — utan blott att söka få fram Linnés tankar så rena och obemängda som möjligt.

METHODUS, NOMINA och SCIENTIA bjuda oss intet nytt, även om det sista stycket på SCIENTIA är en vacker avslutning på IMPERIUM NATURÆ.

V. Nemesis.

Vi ha i det föregående tagit ut ur Linnés företal till Systema naturæ de stycken, som bjudit oss något i religionsfilosofiskt avseende. Det har därvid visat sig ett starkt inre samband mellan Linnés aforistiskt uttryckta tankar. En systematisering av dem efter den kända indelningsgrunden Gud, människan och världen har i själva verket ej varit svår att göra. Den har, särskilt i IMPERIUM NATURÆ snarare givit sig själv. Någon konstruktion, som våldför sig pä tankens frihet eller egenart, lär det härvid knappast kunna bliva tal om, ehuru det heller inte med fullkomlig visshet kan sägas, att Linné har tänkt just så. Så långt ifrån kan det dock inte vara. Därtill har han alltför tydligt givit besked om sig på många andra ställen. En hel del av det, som gränsar till hans religionsfilosofiska funderingar, har här med flit utelämnats dels emedan därmed upprepningar undvikits och nödig koncentration vunnits, dels emedan Linnés allmänna naturuppfattning ännu ej är tillräckligt känd och i detalj utredd, så att det med säkerhet kan sägas vad som i enskildheter är allmängods och lån, och vad som är originellt. Bryk, Juel, Lönnberg, Nordenskiöld, Sernander o. a. ha gjort goda förarbeten, men den grundliga undersökning, som tager ständig hänsyn till den samtida naturvetenskapliga och naturfilosofiska bakgrunden, saknas ännu. Den naturfilosofi — med starka rötter i den romerska stoicismen — som i det föregående omtalats, är alltigenom religiöst motiverad och har alltså till uppgift mer att söka *förstå* naturföreteelserna i deras totala sammanhang (den teleologiska synpunkten), än att *förklara* dem.

Det finns emellertid ännu ett stycke i Systema naturæ, som faller under vårt ämnes domvärjo. Det är den långa fotnot, som Linné tillagt under HOMO, ss. 20—22 och 28—32 i originalupplagans editioner.[1] Dock icke hela. När Linné alltså konsekvent nog sätter Homo sapiens på sin plats i systemet, ger han genom denna långa not, som den kloke man han är, uttryck åt, att människan kan tarva en beskrivning även ur

[1] I andra originalupplagan står blott *Nosce te ipsum;* i tredje står därtill en fotnot med korta definitioner av människan Theologice, Moraliter, Naturaliter, Physiologice, Diætetice, Pathologice. Så tillägger Linné på latin: Hæc *si noveris* Homo *es, & a reliquis distinctissimum genus.*

Man ser alltså, hur denna not växer för varje upplaga från den andra.

andra synpunkter än de, som bestås djuren eller, för att tala äkta linnéanskt »de andra djuren». Han skriver alltså »*Människa*, känn dig själv». Så hänvisar han till noten, som börjar med ett utdrag ur företalet till Museum Adolpho-Fridericianum, 1746: »Att känna sig själv[1] är första steget till vishet; det var så sagt av Solon och stod en gång med gyllne bokstäver skrivet på Dianas tempel». Sedan följer en skildring av människan *Physiologice, Diætetice, Pathologice, Naturaliter, Politice, Moraliter, Theologice* med i stort sett samma innehåll i de båda upplagorna. Vi stanna här blott för de båda senare avdelningarna men anmärka om de förra, att de allesammans äro skrivna med hjälp av Plinius[2] och Seneca.[3] I femte originalupplagan har Linné under varje rubrik tillagt en uppmaning; de under *Physiologice, Diætetice* och *Pathologice* i detta sammanhang utan intresse. De två sistnämnda ha hämtats ur dietkollegiet. De följande uppmaningarna meddelas här efter sina rubriker: *Naturaliter* Innocue vivito, Numen adest (Lev oförvitligt, Gud är nära), *Politice* Esto antiqua virtute & fide! (hav gammaldags heder och tro), *Moraliter* Benefac & lætare (gör väl och var glad) och *Theologice* Memento Creatoris Tui! (tänk på din Skapare). De tre första återfinnas ordagrant i Linnés anteckningar över Nemesis divina[4], den fjärde ej ordagrant men sakligt sett som en uppmaning att tro på Gud.[5] Detta är också det nya, att Linné här i Systema nat. ej kunnat undgå Nemesis-tankarna, utan behandlat människan även från deras synpunkt. Emellertid kan detta ej förvåna, ej heller att femte upplagan visar detta tydligare än fjärde. Betecknande för femte upplagans närmare anslutning till Nemesis-spekulationen är utom ovanstående uppmaningar, typiska Nemesis-ord och nya i denna

[1] Detta tänkespråk var Linné mycket kärt; det upprepades ofta av honom, särskilt just i inlednings- och avslutningsord.

[2] Plinius citeras fyra gånger.

[3] Det angives, att fem citat äro hämtade från Seneca. Det torde i själva verket vara fler. Jfr stycket *Naturaliter*. Det första citatet är från L. Annæi Senecæ Philosophi Opera Omnia I, pag. 157; det tredje se Quæst. nat. II:IX (två olika ställen) och det fjärde se a. a. V:XVIII (tre olika ställen). Övriga citat ha ej kunnat återfinnas. Det betyder också i detta sammanhang mindre, såsom av den fortsatta utredningen kommer att framgå.

[4] Se Nemesis div., manuskriptet blad 2, 26 m. fl., Fries' upplaga s. 2, 5 19 m. fl.; m. bl. 58, Fries s. 9; m. bl. 26, 59, Fries' s. 11 och 19.

[5] Se a. a., manuskriptet blad 2, 42, 58 m. fl.; Fries' upplaga s. 3, 9, 12, 13 m. fl. Jfr också Linnés ak. avh. Senium Salomoneum, Ups. 1759.

upplaga, även det förhållandet, att Linné här under rubriken *Theologice* lagt till två korta satser, i vilka den av Linné jämförelsevis sällan brukade *termen* Nemesis förekommer. I femte upplagan heter det alltså under *Theologice:* »Te ultimum finem creationis; ... ut ex opere agnosceres Creatorem omnipotentem, omniscium, immensum & sempiternum DEum, cuius sub imperio quod moraliter vivas, a justissima ejus Nemesi Convincaris». I översättning: »känn dig själv såsom skapelsens yttersta gräns; ... så att du av verket lär känna den allsmäktige, allvetande, väldige och evige Guden, lever moraliskt under hans herravälde och övertygas om hans fullkomligt rättvisa Nemesis». I stället för Nemesis kunde sättas begreppet vedergällande rättfärdighet eller ännu rättare moraliska världsordning. Det är här icke meningen att utveckla innebörden av detta centrala begrepp i Linnés religionsfilosofi och uppfattning av människan. Det skulle föra alltför långt. Här har det gällt att påpeka, dels att Nemesis-tanken finnes utförd i Systema nat., svagt i fjärde, fullt tydligt i den femte originalupplagan, dels hur Linné, när han utför denna tanke, gärna går tillbaka till de romerska stoikerna Plinius och Seneca. Utom dem citerar han dessutom Ovidius (Lev oförvitligt, Gud är nära), den stoiske satirförfattaren Persius (Sat. III: 71) och i frågan natur-uppenbarelse eller skapelse-skrift även de båda kyrkofäderna Tertullianus och Augustinus. Ett detaljerat uppspårande av Linnés lån hos respektive författare synes här vara så mycket onödigare som Linnés tankar här ha den bakgrund, som med ett enda ord kan anges som Nemesis. Att Nemesis-spekulationen stöder sig på den romerska stoicismen som på en av sina fasta pelare, är ju klart för var och en, som blott hastigt bläddrar igenom anteckningarna av samma namn. Här är den stoiska morallärans betydelse uppenbar. Däremot är det ej lätt att se, även om man läser igenom alla Linnés 186 akademiska avhandlingar och företalen m. m. till hans vetenskapliga skrifter, att den stoiska elementarläran är en del av hans trots all personlig färgning eklektiska världsuppfattning. Väl förekommer termen element men sällan i sådant sammanhang, att dess genesis därmed röjes. De hänvisningar Linné i t. ex. Amœnitates academicæ gör till klassisk litteratur äro lätt räknade. Seneca citeras på ett par ställen ur Quæstiones, men utan källhänvisning. Således har den i det föregående företagna undersökningen av Linnés bero-

ende av Stoas elementarlära icke varit överflödig. Det ljus, de senare upplagorna kasta över problemet, är i högsta grad vägledande och klargörande.

VI. Scriptura Sacra.

Det kan ju synas som vore det föregående skrivet »med särskild hänsyn till» Linnés beroende av Senecas Quæstiones naturales. Meningen har dock varit, att på varje punkt i undersökningen finna det tankekomplex, varpå Linnés uttalanden vilar. Oftast ha vi då nödgats gå till redan färdiga sådana, vilkas ursprung det legat utanför vår uppgift här att spåra upp. I några fall ha vi måst gå direkt till litterära beroenden, främst antika. Det finns dock andra, som blott som hastigast berörts, nämligen bibliska. Då Linné rör sig med bibliska citat, rör han sig helst på gammaltestamentligt område och där nästan uteslutande med den s. k. vishetslitteraturen. Det är också fallet i Systema nat. I de tre första upplagorna citerar Linné på latin psalmen 104: 24 och det på ett påfallande tydligt sätt. I de båda fjärde upplagorna bliva bibelcitaten flera. Först då och särskilt synligt på titelbladets baksida det nämnda.[1] På baksidan av det blad, där dedikationen till Tessin står att läsa, finnes ordet i psalmen 147: 5. Efter Ratio editionis följer så det djupt personliga språket ur psalmen 71: 17: »Deus, docuisti me a juventute mea et usque nunc pronunciabo mirabilia tua.» Mellan INTROITUS och IMPERIUM nat. har Linné satt psalmen 92: 6—7, mellan detta senare och Regnum animale psalmen 145: 4—6.[2] Slutligen står efter Regnum animale psalmen 66: 3, men blott i upplagan av 1758. De fyra sista citaten äro, liksom det första, på latin, tryckta med större stil än den löpande texten, fristående och utan annan ursprungshänvisning än *David* för ett par.

Varför har Linné tagit med dessa bibelcitat? Först och

[1] I 4 originalupplagan 1766 hänvisas felaktigt till psalmen CIII: 24, skall vara CIV: 24.

[2] Som Linné dock synes i någon mån, enligt en av honom ofta brukad licentia poetica (et scientifica) ha format om.

främst naturligtvis helt enkelt emedan de givit uttryck åt stämningar och känslor inför naturens betraktande. Han gör själv vad han anser vara människans uppgift: han lovar Gud, han förkunnar hans under. Men det kan helt säkert i deras bruk inläsas även något annat. *Linné har härmed helt kort erkänt sin anslutning till biblisk åskådning.* Har han f. ö. anslutit sig till andra auktorer, klassiska och dåtida författare, så har han likväl endast gjort det så, att han alltfort står kvar på biblisk mark. Även om han sig själv ovetande förts utom den bibliska fromhetens gränsmärken, — dessa äro dock vidsträckta och innesluta annat än den centrala, profetiska strömningen, den uppenbarelsehistoriska linjen — så har han dock själv menat och velat hålla sig till bibelns ord. Vi känna ju i vissa fall, hur Linné från början av 1740 talet måst omtolka några av dem i överensstämmelse med sin egen åskådning, men det var för att därigenom rädda bibelbokstaven och, som han trodde, den bibliska andan. Ty denna senare fattade Linné tämligen schematiskt såsom tro på Gud i motsats till fritänkarnes bekännelse. »Han hade alltså wördnad och admiration för sin Skapare, och sökte leda sin wettenskap till dess Auctor.»[1] *Med dessa ord såväl som med orden ur psaltaren i Systema nat. ville han ha sagt, att han stod icke blott på religionens utan också på bibelns grund.*

VII. Slutord.

Sammanfatta vi här, särskilt med hänsyn till fjärde originalupplagorna av Systema naturæ, religionsfilosofins betydelse för Linné, kan den helt kort angivas så: *genom religionsfilosofin sökte Linné åt sig vinna en garanti för samspel och harmoni i naturens underfulla värld, där varandra motsatta krafter kämpa, och en garanti för tron på en rättfärdighet, som vedergäller det onda och belönar det goda och så uppehåller en sedlig världsordning i människornas samliv.* Systema naturæ utgör icke någon av huvudskrifterna till Linnés religionsfilosofiska tankar.

[1] Egenhändiga Anteckningar af Carl Linnæus om sig sjelf, Upsala 1823, s. 88.

Men i ingen av sina skrifter har Linné så allsidigt som i inledningsord och företal till detta verks senare upplagor, trots all korthet i formen, lagt fram de olika element, som ingå i det religionsfilosofiska tänkande, vi ständigt på nytt se bryta sig fram i hans arbeten.

Der Ursprung des Islams und das Christentum.

Von

Dozent D. Tor Andrae.

7. *Afrem.*

Die eschatologische Frömmigkeit des Korans ist somit aufs nächste mit der religiösen Anschauung verwandt, die in den syrischen Kirchen vor und zur Zeit Muhammeds herrschte. Diese syrische Frömmigkeit ist eigentlich eine Mönchsreligion und ist als solche offenbar sehr stark von dem ägyptischen Mönchstum beeinflusst worden. Indessen sind die Forderungen dieses religiösen Ideals auch an die Laien, soweit sie als wirklich fromm und bussfertig gelten wollten, in grossem Umfange gestellt worden. Das zeigt uns besonders die Gemeindeordnung des *Testamentum Domini.*

Ich möchte nun noch zeigen, dass auch die koranische Predigt vom Jenseits und Gericht in der syrischen Literatur bestimmte Vorbilder hat. Und zwar liegt meiner Meinung nach die Sache so, dass es sich keineswegs nur um die Übernahme einer allgemeinen religiösen Tendenz oder Stimmung handelt; in der Hauptsache scheint mir ein und dasselbe homiletische Schema zu Grunde zu liegen. Das zeigt nicht nur die Auswahl und die Anordnung der verwendeten eschatologischen Vorstellungen, die übrigens in beiden Fällen eine nahe Verwandtschaft mit der apokalyptischen Literatur des orientalischen Mönchstumes, besonders mit den Apokalypsen des Paulus und des Johannes verrät, sondern vor allem die homiletische Nutz-

anwendung, die religiöse Auslegung des eschatologischen Textes. Und dabei bezieht sich die Verwandtschaft nicht nur auf die religiösen Gedanken, sondern in mehreren Fällen sogar auf die homiletischen Formeln, auf feststehende erbauliche Redewendungen. Nur darf, um das gleich vorwegzunehmen, selbstverständlich nicht an eine direkte literarische Abhängigkeit gedacht werden. Was Muhammed vom Christentum empfangen hat, das hat er offenbar nur durch das mündliche Kerygma und durch persönliche Mitteilung gelernt.

Unter den Predigern der syrischen Kirche übertrifft *'Afrēm* alle seine Vorgänger und Nachfolger bei weitem an Bedeutung. Von Monophysiten, Melkiten und Nestorianern[1] gleich hoch geschätzt, hat er durch seine Homilien und Gesänge einen unvergleichlichen Einfluss auf das ganze syrische Christentum ausgeübt. Nun hat aber *'Afrēm* kein homiletisches Thema so eindrucksvoll behandelt, wie das vom jüngsten Gericht und von der jenseitigen Vergeltung. Keiner von den Vätern der Kirche hat das Motiv der »dies irae» mit einem so feierlichen Ernst und so atemberaubender Eindringlichkeit geschildert wie gerade er. Freilich entbehrt sein Stil gänzlich der strengen Knappheit und Schärfe, die wohl dem Gegenstand am meisten angemessen wäre. Aber statt dessen ergiesst sich seine Beredsamkeit wie ein glühender Strom, er türmt die schreckensvollen Prädikate himmelhoch und die Sätze jagen einander in leidenschaftlichem Wogengedränge. Auch ist es offenbar diese Seite seiner homiletischen Redekunst, die auf seine Landsleute den grössten Eindruck gemacht hat. So urteilt z. B. ein nestorianischer Schriftsteller über ihn: »Seine Gedichte sind erschütternder als die Klagelieder Jeremiae, sie sind noch stärker erfüllt von Zerknirschung, Mitleid, Trauer, sie sind noch tränenschwerer».[2]

Die Gerichtspredigten *'Afrēms* folgen einem ziemlich streng geschlossenen Schema. Sein Register hat nicht viele Töne. Es sind in der Hauptsache dieselben Gedanken, die immer wieder variiert werden, nicht selten kehren auch dieselben

[1] Sein Heiligentag wird unter den Nestorianern in der »Woche der syrischen Väter» gefeiert. *Hist. Nest., P. Or*, V, 294.
[2] Ibid., V, 297.

Worte wieder. Auch in dieser Hinsicht gleicht Muhammed seinem syrischen Vorgänger.

Gewöhnlich beginnt *'Afrēm* seine Gerichtspredigten mit der Versicherung, wie sehr ihm der Gedanke an das Gericht Furcht einflösst. Er muss um der Liebe willen sprechen, vermag es aber kaum aus Furcht.[1] In echt orientalischen Hyperbeln schildert er diese seine Furcht: Ταῦτα οὖν (das Gericht usw.) ἐνθυμούμενος φόβῳ συνέχονταί μου τὰ μέλη, καὶ παραλέλυμαι πάντοθεν. Οἱ ὀφθαλμοί μου δακρύουσιν, ἡ φωνή μου ἐκλείπει, τὰ χείλη μου πεπήγασιν, ἡ γλῶσσά μου φρίττει, καὶ οἱ λογισμοὶ σιωπὴν μελετῶσιν.[2] Den Ernst des Gerichts weiss er dadurch noch eindrucksvoller einzuschärfen, dass er stets von dem Gericht als von einem unmittelbar bevorstehenden Ereignis spricht; man hat den Eindruck, dass er die fürchterliche Stunde geradezu heranziehen sieht. Ἤδη γάρ συνέφθασεν ἡμᾶς, ὦ ἀδελφοί μου, ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἡ φοβερὰ καὶ φρικτή· καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, μετεωριζόμεθα, μὴ θέλοντες συνϊέναι τὸν βραχὺν καιρὸν τοῦτον, καὶ σπουδάσαι τὸν θεὸν ἵλαον ποιήσασθαι. Ἰδοὺ αἱ ἡμέραι, ἐνιαυτοὶ καὶ μῆνες ὡς ὄναρ παράγουσι καὶ ὡς σκιὰ δειλινή· ἵνα ἔλθῃ ἐν τάχει ἡ φοβερὰ καὶ μεγάλη παρουσία τοῦ Χριστοῦ.[3]

Auch bei *'Afrēm* bricht der jüngste Tag mit einem fürchterlichen Donnerschlag herein. Er schildert, wie die Menschen in süssem Schlummer liegen: Aber αἰφνιδίως ἐκ τοῦ οὐρανοῦ γίνεται ἦχος μέγας καὶ βρονταὶ φρικταὶ καὶ ἀστραπαὶ δειματώδεις μετὰ σεισμοῦ.[4] Dass dieser Schreckenslaut, der die Welt ins Wanken bringt, der (erste) Posaunenstoss sei, wird bei *'Afrēm* (wie im Koran) zwar nicht ausdrücklich gesagt, man bekommt aber den Eindruck, dass beides zu identifizieren ist. Der Ton der Posaune bringt die ganze Welt ins Wanken. »Er ist stärker als aller Donner[5] und erregt hellen Schrecken unter den Menschen[6]; nun geht die Welt unter. »Bei dem Erdbeben werden die Himmel zusammengerollt, die Sterne fallen von ihm herab, wie die Früchte vom Feigenbaum oder die dürren Blätter von den Bäumen. Die Sonne wird finster aus

[1] *Op. Gr.*, II, 251.
[2] Ibid., II, 192, vgl. I, 53.
[3] Ibid., II, 50.
[4] Ibid., I, 52.
[5] Ibid., II, 251.
[6] Ibid., II, 193.

Furcht, der Mond zittert vor Schrecken. Die strahlenden Sterne werden finster aus Angst vor diesem Gericht. Das Erdbeben wendet sich zum Meere. Das wird ausgetilgt, verschwindet, wird vernichtet. Der Staub der Erde fängt Feuer, es wird alles zu Rauch (*tehā,* vgl. Sur. 44: 9). Die Berge zerschmelzen aus Furcht wie Blei im Ofen oder wie brennender Kalk, und alle Hügel fallen ein.»[1] Es folgt nun die Auferstehung der Toten: »Der Ton der Posaune geht aus, um diejenigen, die in den Gräbern ruhen, zu wecken. Beim zweiten Hörnerruf stehen alle Toten auf. Schneller als ein Blinken des Auges ist der Wink des Sohnes, der alle die Toten versammelt zum Platze des gerechten Gerichtes.[2] Man beachte hier die auch Muhammed eigentümliche Vorstellung von *zwei* Posaunenstössen, von denen erst der zweite die Auferstehung herbeiführt (39: 68). *'Afrēm* sieht das Wunder der Auferstehung besonders darin, dass sie ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ geschieht.[3] Auch Muhammed hat oft von der Hast gesprochen, mit der die Auferstehung sich vollenden wird. Der Ausdruck »ein Wink, schneller als das Blinken des Auges», kehrt im Koran fast wörtlich wieder: *wa-mā 'amr al-sā'a 'illā ka-lamḥ al-baṣar 'aw huwa 'akrab,* »der Befehl der Stunde ist nur wie ein Blinken des Auges oder noch schneller.»[4] Wir haben oben (S. 24) die Meinung der Erklärer über das koranische *tirb* besprochen. Wenn ihre Übersetzung »von wünschenswerter Lebensmitte» richtig ist, so hat auch dieser Zug bei *'Afrēm* sein Gegenstück. »Zu gleichem Alter (*šaujūtā*) erweckt sie der Schöpfer, zu dem Alter Adams. Zu dem Alter, in dem der Mensch geschaffen wurde, wird er auch aufgeweckt. Keiner wird bei der Auferstehung kleiner oder grösser sein als der andere. Nur durch gute Werke und Taten werden sie dort erhöht sein. Einige werden gleich dem Lichte sein, andere gleich der Finsternis. Das machen die Werke der Gerechtigkeit.»[5] Von dem Licht bzw. der Finsternis als Kennzeichen der verschiedenen Klassen am Auferstehungstage redet *'Afrēm* oft: τὸ σῶμα τῶν δικαίων λάμπει ἑπταπλασίως ὑπὲρ φέγγος ἡλίου.

[1] *Op. Syr.*, III, 643; vgl. *Op. Gr.*, I, 39.
[2] *Op. Syr.*, III, 636.
[3] *Op. Gr.*, I, 52, II, 192; vgl. I Cor. XV: 52.
[4] Zu der Übersetzung von *'akrab* vgl. *Beiḍāwī* z. St.
[5] *Op. Syr.*, III, 637.

τὰ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν σκοτεινὰ εὑρίσκονται.[1] Das ist auch, wie wir gesehen haben, ein immer wiederkehrender Zug in der koranischen Gerichtsschilderung.

In starken Farben malt *'Afrēm* die Angst, die jetzt alle ergreift: »Furcht befällt alle Lebewesen, sie werden wie tot. Gott steht auf zum Gericht und alles, was geschaffen ist, vergeht. Die Menschen wagen nicht zu hoffen um der Zornesglut des Richters willen. Gott steht auf zum Gericht, Himmel und Erde werden aufgelöst, die ganze Welt zittert und all ihre Herrlichkeit vergeht.[2] Τότε, ἀδελφοί, στενοχωρία καὶ φόβος καὶ ἔκστασις ἐπὶ πάντα ἄνθρωπον ἐκ τῆς κραυγῆς καὶ ἠχῆς τῆς σάλπιγγος καὶ ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ.[3] Die ganze Schöpfung erbebt, selbst die Engel werden von Schrecken ergriffen.[4] Dann kommt der Richter selbst oder vielmehr er offenbart sich, wird sichtbar, denn *'Afrēm* denkt, gerade wie Muhammed (69: 16—17), eigentlich nicht an ein Kommen Gottes. Der Himmel spaltet sich und hinter dem fallenden Vorhang wird die Herrlichkeit Gottes offenbar. Τότε σχισθήσονται οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀποκαλυφθήσεται ὁ τῶν βασιλέων βασιλεὺς καὶ ἄρχων τῶν ἀρχόντων, ὡς ἀστραπὴ φοβερά, μετὰ δυνάμεως πολλῆς καὶ δόξης ἀνεικάστου.[5] Es war natürlich nicht ganz zu vermeiden, in einer Darstellung, die auf den synoptischen Wiederkunftsreden aufbaut, nicht von Christus als dem Richter zu sprechen. Es ist aber geradezu auffallend, wie wenig dies bei *'Afrēm* der Fall ist. Da heisst es: ὁ τῶν ὅλων θεός, ὁ ἄχραντος καὶ ἔνδοξος θεὸς ἡμῶν, ὁ δεσπότης τῶν ὅλων αἰώνων usw.[6] Ein nichtsahnender Zuhörer würde in diesem Zusammenhang niemals an Christus als Richter denken können.

In dieser Stunde steht der Mensch ganz allein, verlassen von allem und allen, bei denen er sonst Hilfe zu suchen gewohnt war, einsam mit seiner Schuld beladen vor seinem Richter. Ἐννοήσωμεν ὅτι οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελήσουσι τὰ πέρατα τῆς γῆς ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ. Ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἐκεῖ οὐδεὶς δύναται βοηθῆσαι ἄλλον. ἀλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον φορτίον βαστάζων ἵσταται

[1] *Op. Gr.*, III, 148.
[2] *Op. Syr.*, III, 634.
[3] *Op. Gr.*, II, 193.
[4] Ibid., II, 50.
[5] Ibid., II, 214.
[6] Ibid., II, 193 f.

ἐκδεχόμενος τὴν ἀπόφασιν τὴν μέλλουσαν ἐξελθεῖν κατ' αὐτοῦ.[1] — Ἕκαστος τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει . . . καὶ ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ κριτῇ. Ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ οὐδεὶς οὐδενὶ βοηθῆσαι δύναται. οὐκ ἀδελφὸς ἀδελφόν· οὐ γονεῖς τέκνα οὐ τέκνα γονεῖς· οὐ φίλοι φίλους οὐκ ἀνὴρ τὴν σύζυγον.[2] Den Gedanken, dass jeder auf sich selbst angewiesen ist, dass keiner dem anderen helfen kann, nicht der Bruder dem Bruder, nicht der Vater dem Kinde usw. hat Muhammed offenbar besonders wirkungsvoll gefunden, er hat ihn gewöhnlich in ganz stereotypen Wendungen fast in jeder Gerichtsschilderung angebracht. Man beachte besonders die Phrase ἕκαστος βαστάσει τὸ ἴδιον φορτίον, die bei *'Afrēm* so oft in diesem Zusammenhange wiederkehrt.[3] Jeder Leser, der die Sprache des Korans kennt, wird dabei wohl an die gleichlautende koranische Wendung »*lā taziru wāzira wizra 'uḫrā*» usw., »eine beladene (Seele) wird die Last einer anderen nicht auf sich nehmen können, und wenn die Belastete nach Hilfe ruft, wird keiner die Last tragen können und wäre er auch ein Verwandter» (35: 19 vgl. 53: 39, 39: 9, 17: 16, 6: 164).

Sonderbar genug und im offenbaren Widerspruch mit der im damaligen syrischen Christentum sonst geltenden Anschauung[4] wird hier die Möglichkeit der Fürbitte von *'Afrēm* kategorisch bestritten. »Selbst die Seraphen bemühen sich nicht (für die Sünder einzuschreiten), denn auch sie stehen in Verwirrung und Furcht da. Sie sehen des Richters brennende Zornesglut und schweigen wie Tote. Die Heiligen wagen keine Bitte an ihn zu richten, denn der Rauch seiner Zornesglut steigt auf. Sie zittern aus Furcht, dass sie den Sündern zugezählt werden könnten.»[5]

Die schlimmste Abrechnung werden überstehen müssen,

[1] *Op. Gr.*, II, 211.

[2] Ibid., I, 29, vgl. II, 201: *ποῦ ὁ πατὴρ ὁ γεννήσας; ποῦ μήτηρ ἡ τεκοῦσα; ποῦ ἀδελφοί; ποῦ τὰ τέκνα; ποῦ οἱ φίλοι; ποῦ ὁ πλοῦτος; ποῦ τὰ ὑπάρχοντα.*

[3] Vgl. ausser den angeführten Stellen auch *Op. Gr.*, III, 371.

[4] Vgl. z. B. »Durch seine und aller Heiligen, seiner Genossen Gebete mögen wir Armen Gnade und Barmherzigkeit an dem Gerichtstage finden!» *Anecdota Syr.*, II, 59.

[5] *Op. Syr.*, III, 635. Die Ungläubigen finden keinen Helfer oder Fürbitter: *οὐδεὶς ὁ βοηθῆσαι δυνάμενος ἢ παρακαλέσαι ὑπὲρ αὐτῶν.* *Op. Gr.*, II, 201.

die in ἀμέλεια gelebt haben.[1] Die sorglosen, leichtsinnigen Weltkinder sehen jetzt, da es zu spät ist, die Abgrundtiefe ihres Verderbens und in ihrer Verzweifelung bekennen sie jetzt ihre Sünden: sie haben das Leben in Nachlässigkeit, eitlen Freuden, Scherz und Gelächter verbracht, sie haben in Übermut die heiligen Schriften zum besten gehabt, über ihre Drohungen gelacht, mit denjenigen, die sie lasen, Scherz getrieben, sie haben nicht gefastet, nicht gewacht, sind nicht gegen die Armen barmherzig gewesen, das eitle Leben hat sie betrogen. τότε ὀλολύζοντες λέγουσιν· ὦ πόσον καιρὸν ἀπωλέσαμεν ἐν ἀμελείᾳ; πῶς ἐνέπαιζεν ἡμᾶς ὁ μάταιος βίος; πῶς ἄλλους θεωροῦντες ἀγωνιζομένους, ἡμεῖς οὐκ ἠγωνισάμεθα; πῶς τῶν ἁγίων γραφῶν ἠκούομεν καὶ ἐγελῶμεν χλευάζοντες τοὺς ἀναγινώσκοντας αὐτάς.[2] — τότε λοιπὸν ἐν πικροτάτοις δάκρυσιν ὀλολύζοντες λέγουσιν· ὢ πόσον καιρὸν ἀπωλέσαμεν ἐν ἀμελείᾳ; ὢ πῶς ἐνεπαίχθημεν; ὢ πῶς τῶν γραφῶν ἀκούοντες ἐχλευάζομεν.[3] Ganz in derselben Weise und mit denselben Beschuldigungen lässt Muhammed die verurteilten Ungläubigen sich selbst anklagen oder von Gott, den Strafengeln oder den Gläubigen angeklagt werden. Auch die für den Koran so typische Anklage wegen Verachtung und Verspottung der göttlichen Offenbarung mitsamt ihren Drohungen und Warnungen fehlt nicht bei *'Afrēm*.

Zum eisernen Bestande der koranischen Gerichtsschilderung gehört die Szenen, wo die Ungläubigen von den Strafengeln unter Schlägen und Erniedrigungen aller Art zur Hölle fortgeschleppt werden. Auch *'Afrēm* bietet alle seine Beredsamkeit auf, um diese Szene recht herzzerreissend zu schildern: Τότε λοιπὸν ἐλαυνόμενοι καὶ τυπτόμενοι ἀπὸ ἀγρίων ἀγγέλων καὶ ὠθούμενοι ἀποτρέχονται, τοὺς ὀδόντας τρίζοντες καὶ πυκνοτέρως στρεφόμενοι εἰς τὰ ὀπίσω ἰδεῖν τοὺς δικαίους ὅθεν ἐχωρίσθησαν.[4] Man vergleiche dazu zum Beispiel 8: 52: »Könntest du nur sehen, wie die Engel die Ungläubigen wegführen und sie dabei auf den Rücken und ins Gesicht schlagen!« Nach einem letzten verzweifelten Abschied von den Seligen, den Verwand-

[1] *Op. Gr.*, II, 254.
[2] Ib., II, 220.
[3] *Op. Gr.*, II, 201; vgl. ib., 216—218.
[4] *Op. Gr.*, II, 220; vgl. ib., II, 200 f.

ten usw. ziehen sie weg und verschwinden in ihrem neuen Wohnort ohne Wiederkehr.

GRIMME hat darauf hingewiesen,[1] dass »die Phantasie Muhammeds bei der Beschreibung der **Paradiesfreuden** stark durch Erinnerungen an die Bilder vom Paradiese, die Ephräm gebraucht, befruchtet sein dürfte». In der Tat besteht eben an diesem Punkte eine geradezu überraschende Verwandtschaft zwischen Muhammed und dem syrischen Prediger. Es wird sich daher lohnen, einige Auszüge aus dessen Gedichtzyklus über das Paradies wiederzugeben.

Ebenso wie der Koran schildert *'Afrēm* den Wohnort der Seligen als einen gewaltigen, auf hohen Bergen gelegenen Lustgarten. Nur gibt der Syrer unumwunden zu verstehen, dass er das Paradies als einen Ort dieser unserer Erde gedacht hat. *Madr.* I:[2] »Mit den Augen des Gedankens sah ich das Paradies. Alle Bergesgipfel lagen unter seiner Höhe. (Nur) an seinen Fuss gelangte der höchste Stand der Sintflut.» *Madr.* II (ibid. 567): »Seine Quellwasser sind mit Wohlgerüchen gesättigt. Wenn sie aber (als Flüsse) zu uns kommen, werden sie auf unserer Erde (dieser Eigenschaft) beraubt, damit wir sie trinken können.»

'Afrēm redet wie Muhammed von verschiedenen Stufen des Paradieses, *Madr.* II (ib. 568): »Der Boden (*'ar'ā*) des Paradieses gehört den Bussfertigen (*tajjābē*), das mittlere Gebiet den Gerechten (*zaddiḳē*), die Höhe den »Siegern» (*naṣṣīḥē* d. h. den Märtyrern), der Gipfel der göttlichen Majestät (*š'kīntā*).»[3] Der Koran spricht zuweilen von zwei Klassen der Seligen (56: 8—10), aber oft auch von anderen *daraǧāt* der Paradieses. Aufzählungen der verschiedenen Rangstufen der Seligen kommen auch im Koran vor, z. B. 4: 71: die Propheten, die Aufrichtigen *al-ṣiddīḳūna*), die Märtyrer und die Frommen (*al-ṣāliḥūna*).

Madr. X (ib. 594): »Dort ist eine Quelle, die die Früchte der verschiedenen Monate hervortreibt. Die Früchte folgen

[1] *Muhammed*, II, 160, N. 9.

[2] *Op. Syr.*, III, 563.

[3] Solche Klassifizierungen der Frommen kennt auch das Judentum. Auffallend ist, dass in einer solchen die Bussfertigen die zweithöchste Stufe des Paradieses erhalten. Nur die unschuldigen Kinder, die noch beim Lernen der Thora starben, kommen noch höher hinauf. WÜNSCHE, *Aus Israels Lehrhallen*, III, 55.

gleich auf die Blüten. Dort brechen herrliche Quelladern hervor: Wein, Milch, Honig und Butter. Dezember bringt aufkeimende Saat, der folgende Monat lässt die Ähren erscheinen, Februar kommt dort mit herrlichen Garben.» Das »Wasser, das nie verdirbt« (46: 16) ist in der Aufzählung der Paradiesflüsse Muhammed eigentümlich.

Madr. VII (ib. 582): »Glücklich der Arme, der zu dem Platze kommen darf, wo alle Reichtümer um ihn herum ausgebreitet und gesammelt sind. Der Calcedonius muss draussen bleiben und gereinigte Perlen werden dort fortgeworfen, damit sie die Herrlichkeit des Landes nicht beflecken. Man wirft sie weg wie Stein, und der Beryll gilt in jenem Landen als unrein und unsauber wie Hefe.»

In dieser herrlichen Welt dürfen die Seligen wohnen. *Madr.* V (ib. 574): »Dort sah ich nun die Zelte der Gerechten und sie selbst mit Salben bespritzt, duftend von Wohlgerüchen, mit Blumen bekränzt und mit Früchten gekrönt. Wie die Werke der Menschen, so waren ihre Wohnungen. Einige gering an Schmuck, andere von Schönheit strahlend, einige von unansehnlicher Farbe, andere leuchtend von Pracht.» Wenn schon hier die Seligen als zum Festmahl geschmückt vorgestellt werden, so wird im Folgenden die Seligkeit als ein ewiges Festgelage geschildert in einer Weise, die der koranischen Vorstellung völlig gleichkommt. *Madr.* IX (ib. 589): »Indem sie zu Tische liegen (beschatten) Bäume sie in der klaren Luft. Blumen wachsen unter ihnen, Früchte über ihnen. Ihr Dach ist aus Früchten, ihr Fussboden aus Blumen. Wer hätte jemals von einer schirmenden Wolke über dem Haupte aus Früchten bestehend oder von einem Teppich unter den Füssen aus Blumen gehört oder gesehen!» — »Sanfte Lüfte wehen dort in stetigem Wechsel, und wie Martha und Maria eilen sie, das Mahl zu bereiten. Denn hier entfernen sich die beständigen Gäste niemals von Gastmahl. Martha aber wurde müde und erdreistete sich gegen ihn zu murren, der zu dem Paradiese ladet, wo die Diener aufwarten ohne müde zu werden.» — »Im Paradiese stehen schnelle Winde vor den Gerechten (als Diener). Der eine weht Sättigung, der andere lässt Getränk fliessen. Ein Lüftchen ist mit Öl gefüllt, ein anderes mit Salbe. Wer sah jemals Winde aufwarten! Oder Lüfte, die gegessen und getrunken werden könnten! Hier geben Winde auf geistige

Weise Nahrung für geistige Art. Das ist eine Mahlzeit ohne Mühe, wo die Hände nicht müde werden.» Die »schönen Knaben gleich verborgenen Perlen» des Korans sind hier freilich Winde, die in »geistiger Weise» die Seligen bedienen. Offenbar konnte dieser klägliche Versuch zur Spiritualisierung einem unbefangenen Zuhörer keine greifbaren Vorstellungen bieten, er musste bei dem somatischen Verständnis hängen bleiben.

Der Wein, den die Seligen geniessen, fehlt auch nicht bei *'Afrēm*, selbst eine versteckte Anspielung auf die Paradiesjungfrauen könnte man in seinen Worten hineindeuten. *Madr.* VII (ib. 584): »Wer bis zu seinem Hingang sich des Weines enthalten hat, wird von den Weinstöcken des Paradieses sehnsüchtig erwartet. Jeder von ihnen reckt ihm seine hängende Traube entgegen. Und wenn jemand in Virginität gelebt hat, den empfangen sie (fem.) in ihrem reinen Schosse, weil er als Mönch nicht in dem Bette und Schosse irdischer Liebe fiel». Von den Weinstöcken, deren Trauben sich herabsenken, sodass sie bequem zu erreichen sind, spricht auch Muhammed (76: 14).

Von der Bedeutung des koranischen *tirb* haben wir oben schon gesprochen, Auch *'Afrēm* singt von der ewigen Jugendfrische der Verklärten. *Madr.* VII (ib. 583): »Gedenke, Alter, des Paradieses! Wenn dich einst sein Duft kühlt, sein Wohlgeruch dich verjüngt, werden deine Flecke in der Schönheit, die dich dann umgibt, verschwinden. Moses sei dir ein Beispiel. Seine Wangen, die von Falten überzogen waren, wurden dort (im Paradiese) schön und leuchtend. Dies ist ein mystisches Sinnbild der Verjüngung des Alters im Paradiese.»

Wenn Muhammed die geistige Seite der Seligkeit schildern will, weiss er eigentlich nur von dem Frieden des Paradieses zu erzählen. Auch *'Afrēm* legt in diesem Zusammenhange entscheidendes Gewicht auf den Frieden. *Madr.* V (ib. 575): »Ebenso sehr wie an seiner Schönheit erfreute ich mich an seinem Frieden. Denn in ihm wohnt Schönheit ohne Flecken und Frieden ohne Furcht.»

Obgleich dies in den Paradieshymnen nicht gesagt wird, mag hier daran erinnert werden, dass die Seligen bei *'Afrēm* wie im Koran voll sind des demütigen Staunens darüber, dass

sie überhaupt in den Himmel gekommen sind: τότε ὁρῶν ἕκαστος ἑαυτὸν ἐν τῷ φωτὶ κατανοεῖ ἑαυτὸν καὶ ἐννοεῖται λέγων· ἄρα αὐτὸς ἐγώ εἰμι; καὶ πόθεν ἐγὼ ὧδε εὑρέθην ὁ ἀνάξιος. Die Engel beruhigen sie damit, dass sie diese Belohnung durch ihre guten Werke verdient haben.[1]

Die vorausstehenden Zitate dürften wohl die unleugbare Verwandtschaft zwischen den Paradiesschilderungen des Korans und denjenigen des syrischen Vaters hinreichend klargelegt haben. Es wäre mithin eine offenbare Ungerechtigkeit, dem Araber Muhammed den krassen Realismus seiner Jenseitsvorstellungen vorwerfen zu wollen. *'Afrēm* hat sich freilich hie und da gegen eine allzu buchstäbliche Auffassung seiner Schilderungen verwahrt. *Madr.* XI (ib. 596): »Um überhaupt das Paradies zu verstehen, muss man es mit irdischen Vorstellungen veranschaulichen. Es möge daher dein Verstand nicht von diesen Benennungen verwirrt werden; denn das Paradies wird hier in den Ausdrücken, die deinem Geschlecht vertraut sind, dargestellt. Aber deine Natur ist sehr schwach und kann nicht die wahre Grösse des Paradieses erfassen. Auch ist die Schönheit des Paradieses nur blass, wenn sie in den schwachen Farben deines Geschlechtes gemalt wird.» Aber auf solche Spiritualisierung ist wenig zu geben. Es war sicher leichter, diese Bilder in ihrer sinnlichen Greifbarkeit auf die Phantasie wirken zu lassen, als diese Wirkung auch wieder in Schranken zu halten. So haben sie sicher die wirkliche Vorstellung nicht nur der Zuhörer, sondern auch des Dichters bestimmt. Überall in der Geschichte des orientalischen Mönchstumes bestätigt sich die Tatsache, dass der Heisshunger nach den Freuden des Lebens, den man mit so gewaltsamen Mitteln niederzukämpfen suchte, sich in den Jenseitsvorstellungen einen Ausgleich geschaffen hat.

Nun hat aber das christliche Vorurteil immer wieder versucht, die sittliche Unzulänglichkeit Muhammeds eben mit seinen sinnlichen Paradiesfreuden zu beweisen. Wie mag die Göttin der Geschichte dazu ironisch gelächelt haben! Selbst ein Forscher, der einsichtsvoll genug ist, um zu erkennen, dass »die Massivität der Jenseitsvorstellungen» nicht nur in der Wesensart Muhammeds beruhe, »sondern sicher ebenso sehr auf

[1] *Op. Gr.*, II, 54.

dem krassen Glauben seiner jüdischen und christlichen Gewährsmänner», sieht darin einen Beweis mehr für den Tiefstand des paganisierten und sektiererischen arabischen Christentums, das er als den Mutterschoss des Islams ansieht.[1]

Der krasse Realismus der Jenseitsvorstellungen ist nun aber keineswegs etwas für das arabische Christentum oder für *'Afrêm* Charakteristisches. Er bedeutet vielmehr eine alte Erbschaft des volkstümlichen Christentums, welche aber vor allem von der morgenländischen Mönchsfrömmigkeit besonders treu erhalten worden ist. Das Vorbild gaben wohl ursprünglich die jüdischen Schilderungen des messianischen Zeitalters, wo die Frommen nach der ersten Auferstehung auf einer Erde von sagenhafter Fruchtbarkeit ein Schlaraffenleben führen, das auch für Geschlechtsgenuss und Kinderzeugen Raum hat.[2] Man möge nur beachten, wie viel z. B. ein Mann wie IRENÄUS (V: 33)[3] von diesen jüdischen Vorstellungen hat aufnehmen können. IRENÄUS führt hier das sonderbare Papiaszitat von den Riesentrauben, die sich den Seligen von selbst anbieten, an (clamabit botrus: ego sum melior, me sume, per me Dominum benedic), das uns unter anderem auch darüber belehrt, dass jene Trauben, die sich zu den Seligen (bei *'Afrêm* wie bei *Muhammed*) herabsenken von Alters her einen festen Platz in den hierher gehörigen Schilderungen gehabt haben.

Aber nicht nur in solchen aus jüdisch-chiliastischen Vorstellungen bestimmten Schilderungen hat sich der volkstümliche Realismus hervorgetan. Der Volksglaube hat es bekanntlich noch viel weniger als die Theologie zu einer klaren und einheitlichen Lehre über das jenseitige Leben bringen können. Besonders herrscht vielfach Unklarheit darüber, ob das Paradies auf Erden gelegen ist oder ein ausserweltliches Reich ist,

---

[1] W. RUDOLPH, *Die Abhängigkeit des Qorans vom Judentum u. Christentum* (Stuttgart 1922) 32.

[2] Vgl. WEBER, a. a. O. 380 f. Essen, Trinken und Kinderzeugen kommt in den Tagen des Messiasreiches nach der ersten Auferstehung vor, aber nicht in dem zukünftigen Äon. *Fragen des R. Eliezer*, WÜNSCHE, *Aus Israels Lehrhallen*, III, 10. Eine Art spiritualen Geschlechtsgenusses findet in dem Zwischenzustand nach dem Tode statt, ibid., II, 51.

[3] Vgl. HARNACK, *Dogmengeschichte*, I, 618. ORIGENES hat sogar Christen gekannt, von denen er sagen kann, dass sie addunt et nuptiarum conventiones et filiorum procreationes post resurrectionem futuras, *Peri Arch.* XI, 2.

wie anderseits darüber, ob die Seligkeit, die unmittelbar nach dem Tode im Paradiese (Zufolge Luk. 23: 43) von den Frommen genossen wird, als definitiv zu betrachten ist oder nicht. Die Tendenz des Volksglaubens ging unzweifelhaft dahin, das Letztere anzunehmen. Daher kommt es, dass die Vorstellungen über die künftige Welt der Seligen stark von den Gedanken an das Paradies der Genesis bestimmt sind. Der Freudenort hiess oft Edens Lustgarten; diese Bezeichnung (*gannaṯ ʿeḏen* gleich dem koranischen *ǧannat ʿadn*) kommt auch bei den syrischen Vätern als Bezeichnung der Welt der Seligen vor.[1]

Die Paradiesvisionen der Mönchsviten schildern immer diesen himmlischen Lustgarten und dabei wird für gewöhnlich mit keinem Worte angedeutet, dass das hier Geschaute nur den vorläufigen Aufenthaltsort der Frommen bilde. So berichtet die Vision des PACHOMIUS: »Die Fruchtbäume und die Weinstöcke, die in jenem Lande wachsen, sind geistig (*rūḥānī* — in solcher Weise »spiritualisieren» die Mönche) und unvergänglich. Die Bäume dieser Welt werden von den Paradiesbewohnern verachtet wie ein nutzloses Ding. Und jeder Baum, der im Paradiese wächst, ist niemals ohne Frucht und besitzt einen Duft so schön und wohlriechend, dass ein Mensch ihn garnicht ertragen könnte, wenn ihn der Herr nicht dafür stärkte. Dieser künftige Äon (*al-dahr al-āḫir*) wird sich auf dieser Erde vollenden aber (auf einem Platze) der höher (ist) als dieser Himmel des Firmamentes, der aus Wasser geschaffen wurde. Er wird sich auf der Erde vollenden aber über diesem Himmel, denn das Land (des Paradieses) ist hoch gelegen, höher, denn alle anderen Länder der Erde »[2] Die Vorstellung von der Lage des Paradieses, dem Duft, den die Menschen nicht ertragen können usw. zeigen uns, dass *ʾAfrēm* offenbar die Tradition der Mönchsapokalypsen wiedergibt. Eine Homilie über das Paradies, die fälschlich BASILIUS zugeschrieben wird, gibt eine Beschreibung von dem Lustgarten Edens, wo wiederholt behauptet wird, dass dies die künftige Wohnung der Seligen sein werde. Was der Verfasser von der hohen Lage des Paradieses (von ἀέρι διαυγεστάτῳ umweht), von seinem herrlichen gemässigten Klima, von der εἰρηνικὴ συμφωνία τῶν ὡρῶν, die

[1] Z. B. *Jaʿḳōb von Serūg*, FROTHINGHAM, a. a. O., 21.
[2] *Vie de Pachome* (arabisch), *Ann. du Mus. Guim.*, XVII, 544.

dort herrscht, sagt,[1] sind alles Züge, die bei *'Afrēm* fast wörtlich wiederkehren. Sowohl somatische als auch spiritualistische Deutung der Paradiesvorstellung ist zulässig: Οὔτε οὖν τὰ σωματικὰ ἐκβάλλομεν, καὶ τὰ πνευματικὰ ἐπιζητοῦμεν. ὡς γὰρ ἐπὶ τοῦ νόμου ἦν μὲν καὶ τὸ αἰσθητόν, ἀλλὰ καὶ τύπον ἐποίει τοῦ νοητοῦ· οὕτω καὶ τὸν παράδεισον· νοοῦμεν μὲν καὶ σωματικῶς, ἀλληγοροῦμεν δὲ καὶ πνευματικῶς.[2] Obwohl die pneumatische Auffassung selbstverständlich höher zu achten ist als die somatische, bedeutet das doch eine ziemlich weit gehende Konzession an die volkstümlichen Vorstellungen.

Ein interessanter Versuch, sowohl dem Realismus als auch dem Spiritualismus Recht zu geben, bedeutet die Schrift »de Paradiso» von dem jakobitischen Theologen *Moses bar Kepha* (st. 913). Er beweist mit sechs Gründen, dass das Paradies nicht nur geistig, sondern auch körperlich sei. Zu dem Somatischen gehören u. a. die Bäume des Paradieses mit Laub und Früchten. Dieses Paradies, das auf Erden gelegen ist und in dem die entschlafenen Frommen bis zur Auferstehung wohnen, ist aber ein anderes als das regnum coeleste, wo dereinst die ewige Seligkeit genossen werden soll. Das regnum coeleste ist nur geistig.[3] Eine solche Distinktion scheint aber *'Afrēm* nicht gekannt zu haben.

Wenn nun die Theologen so etwas vortragen, wie werden dann erst die volkstümlichen Vorstellungen, auch diejenigen der Mönche in diesen handfesten Paradieserwartungen geschwelgt haben. Nun hat Muhammed freilich diese Vorstellungen noch ein wenig vergröbert. Dazu bedürfte es bei einem Bürger des heidnischen Mekka offenbar keiner besonders auf die Sinnlichkeit angelegten Wesensart. Indessen diese Vergröberungen liegen so ganz auf der Linie der oben geschilderten Jenseitserwartungen, dass wir getrost vermuten können, dass auch sie schon der durchschnittlichen Verkündigung in den damaligen syrischen Kirchen nicht unbekannt waren.[4]

[1] MIGNE, *P. Gr.*, XXX, 64 ff.

[2] Ibid., 68.

[3] MIGNE, *P. Gr.*, CXI, 485 ff.

[4] Bei der *Ḥūrī*-vorstellung ist zu bemerken, dass auch gewisse Wendungen der mystischen Theologie leicht von dem Volke missverstanden wurden. Vgl. z. B. den gewöhnlichen Ausdruck von dem hingegangenen Frommen: »in thalamum supernae felicitatis admissum», ASSEMANI, *B. O.*, III, 92, vgl. O. BRAUN, *Moses bar Kepha*, 143, n. 1, *'Afrēm, Op. Gr.* II, 150.

In eigentümlichem Wettstreit mit der Vorstellung vom grossen Gerichtstage steht bei *'Afrēm* eine andere Vorstellung, nach der das Gericht unmittelbar nach dem Tode stattfindet. Die Todesstunde wird hier oft mit denselben Worten, die sonst auf den jüngsten Tag bezogen werden, als der grosse, schreckliche Tag geschildert, wo der Sünder vor dem Richter zu erscheinen hat. Der Verstorbene wird von den »göttlichen Häschern» zu dem Platze der Rechenschaft geschleppt. »Es kommt der Tag, (man beachte, dass hier von dem Todestage die Rede ist) meine Brüder, gewisslich kommt er und wird nicht ausbleiben, wo der Mensch alles und alle verlassen muss, wo er allein und verlassen, gedemütigt und beschämt, nackt und ohne Helfer und ohne Beschützer, ohne Begleiter und ohne Genossen unvorbereitet und mutlos hinscheidet mitten in seiner Sorglosigkeit (ἀμέλεια) an einem Tage, den er nicht kennt, in einer Stunde, da er nichts wähnt, in der er im Überfluss lebt, Schätze häuft, schwelgt und sorglos dahinlebt (ἐν ὅσῳ τρυφᾷ, ἐν ὅσῳ θησαυρίζει, ἐν ὅσῳ σπαταλᾷ, ἐν ὅσῳ ἀμεριμνᾷ). Es kommt plötzlich eine Stunde und alles wird nichts.»[1] Es folgt eine kräftige Schilderung von den Schrecken des Todeskampfes: Während der Sterbende noch mit den Anwesenden redet, »wird seine Zunge plötzlich gebunden, die Gedanken verwirren sich, der Mund verstummt, die Stimme erlischt, wenn die »Mächte» des Herrn (αἱ δεσποτικαὶ δυνάμεις) kommen, wenn die schrecklichen Heerscharen eintreffen, wenn die Häscher (ἐξπηλλευταὶ) Gottes die Seele rufen, dass sie aus dem Körper herausgehe, wenn sie uns unerbittlich hinwegführen und uns zum Gericht hinwegschleppen.» (Ib. 265). Der Todestag ist der Tag, »wo die göttlichen Häscher (οἱ θεῖοι ἐξπηλλευταὶ) kommen und die Seele durch die Luft hinwegführen zu dem Platze, wo die ἀρχαὶ καὶ αἱ ἐξουσίαι καὶ οἱ κοσμοκράτορες τῶν ἐναντίων δυνάμεων stehen, unsere bitteren Ankläger, die schrecklichen Zöllner, Rechenschaftsführer, Steuereintreiber, die uns begegnen, uns zur Rechenschaft ziehen, und alles genau nachprüfen προσφέροντες τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἁμαρτήματα καὶ χειρόγραφα (Ib. 266). Der Engel, der die Seele wegführt, heisst bei *'Afrēm*[2] *šabbājā* (der Gefangene wegführt) oder *dābōrā* (abductor). Muhammed redet (96: 19) von der *zabānija*, die *Allāh* gegen die Sünder aussen-

[1] *Op. Gr.*, III, 262.
[2] *Op. Syr.*, III, 237, 244, 624.

den wird. Das Wort wird in *Lisān*[1] als »diejenigen, die die Menschen wegführen», erklärt und ist wohl im Anschluss an den syrischen Ausdruck gewählt.

Wir erkennen hier die uns aus der ägyptischen Mönchsliteratur bekannte Vorstellung von dem Gericht unmittelbar nach dem Tode, deren Ursprung in den altägyptischen Jenseitsvorstellungen zu suchen ist. Auffallend ist, dass *'Afrēm* ganz wie z. B. die Vision des Pisentios, zwischen den guten Engeln (οἱ θεῖοι ἐξπηλλευταί), die die Seele hinwegführen, und den bösen κοσμοκράτορες unterscheidet, was hier besonders un angemessen ist, weil eben diese Mächte die Abrechnung der Taten bewerkstelligen. Das ist ein sinnlos gewordener Rest der Vorstellung vom Kampfe der Engel und der Teufel um die Seele.

Die hier angeführten Zitate aus *'Afrēm* werfen ein neues Licht auf eine Reihe von Stellen im Koran, wo in eigentümlicher Weise das Hinwegführen zum Gericht mit den Schrecken der Todesstunde verbunden wird. Im unmittelbaren Anschluss an eine Schilderung des Gerichtstages heisst es Sure 75: 26: »Nein, wenn (die Seele) in die Kehle aufsteigt, 27 wenn gesagt wird: wer ist ein Zauberer (damit er hier helfen könne) 28 und wenn er (der Sterbende) glaubt, dass es die Scheidung (*firāḳ*) sei, 29 und das eine Bein an dem anderen haftet, 30 an diesem Tage wird er zu seinem Herrn (zum Gericht) hinweggeführt werden. 31 Denn er hat weder geglaubt noch gebetet, 32 sondern hielt die Botschaft für Lüge und kehrte ihr den Rücken zu.» Eine verwandte Stelle ist 56: 82: »Wenn die Seele in die Kehle aufsteigt, 83 während ihr es mit anseht, 84 wir aber ihm (dem Sterbenden) näher sind als ihr, obgleich ihr es nicht seht, 85 dann wenn ihr die Macht dazu habt, so lasset sie zurückkehren, so ihr wahrhaftig seid. 87 Wenn er (der Sterbende) zu denen, die Gott nahen dürfen, gehörte, 88 wird Frieden, Erquickung und ein lieblicher Lustgarten sein Teil... 91 Gehört er aber zu den Verleugnern, 92 den Irrenden, 93 dann bekommt er einen Willkommtrunk aus heissem Wasser.» Wie die Engel die ungläubige Seele hinwegführen, schildert

[1] S. V. *zbn: al-zabānija -lladīna jazbinūna al-nās 'aj jadfa'ūnahum.* Die alten Erklärer sind über die Bedeutung des Wortes unsicher. *Katāda* gab es mit *al-šurat* (die Truppe, die beim Angriff vorangeht, die Garde) wieder.

Sure 6: 93: »Könntest du nur sehen (die Stunde), wo die Ungerechten (*al-ẓālimūn*) in den Todesängsten (*fī ġamarāt al-maut*) sind, während die Engel ihre Hände ausstrecken (ihre Seele zu nehmen), indem sie sagen: gebt eure Seele hin (*'aḫriǧū 'anfusakum*), heute werdet ihr mit einer erniedrigenden Strafe belohnt werden.« Damit ist zu vergleichen 50: 18: »Der Todestaumel wird die Wahrheit offenbaren« (*waǧā'at sakratu-l-maut bi-l-ḥakk*), ferner die Stellen, wo es heisst, dass die Engel die Ungläubigen hinwegführen, um sie zu der Höllenstrafe zu bringen. Hier wird (16: 30, 8: 52, 4: 99) das Wort *tawaffā* gebraucht, was eigentlich »sterben lassen« bedeutet.[1]

Die Vorstellung ist, wie man sieht, bei Muhammed noch mehr verblichen als schon bei *'Afrēm*, ihre Herkunft und ursprüngliche Bedeutung ist indessen vollkommen klar. Auch das spätere Judentum hat, wie wir oben (S. 39) gesehen haben, die Vorstellung von dem Hinwegnehmen der Seele durch den Todesengel und das Gericht nach dem Tode wahrscheinlich aus denselben Quellen wie das Christentum aufgenommen. Der Koran schliesst sich aber an diesem Punkte offenbar an christliche Vorbilder an, einerseits, weil die Engel hier als eine grössere Anzahl vorgestellt werden (im Judentum: der Todesengel) und zudem offenbar gute Wesen, Vollstrecker der göttlichen Gerechtigkeit sind (im Judentum gewöhnlich der Todesengel gleich Satan), andrerseits weil der Gedanke im Koran wie in den christlichen Quellen vor allem in der Busspredigt, um die Furcht vor dem Tode und dem Gericht zu erwecken, paränetisch verwendet wird.

Der Widerspruch zwischen dem Gericht in der Todesstunde und demjenigen des jüngsten Tages konnte Muhammed umsoweniger zu Bewusstsein kommen, als er überhaupt das jüngste Gericht als unmittelbar nach dem Tode eintretend gedacht hat. Zu dieser seiner Vorstellung werden wir jetzt übergehen.

---

[1] Zu dieser eigentümlichen Zusammenstellung von Todesstunde und dem jüngsten Gericht vgl. noch das Testament *'Afrēms*. Es naht der Tod. Das Öl der irdischen Lampe geht aus. περιεκύκλωσάν με ἐπ' ἄμφω δημόται, οἱ τῆς ὀξύτητος ἕτασταί ὑποτάξαι μου τὸν αὐχένα ἐν κλοιῷ βαρεῖ, ὡς ἀνδρὸς κακοποιοῦ. Τί οὖν; κλαύσομαι; ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὁ προσέχων. ἀναβοήσομαι; καὶ τίς ὁ ἐπακουόμενός μου; οἴ μοι, ἐξ ἐπιτιμίας κρίσεως προσδοκία. ὅταν γὰρ παραστῶ ἐπὶ τοῦ φρικτοῦ βήματος τοῦ Δεσπότου κ. τ. λ.. *Op. Gr.*, II, 230.

8. *Der Seelenschlaf.*

Es ist für die semitische Anthropologie charakteristisch, dass sie die Vorstellung von einer nach dem Tode fortlebenden Seele nicht kennt. Dass keine von den beiden Seelenvorstellungen, weder das animale Lebensprinzip (*nefeš*) noch die »Machtseele» (*rūaḥ*) geeignet ist, nach dem Tode des Menschen fortzuleben, ist freilich eine Denkweise, die die Semiten mit vielen anderen Völkern der Erde teilen. Aber gewöhnlich wird dann eine andere unter den Seelen des Menschen bzw. ein besonderes nach dem Tode des Menschen auftretendes Seelenwesen als Träger der fortgesetzten Existenz gedacht. Auf semitischem Boden wird aber ursprünglich überall der Gedanke des Fortlebens an den ganzen Menschen, so wie er auf Erden war, geknüpft. In der »grossen unterirdischen Wohnung» (*kigal*) in der »finsteren Wohnung» (*unugi*) (die Ausdrücke bezeichnen im Babylonischen Grab und Unterwelt zugleich), im Scheol, das wie ein gewaltiges Grab gedacht wird, führt der Tote, ungetrennt von seinem irdischen Leib, in Moder und Staub ein unheimliches, träges und starres Leben. Will man den Toten ganz vernichten, so zerstört man die Leiche oder streut das Gebein weit umher.[1] Der arabische Held wohnt in irgend einer Weise leibhaftig im Grabe, dort opfert man ihm die Kameele, stattet ihm Besuche ab und verlangt sogar Gastfreiheit von ihm (*Ḥātim*). Ein Wort wie *nafs, rūḥ* oder gar *ǧinn* liesse sich hier unmöglich für den Toten einsetzen. Die höheren Jenseitshoffnungen mussten sich daher in den semitischen Religionen andere Glaubenswahrheiten schaffen als die Vorstellung von einem Fortleben der unsterblichen Seele, etwa die Entrückung des noch Lebenden oder »lebendigen Toten» auf

[1] R. KITTEL, *Die Religion des Volkes Israel* (1921) 79. Sonderbar genug bezeichnet KITTEL, a. a: O., 82, (wie vor ihm STADE, *Biblische Theologie*, 183, dies als ein »Stück animistischer Weltanschauung.» Der altisraelitische Totenglaube ist vielmehr ein klassisches Beispiel präanimistischer Jenseitsvorstellungen. Die Spuren animistischer Vorstellungen (*rᵉfā'im*, *ǧinn*) sind höchst unsicher und schwer zu deuten. Dass die *ǧinn* in vorislamischer Zeit als Totengeister aufgefasst worden seien, halte ich (trotz WELLHAUSEN, *Reste*, 150 ff.) mindestens für unsicher. Die *hāma* (Totenvogel) gehört nicht hierher. Das ist ein Stück primitiven Verwandlungsglaubens von derselben Art, als wenn der Tote in dem auf dem Grabe wachsenden Baume wiedererkannt wird.

eine Insel der Seligen oder zu den Sternen (Babylon), oder die Wiederbelebung des ganzen Menschen, die Auferstehung.

Bekanntlich finden sich schon im vorchristlichen Judentum[1] höchst wahrscheinliche Anzeichen davon, dass diese altsemitische Auffassung von einer neuen Vorstellung, die die Seele als eine »ewige» persönlich fortlebende Wesenheit auffasst, allmählich in den Hintergrund gedrängt wird. Seitdem hat diese doppelte Jenseitsvorstellung eine unheilvolle Verwirrung in der christlichen Eschatologie angerichtet. Sie hat die Kirche gehindert, eine einheitliche Lehre über die zukünftige Welt auszubilden, was sich nicht zum wenigsten gerade in unserer Zeit fühlbar macht, nachdem die alten jüdischen Vorstellungen von Gericht und Auferstehung endgültig zusammengebrochen sind.

Ein interessantes Beispiel der zähen Nachwirkung der alten semitischen Anthropologie bietet eine Lehre, die sich in der ostsyrischen Kirche entwickelt und lange Zeit hindurch auch gehalten hat, ich meine die Lehre vom Seelenschlaf. Wir finden sie zuerst bei *Aphraates,* «dem persischen Weisen», ausgebildet. Bei der ersten Geburt erhalten die Menschen den natürlichen Geist (*rūḥā nafšānāiṯa*), bei der zweiten Geburt in der Taufe empfangen sie von Gott den heiligen Geist (*rūḥā dekudšā* oder *rūḥā dašmajjānīṯā*). »Wenn die Menschen sterben, wird der natürliche Geist mit dem Leibe zusammen begraben, das Bewusstsein wird von ihm genommen und der himmlische Geist kehrt zu seiner Heimat in Christo zurück.» ... »Und wenn die Zeit da ist, dass das Ende gekommen ist, und wenn die Zeit der Auferstehung nahe ist, dann nimmt der heilige Geist, der in Reinheit bewahrt ist, grosse Kraft aus seiner Natur und kommt vor Christus und stehet an der Tür der Gräber, wo die Menschen begraben sind, die ihn in Reinheit bewahrt haben, und wartet auf den Ruf. Und wenn die Engel die Türen des Himmels öffnen vor dem Könige, dann ruft das Horn, und die Posaunen erschallen, und der Geist, der auf den Ruf wartet, höret es und eilends öffnet er die Gräber und erweckt die Leiber und was mit ihnen begraben ist (den natürlichen Geist) und bekleidet sie mit der Herrlichkeit, die mit ihm kommt. Der Geist ist inwendig in der Auferstehung des Leibes und der natürliche Geist wird in den himmlischen Geist

[1] Vgl. Schürer, II, 639 ff., D. S. Margoliouth, *The Expositor*, 1920, 104 ff.

verschlungen und der ganze Menschen gehört dem Geiste.» ... »Und das ist der Geist, mein Lieber, welchen die Propheten empfangen haben und ebenso auch wir. Und er wird nicht allzeit gefunden bei denen, die ihn empfangen haben, sondern bald geht er zu dem, der ihn gesandt hat, bald kommt er zu dem, der ihn empfangen hat.» Die altsemitische Vorstellungsweise hat sich, wie man sieht, bei Aphraates mit erstaunlicher Deutlichkeit erhalten. Die animale Seele ist als das Lebensprinzip ganz an den Körper gebunden, ausser ihm besitzt sie nichts Eigenes, nichts, was wir etwa Persönlichkeit nennen könnten. Der heilige Geist kommt über die Menschen von aussen als Gotteskraft und kann somit jedenfalls nicht das bleibende Wesen des Menschen in diesem Erdenleben bilden. Erst durch die Wiederherstellung des ganzen Menschen kommt neues Leben zu Stande. Freilich gibt *Aphraates* noch zu, dass die Verstorbenen in der dunklen Vorahnung ihres künftigen Looses schon etwas wie Glück bzw. Angst erfahren. »Die Gerechten schlafen und ihr Schlaf ist ihnen süss Tag und Nacht und von der ganzen Nacht merken sie nicht, dass sie lang ist. Und wie eine Stunde gilt sie in ihren Augen... Und der Sünder Schlaf liegt (schwer) auf ihnen und sie gleichen einem Manne, der einem starken und schweren Fieber verfallen ist und sich auf seinem Bette hin und her wirft, geängstigt die ganze Nacht, welche endlos ist für ihn; und er fürchtet sich vor dem Morgen, an welchem sein Herr ihn verdammen wird.»[1]

Der nächste Zeuge für diese Lehre ist der hervorragende nestorianische Theologe *Bābaj* der Grosse. In seinem Kommentar zu Euagrius erklärt er, die Seele könne nicht aktiv sein ohne den Leib; sie befinde sich daher nach dem Tode in einem gewissen Schlafzustande. Er beweist dies mit Schriftstellen, die den Tod als Schlaf bezeichnen und mit dem Wunder der Siebenschläferlegende. In seiner Schrift über die Person Christi bestimmt er das Wesen des Menschen als ein vernünftiges Körperwesen. Die Seele sei daher keine vollkommene Natur, und man könne darum sagen, dass sie nach dem Tode sowohl existiere als nicht existiere, indem sie ohne den Körper zwar ihrer Sustanz nach erhalten bleibe, aber Wissen und

[1] *Hom.*, VIII, § 8, BERT, 141. Vgl. auch EUSEBIUS, *H. E.*, VI, 37.

Erinnerung ihr verloren gehen.[1] Die Zeit, wo *Bābaj* diese Lehre zuerst vorgetragen hat, wäre nach dem nestorianischen Chronisten[2] um 580 anzusetzen. »Zu dieser Zeit (um 580) versammelten sich die Väter um der Leute willen, die da lehrten: wenn der Mensch stirbt, so stirbt auch seine Seele mit ihm und wird auferweckt, wie der Körper auferweckt wird.» Der Chronist, dem diese Lehre offenbar fremd ist (sie ist tatsächlich nach dem zwölften Jahrhundert wieder aufgegeben worden) irrt sich indessen sicher, wenn er glaubt, dass diese Lehre *Bābajs* als irgendwie heterodox betrachtet worden sei. *Bābaj* erfreute sich sein Leben lang des grössten Ansehens als Theologe und Kirchenhaupt. In der Sedisvakanz nach dem Tode des Katholikos *Grīgōr* war er der eigentliche Leiter der Nestorianerkirche und bei der Wahl 627—28 wurde ihm das Katholikat zuerst angeboten. Er lehnte es indessen ab und starb bald danach im Alter von 77 Jahren. Sein jüngerer Zeitgenosse *Jausēf Ḥazzājā* lehrte, dass die Seelen der Verstorbenen, sowohl Gerechte wie Sünder, in einem besonderen »Paradiese» weilen. »Il enseigne toutefois que les âmes des justes jouissent d'un certain bonheur en contemplant la gloire céleste», was den Sündern verwehrt ist.[3] Das erinnert einerseits sehr an Aphraates, bedeutet aber andrerseits offenbar eine gewisse Annäherung an die gemeinkirchliche Denkweise. Wir dürfen getrost vermuten, dass eine Lehre, die von dem verehrten Oberhaupt der Kirche vertreten wurde, schon damals allgemeine Geltung unter den Nestorianern gefunden hatte. Sicher wissen wir, dass dies in der Folgezeit der Fall war. Der Katholikos THIMOTHEUS I hat sie mit grosser Kraft verfochten. Auch er lehrte, dass die Seele nach dem Tode Verstand und Willen nur virtuell besitzen könne, »sonst wäre sie eine vollkommene Natur, wie die Engel, und dass sie kein Gefühl haben könne, weil die Sinne mit dem Leibe vergehen.» Auf einer Synode im Jahre 790 liess er als kirchliche Lehre bestimmen, dass die Seelen »post separationem omni sensu carere donec ad sua corpora regrediantur.»[4] Der Metropolit *Gēwargis*, der im Jahre

[1] Angeführt nach den vatikanischen Handschriften von O. BRAUN, *Moses bar Kepha*, 145.

[2] *P. Or.*, VII, 191. Das sinnlose *Bābūkīr* in der Überschrift dürfte wohl aus *Bābaj al-kabīr* enstanden sein.

[3] ADDAI SCHER, *P. Or.*, VII, 32, n. 1.

[4] *B. O.*, III, 1, 101, BRAUN, a. a. O., 145.

945 auf den Stuhl von Arbela kam, erklärt sogar, dass »die heiligen Väter den exkommunizieren, der lehre, dass die Seele, nachdem sie aus dem Körper ausgegangen sei, noch Empfindung habe.»[1] *Moses bar Kepha* (st. 903) bezeichnet denn auch diese Vorstellung ohne Einschränkung als die Lehre der Nestorianer.[2]

Wie oben gesagt wurde, hat die Lehre vom Seelenschlafe nach dem zwölften Jahrhundert etwa nicht mehr allgemeine Anerkennung genossen. Indessen gibt uns noch ein später Zeuge, *Salomon von Basra,* eine in diesem Zusammenhang bedeutsame Aufklärung über den Inhalt dieser Vorstellung. Nachdem er mehrere Meinungen über den Todeszustand angeführt hat, sagt er: »Andere behaupten, (die Verstorbenen) seien wie in Schlaf versenkt und wollen mit diesem Gleichnisse ausdrücken, wie kurz ihnen (den Toten) die Zeit erscheint. Uns erscheint sie nämlich sehr lang, ihnen aber ist sie wie ein Blinken des Auges (*'aḵ remzā dešā̆ṯā*) um ihrer Kürze willen.»[3]

Auch Muhammed hat den Todeszustand, wie schon GRIMME[4] und nach ihm RUDOLPH[5] erkannt haben, als einen Schlaf vorgestellt, den die Seele in einem traumähnlichen Zustande verbringt und der ihr daher nur kurze Zeit zu dauern scheint. 34: 54 »Und am Tage, wo die Stunde da ist, werden die Sünder schwören, 55 dass sie nur eine Stunde verweilt haben, so verwirrt sind sie. 56 Und diejenigen, denen das Wissen und der Glaube gegeben sind, werden sagen: Ihr habt laut dem Buche Gottes bis zur Auferstehung verweilt. Dies ist nun der Tag der Auferstehung, ihr habt es nicht gewusst.» Derselbe Gedanke wird oft wiederholt. Die Sünder wähnen nur eine Stunde (10: 46), eine kleine Weile (17: 54), einen Tag oder den Teil eines Tages (223: 114), zehn Tage oder einen Tag (20: 103—4) im Grabe geweilt zu haben. Die verheissene Stunde, die ihnen unendlich fern dünkte, steht ihnen auf einmal vor Augen. So braucht sich der Prophet nicht darum zu kümmern, ob die von ihm verkündigte Strafe den Ungläubigen seiner Zeit noch in diesem Leben treffe. Weil die in den

[1] *B. O.*, III, 2, 528.
[2] O. BRAUN, a. a. O., 102.
[3] Nach ASSEMANI, *B. O.*, III, 1, 322.
[4] a. a. O., II, 155.
[5] a. a. O., 31.

Gräbern zu verbringende Zeit schnell wie ein Traum vergeht, wird sie das Gericht tatsächlich gleich nach dem Tode ereilen. 46: 34 »Sei deshalb geduldig wie die standhaften Gesandten und suche nicht (ihre Strafe) zu beschleunigen. Am Tage, wo sie die verheissene Strafe sehen, 35 wird es ihnen vorkommen, als ob sie nur eine Stunde von einem Tage verweilt hätten.»

Es ist möglich, dass Muhammed wie *Jausēf Ḥazzājā* die Seelen irgendwo »bei Gott» weilend vorgestellt hat. Eine vereinzelte Stelle scheint dies aussagen zu wollen. 39: 43: »Gott nimmt die Seelen weg beim Tode und die Seele dessen, der nicht tot ist, im Schlafe. Dann behält er die Seele, für welche der Tod bestimmt ist und sendet die andere zurück auf eine bestimmte Zeit.»

Sur. 40: 88 soll Muhammed nach GRIMME[1] sagen wollen, dass die Bösen gleichsam im Traume eine Andeutung zukünftiger Strafe empfinden.» 40: 48 b »Die schwerste Strafe traf das Volk Pharaos. 49 Die Hölle, zu ihr werden sie geführt morgens und abends, und am Tage wo die Stunde da ist (wird es heissen): »Führet das Volk Pharaos zu der härtesten Strafe!» Das würde ja gut zu den oben geschilderten syrischen Vorstellungen (*Aphraates*) stimmen. Tatsächlich ist auch die Stelle so von den arabischen Erklärern verstanden worden. In der Gestalt von schwarzen Vögeln werden ihre Seelen morgens und abends zum Höllenfeuer geführt, erklärt eine Tradition von *Ibn Masʿūd*.[2] Indessen halte ich es bei der ungelenken Ausdrucksweise Muhammeds auch für möglich, dass er nur die definitive Höllenstrafe der Ägypter hat schildern wollen.[3]

Muhammed hat nun auch in derselben Weise wie *Bābaj* das Wunder der Siebenschläfer als Beweis für seine Predigt von der Auferstehung verwendet (18: 8—25). Gerade wie die Menschen am Tage der Auferstehung so meinen die Siebenschläfer, wenn sie nach ihrem dreihundertjährigen Schlafe erwachen, nur »einen Tag oder den Teil eines Tages» verweilt zu haben. Die Erzählung wird mitgeteilt, »damit die (Menschen) wissen sollen, dass die Verheissung Gottes wahr ist und dass die Stunde zweifellos eintreffen werde.» (18: 20). Auch

[1] a. a. O., II, 155.

[2] *Baiḍāwī* z. St., II, 277: »Darin liegt ein Beweis für das Bestehen der Seele (nach dem Tode).»

[3] Vgl. z. B., 42: 44.

eine andere Legende ähnlichen Inhalts hat Muhammed als Beweis angeführt (2: 261) Ein Mann fuhr an einer verödeten Stadt vorbei. »Er sagte zu sich selbst: Wie wird Gott dies alles nach dem Tode ins Leben erwecken können?« Gott liess ihn hundert Jahre tot sein, darauf erweckte er ihn und sagte: wie lange hast du verweilt? Er antwortete: ich habe einen Tag oder den Teil eines Tages verweilt. Er sprach: »nein, du hast hundert Jahre verweilt. Betrachte deine Speise und dein Getränk, dass sie nicht verdorben sind und betrachte deinen Esel! (Dies geschah), damit wir dich zu einem Zeichen für die Menschen machten. Siehe das Gebein, wie wir es auferstehen lassen, dann bekleiden wir es mit Fleisch.» A. MÜLLER[1] wollte diese Erzählung auf eine Legende von Ebedmelek, dem Freunde Jeremias, die im äthiopischen *Baruch* erzählt wird, zurückführen. Ebedmelek findet beim Erwachen die Feigen in seinem Korbe frisch und deren Milch noch tröpfelnd (Essen und Getränk!). M. SCHREINER[2] wies auf die Geschichte von *Choni* hin, wo auch der Esel in derselben Weise wie im Koran erwähnt wird. Indessen ist das Motiv weit verbreitet, nicht nur in der christlichen Legende,[3] sondern auch in der antiken und der indischen Sage[4], und es ist darum sehr wahrscheinlich, dass auch in Syrien eine Form der Legende in Umlauf war, die wie die Geschichte von den Siebenschläfern als Beweis für die Auferstehung verwendet wurde.

Eine einzige Ausnahme bezüglich des beschriebenen Looses der Verstorbenen bilden im Koran die Märtyrer. Von ihnen heisst es Sure 3: 163: »Glaubet nicht, dass diejenigen, die auf dem Wege Gottes getötet wurden, tot sind. Nein sie sind lebendig bei ihrem Herrn (*bal 'aḥjā' 'inda rabbihim*) und werden versorgt,[5] 164 indem sie sich freuen über die Gnade, die

[1] *Z. D. M. G.*, 42, 80.

[2] Ibid., 436.

[3] Vgl. darüber M. ASÍN PALACIOS, *La escatologia musulmana en la Divina Comoedia* (Madrid 1919), 276 ff.; zu dem traumhaften Schwinden der Zeit im Paradiese vgl. noch die keltischen Sagen von der Insel der Seligen, J. A. MACCULLOCH, *The religion of the ancient Celts* (Edinburgh 1911), 364 ff., M. BRUSOT, *Keltische Volkserzählungen*, 11 ff.

[4] H. GÜNTER, *Die christliche Legende des Abendlandes* (Heidelberg 1910), 106.

[5] So die Erklärer. *Beiḍāwī*, I, 243: 'lebendig bei ihrem Herrn' *ḏawū zulfā minhu* 'und werden versorgt' *min al-ǧanna*.

ihnen Gott geschenkt und froh sind über diejenigen, die sie noch nicht erreichten, die hinter ihnen blieben, dass es keine Furcht mehr für sie gibt, und dass sie sich nicht mehr zu betrüben brauchen» (vgl. auch 2: 149). Schon früh haben christliche Theologen gelehrt, dass die Seelen der Märtyrer unmittelbar in den Himmel kommen.[1] Nach TERTULLIAN (*De anima* 55—58) kommen alle Seelen, auch die der Gerechten, zuerst in die Unterwelt, wo sie in verschiedenen Stufen den Zwischenzustand durchleben. Eine Ausnahme machen nur die Märtyrerseelen, die sofort zum Paradiese emporsteigen.[2] Vom vierten Jahrhundert an hat sich diese Lehre allgemeine Geltung im Christentume errungen. Auch in der syrischen Kirchen war sie wohlbekannt. »Keiner, der aus dem Leben dahingegangen ist», sagt die syrische *Didaskalia,*[3] »weilt auch alsobald beim Herrn, wenn nicht durch des Martyriums Vorrecht, nach dem er nämlich im Paradiese und nicht in der Unterwelt wohnen wird.» In seiner Schrift über die Märtyrer antwortet *Mar Isai* auf die Frage, wo die Seelen der Märtyrer weilen, dass sie im Paradiese sind. »Man glaubte, dass sie tot wären. Aber durch ihren Tod haben sie die Sünde getötet, und so sind sie lebendig bei Gott (*b^eḥajjē l^ewāṯ 'alāhā*).»[4] Es ist somit wahrscheinlich, dass die nestorianische Kirche eine Ausnahme machte für die Märtyrer und ihnen ein anderes Loos nach dem Tode zukommen liess als den gewöhnlichen Sterblichen. Zu bemerken ist, dass Muhammed mit seinem «lebendig bei ihrem Herrn» offenbar wiederum eine geläufige Formel der syrischen Predigtsprache wiedergibt.

Für unsere Untersuchung ist das hier gewonnene Resultat von der grössten Bedeutung. Haben wir bisher nur von der Verwandtschaft der koranischen Frömmigkeit mit der syrischen im allgemeinen sprechen können, so haben wir jetzt gefunden, dass Muhammed eine für seine gesamte Anschauung sehr wichtige Lehre mit der ostsyrischen Kirche und, soweit wir wissen, nur mit ihr gemeinsam hat.

[1] Vgl. C. CLEMEN, *Niedergefahren zu den Toten,* 146—151.
[2] Vgl. ATZBERGER, a. a. O., 305 f.
[3] ACHELIS, *Die syrische Didaskalia.* 317.
[4] *P. Or.*, VII, 32.

9. *Die Beweise für die Auferstehung und die Zeichen Gottes.*

EDV. LEHMANN und J. PEDERSEN haben in einem interessanten Aufsatz[1] den Erweis gebracht, dass der Auferstehungsbeweis Muhammeds, besonders der Beweis, der in der geheimnisvollen Entstehung des menschlichen Foetus im Mutterschosse eine Analogie für die Auferstehung sieht, sich nicht nur im Talmud, sondern auch bei einer Reihe von Kirchenvätern: Justinus, Athenagoras, Tertullian, Theophilus Antiochenus, Methodius, Epiphanius und Kyrillos wiederfindet. Ich möchte hier darauf aufmerksam machen, dass dieser Beweis auch den syrischen Vätern, vor allen *'Afrēm,* ebenso vertraut ist.

Vielleicht tut man besser, von den Beweisen für die Auferstehung als von dem Beweis zu sprechen, denn es sind eigentlich drei Beweise geschöpft aus den vielen Analogien mit dem Werden und Vergehen des natürlichen Lebens[2], die Muhammed mit den christlichen Theologen gemeinsam hat. 1. Wie Gott die Macht besass, einst die Welt zu schaffen, so wird er auch die Auferstehung als eine neue Schöpfung bewerkstelligen. S. 50: 14: »Waren wir wohl zu der ersten Schöpfung (*al-ḫalḳ al-'awwal*) unvermögend? Und doch sind sie im Zweifel über (die Möglichkeit) einer neuen Schöpfung (*ḫalḳ ǧadīd*)». Sur. 29: 19: »Ziehet auf der Erde umher und sehet, wie Er zuerst die Geschöpfe hervorgebracht hat. Dann wird er die letzte Entstehung (*al-naš'a al-'āḫira*) vollbringen. Gott ist wahrlich allmächtig«. Vgl. auch 17: 101, 46: 32, 36: 81. Man beachte besonders den Ausdruck »die erste Schöpfung» — die »letzte», die »neue Schöpfung». Als die »erste Schöpfung» gilt in solchen Zusammenhängen oft die Entstehung des Menschen im Mutterleibe (32: 9, 53: 46—48). 2. Wie der Regen die tote Erde belebt und Pflanzen und Gewächse zum Keimen bringt, so wird durch Gottes Wort aus dem vermoderten Gebein neues Leben entstehen. Sur. 7: 55: »Er (Gott) ist es, der die Winde als Vorboten seiner Barmherzigkeit entsendet, bis sie schwere

[1] *Der Beweis für die Auferstehung im Koran, Der Islam,* V (1914), 54 ff. Schon GRIMME, *Muhammed,* II, 157, hatte gesehen, dass die Auferstehungbeweise des Korans sich schon im Talmud wiederfinden.

[2] Eine Aufzählung bei MINUCIUS FELIX, *Oct.* XXXIV. Für die Parallelen bei anderen Väter vgl. die Ausgabe von ELMENHORST zu dieser Stelle.

Wolken aufsteigen machen. Wir treiben sie über das tote Land hin und lassen so Wasser hinabfliessen und durch dasselbe lassen wir allerlei Frucht entstehen. Auf dieselbe Weise werden wir die Toten (aus der Erde) hervorgehen lassen.» Vgl. auch 25: 5—7, 30: 49, 36: 33 u. s. w. 3. Wie Gott den Menschen in wunderbarer Weise aus dem Samentropfen im Mutterleibe entstehen lässt, so wird er ihn auch nach dem Tode wieder erwecken können (80: 17—22, 75: 36—40, 53: 46—48, 76: 2, 23: 13—16, 30: 19, 53, 32: 7—9, 36: 77—79, 40: 69).

Auch bei den Vätern der syrischen Kirche gehören diese Beweise zum eisernen Bestande der Verkündigung, und sie werden, wo von der Auferstehung die Rede ist, fast immer einzeln oder neben einander angeführt. *Aphraates* schreibt: »Am Anfang schuf Gott den Adam, er bildete ihn aus Staub und richtete ihn auf. Denn wenn er, da Adam noch nicht war, ihn aus nichts schuf, wie viel mehr ist es jetzt ein Leichtes für Ihn, ihn aufzuwecken, da er in die Erde gesät ist... Da kein Same in die Erde gesät war, brachte die Erde hervor, was nicht in sie gefallen war, und da sie nicht empfangen hatte, gebar sie in ihrer Jungfräulichkeit. Wie sollte aber dann dieses schwer sein, dass die Erde wieder hervorspriessen lasse, was in sie gefallen ist, und gebären, nachdem sie empfangen hat?»[1] Die *syrische Didaskalia* fügt dazu noch die Analogie aus der Entstehung des Foetus: »Wie am Anfang Gott durch das Wort befahl und die Welt entstand... so wird er auch ganz besonders den Menschen, der sein Geschöpf ist, lebendig machen und auferwecken. Denn wenn er aus dem Nichts die Welt hingestellt und aufgerichtet hat, so ist es (doch) so viel leichter, dass er aus dem, was ist, den Menschen lebendig macht und ihn auferweckt, der das Geschöpf seiner Hände ist, wie er auch bei dem menschlichen Samen im Mutterleibe den Menschen mit Gestalt bekleidet und gross werden lässt.»[2] *'Afrêm* führt denselben Beweis in einer Weise an, die uns zeigt, dass er seinen Lesern ganz vertraut gewesen ist; der Dichter kann sich mit einer kurzen Andeutung begnügen. »Der Foetus im Mutterleibe, der dort begrabene, widerlegt dich», so ruft der Mensch dem Tode zu. »Mir verkündet er die Wiederbelebung der Toten,

[1] *Hom.*, VIII, § 2, BERT, 133.
[2] ACHELIS, *Die syrische Didaskalia*, 101.

dir aber (deine) Vernichtung».[1] Wenn wir dem nestorianischen Chronisten glauben dürften, so hätten die nestorianischen Theologen den Beweis in einer Form geführt, die derjenigen des Korans noch näher kommt. Der Katholikos *Bābaj* (498—503) beweist dem Perserkönige die Wahrheit der Auferstehung und erklärt zuletzt: »Wenn du die Wahrheit meiner Worte nicht einsieht, so denke über die Entstehung des Menschen nach: Sie geschieht aus einem Tropfen (*nuṭfa*), der in der Finsternis der Eingeweide hervorkommt. Dann werden ihm Glieder und Adern und Gebein und nach neun Monaten kommt er heraus in vollendeter Gestalt (*bi-ṣūra tāmma*) durch die Allmacht Gottes. Die Auferstehung ist die Wiederkehr (Text *wu'ūd*) der Menschen und der Körper nach der Verwesung in dieser selben Gestalt.»[2] Indessen ist hier ein stilistischer Einfluss des Korans, wenn nicht gerade wahrscheinlich, so doch nicht ganz ausgeschlossen. Die Vorstellung, dass der mazdagläubige König erst von der Möglichkeit der Auferstehung überzeugt werden muss, zeugt gerade nicht von guter Information. Die Analogie des lebenerweckenden Regens trägt *'Afrēm* ebenfalls vor: »Lehrt dich nicht das Saatkorn (die Wahrheit der Auferstehung), das verwest und verdorben und ohne Hoffnung ist und durch einen Regen neue Hoffnung gewinnt (*men meṭrā ḳānē sabrēh*).»[3] Das ist dieselbe Kontamination der ursprünglichen Analogie des verwesenden Saatkorns mit der Vorstellung vom lebensspendenden Frühlingsregen, die auch für den Koran so charakteristisch ist. Auch der Ausdruck »erste Schöpfung — letzte Schöpfung» ist den syrischen Theologen geläufig. »Den Beweis für die Taten Gottes», schreibt *Barḥadb'šabbā 'Arbājā*, »entnehmen wir dieser Welt. Wie Er uns geschaffen hat, so wird Er in seiner Güte uns auferwecken und durch seine Weisheit uns von hier zum Himmel führen. Und diese Macht, die nichts bei unserer ersten »Erziehung» (*julpānā*) zu hindern vermochte, wird auch nichts bei unsrer zweiten »Erziehung» hindern können.»[4] Der

[1] *Carmina Nisibena*, ed. Bickell, LXV, 65—69. Noch kürzer, ibid., LXIII, 29—30: »der Mutterschoss ist ein Symbol (*rāzā*) des Totenreichs».

[2] *Hist. Nestorienne*, *Patr. Or.*, VII, 130. Derselbe Text (ausser den Worten »die Auferstehung ... Verwesung» auch bei *'Amr*, ASSEMANI, B. O. III, 1,127.

[3] *Carmina Nisibena*, LXV, 29—32.

[4] *Patr. Or.*, IV, 330.

sonderbare Ausdruck »Erziehung» ist wegen des in der Schrift behandelten Themas: die Entstehung der Schulen, gewählt. Es wird aber im Folgenden auch das Wort »erste Schöpfung» (*b^erīṯā kaḏmājtā*) gebraucht.

LEHMANN und PEDERSEN[1] wiesen auf das Vorkommen dieser Beweise auch in Bundahiš 30 hin, wollen es aber in anbetracht der späten Entstehung dieser Schrift unentschieden lassen, ob dies für eine Entstehung der Auferstehungsbeweise — wie so vieler anderer Elemente der Eschatologie — aus dem Mazdaglauben spreche. Hier sei nur daran erinnert, dass ähnliche Gedanken auch in Babylonien ausgesprochen worden sind. So wird die lebenspendende Macht Marduks bei der Wiederbelebung eines Sterbenden mit seiner Schöpfung des Lebens im Anfang der Welt zusammengestellt.[2]

Es könnte noch ein vierter Beweis zu den oben angeführten hinzugefügt werden. Sur. 3: 26 heisst es von Gott: »Du lässt die Nacht auf den Tag folgen und den Tag auf die Nacht. Du führst das Lebendige aus dem Toten und das Tote aus dem Lebendigen hervor.» Die Abwechslung von Tag und Nacht wird in der Tat bei den christlichen Theologen oft neben dem Wechsel von Vergehen und Entstehen im Leben der Natur als Analogie für die Auferstehung verwendet.[3] Auch an ein paar anderen Stellen scheint diese Deutung nicht ausgeschlossen (31: 27—28, 23: 82). Aber für gewöhnlich wird der Wechsel von Tag und Nacht in einen anderen Zusammenhang gestellt. Er gehört zu den »Zeichen» Gottes, die den Menschen das Dasein und das gnädige Walten Gottes Kund tun. Dies gilt nun auch von der Schöpfung des Himmels und der Erde oder des Menschen und vom lebenspendenden Regen. Es ist überhaupt oft nicht möglich zu entscheiden, ob die angeführten »Zeichen» als Beweise für die Auferstehung oder für das Dasein und die Allmacht Gottes angeführt werden (vgl. bes. 7: 184, 30: 49, 36: 33. 80: 24 ff.). Diese Kontamination des kosmologischen und teleologischen Beweises mit den Beweisen für die Auferstehung ist gerade eben für die

[1] A. a. O., 50. Schon SÖDERBLOM hat die Ähnlichkeit dieser Stelle mit der koranischen Lehre bemerkt, *La vie future d'après le mazdéisme*, 262.
[2] Vgl. ZIMMERN, *Zum babylonischen Neujahrsfest*, II, *Ber. d. sächs. Ak. der Wissensch.*, Phil. Hist. Kl., LXX, H. 5, 47.
[3] Vgl. I *Clem.*, XXIV, 5, MIN. FELIX, *Octavius*, XXXIV u. s. w.

Anschauung Muhammeds sehr charakteristisch. An Gott glauben und an die Auferstehung und das Gericht glauben, ist ja für ihn eigentlich ein und dasselbe.

Neben den Prophetengeschichten und den Gerichtsschilderungen und oft gerade in Verbindung mit den letzteren bilden die Ausführungen über die Zeichen Gottes das wichtigste Thema der koranischen Predigt. Als Probe der hierhergehörigen Reden verdient wegen der Geschlossenheit und Einheitlichkeit der Komposition Sur. 16: 2—36 angeführt zu werden. Den Inhalt der Verkündigung der Gottesoffenbarer gibt Muhammed hier in folgender Weise an:

»2. Er sendet die Engel und den Geist von seinem Worte über wen er will von seinen Dienern: Verkündet, dass es keinen Gott ausser mir gibt. Darum fürchtet mich! 3. Er hat die Himmel und die Erde in Wahrheit geschaffen; erhaben ist Er über das, was sie ihm beigesellen.

4. Er hat den Menschen geschaffen aus einem Tropfen. Und siehe, er ist [dennoch] ein offenbarer Widersacher [Gottes].

5. Und das Vieh schuf er auch. Von ihm habt ihr warme Kleider und andere nützliche Dinge und von ihm esset ihr. 6. Stattlich ist es, wenn ihr es abends nach Hause und morgens auf die Weide treibet. 7. [Die Tiere] tragen eure Lasten nach einem Lande, wohin ihr sonst nicht ohne viel Beschwerde für euch selbst kommen könntet; siehe, euer Herr ist gütig und barmherzig. 8. Die Pferde, die Maulesel und die Esel [hat er auch geschaffen], damit ihr auf ihnen reitet und damit sie euch eine Zierde sein. 9. Gott liegt [das Führen auf dem rechten Wege ob. Etliche weichen [von ihm] ab, wenn Er aber wollte, leitete Er euch alle recht.

10. Er ist es, der euch Wasser hinabsendet von dem Himmel; von ihm habt ihr Getränk und von ihm wachsen die Bäume, unter denen ihr eure Herden weidet. 11. Durch das Wasser spriesset euch die Saat, der Ölbaum, die Palme und die Trauben und Frucht aller Art. Siehe darin ist wahrlich ein Zeichen für Leute, die nachdenken wollen.

12. Er hat euch die Nacht und den Tag, die Sonne und den Mond dienstbar gemacht und die Sterne sind seinem Befehl untertan. Siehe, hierin sind wahrlich Zeichen für verständige Menschen.

13. Und in den verschiedenen Arten, die Er für euch auf der Erde geschaffen hat, darin ist wahrlich ein Zeichen für Leute, die sich ermahnen lassen.

14. Er ist es, der das Meer dienstbar gemacht hat, damit ihr frisches Fleisch daraus zu Speise holet, und Schmuck, den ihr traget. Du siehst auch die Schiffe es durchpflügen, damit ihr von Gottes Gnaden [euren Gewinn] suchet und so vielleicht gegen Ihn dankbar werdet.

15. Er hat auch auf die Erde die festen Berge aufgeworfen, damit sie unter euch nicht wanket. Und Flüsse und Wege [hat Er geschaffen], damit ihr vielleicht den rechten Weg finden möget. 16. Und Landmarken [sind die Berge auch] und auch durch die Sterne finden [die Seefahrer] den Weg.

17. Ist wohl denn der Schöpfer denen gleich, die nichts schaffen können! Wollet ihr euch denn nicht ermahnen lassen? 18. So ihr die Wohltaten Gottes aufzählen wollet, vermöget ihr es nicht, sie zu zählen. Siehe, Gott ist wahrlich verzeihend, barmherzig. 19. Gott weiss, was ihr verheimlicht und was ihr offenbaret. 20. Diejenigen, die sie ausser Gott anrufen, vermögen nichts zu schaffen, sie sind ja selbst erschaffen. 21. Tot sind sie ohne Leben. Sie wissen nicht 22 wenn sie erweckt werden sollen. 23. Euer Gott ist ein einziger Gott. Diejenigen aber, die nicht an das Jenseits glauben, ihre Herzen sind abtrünnig, voll Hochmut sind sie.»

24—34. Die Strafe für ihren Hochmut und ihren Götzendienst wird sie am Tage der Auferstehung ereilen. Die Guten aber werden ins Paradies eingehen.

Die hier ausgeführten Gedanken finden sich in fast derselben Form an vielen Stellen des Korans wieder. Man vergleiche besonders 20: 3—9, 13: 2—6, 35: 2—35, 43: 8—14, 45: 2—9, 50: 6—11, 71: 9—26, 78: 6—41, 79: 27—41, 96: 1—8, 80: 24—42, 23: 12—22, 27: 60—68, 30: 18—28 u. s. w. Wer diese Stellen zusammen übersieht, wird sich dem Eindruck nicht entziehen können, dass hier ein fester oratorischer Typus, ein Predigtschema, vorliegt, von dem überdies Muhammed an unzähligen Stellen einzelne Gedanken aufnimmt, sie näher entwickelt und in anderem Zusammenhang anbringt. Über das Grundschema dieser Kompositionen gibt das angeführte Beispiel eine besonders gute Übersicht. Die leitenden Gedanken sind folgende:

1. Gott ist ein einziger Gott. Den Beweis dafür bieten die Schöpfungstaten, die zugleich auch Wohltaten gegen die Menschen sind. Folgende Momente werden besonders hervorgehoben: A. Die Schöpfung der Himmel und der Erde. B. Die Schöpfung des Menschen, wie hier so auch gewöhnlich nicht die urzeitliche Schöpfung, sondern die generatio. C. Das Vieh, dessen Nutzen Muhammed hier und an vielen Stellen en conaisseur breit ausführt. D. Die Hinabsendung des lebenspendenden Regens und das dadurch hervorgerufene Wachstum der Pflanzen und der Fruchtbäume. E. Der Wechsel von Tag und Nacht, die Himmelskörper, besonders Sonne und Mond. F. Die Vielheit der erschaffenen Lebewesen. G. Das Meer, wobei besonders der Schiffahrt als eines grossen Wunders gedacht wird. H. Die Berge als Stützen der Erde. Diese sind die »Zeichen», die zusammen oder im Auswahl an den oben angeführten Stellen als Beweise der Allmacht vorgeführt werden. Es wären dazu noch zu nennen die Metalle (13: 18), von denen das Eisen (57: 25) besonders namhaft gemacht wird, den Wechsel der Winde (2: 159, 45: 2, vgl. 7: 55, 15: 22, 30: 47), das Gewitter und den Blitz (24: 43, 30: 23) und den Flug der Vögel (16: 81). Es ist eine richtige Beobachtung HIRSCHFELDS[1], dass die Aufzählung der Wohltaten Gottes in Sur. 16 eine auffallende Ähnlichkeit mit Ps. 104 verrät. An eine direkte Nachbildung dieser alttestamentlichen Dichtung ist aber, wie wir bald sehen werden, deswegen nicht zu denken.

2. Die Nutzanwendung dieser Einsicht in die Schöpfungstaten Gottes. Dabei werden drei Motive in einer zuweilen etwas verworrenen Weise zusammengeflochten. A. Die Wohltaten Gottes] müssten den Menschen zur Dankbarkeit gegen den Schöpfer bewegen; statt dessen beten sie die Götzen an. B. Die Zeichen beweisen die Allmacht und die Allwissenheit Gottes und die schlechthinige Abhängigkeit des Menschen von Gott. Das wollen aber die Menschen nicht einsehen, sondern sie verehren die ohnmächtigen Götzen oder sind voll hochmütigen Vertrauens auf die eigene Kraft. C. Ganz besonders beweisen diese Zeichen die Macht Gottes, die Menschen nach dem Tode aufzuerwecken. In diesem Zusammenhang findet sich dann oft das im vorangehenden charakterisierte Hinüberspielen der »Zeichen« in die Beweise für die Auferstehung.

[1] *Beiträge zur Erklärung des Korans*, 30 ff.

3. Wegen ihrer Nichtbeachtung der Zeichen Gottes werden die Ungläubigen dem Gericht verfallen und dabei die Allmacht Gottes, die sie hier verleugneten, schmerzlich erfahren müssen.

Eduard Norden hat in seiner Untersuchung über die Areopagrede[1] aufgezeigt, dass in dieser Rede ein Typus des Missionskerygmas zur Darstellung gebracht wird, der in der damaligen religiösen Verkündigung offenbar eine normative Geltung besessen hat, ein Typus, dessen Ursprung Norden in sehr interessanter Weise klarlegt. Als den Inhalt dieses oratorischen Schemas gibt er[2] die folgenden Momente an: »Aufforderung zur Erkenntnis des wahren Gottes und zu der dadurch bedingten Sinnesänderung, Prädikation dieses Gottes, Hinweis auf das jüngste Gericht und Glaube an den Auferstandenen.« Dieses Schema des Missionskerygmas kommt selbstverständlich nur zur Anwendung, wenn die Verkündigung sich an die Heiden wendet. In der Predigt an die Juden sind es andere Wahrheiten[3], vor allen die Messianität Jesu, die zur Darstellung kommen. Der Verfasser der Acta bietet Beispiele dafür, wie in diesem Schema nach Umständen verschiedene Momente stärker betont oder neue Gedanken eingefügt werden können. Vor den hochgebildeten Athenern lässt er Paulus das stoische Motiv von der Wesensverwandtschaft des Menschen mit dem Göttlichen verwenden, das z. B. für die rustiken Bewohner von Lystra wenig angebracht gewesen wäre. In der Rede vor diesen (Acta 14: 15—17) führt Paulus statt dessen den Gedanken von den Wohltaten des Schöpfers in einer Weise aus, die hier für uns von Interesse ist: »Wir predigen euch von diesen falschen Göttern abzulassen und euch dem lebendigen Gotte zuzuwenden, der Himmel, Erde und Meer und alles, was darin ist, geschaffen hat, der freilich in den früheren Geschlechtern alle Heidenvölker auf ihren Wegen hat wandeln lassen, obwohl er sich durch seine Wohltaten nicht unbezeugt gelassen hat: vom Himmel her schickt er Regen und fruchtbare Zeiten, mit Nahrung und Freude erfüllt er eure Herzen.« Ich möchte hier besonders auf das Psalmenzitat (146: 6) aufmerksam machen. Es scheint gerade für den Stil dieser Kerygmen charakteristisch, dass die Ausführungen über die Erhaben-

[1] *Agnostos Theos*, 2 ff.
[2] A. a. O., 11.
[3] Vgl. Harnack, *Mission und Ausbreitung des Christentums*², I, 75 ff.

heit und Güte des schöpferischen Gottes oft in die Worte der Psalmen, der universellsten der alttestamentlichen Offenbarungsschriften, gekleidet werden. Eine nähere Ausführung desselben Themas findet sich im I *Clem.* XIX: 3—XXIII.[1] Hier werden die Wohltaten Gottes, die Ordnung und Zweckmässigkeit auf den verschiedenen Gebieten der Schöpfung im offenbaren Anschluss eben an Ps. 104 geschildert. Die Disposition dieser Homilie ist folgende:

1. Die »Güte Gottes gegen die gesamte Schöpfung». A. Die Himmel kreisen nach seinem Befehl, Tag und Nacht wechseln, Sonne, Mond und Sterne rollen die ihnen vorgeschriebenen Bahnen. B. Die Erde trägt ihre Frucht und schenkt Nahrung für Menschen und Tiere. C. Das Meer gehorcht seinem Befehl. D. Die Jahreszeiten folgen auf einander, die Winde richten, ohne Störung ihren Dienst aus. E. Die Quellen fliessen ohne Aussetzen zum Genuss und zur Gesundheit der Menschen und Tiere. F. Auch die kleinsten Tierlein leben in Eintracht und Frieden. Die Behandlung des Themas erhält hier eine besondere Färbung durch den Gedanken, der es dem Hauptzweck des Briefes: der Ermahnung der von Parteikämpfen zerrissenen Gemeinde zu Demut, Eintracht und Frieden, unterordnet. Der Verfasser will den Lesern die ungestörte Harmonie, den unbedingten Gehorsam in Gottes Schöpfungen schildern. Aber eben deshalb ist es von Interesse zu sehen, wie die ursprüngliche Abzweckung der verwendeten Redeform überall durchschimmert, und der Gedanke von Gottes wohltätiger Güte überall stark neben der Harmonie und dem demütigen Gehorsam der Schöpfung hervortritt.

2. Die Nutzanwendung: ὁρᾶτε ... μὴ αἱ εὐεργεσίαι αὐτοῦ αἱ πολλαὶ γένωνται εἰς κρίμα ἡμῖν, XXI: 1. A. Wir müssen bedenken, dass »kein einziger von unseren Gedanken ... ihm verborgen bleibt». B. Wir dürfen uns »nicht aufblasen» oder »in prahlerischer Rede überheben», sondern in Demut seinen Willen tun.

3. Vor allem »möge sich unsere Seele nicht aufblähen bei seinen überschwenglichen und herrlichen Gaben», so dass wir

[1] Dass auch in einem wirklichen Briefe, wie es I *Clem.* ist, die Ausführung eines allgemeinen erbaulichen Themas nichts Befremdendes hat, darauf macht R. Knopf aufmerksam. Hennecke, *Die neutestamentl. Apokryphen,* 89.

uns an dem zukünftigen Gericht zu zweifeln erdreisten. Das Gericht wird wahrlich kommen.

4. Es folgen die Beweise für die Auferstehung.

Es fällt in die Augen, wie stark dieses Schema an den oben geschilderten Typus der koranischen Predigt erinnert. Die Rede in Sure 16, die die Verkündigung der Gottesboten, die programmatische Missionspredigt wiedergeben will und die Muhammed auch selbst so oft als seine eigene Botschaft vorgetragen hat, ist in der Tat in dem Schema des christlichen Missionskerygmas aufgebaut. Wie diese Tatsache zu erklären sei, darauf werde ich später zurückkommen.

Dass der Topos vom Gericht oft durch die Schilderung der Seligkeit und der Verdammnis weiter ausgeführt worden ist, können wir aus der Wiedergabe der Predigt des römischen Missionärs in *Clem. Hom.* I: 7 erkennen, die wie NORDEN[1] bemerkt, ebenfalls nach dem Typus des Missionskerygmas aufgebaut ist. Der Sohn Gottes ist in Judæa erschienen und ruft die Menschen zum ewigen Leben und zur Besserung: γνῶτε ἕνα Θεὸν εἶναι τὸν ἐπουράνιον, οὗ τὸν κόσμον ἀδίκως οἰκεῖτε ἔμπροσθεν τῶν αὐτοῦ δικαίων ὀφθαλμῶν· ἀλλ' ἐὰν μεταβάλλησθε καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν βιώσητε, εἰς ἕτερον αἰῶνα ἐνεχθέντες καὶ ἀΐδιοι γινόμενοι τῶν ἀποῤῥήτων αὐτοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύσετε· ἐὰν δὲ ἀπειθήσητε, αἱ ψυχαὶ ὑμῶν κατὰ τὴν τοῦ σώματος λύσιν εἰς τὸν τόπον τοῦ πυρὸς βληθήσονται, ὅπου ἀϊδίως κολαζόμενοι ἀνωφέλητα μετανοήσουσιν.

Dass der Typus des altchristlichen Missionskerygmas sich auch in den syrischen Kirchen erhalten habe, wird man von vornherein erwarten. Wir besitzen auch direkte Beweise dafür, dass dies wirklich der Fall gewesen ist. Die syrische Didaskalia erteilt die folgende Vorschrift: »Über die Zerstörung der Idole aber, und darüber, dass Gott nur einer ist, über Qual und Ruhe, über das Reich des Namens Christi und über seine Führerschaft ist keine Wittwe und auch kein Laie verpflichtet zu reden. Indem sie nämlich ohne Kenntnis der Lehre reden, bringen sie Verleumdung über das Wort.«[2] Dass hier von der polemischen und werbenden Heidenpredigt die Rede ist, ist offenbar. Als deren Inhalt werden die Einzigkeit Gottes, die Nichtnutzigkeit der Götzen und die doppelte jenseitige Vergeltung angegeben, dieses letzte Moment scheint hier durch

[1] A. a. O., n. 2.

[2] ACHELIS, *Die syrische Didaskalia*, 76.

die nähere Darlegung der christlichen (chiliastischen?) Lehren vom Ende ausgeführt worden zu sein. Die Missionspredigt wird also als eine besonders wichtige Aufgabe betrachtet, die die tieferen Kenntnisse der Priesterschaft fordert. Sie wird also gewiss mit gebührendem Bedacht und nach probaten Mustern ausgearbeitet worden sein.

Als eine Probe dieses Predigttypus besitzen wir einen Sermo de resurrectione mortuorum von *'Afrēm*.[1] Das ist freilich keine Missionspredigt, aber sie ist offenbar nach dem uns jetzt wohlbekannten Schema angelegt. Die Einleitung erklärt, dass wir uns nicht wegen irdischer Reichtümer überheben dürfen, denn alles Gute ist Gottes Gabe. Dem Leben der Gerechten mögen wir nachstreben, denn:

1. Gottes ist die Macht über die ganze Erde: ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Er gibt nach den Worten des Psalmisten, Schnee wie Wolle und streut Reif wie Asche aus. Er wirft sein Eis wie Brocken; wer kann vor seinem Frost bestehen. Er sendet sein Gebot und lässt sie schmelzen, lässt seinen Wind wehn, da rieseln Wasser. (Ps. 147: 16—17). Es folgt eine schwungvolle Schilderung des Frühlings, wo das Leben der Natur sich erneuert. τότε ... ἡ γῆ ... ἐνδύσεται τὴν εὐπρέπειαν αὐτῆς διὰ προστάγματος Θεοῦ. Die Geschöpfe: Vögel, Tiere, Menschen freuen sich. οἱ ποταμοὶ ἀντὶ τῆς τραχύτητος καὶ ἀστάκτου φορᾶς τῶν ὑδάτων ἡσυχῶς φερόμενοι εὐφραίνουσι τὰ ἔνυδρα . . . τὰ δένδρα ἀντὶ τῆς τῶν φύλλων ἐρημίας ἐνδύσεται τὴν ἑαυτῶν ἀνθηρίαν. τοῖς φύλλοις κομῶνται ἐν τῇ ἐγκαρποφορίᾳ· τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ καὶ κοιλάδες καὶ πᾶσα ἡ γῆ ἀνθοφοροῦσα τὴν δόξαν κυρίου κηρύσσει. Der Frühling als Rahmen für die Aufzählung der Wohltaten Gottes ist eine Variation des gewöhnlichen, auch im Koran verwendeten Schemas: Winde, Wolken, lebenserweckender Regen. Die ursprüngliche auf Ps. 104 aufgebaute Anlage ist aber doch unschwer zu erkennen.

Unter den Menschen ist keiner mächtiger als der König. Und alles, was den Vorzug der Könige begründet, sind lauter Gaben Gottes: τὶς ὁ τὰ σώματα πληθύνων διὰ τῆς τεκνογονίας. καὶ τῆς τῶν χρειῶν αὐθονίας, ἧς καὶ ἡ σύνεσις τῆς κατασκευῆς τῶν ὅπλων παρεῖ; οὐκ αὐτὸς ὁ κύριος ὁ ξωογονῶν τὰ πάντα; τὶς δὲ τοῖς μεταλλεύουσιν ἐπιχωρηγεῖ ἐν τοῖς μετάλλοις τά μεταλλευόμενα: οὐχὶ αὐτὸς ὁ κύριος; τὶς δὲ ὁ σαλεύων βλέμματι τὴν γῆν ὡς φύλλον. ἢ

[1] *Op. Gr.*, III, 119 ff.

κάρπος ἐπιπλέον ὕδατι; Der Gedanke, dass auch die Erfindungen menschlicher Betriebsamkeit im letzten Grunde als Wohltaten Gottes zu betrachten sind, kommt eben im Koran oft im ähnlichen Zusammenhang vor. Muhammed hebt den Nutzen der tierischen Produkte (vgl. 16: 82), die Schiffahrt und auch den Gebrauch der Metalle besonders hervor.

2. Die Nutzanwendung folgt völlig dem gewöhnlichen Gang des Schemas: Die Wohltaten, die uns die Allmacht Gottes darstellen, sollen uns zur Demut mahnen und vor selbstherrlicher Überhebung warnen. ταῦτα οὖν προγινώσκοντες ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ κυρίου ταπεινώσωμεν τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἡμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς· μισήσωμεν τὴν κενοδοξίαν καὶ ἀλαζωνίαν, ἥτις ἔστιν ἀφροσύνη· φύγωμεν ὑπερηφάνειαν... Viele grosse Herrscher liegen ja tot im Staube und kein Unterschied ist zwischen dem Gebein des Königs und des Gefangenen. Das führt nun über zu

3. Die Auferstehung: ἀκούοντες δὲ περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν, μὴ ἀπιστῶμεν ... πάντα γὰρ δυνατὰ τῷ Θεῷ, ἀδυνατεῖ δὲ αὐτῷ οὐδέν. Das folgende führt dann die Bedeutung der Auferstehung näher aus.

Wenn in dieser Homilie der innere Zusammenhang zwischen den verschiedenen Gliedern des Schemas nicht besonders stark hervortritt, so ist dies selbstverständlich nur ein Beweis mehr für die Macht und die Gültigkeit des überlieferten Predigttypus. Die Aufeinanderfolge der verschiedenen Gedanken: Zeichen Gottes, demütiges Anerkennen der göttlichen Allmacht, Glaube an das Wunder der Totenerweckung war schon durch das wohlbekannte Schema hinlänglich motiviert.

10. *Die sittlichen und religiösen Pflichten.*

Wer die religiöse Umgebung Muhammeds im Christentum und Judentum auch nur einigermassen kennt, wird nicht erwarten, im Koran die paulinische oder gar lutherische Lehre zu finden, die Lehre vom Glauben als der totalen religiösen Gesinnung, die durch die Sündenvergebung Gottes getragen wird und dann ihrerseits die Möglichkeit, Gute Werke zu vollbringen, abgibt. Wenn im Koran der Glaube neben den Werken genannt wird, sind beide zunächst eine Leistung, die den From-

men die Seligkeit als Gnadenlohn einträgt. Der Glaube ist für Muhammed deswegen keine fides informis, auch reicht die äusserliche Erfüllung der Gebote nicht aus, um seine Echtheit zu beweisen. Bei den Massenbekehrungen, die ihm der Sieg zuführte, hatte der Prophet die Gelegenheit einzuschärfen, dass es etwas ganz anderes sei, den Islam anzunehmen als den Glauben anzunehmen, der Glaube muss »in das Herz hineinkommen» (49: 14). Der Glaube ist in dieser eschatologisch eingestellten Frömmigkeit die demütige Unterwerfung unter den richtenden Gott, der Gläubige ist der Muslim, der untergebene. derjenige, der sich Gottes Macht und Willen unterwirft. Als der Inhalt des Glaubens wird unzähligemal »Gott und der jüngste Tag» bezw. das zukünftige Leben angesprochen; wenn dazu noch »die Apostel» oder der Apostel hinzukommt, hat diese Bestimmung im Grunde ganz denselben Umfang. Wer in apologetischem Interesse diese religiöse Grundstimmung des Islams sofort als minderwertig hinstellt, sollte sich doch erinnern, dass der Ton, der hier einseitig dominiert, doch in aller echten Frömmigkeit mitschwingt und dass der Typus, der sich mit wenig Recht »evangelisch» nennt, zu seinem Schaden gar zuviel von diesem sittlich so wirksamen Gefühl der Scheu vor dem Tremendum eingebüsst hat.

Der Glaube und die guten Werke, die beiden werden unzähligemal im Koran nebeneinander genannt, gewinnen dem Menschen die Sündenvergebung und den himmlischen Lohn. Denjenigen, »die glauben und gute Werke tun», werden ihre Missetaten vergeben (*lanukaffiranna 'anhum sajji'ātihim*) und ihre guten Taten belohnt (29: 6, vgl. 61: 12), sie erhalten Vergebung und grossen Lohn (5: 12), Gott nimmt ihre guten Taten an und geht an ihren bösen Taten vorbei (*nataǧāwazu 'an* etc., 46: 15), Gott umfasst sie mit Liebe (*wudd*, 19: 86). Seinen »Dienern» schenkt Gott Vergebung und nimmt ihre Busse an (39: 54, 42: 24). Wenn also der Glaube und die guten Werke eine notwendige Bedingung zur Erlangung der Sündenvergebung sind, so liegt der Gedanke des meritum offenbar sehr nahe. Muhammed sucht freilich an vielen Stellen dieser Konsequenz vorzubeugen. Wir erinnern uns, wie die Seligen im Paradiese es nur der Gnaden und der Barmherzigkeit Gottes zuschreiben, dass sie in das Paradies gelangt sind (90: 6 u. s. w.). Denen, die da glauben und gute Werke tun, schenkt Gott

Barmherzigkeit (45: 29); Moses erhält Vergebung von dem Barmherzigen (28: 15). »Gott kennt euch... wähnt darum nicht vor ihm gerecht zu sein» (*falā tuzakkū 'anfusakum*, 53: 33). Die religiöse Selbstzufriedenheit der Schriftvölker[1] wird scharf getadelt. Gelegentlich schwingt sich Muhammed zu dem echt religiösen Gedanken auf, dass die guten Werke, die den Wohlgefallen Gottes gewinnen, im Grunde nur ein Gnadengeschenk desselben Gottes sind. Wenn der Mensch zu Gott betet: »Gib mir ein, dass ich dir dankbar werde für die Gnade, die du mir und meinen Eltern erwiesen und dass ich gute Werke tue, an denen du Wohlgefallen findest», dann schenkt ihm Gott Vergebung und Seligkeit (46: 14—15).

Noch in einer anderen Beziehung treten der Glaube und die Werke als Bedingung des Seligwerdens auf. Durch sie gewinnt der Mensch die Gnadenleitung (*hidāja*) Gottes. Der Begriff, wie er im Koran ausgeführt ist, ist der Anschauung Muhammeds eigentümlich. Die *hidāja* bedeutet nicht die Führung Gottes im allgemeinen, sondern die Leitung durch die Offenbarung. Es ist der Koran, der die Menschen leiten will (17: 9, 10: 58, 5: 18), der Apostel wird »mit der Leitung» gesandt (8: 23), eine *'umma*, eine durch eine geoffenbarte Schrift begründete religiöse Gemeinde, ensteht durch die *hidāja* (16: 95), »Wissen, Leitung und erleuchtende Schrift» stehen als Synonyme (22: 8). Die Offenbarung unterrichtet die Menschen über die besonderen Forderungen und Bestimmungen, an die Gott die Erlangung der Seligkeit gebunden hat; durch gläubiger Anerkennung der Macht Gottes — man bemerke, dass der Glaube an Allah als Schöpfer nach der Lehre Muhammeds schon vor der Offenbarung bestehen kann und bestehen soll — und durch Werke der Barmherzigkeit, Güte und Gerechtigheit wird Gott veranlasst, noch diese Leitung zu verleihen. Dieser Gedanke wird besonders oft da ausgesprochen, wo Muhammed den Unglauben der Mekkaner, der Heuchler, der Beduinen u. s. w. seiner Botschaft gegenüber im Auge hat. Die religiöse und sittliche Heruntergekommenheit dieser Leute macht, dass Gott ihnen die Leitung entzieht, indem er ihre Herzen und Ohren für die Verkündigung verschliesst. «Hätte Gott etwas Gutes von ihnen gewusst, so hätte Er sie hören lassen», heisst es von

[1] Wahrscheinlich die Juden, wie eine alte von *al-Kelbī* vorgetragene Tradition wissen will, *Wāḥidī, 'Asbāb al-nuzūl*, 114.

den Ungläubigen (8: 23). »Die Beduinen sind die schlimmsten im Unglauben und Heuchelei, sie sind am meisten wert, in Unwissenheit über die Bestimmungen (*ḥudūd*), die Gott auf den Apostel hinabgesandt, gelassen zu werden (9: 98). Gott leitet die Lügner, die Ungerechten, (*Ẓālimūn*) nicht (40: 29, 61: 5). Positiv wird demgegenüber ausgeführt, wie Gott diejenigen, die da glauben, die Gottes Wohlgefallen suchen, leitet (2: 209, 5: 18).

Doch darf dies nicht so verstanden werden, dass der Glaube und die guten Werke »der Natur» gleichsam als ein meritum de congruo die erleuchtende Gnade der Offenbarung verdiene. Unermüdlich wird eingeschärft, dass die Offenbarung durch die Propheten allein eine Tat der grossen Güte und Barmherzigkeit Gottes bedeute. »Rechnet es nicht euch zu vor mir, dass ihr den Islam angenommen habt; vielmehr rechnet es Gott sich zu Gute, dass er euch zum Glauben geleitet hat» (49: 17).

Der Vereinfachung der religiösen Beziehung zu einem Rechenproblem über Verdienst und Lohn steht im Koran noch ein anderer Gedanke im Wege. Es ist die oft auftauchende Vorstellung, dass Gott in seinem unergründlichen Ratschluss selbst bestimmt hat, wen er zur Seligkeit leiten und wen er in der verderblichen Unwissenheit lassen *will*. Christliche Apologeten haben gewöhnlich dem Propheten diese Lehre sehr übel angekreidet, sie gilt als Beweis der masslosen Steigerung des Absolutkeitscharakters in dem koranischen Gottesbegriffe, sie gehe sehr gut zusammen mit der Härte und Kälte, dem Mangel an Unmittelbarkeit und Innigkeit, die das islamische Gottesverhältnis kennzeichnen sollen. GOLDZIHER[1] hat dem gegenüber in sehr vornehmer Weise den Beweis zu führen gesucht, dass der Koran keineswegs eine Vorherbestimmung zur Unseligkeit lehre. Was hier als Vorherbestimmung erscheint, ist nur die Verleihung bezw. die Entziehung der *hidāja*, der Gnadenleitung, die ihrerseits von den Menschen selbst durch ihr verschiedenes Verhalten verdient wird. Wie oben ausgeführt wurde, trifft diese Auffassung gewiss in vielen Fällen zu. Aber nicht in allen. Dass im Koran Aussagen zu finden sind, die den Gedanken der Prädestination deutlich durchschimmern lassen, lässt sich nicht bestreiten. Wenn Muhammed über den Unglauben der Mekkaner gegenüber der Botschaft, die ihm selbst

[1] Vorlesungen über den Islam, 92 f.

so unerschütterlich wahr, so vollkommen irresistibel erscheint, nachdenkt, weiss er ihr Verhalten nicht anders als durch den unergründlichen Ratschluss Gottes zu erklären: »Hätte dein Herr gewollt, so hätten alle Menschen auf der Erde geglaubt. Willst denn du die Menschen zwingen, gläubig zu werden?» (10: 99, vgl. 76: 29–31). Auch die seinem Glauben so anstössige Uneinigkeit der Religionen, die sich doch alle auf die einheitliche göttlichen Offenbarung berufen, muss in derselben Weise verstanden werden: »Hätte dein Herr gewollt, so hätte er die Menschen zu einer einzigen *'umma* gemacht. Sie werden aber nicht aufhören, uneins zu sein, wo nicht dein Herr sich über sie erbarmt» (11: 120 vgl. 42: 6).

Es ist indessen in mehr als einer Hinsicht verlorene Mühe, Muhammed von dem Prädestinationsglauben freisprechen zu wollen. Die Grössten der Religion haben in ähnlichen Zusammenhängen demselben Gedanken sich nicht entziehen können, der in der Tat von einer Vollentwicklung des religiösen Bewusstseins zeugt, einerseits durch die grossartige Einheitlichkeit der religiösen Betrachtung, die selbst das schwerste Problem, das sich dem frommen Gemüte bietet, die tatsächliche Gleichgültigkeit der grossen Masse der Weltkinder, nur von dem religiösen Prinzipe heraus lösen kann, andererseits durch das starke Gefühl für die Irrationalität des religiösen Verhältnisses, das die echte Frömmigkeit immer und überall kennzeichnet. Dass dabei durch eine nicht zu lösende Antinomie die Verantwortlichkeit und somit die Freiheit des Menschen in vollstem Umfange gewahrt werden soll ist selbstverständlich.

Trotz alledem hat Muhammed den Begriffen Satisfaktion, Verdienst, Lohn einen bedeutenden Platz in seinem sittlichen System einräumen müssen. Es ist von Interesse zu sehen, dass es vor allem die Probleme der Kirchenleitung sind, die ihn dazu nötigen, eine Lohnmoral zu verkündigen, die auch den Rückständigsten seiner Gemeinde völlig greifbar war. Aber der Gedanke der Kompensation und des Meritum war schon nahegelegt durch seine grundlegende Auffassung von Glauben und Werken und von der Sündenvergebung als einen von den Werken bedingten. Es sind an erster Stelle die Almosen die hier als Satisfaktionen, als sündentilgendes Mittel und als religiöses Verdienst gepriesen werden in derselben Weise wie etwa bei Cyprian und dem Vulgärkatolizismus. »Die Almosen» löschen

einen Teil eurer Sünden aus» (2: 273, vgl. 3: 86, 73: 20). »Wenn ihr Gott eine gute Darleihe gebet, verdoppelt Er es euch und schenkt euch Vergebung» (64: 17). »Die Almosenspender, Männer und Frauen, und diejenigen, die Gott eine gute Darleihe geben, erhalten es doppelt zurück und bekommen einen herrlichen Lohn» (57: 17). Als Satisfaktionen kommen sie schon in einer Art Bussverfahrens zur Anwendung. Sur. 9: 104 heisst es von denjenigen, die ihre Sünden anerkennen: »Nimm ein Almosen von ihren Gütern, damit du sie dadurch reinige (*tuṭahhiruhum wa-tuzakkīhim bihā*) und bete für sie — — — 105. Wissen sie denn nicht, dass Gott die Busse von seinen Dienern annimmt und die Almosen empfängt?» Busse und Almosen gehören also für Muhammed selbstverständlich zusammen.

Besonders wenn es gilt, die Trägen und Nachlässigen zum heiligen Kriege anzufeuern, muss Muhammed auf die krassesten Formulierungen des Lohngedankens zurückgreifen. »Gott hat Leben und Güter der Gläubigen gekauft auf der Bedingung, dass ihnen das Paradies zufallen werde. Sie sollen auf dem Wege Gottes streiten — — —. Freuet euch also über den Kauf (*bai'*), den ihr abgeschlossen habet. Dies ist die grosse Glückseligkeit» (9: 112). »Sie geben nichts aus, Grosses oder Kleines, sie überschreiten keinen *wādī*, ohne dass es ihnen gebucht wird, damit Gott sie für ihre schönsten Werke belohne» (9: 122). Wenn hier bezeichnender Weise das religiöse Verhältnis als ein für den Menschen vorteilhafter Handel dargestellt wird, so mag daran erinnert werden, dass dieser Gedanke oft im Koran ausgesprochen wird. Die Frömmigkeit bedeutet eine *tiǧāra*, ein Geschäft. »Ihr Gläubigen, soll ich euch ein Geschäft (*tiǧāra*) anzeigen, das euch von einer schmerzlichen Strafe befreien wird? Glaubet dann an Gott und seinen Apostel und kämpfet auf dem Wege Gottes mit euren Gütern und euren Leben» (61: 10—11). »Diejenigen, die das Buch Gottes lesen, das Gebet verrichten und Almosen spenden von dem, was wir ihnen beschert haben, sie hoffen auf ein Geschäft, das nicht umsonst sein wird» (35: 26). Von den Ungläubigen heisst es hingegen: »Ihr Geschäft wurde nicht lohnend» (*mā rabaḥat tiǧāratuhum*, 2: 15).

Ähnliche Anschauungen finden wir nun auch in der Frömmigkeit der syrischen Kirchen. Nur dass die Bedeutung der Werke hier noch höher angeschlagen wird. In der Mönchs-

religion verbietet wohl die ewige Furcht vor dem Gericht jedem einzelnen, sich der Selbstzufriedenheit und Selbstgerechtigkeit hinzugeben und doch hat der Mensch im Gericht sich auf nichts anderes als auf seine guten Taten zu verlassen. Wo wir nach evangelischer Denkweise ein »nichts als die Barmherzigkeit Gottes, als die Vergebung der Sünden» erwarten, da sagt der Mönch »nichts als die Werke». »Es gibt für den Menschen keine andere Hoffnung in dieser Welt als das Gute zu tun bevor er seinen Körper verlässt», sagte Pachom.[1] Μακάριοι οἱ γρηγοροῦντες ἐν ἐλεημοσύνῃ. μακάριοι οἱ ἀγρυπνοῦντες ἐν προσευχαῖς. μακάριοι οἱ πραγματευόμενοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν αὐτῶν, so schreibt *'Afrēm* in seiner Schilderung des Gerichts.[2] In der schrecklichen Todesstunde behält der Mensch nichts als seine Taten zurück: τοιγαροῦν προαποστείλωμεν ἑαυτοῖς πράξεις ἀγαθάς, ἵνα ὅταν πορευθῶμεν δέξονται ἡμᾶς εἰς τὴν πόλιν τῶν ἁγίων.[3] Die Almosen löschen die Sünden aus: ὢ πόσων δακρύων χρήζομεν διὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἣν ἀμελοῦμεν, διὰ γὰρ τῶν δακρύων καὶ ἐλεημοσύνων δυνάμεθα ἐξαλεῖψαι τὰ γεγραμμένα ἐγκλήματα.[4]

Besonders geschieht es aber in dem kirchlichen Praxis, dass den Wert der Almosen vor allen anderen Werken erhöht und ihre sühnende und heiligmachende Kraft ohne alle Einschränkung behauptet wird. Am Sonntage sollen die Christen »sich gerecht machen» (*nezdadd^ekūn*) durch Gaben an die Armen,[5] (vgl. Sur. 9: 104). Kirchen und Klöster sollen sie besuchen und dort ihre Gelübde lösen und ihre Gaben liefern »zur Auslöschung ihrer Sünden» (*dal-kuffār ḥ^eṭāhajhōn*).[6] »Die wahren Gläubigen, die da wissen, dass die künftige Welt eine lukrative Vergeltung (*pur'ānē*) bringt, sondern (einen Teil) (*p^erašū men,* vgl. zu dem Ausdruck Sur. 51: 19, 70: 24) von ihrem Eigentum ab und geben ihn Gott... zur Auslöschung ihrer Sünden.»[7] Im kirchlichen Interesse wird der Wert der Almosen selbst über den des Wachens und Fastens erhöht, die

[1] *Vie de Pachome* (arabisch), *Ann. du Mus. Guimet,* XVII, 381.
[2] *Op. Gr.*, II, 221.
[3] Ibid., II, 152.
[4] Ibid., II, 215.
[5] *Synodicon Orientale*, ed. CHABOT, 189, Syn. 585, Can. XIX.
[6] Ibid., 182, Syn. 585, Can. XV.
[7] Ibid., 143, Syn. 585, Can. VII.

ja sonst der Frömmigkeit der Mönche als die vornehmsten aller Werke galten. *Barṣaumā* gab der Eudoxia denselben Rat, den einst Daniel (Dan. IV: 27) dem König Nebukadnezar gab. Sie fragte ihn, ob wohl ihre Almosen etwas wert seien, da sie nicht durch die Mühen ihres Körpers gewonnen wurden. Die Märtyrer mussten ja mit ihrem Körper leiden. Er antwortet mit dem Hinweis auf die Worte Christi »Ich war hungrig» u. s. w. Da sei nur von Almosen, nicht aber von Wachen und Fasten die Rede.[1]

Mit dieser geschäftsmässigen Betrachtung des religiösen Verhältnisses hängt es nun zusammen, dass die Bezeichnung der Frömmigkeit als ein vorteilhafter Handel ausserordentlich beliebt ist. Unbekannt war sie auch der griechischen Kirche nicht. Hatte einst der Verfasser des II *Clem.* diese Bezeichnung streng abgelehnt — εἰ γὰρ τὸν μισθὸν τῶν δικαίων ὁ θεὸς συντόμως ἀπεδίδου, εὐθέως ἐμπορίαν ἠσκοῦμεν καὶ οὐ θεοσέβειαν, XX, 4 — so kann hingegen schon CLEMENS ALEXANDRINUS schreiben: ὢ καλῆς ἐμπορίας, ὢ θείας ἀγορᾶς. ὠνεῖται χρημάτων τις ἀφθαρσίαν καὶ δοὺς τὰ διολλύμενα τοῦ κόσμου μονὴν τούτων αἰώνιον ἐν οὐρανοῖς ἀντιλαμβάνει, *Quis div. salv.* XXXII. In der religiösen Sprache der syrischen Kirchen ist der Ausdruck geradezu technisch geworden. Der geistige Gewinn, das lucrum spirituale ist überhaupt ein beliebtes Bild. »Ich habe», sagte der heilige Bischof Johannes, »eine Gabe (*mawhabtā*) von Gott erhalten und ich treibe Handel (*meṯᵉgar*) mit ihr und bin nicht müssig» (*lā bāṭel*).[2] Aber ganz besonders wird der Ausdruck vom Almosengeben verwendet. Der Gläubige »macht ein Geschäft der Gerechtigkeit durch gute Taten» (*meṯᵉgar tēgurtā dᵉzaddīḳūṯā dᵉšappīrāṯā*).[3] Dass die koranische Verwendung von *tiǧāra* in demselben Sinne von dem syrischen Sprachgebrauch abhängig ist, dürfte wohl unbestreitbar sein.

Als diejenigen, denen diese sühnenden und gerechtmachenden Almosen zukommen sollen, werden im Koran die Armen, besonders die armen Verwandten und die Waisen (74: 45, 70: 24—25, 107: 2—3, 93: 9—10, 17: 28 u. s. w.) der Reisende (*ibn sabīl*) (17: 28, 9: 90, 30: 37, 2: 172, 211, 4: 40, 8: 42, 59: 7)

[1] *Revue de l'Orient Chrétien,* 1914, 115 f.

[2] *Anecdota Syriaca,* II, 173.

[3] *Synodicon Orientale,* ed. CHABOT, 80. Andere Exempel bei PAYNE-SMITH, s. v. *tgr.*

und der Gefangene (76: 8) genannt. Als ein besonders gutes Werk gilt auch das Freilassen eines Sklaven (90: 10), was auch als Satisfaktion in der Bussdisciplin anbefohlen wird (4: 94). Für die Verwandten, die Waisen, die Reisenden, die Bettler und für den Loskauf der Sklaven soll die Almosensteuer verwendet werden (2: 172, 9: 60). Nun findet sich gewiss ähnliche Aufzählungen der Objekte der Liebestätigkeit sowohl in der jüdischen wie in der christlichen Literatur. Der Talmud nennt gelegentlich sowohl die Aufnahme von Wanderern als auch den Loskauf israelitischer Kriegsgefangener unter den Werken der Barmherzigkeit.[1] Es dürfte jedoch nicht unberechtigt sein, in der Hervorhebung gewisser Kategorieen dieser Hilfesbedürftigen einen Einfluss der christlichen Praxis zu sehen.

An erster Stelle ist da die Anbefohlung der Barmherzigkeit gegen die Reisenden zu nennen. Gewiss war die Gastfreiheit eine echt arabische Tugend. Aber an dem moralischen Ideal seiner Landsleute fand Muhammed wenig zu loben; auch auf dem hier besprochenen Gebiete hat er es scharf verurteilt. Gib aber mit Mass und sei kein Verschwender, das war seine Maxim, »die Verschwender sind Brüder der Satane». »Halte deine Hand nicht gebunden hinter deinem Rücken, strecke sie auch nicht so weit, als du vermagst, so dass du geschmäht und entblösst dasitzt» (17: 28—31). Das geht wohl wahrscheinlich auf das beduinische Ideal der Gastfreiheit, das in *Ḥātim* verkörpert worden war.

Die Fürsorge für die Fremden war aber in den östlichen Kirchen die für das Christentum charakteristische Tugend und ganz besonders war sie in den Mönchskreisen die eigentliche Form der wohltätigen Liebe. Wenn sie in *Hist. Mon.* I: 52 an zweiter Stelle nach der φιλαδελφία genannt wird, so ist in der langen Aufzählung der mönchischen Tugenden bei *Išōjahb*[2] die Güte gegen die Fremden (*reḥmat 'aksᵉnājē*) neben der Liebe zu den Brüdern die einzige praktische Tugend, die erwähnt wird. Auch bei *'Afrēm* steht sie zuweilen allein als Inbegriff der tätigen Nächstenliebe: προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἐν μετανοίᾳ, ἐν προσευχαῖς, ἐν νηστείαις, ἐν δάκρυσιν, ἐν ξενοδοχίαις.[3] Sonst werden »die Armen und die

[1] Weber, a. a. O., 285.

[2] *Epistolæ*, 112.

[3] *Op. Gr.*, II, 205.

Reisenden» unzähligemal in der Mönchsliteratur gerade wie im Koran zusammen als die Objekte der christlichen Barmherzigkeit genannt. Schon *Pachom* baute einen Gemüsegarten und Palmen »für die Armen der Stadt und für die Reisenden, die zur Lande und Wasser vorüberfahren».[1] Unterweisung der Knaben und Fürsorge für die Bedürftigen und die Fremden ist nach dem nestorianischen Chronisten die Beschäftigung der Mönche.[2] Bei einzelnen berühmten Einsiedlern wie bei gewissen Klöstern entwickelte sich diese Fürsorge zu einem grossartigen Betrieb, der eine besondere Organisation erforderte. *Mar Zᵉūrā* übte eine solche Wohltätigkeit gegen die Armen und die Reisenden aus, dass er in seinem Kloster täglich 80 bis 90 Tische auftischen und besondere Leute für das Backen und Kochen anstellen musste.[3] Selbstverständlich hatten auch die Laien sich der Fremdenfürsorge zu befleissigen. Das Hospiz, das bei den Kirchen eingerichtet werden sollte, war für »die Reisenden und die Armen» bestimmt.[4] Auch war es gewöhnlich, dass die frommen Laien ihre Almosen an die Einsiedler oder die Klöster für »die Armen, die heiligen Reisenden (*ṭūbānē 'akšᵉnājē*), die Kranken, Witwen, die Waisen und die Bedürftigen« abgaben.[5] Der Ausdruck »heilige Reisende» erinnert uns daran, dass unter den »Fremden» an erster Stelle, wenn auch keineswegs ausschliesslich, reisende Asketen zu verstehen sind, wie daran, dass eben aus der Sitte des Herumwanderns von der einen Einsiedlerkolonie zu der anderen die φιλοξενία sich als die besondere Tugend der Mönche entwickelt hat. Aus ähnlichen Gründen hatten früher die Essener die Fürsorge für die reisenden Brüder besonders hoch entwickelt (JOSEPHUS, *De bell. jud.* 124—5). Auch in den buddhistischen Mönchsregeln spielt der Liebeserweis gegen die wandernden Bikkhus eine hervorragende Rolle und daraus hat sich die Fürsorge für die Reisenden als die buddhistische Form der Liebestätigkeit κατ' ἐξοχήν entwickelt und bis auf den heutigen Tag behauptet. In der Praxis des damaligen Judentums ist etwas damit Vergleichbares nicht nachzuweisen, und es darf also als höchst wahrschein-

[1] *Vie de Pachome* (arabisch), *Ann. Mus. Guimet*, XVII, 344.
[2] *Patr. Or.*, V, 322.
[3] *Anecdota Syriaca*, II, 21.
[4] *Synodicon Orientale*, ed. CHABOT, 265.
[5] *Anecdota Syriaca*, II, 100.

lich bezeichnet werden, dass Muhammed in dieser Hinsicht von dem Ethos der syrischen Kirchen abhängig ist.

Dasselbe gilt wohl auch von der Freilassung der Sklaven und der Barmherzigkeit gegen die Gefangenen. Aus der Pflicht, die gefangenen Glaubensbrüder womöglich loszukaufen[1] und überhaupt für sie zu sorgen, hatte frühzeitig im Christentum die Liebeserweisung gegen die Gefangenen und Sklaven einen hervorragenden Platz unter den besonders christlichen Tugenden gewonnen. In den Mönchkreisen hat man sogar auf die Beseitigung der Sklaverei hingearbeitet.[2] In der syrischen Kirche galt es als ein besonders gutes Werk, die Sklaven freizulassen. In dem Enkomium der Heiligen werden die Almosen, die sie gegeben und die Sklaven, die sie freigelassen, erwähnt.[3] Wenn die Niniveiten auf die Predigt Jonas hin Busse tun, beeilen sich die Herren, ihre Sklaven freizulassen.[4] Das Freilassen der Sklaven galt somit als ein Werk der Busse wie die Almosen. Schon unter den heidnischen Arabern scheint die Sitte der Freilassung als eine Art von Votivgelübde vorzukommen. *'Āmir b. al-Ṭufail* gab den *'Amr* frei, weil seine Mutter ein solches Gelübde auf sich genommen hatte.[5] Dem Christen *Hauda b. 'Alī* rühmt *al-'A'šā* nach, dass er, um den Ostertag zu feiern, hundert Kriegsgefangene von den *Banū Tamīm* loskaufte. »Er hoffte», sagt der Dichter, »auf (den Wohlgefallen) Gottes durch die gute Tat, die er vollbrachte».[6] Den syrischen Christen wird es zur Pflicht gemacht, mit ihren Almosen die Gefängnisse zu bedenken. Wer keine Kinder hat, soll nicht viel besitzen, sondern sein Gut den Armen und dem Hause der Gefangenen (*bēṯ 'asīrē*) schenken.[7]

Aus der christlichen Ethik stammt wahrscheinlich auch das Verbot des Zinsnehmens im Koran. Das ausdrückliche Verbot findet sich erst in medinensischen Suren (2: 276—78, vgl.

[1] Diese Pflicht wurde auch in der syrischen Kirche aufrecht erhalten, *Die syrische Didaskalia*, 92.

[2] Auch im antiken Heidentum wird die Freilassung der Sklaven bei völliger Verschenkung des Eigentums aus religösen Grunden erwähnt. Vgl. z. B. die Erzählung von Rogatianus *Porphyrios*, *Vita Plotini*, VII.

[3] SACHAU, *Syrische Handschriften der Bibl. Berlin*. I, 203.

[4] *'Afrēm*, *Op. Syr.*, II, 360.

[5] *Ibn Sa'd*, II, 37.

[6] CHEIKHO, *Al-naṣrānijja*, 216.

[7] *Testamentum Domini*, ed. RAHMANI, 136.

4: 159), aber dies mag ein Zufall sein, denn das Zinsnehmen wird schon in einer mekkanischen Sure (30: 38) gerügt. Von den Juden hatte Muhammed diese Forderung nicht gelernt, denn er tadelt eben die Juden Medinas, dass sie Zins nehmen, obgleich dies ihnen in der Thora verboten sei (3: 125). Von dem alttestamentlichen Zinsverbot konnte Muhammed nicht von selbst wissen und die Juden haben ihn auch gewisslich nicht darüber belehrt. In der nestorianischen Kirche war das Zinsnehmen den Priestern schlechthin verboten und den Laien die Enthaltung davon auf das Dringlichste empfohlen. »Wir lehren und bestimmen dass keiner von den Gläubigen Zins nehmen soll. Wie so jemand dies tut, indem er seine Augen von der Vollkommenheit abwendet, so möge er zusehen, dass er nicht selbst ein Schuldner werde.»[1]

In diesem Zusammenhang ist nun auch eine Frage zu besprechen, zu der die voranstehenden Ausführungen wohl Anlass geben dürften. Wenn Muhammed in der hier behaupteten Weise, wenn nicht gerade von dem syrischen Mönchstum, so doch von einer Kirchenfrömmigkeit, die unter starkem Einfluss dieser Mönchsreligion stand, soviel gelernt hat, warum wird denn nirgends, auch nicht in der Form einer Ablehnung, die Haupttugend des Mönches, die von der westlichen wie auch von den meisten östlichen Kirchen so hoch gefeierte Virginität erwähnt? Dreimal wird im Koran das Mönchstum genannt. »Wir haben in die Herzen derer, die ihm (Jesus) folgen, Güte und Barmherzigkeit gelegt und ein Mönchstum, das sie selbst erfunden haben — wir schrieben es ihnen nicht vor — aus Trachten nach dem Wohlgefallen Gottes. Sie halten es aber nicht in der Weise, wie es gehalten werden sollte» (57: 27). Sure 9: 31 wendet sich gegen die abgöttische Verehrung der Schriftgelehrten und Mönche und 9: 34 erklärt, dass »viele von den Schriftgelehrten und Mönchen die Güter der Menschen in Nichtsnutzigkeit verzehren». In der zeitlich nahestehenden Sur. 5: 85 wird aber den Christen nachgerühmt, dass sie von allen Menschen am meisten wohlwollend sind gegen die Muslime, »dies weil unter ihnen Priester und Mönche sind und weil sie nicht hochmütig sind». Vielleicht ist diese auffallend schwankende Beurteilung des Mönchstums dadurch zu erklären, dass Muhammed eigentlich zwei verschiedene Arten von christlichen

[1] *Synodicon orientale*, ed. CHABOT, 412, Syn. 585, Can. XV.

Weltentsagern im Sinne hat. Nach einer Tradition gab Muhammed den nach *Mu'ta* ausziehenden Kriegern den Befehl, »sie sollten die hochmütigen Glatzköpfe niedersäbeln, aber die Einsiedler in Frieden lassen».[1] Die nötige Erklärung dazu liefert ein Bericht, der denselben Befehl in den Mund des ersten Kalifen legt. »Als *'Abū Bekr* die Arméen nach Syrien sandte, sagte er: Ihr werdet Leute finden, die sich in Zellen (*ṣawāmi'*) eingeschlossen haben, lasset sie in Frieden, sie haben sich nur um Gottes willen eingeschlossen. Ihr werdet aber andere finden, denen Satan eine Marke mitten auf den Kopf gesetzt hat. Wenn ihr solche findet, hauet ihnen die Köpfe ab».[2] Diese scharfe Unterscheidung zwischen den reguljären Mönchen mit der Tonsur als ihrem Kennzeichen und den freien Anachoreten, die offenbar eine im alten Islam verbreitete Stimmung ausdrückt, mag ja sehr wohl auf die Wertung des Propheten selbst zurückgehen. Es ist möglich, dass er die Einsiedler im Auge hat, wenn er von dem »richtigen Mönchtum» spricht. Vielleicht hat er auch das Cölibatgelübde als eine der Verzerrungen des eigentlichen Mönchtums betrachtet. Das alte anachoretische Mönchtum lebte vor allem eben in den syrischen Kirchen neben dem Coenobitentum fort. Die sonderbare Lebeweise dieser Einsiedler hat die Aufmerksamkeit der Heiden sehr stark angezogen, wie wir früher an dem Beispiel der arabischen Dichter gesehen haben. Nicht nur fromme Weltchristen,[3] sondern sogar Heiden haben sich zeitweise ihrer Lebeweise angeschlossen. Von *Hābel*, dem späteren Bischof von Arbela, wird erzählt, dass er schon als Heide oft seine Schafe verliess, »eine Höhle betrat und über die Eitelkeit und Vergänglichkeit dieser Welt nachdachte».[4] D. h. er tat genau dasselbe wie Muhammed, wenn er nach der muslimischen Legende in der Höhle auf dem Berge *Ḥirā'* sich dem *taḥannut* widmete. Einen anderen Beweis für diese Vorliebe für das alte freie Mönchtum darf man darin sehen, dass das Wort *sā'iḥūn*, das eigentlich Wandermönche bedeutet, im Koran (9: 113, vgl. 66: 5) als Bezeichnung einer hohen Stufe der Frömmigkeit auftritt.

[1] *Wāḳidi*, WELLHAUSEN, 310.

[2] *Muḥ. b. 'Alī al-Tirmidī Nawādir al-uṣūl*, Konstantinopel 1293, 9.

[3] *Leges Homeritarum* 67: König »Elesbaa» lebt auf dem Berge Ofra in einer Höhle.

[4] E. SACHAU, *Die Chronik von Arbela*, Abh. d. Preuss. Akad. d. Wissensch., 1915, Phil. Hist. Kl., Nr. 6, 55.

Es bleibt indessen höchst auffallend, dass Muhammed, der in der Wertschätzung der Furcht, des Wachens mit Schriftrezitation, des Weinens u. s. w. sich von der orientalischen Mönchsreligion abhängig erweist, nirgends zu dem Ideal der Virginität Stellung nimmt. Nach meiner Meinung ist dies nur unter einer Voraussetzung befriedigend zu erklären: dass die Frömmigkeit, von der Muhammed den entscheidenden Einfluss erhalten hat, diejenige der nestorianischen Kirche ist. Denn diese Kirche hebt sich u. a. durch eine ganz verschiedene Auffassung des Coelibates von anderen östlichen Kirchen ab.

Den mazdagläubigen Persern war die Unterlassung der Kindererzeugung, wenn die Möglichkeit dazu vorhanden war, eine Todsünde. Wie sie überhaupt auch noch als Christen ihre alten Eherechtssitten zäh beibehalten haben,[1] so dürfte sich auch diese dem Coelibat feindliche Stimmung unter ihnen erhalten haben. Aber vor allem waren die Christen genötigt, um überhaupt von der persischen Staatsmacht toleriert zu werden, von der Aufrechthaltung des Ideals der Virginität abzustehen. Die nestorianische Chronik berichtet, wie Bahrām II die Manichäer wegen ihrer Feindschaft gegen die Ehe verfolgte. Die Mager verfolgten dann unterschiedslos die Christen wie die Manichäer. Jene beklagten sich beim Könige, der sie fragte, warum denn die Metropoliten und Bischöfe sich von der Ehe und Kindererzeugung abhielten. Er sagte: »Wenn dies geschieht, weil sie dieses als etwas Unreines und Verbotenes betrachten, so sind sie des Todes wert wegen ihrer Absicht, die Welt öde zu machen (*likaṣdihim 'iḫrāb al-dunjā*). Die Christen antworten, dass sie die Ehe hoch achteten und dass die Bischöfe nur um ihres wichtigen Berufes willen sich derselben enthalten müssten«.[2] Die Erzählung schildert jedenfalls in sehr glaubhafter Weise die Lage der Christen unter den sassanidischen Herrschern. Gegen die enkratitische Auffassung richteten die Perser tatsächlich die Anklage, dass sie »die Welt veröden« wolle. Eine so gute Quelle wi *al-Bīrūnī*[3] berichtet, dass Bahrām, als er Mani in seiner Gewalt hatte, gesagt haben soll: Dieser ist ausgezogen, um die Verödung der Welt zu predigen

[1] Vgl. SACHAU, *Syrische Rechtsbücher*, III, 366 f., über Cognatehen auch *Synodicon Orientale*, Syn. 585, Can. XIII, ed. CHABOT, 149 und öfters.

[2] *Histoire Nestorienne*, ed. SCHER, *P. Or.*, IV, 238.

[3] Chronologie, ed. SACHAU, 208.

(*dā'ij*^{an} *'ilā taḥrīb al-'ālam*). Es ist also notwendig dass wir mit seiner eigenen Vernichtung (*taḥrīb nafsihi*) beginnen».

Wie vollständig diese Tendenz zu der Zeit, wo das Einverständnis zwischen nestorianischem Christentum und sassanidischer Staatsmacht beginnt, in der Kirche den Sieg davon getragen hat und wie er zu Bestimmungen geführt hat, die der Praxis der übrigen christlichen Kirchen im Osten wie im Westen geradezu ins Gesicht schlagen, das ist am besten an aus den canones der unter dem Katholikos *'Akak* im Jahre 486 gehaltenen Synode zu ersehen. Da heisst es[1], Can. III: Maintenant et désormais, qu'aucun évêque n'établisse des obstacles ou des difficultés pour empêcher le mariage dans le pays qu'il gouverne et dans l'église où il excerce ses fonctions. Il suffit des maux qui jusqu'aujourd'hui sont tombés sur nos diocèses par l'adultère et la fornication dont l'iniquité s'est répandue et est parvenue jusqu'aux oreilles des gens du dehors, de sorte que le mépris et la dérision se sont élevés contre nous dans la conscience de tous les peuples. Qu'aucun d'entre nous ne fasse prévaloir de force cet engagement dans son clergé, soit parmi les prêtres des villages, soit parmi les clercs (*b*^{e}*naj ḳ*^{e}*jāmā*, d. h. die Mönche) qui sont sous son autorité; mais que son enseignement sur ce point soit conforme à l'enseignement des Livres saints, et que, par sa propre faiblesse, il conaisse la faiblesse des autres». Es wird ausdrücklich eingeschärft, dass dies auch die Zulässigkeit der Ehe nach der Ordination wie auch einer zweiten Ehe für die Priester bedeutet. Es wird überhaupt vorgeschrieben, dass die Ehe »soit libre de toute contrainte et empêchement». Diejenigen, die die Ehelosigkeit freiwillig erwählen, müssen in einem Kloster bleiben.[2] Auf Grund eines Edikts des Königs Zamasp wurden diese Bestimmungen auf einer Synode unter Babaj im Jahre 497 bestätigt. Die auffallendste dieser Bestimmungen war wohl, dass die Ehe auch den Mönchen freigelassen wurde.[3] Zu dieser Zeit sah

[1] Die übersetzung von CHABOT, a. a. O., 303.

[2] Der nestorianische Chronist (*Patr. Or.*, VII, 100 f.) ebenso wie *'Amr* (*B. O.*, III: 1, 494) und nach ihnen ASSEMANI (*B. O*, III: 1, 390) lassen die Synode von Barṣauma abgehalten werden.

[3] *Synodicon Orientale*, 312.

man in der Kirche Persiens verheiratete Mönche, deren Kinder vor ihren Zellen spielten.[1]

Der Druck der mazdaistischen Gesellschaft auf der persischen Kirche hat in derselben Richtung gewirkt, solange das sassanidische Reich bestand. Wenn die Angabe des nestorianischen Chronisten richtig ist, dass die Mager den Katholikos *'Abā* verklagten, weil er den Christen die Ehe *bi'aktar min wāḥida* verbot,[2] so dürfte wohl dies bedeuten, dass die strengen Bestimmungen der Synode von 544 gegen die zweite Ehe bei Lebzeiten der ersten Frau[3] wie gegen die Cognatehen den Unwillen der Perser erregt hatten. Der Katholikos *Īšō'jahb* von *G^edālā* wurde vom König gezwungen, sich ein Weib zu nehmen.[4] Wie wenig die Kirche selbst auf die Virginität hielt, zeigt die Bestimmung der Synode von 585, wo es heisst, dass womöglich keine Klöster für Frauen bestehen sollen und wenn dem nicht auszuweichen sei, sollen die Insassen zu vier oder fünf zusammen wohnen. Allein dürfen die virgines weder in Klöstern noch in Eremitenzellen wohnen.[5] Später unter muslimischer Herrschaft haben sich die Verhältnisse allmählich geändert. *'Ebed Ješū'* von Sob († 1318) betrachtet die Verheiratung des Mönches als eine Absage an den Mönchsstand; die Formulierung seiner Bestimmung lässt aber vermuten, dass die Mönchsehen noch nicht ganz verschwunden waren, und der Schluss ASSEMANIS ist wohl nicht abzuweisen, dass das nestorianische Mönchsgelübde nicht das votum castitatis in sich begriffen habe.[6] Wenn also Muhammed einer nestorianischen Missionspredigt gelauscht hat, so hörte er jedenfalls darin nicht das Ideal der Virginität loben. So etwas haben die nestorian.

[1] ASSEMANI, *B. O.*, III: 1, 90. Diese dem normalen christlichen Bewusstsein der Zeit so anstössige Ehesitten haben ihnen selbstverständlich den schärfsten Tadel der monophysitischen Gegner zugezogen. Nimirum postquam a reliquis Christianis in fide separati sunt, quidquid ipsis libebat ad explendam libidinem palam absque pudore ac metu faciebant, schreibt BARHEBRÆUS, *B. O.*, III, 1, 429.

[2] *Histoire nestorienne*, ed. SCHER., *P. Or.*, VII, 100 f.

[3] *Synodicon Orientale*, 335 f. Notorische Beispiele solcher Bigamie gab es damals in der Gemeinde, vgl. NÖLDEKE, Die von Guidi herausgegebene syrische Chronik, Sitz. ber. d. Wiener Ak. d. Wiss., 1893, IX, 15.

[4] BARHEBRÆUS bei ASSEMANI, *B. O.*, II, 418.

[5] *Synodicon Orientale*, 407.

[6] *B. O.*, III, 2, CCCXXXVII ff.

ischen Prediger zu dieser Zeit, wo Nestorianismus und Persertum eins waren wie niemals zuvor, nicht gewagt und wie wir gesehen, auch kaum gewollt.

Unter den religiösen Exercitien, die Muhammed geübt und seinen Nachfolgern empfohlen hat, interessieren uns in diesem Zusammenhang vor allen die nächtlichen Vigilien mit Schriftrezitation und Gebet, die jedenfalls vor der Einrichtung der gemeinsamen Salāt, die wichtigsten der geistigen Werke gewesen zu sein scheinen. Schon in den ältesten Suren werden sie ausführlich erwähnt. Sur. 73: 1: »O du Verhüllter, 2 wache die Nacht bis auf ein kleines, 3 die Hälfte von ihr oder nimm weg ein kleines, 4 oder füge etwas hinzu und trage den Koran in gleichmässigen Abschnitten[1] vor. 5 Siehe, wir werden dir ein gewichtiges Wort übergeben. 6 Siehe, zum Anfang der Nacht sind die Eindrücke stärker, die Worte mehr kräftig.» Zu diesen Versen als eine der frühesten Offenbarungen kommt als ein sehr interessanter Kommentar der aus medinensischer Zeit stammende Vers 20: »Dein Herr weiss, dass du wachest bald nahe zwei Dritteile der Nacht, bald die Hälfte, bald nur ein Dritteil. So tun auch eine Menge von deinen Genossen. Gott allein vermag die Nacht und den Tag zu messen, er weiss dass ihr es nicht vermöget und verzeihet euch. Leset darum so viel vom Koran, als euch gelegen ist. Gott weiss, dass unter euch Kranke sind, und andere, die die Erde durchreisen, indem sie von Gottes Gnaden (ihren Gewinn) suchen und andere, die auf dem Wege Gottes streiten. Leset darum so viel als euch gelegen ist und verrichtet das Gebet und entrichtet die Armensteuer und leihet Allah ein gutes Darleihen». Wer in dieser Reservation zunächst einen Beweis mehr erblickt für den »Abfall» von dem früheren hohen und strengen religiösen Ideal, der sich zu Medina vollzogen haben soll, der sollte doch bedenken, wie oft wir in den Mönchsviten hören, dass die christlichen Asketen bei vorgeschrittenem Alter die strengen Übungen der Jugendjahre haben mildern müssen. Wir erfahren, und das ist von Interesse, dass die Vigilien auch in Medina fortgesetzt worden sind und dass sie auch hier als die wichtigste Form des Koranlesens galten; wir sehen aber jetzt, wie sie den aufkommenden Formen des öffentlichen Gottesdienstes beige-

[1] *Wa-rattil al-kur'āna tartīlan*: zu der Übersetzung vgl. *Lisān*.

ordnet werden. Das mindeste Mass von Wachen, das Muhammed hier für sich und seine Genossen aufstellt, bedeutet immerhin im Vergleich mit den christlichen Mönchsregeln einen ziemlich strengen Ritus. In einer Stelle von grosser Bedeutung für unsere Kenntniss der ursprünglichen Gestalt der Ṣalāt wird Muhammed ermahnt, neben den beiden Gebeten des Morgens und des Abends auch die Wache in einem Teil der Nacht als eine *nāfila*, ein freiwilliges frommes Werk, zu üben (17: 81). Als Akoimeten werden die seligen Frommen gepriesen S. 51: 17: »Wenig schliefen sie in der Nacht, 18 und in dem Morgengrauen baten sie um Verzeihung.» Die Diener al-Rahmān's »verbringen die Nacht niederfallend und stehend (*suǧǧadan* wa-*ḳijāman*) vor ihren Herrn» (25: 65). Der Prophet soll des Namens seines Herrn gedenken morgens und abends und in der Nacht: »Fall vor ihm nieder und preise ihn (*sabbiḥhu*) die lange Nacht» (76: 26).

Im Judentum sind die nächtlichen Gebete nicht zu den normaler Weise zu dem Privatkultus der Frommen gehörigen Werken gerechnet worden. Aus den vielen Psalmenstellen (16: 7, 22: 3, 42: 9, 119: 62), die von der Lobpreisung oder Anrufung Gottes zur Nacht handeln, scheint die talmudische Auslegung (z. B. Berachot 3 b.) nicht die Pflichtmässigkeit der Vigilien für die Frommen im allgemeinen gefolgert zu haben. Dagegen sind für das ägyptische und orientalische Mönchstum die nächtlichen Gebete und Rezitationen die ungleich wichtigste Form der gottgefälligen Werke, und dass die Bedeutung der Vigilien im Koran auf christlichen Einfluss zurückzuführen sei, ist deshalb schon mehrmals vermutet worden.[1]

Die ägyptischen Mönche trieben die frommen Wachen mit ausserordentlichem Eifer. Die Jünger Pachoms standen zur Nacht so lange aufrecht im Gebet, dass ihnen die Füsse anschwollen.[2] Die Regeln der berühmten Mönchsväter müssen oft dem übergrossen Eifer der Akoimeten eine gewisse Massigung vorschreiben: »Que la moitié de la nuit suffise à tes actes religieux, en l'autre moitié donne repos à ton corps», sagt Ma-

[1] Wellhausen, *Reste arabischen Heidentums*, 241, Nöldeke-Schwally, *Geschichte des Qorans*, I, 8, A. J. Wensinck, *Muhammed en de Joden te Medina*, 104 f.

[2] *Vie de Pachome* (arabisch), *Ann. Mus. Guimet*, XVII, 360.

karios.[1] Manche von den Jüngern Schenutes sagten den ganzen Tag und die ganze Nacht hindurch Stücke der heiligen Schrift her und knieten dabei ohne Unterlass. Schenute schrieb ihnen vor, dass sie in ihren Vigilien nur drei Schriftabschnitte zu den bei den gemeinsamen Gottesdienste gelesenen hinzufügen dürften.[2] Von der Form dieses Kultus dürfen wir annehmen, dass sie derjenigen der gemeinsamen Andacht ähnlich gewesen sei. Von der letzteren gibt uns CASSIAN[3] eine Schilderung, die für die Geschichte des islamischen Gebetes nicht ohne Interesse ist: hier wechseln die lectio des Vorbeters, lautes und leises Gebet der Teilnehmer, Knieen, Stehen mit ausgebreiteten Armen mit einander ab. Wahrscheinlich haben schon die ägyptischen Asketen wie später die muslimischen die Gebetswerke nach Kniebeugungen gezählt, die jede besondere lectio abschliessen.[4]

Es ist das Verdienst A. J. WENSINCKS[5] auf die nahe Verwandtschaft der Vigilien des Korans mit den Gebetssitten der syrischen Mönche und Anachoreten hingewiesen zu haben. Die syrischen Asketen schätzen die Vigilien ausserordentlich hoch. »Du sollst nicht meinen, Mensch, dass unter all den Werken des Mönches eine Übung sei, die grösser und vortrefflicher sei als das Werk des Wachens», sagt *'Isḥāḳ* von Ninive.[6] Bei diesen nächtlichen Andachtsübungen wurde vor allem der Psalter gelesen. Thomas von Marga erzählt, dass viele Mönche den Psalter zwischen Abend und Morgen zweimal lasen.[7] Schon in den ägyptischen und palästinensischen Mönchkreisen gehören προσευχή καὶ ψαλμῳδία wie selbstverständlich zusammen.[8] In der syrischen Asketensprache ist das »Psalmodieren» zuweilen der technische Ausdruck für die geistigen Übungen überhaupt. Der heilige Achelides wählte eine Zelle ausser dem Klostergebiete und dort »psalmodierte er in der Einsamheit» (*m'zammar*

[1] *Vertus de St. Macaire, Ann. Mus. Guimet*, XXV, 167. Das Durchwachen der halben Nacht hatte Pachom vorgeschrieben, *Vie de Pachome*, a. a. O., 347.

[2] LEIPOLDT, *Schenute*, 131.

[3] *Instit.* II, *Reg. Pach.* 6.

[4] Vgl. z. B. *Vertus de St. Macaire*, a. a. O., 167, 222. An letzterer Stelle werden die Kniebeugungen metanoias genannt. Dieser Ausdruck wird auch in der syrischen Mönchsliteratur verwendet, *Anecdota Syriaca*, II, 112.

[5] A. a. O., 104 ff.

[6] *'Urḥā d'dajrānūṯā*, ed. BEDJAN, 134.

[7] ASSEMANI, *B. O.*, III, 1, 492.

[8] Vgl. z. B. CYRILLUS HIER., *Catech.*, XV, *Migne, P. Gr.*, XXXIII, 90.

ihdā'ït).[1] Auch den alten arabischen Dichtern sind »die Zabūr der Mönche» wohl bekannt.[2] Die Form dieser nächtlichen Gebete war offenbar dieselbe wie bei den ägyptischen Mönchen. Von einem Heiligen hören wir: »In jeder *marmīṯā* (Abteilung des Gottesdienstes) machte er dreissig Kniebeugungen (*burkē*), solche die *ṣ*e*lāwāṯā* genannt werden».[3] Die Schriftlektion wurde zu gewissen Intervallen durch kurze, formelhafte Doxologien unterbrochen. Ein Heiliger rief zwischen den Worten seiner Lesung: Preis dir, mein Herr (*šubḥā lāḵ mārjā*), Gesegnet seist Du, unser Schöpfer (*b*e*rīḵ 'att bārōjan*), und ähnliches.[4] Thomas von Marga erzählt, dass der Mönch Elias nach jedem Psalmenvers die Lobsagungsformel: Hallelujah, Preis dir o Gott (*šubḥā lāḵ 'alāhā*).[5] Solche »oraisons jaculatoires» finden sich noch in dem nestorianischen Psalter nach den zwei ersten Versen jedes Psalms. Sie sollen von dem Katholikos *'Abā I* eingeführt worden sein.[6] In dieser Weise hat wohl auch Muhammed den *tasbīḥ*, die Lobpreisung, in seinem Gebet angebracht. Der kurze doxologische Formel (*Allāh 'akbar* u. s. w.) hat dann auch im muslimischen Gebetsritus ihren Platz erhalten.

Auch die ersten Bestimmungen Muhammeds über die täglichen Gebetszeiten zeigen unzweideutig christlichen Einfluss. Ursprünglich scheint Muhammed zwei bezw. drei tägliche Gebetszeiten eingehalten zu haben: Morgen, Abend und Nacht. Die beiden ersten werden in auffallender Weise für sich oder dem nächtlichen Gebet gegenüber zusammengenommen. »Preise deinen Herrn morgens und abends» ist eine mehrmals wiederkehrende Phrase (76: 25, 19: 12, 33: 41). Wenn wir dem *Lisān* (III: 301) glauben dürfen, so hat dieser Ausdruck schon zu der Sprache der christlichen Ibaditen gehört, er kommt in einem Verse von *al-'A'šā* vor, der sich jedenfalls nicht direkt vom koranischen Stil beeinflusst zeigt. In sehr instruktiver Weise werden die drei Gebetszeiten S. 17: 80—81 vorgeführt: »Verrichte das Gebet (in der Zeit zwischen) dem Untergang der Sonne und dem Einbruch der Nacht und die Morgenrezitation

[1] A. J. Wensinck, *Legends of eastern Saints*, 30.
[2] Rothstein, *Die Dynastie der Lachmiden in al-Ḥīra*, 27.
[3] *Anecdota Syriaca*, II, 114. Vgl. den islamischen Terminus *ṣallā rakʿa*.
[4] Ibid., II, 146.
[5] Assemani, *B. O.*, III, 1, 492.
[6] *Histoire nestorienne*, ed. Scher, *P. Or.*, VII, 158.

(*ḳur'ān al-faǧr*), die Morgenrezitation ist wahrlich bezeugt. 81 Und in der Nacht wache einen Teil von ihr, dir als ein freiwilliges Werk (*nāfilatan laka*).[1] Vielleicht lässt dich dein Herr zu einem geehrten Platze auferstehen.» Hier wird also die Einhaltung des nächtlichen Gebets als ein besonderes opus supererogatorium dargestellt. Sur. 11: 116 schreibt in ähnlicher Weise drei Gebetszeiten vor: »Verrichte das Gebet an den beiden Grenzen des Tages und in den ersten Stunden der Nacht. Siehe, die guten Taten entfernen die Bösen. Dies ist eine Ermahnung für die Besinnlichen (*ḏikrā lil-ḏākirīna*).» Die guten Taten, die hier besonders »den Besinnlichen» auf Herz gelegt werden, sind wohl zunächst die Gebete der Vigilien.

Die syrische Kirche hat wahrscheinlich zunächst die sieben horas aufrecht zu erhalten gesucht. Der ganzen Gemeinde (*'ammā*) werden sie in dem Testamentum Domini, II, 24[2] vorgeschrieben. Doch zeigt offenbar die Bemerkung, dass die casti (*naḳpē*) sie nicht unterlassen dürfen, dass die Durchführung dieser Bestimmungen bei den Laien Schwierigkeiten bereitet hat. Die spätere jakobitische Kirche hat fünf oder sechs tägliche Stunden vorgeschrieben.[3]

Noch weiter in der Beschränkung der pflichtgemässen Gebete ist aber die nestorianische Kirche gegangen. So schreibt GEWARGIS von Arbela:

Ternas preces præceperunt patres ut in ecclesia persolvamus, id est vespere nocte et mane; ita nimirum tradunt... Et vespertinum quidem atque matutinum pro omnibus laicis (*šeḥīmē*) præscriptum est. Nocturnum vero, quod expectationem Domini denotat, clericis omnibus virisque laboris amantibus (*'emīlē*) peculiariter attributum (*perīš*).[4] Also pflichtgemäss sind für die Laien nur Morgen- und Abendgebet. Das nächtliche Gebet ist den Klerikern vorgeschrieben und Männern, die sich den frommen Werken besonders widmen wollen, empfohlen. Die ältesten Bestimmungen Muhammeds über das tägliche Gebet geben also mit überraschender Treue die Vor-

[1] Vgl. auch *Baiḍāwī*, I, 708: *Farīḍa zā'ida laka 'alā-l-ṣalawāt al-mafrūḍa*.

[2] Ed. RAHMANI, 144.

[3] SACHAU, *Verzeichnis der Handschriften der Bibl. Berlin*, II, 486, I, 51.

[4] Nach der Übersetzung ASSEMANIS, *B. O.*, III, 2, 340. Vgl. ib., III, 1, 305: Ex ipsis Nestorianorum officiis constat, eos præter vesperas, nocturnum et matutinum nullas alias horas celebrare.

schriften der ostsyrischen Kirche wieder. Die späteren Synodalbestimmungen des *'Ebedjēšū'* von Sob geben vier Gebetszeiten an: Vesper (Sonnenuntergang), Completorium (beim Einbruch der Dämmerung), Nocturn und Laudes (beim Tagesanbruch). Aber nur die erste und letzte dieser Stunden sind für die Laien pflichtgemäss: »On account of the necessary worldly occupations of laymen it was permitted that they should observe these services voluntarily, but the Lauds and Vespers as ordered by the canons without intermission».[1]

II.

Es war mir in dieser Studie vor allem daran gelegen, den Ursprung der asketisch-eschatologischen Frömmigkeit Muhammeds nachzuweisen. Auf alles, was im Koran vom Christentum herrühren mag, konnte ich nicht eingehen. Auch Fragen, die an sich von grosser Bedeutung sind, konnten hier leider nur gestreift werden. Ich nenne an erster Stelle die Frage der Herkunft des koranischen Erzählungsstoffes und noch die des theologischen Sprachgebrauchs des Korans.

Ohne auch im Geringsten die Tatsache bestreiten zu wollen, dass die haggadischen Elemente der koranischen Erzählungen in der Hauptsache aus jüdischer Information geflossen sind — dass überhaupt die geistige Entwicklung des Propheten in Medina unter starkem jüdischen Einfluss gestanden hat, dafur zeugt in beredter Weise die stetige polemische Auseinandersetzung mit jüdischer Denkweise und jüdischer Sitte — möchte ich nur daran erinnern, dass vieles von dieser koranischen Haggada, doch schon das Eigentum auch der syrischen Kirchen geworden war. Die Abrahamlegende z. B. wird in einer der koranischen nahestehenden Form auch von christlichen Schriftstellern erzählt.[2]

In einigen Fällen besteht kein Zweifel darüber, dass die Quelle der koranischen Erzählung in der Literatur der syrischen Kirchen zu finden ist. Die koranische Adamslegende muss,

[1] G. P. BADGER, *The Nestorians and their Rituals,* II, 17.

[2] GRÜNBAUM, *Neue Beiträge zur semitischen Sagenkunde,* 131, CHWOLSSON, *Die Ssabier* I, 229, MIGNE, *Ser. Gr.* I, 1226.

wie GRÜNBAUM[1] gezeigt hat, christlicher Herkunft sein. Zufolge der jüdischen Legende wollen die Engel selbst Adam anbeten, was nach *Pirke R. Eliezer* dieser selbst, nach *Midrasch Kohelet* aber Gott verhindert. Nach der syrischen Schatzhöhle wird den Engeln befohlen, vor Adam niederzufallen, was die guten Engel auch tun, die bösen aber verweigern. Als Ursache zum Abfall der bösen Engel wird in der christlichen Literatur allgemein ihr Neid gegen den Protoplasten betrachtet.[2] Aber besonders die syrischen Schriftsteller führen dieses Motiv in einer Weise aus, die uns stark an die koranische Legende erinnert. *Barḥadbešabbā 'Arbājā* lässt Luzifer sagen: »Warum bin ich seinem Joche untergeben, ich, der Geistige dem Körperlichen, ich, der Mächtige, dem Schwachen, der Leichte dem Schweren!»[3] Im Koran sagt Iblis: Ich bin besser als er, denn mich hast Du aus Feuer, ihn nur aus Erde geschaffen (38: 77). Soll ich niederfallen vor demjenigen, den Du aus Lehm schufst.! (16: 63, vgl. 15: 33).

Noah nimmt, wie GRÜNBAUM[4] bemerkt, in der jüdischen Haggada keinen besonders hervorragenden Platz ein. Im Koran hingegen zählt er nebst Ibrahim und Musa zu den vornehmsten Propheten, was wohl ebenfalls auf christlichen Einfluss hinweist. Bei dem Ausdruck *'āl 'Imrān* möchte ich darauf hinweisen, dass ähnliche Bezeichnungen auch den Syrern geläufig sind. So führt z. B. *'Afrem* Aaron einfach als *bar 'Amram* ein.[5] Überhaupt sind die Patriarchengeschichten sehr beliebt, man denke z. B. an die Josephsdichtungen von *'Afrem* und von *Narses*.

Von den nichtbiblischen Erzählungen des Korans stammen die zwei bedeutendsten sicher aus syrischen, näher bestimmt aus nestorianischen Quellen. Dass die Siebenschläferlegende wie von Muhammed so auch von nestorianischen Theologen als ein Beweis für die Auferstehung verwendet wurde, habe ich oben gezeigt. Auch die Alexandersage des Korans geht, wie SCHWALLY[6] dargelegt hat, auf die syrische Sage zurück, die vor dem Koran nur in nestorianischen Aufzeichnungen vorliegt.

[1] *Neue Beiträge*, 56 ff. Vgl. jetzt auch F. BUHL, *Muhammeds religiöse forkyndelse* (København 1924), 96 f.

[2] MORONI, *Encyclopedia* II, 8.

[3] *Patrologia Orientalis*, IV, 350.

[4] A. a. O., 89.

[5] *Carmina Nisibena*, XLVIII, 36.

[6] NÖLDEKE-SCHWALLY, Geschichte des Qorāns, 140.

Wieder also ein wichtiger Hinweis auf die Rolle der ostsyrischen Kirche bei der Entstehung des Islams.

Ich möchte hier auch darauf aufmerksam machen, dass auch die Polemik Muhammeds gegen die Juden im grossen Umfange auf Argumente zurückgreift, die vorher in der kirchlichen Judenbekämpfung verwendet worden waren. Die Anschauung, dass das Gesetz und ganz besonders die Speiseverbote, auf deren Einhaltung sich die Juden viel einbilden, in der Tat keineswegs einen Vorzug, sondern vielmehr eine göttliche Strafe wegen ihrer Treulosigkeit darstellen (2: 286, 4: 158, 6: 147, 7: 156), führt GOLDZIHER[1] auf die ähnliche Wertung des Gesetzes in gnostischen, vor allem in marcionitischen Kreisen zurück. Früher meinte man ja überhaupt, die christlichen Vorbilder des Korans an erster Stelle in den Lehren mehr oder weniger mystischer Sekten suchen zu müssen. Indessen ist die koranische Auffassung in dieser Frage auch bei den syrischen Theologen allgemein verbreitet. »Wegen deiner Sünden hat dir Gott die Opfer gegeben und dir die Speisen geschieden», so belehrt *Aphraates* die Schriftgelehrten.[2] Die syrische Didaskalia führt denselben Gedanken in aller Breite aus.[3]

Die Anklage Muhammeds gegen die Juden wegen Verfälschung der Thora wollte HIRSCHFELD[4] wenig glücklich durch eine verworrene Kunde von dem *K^etib* und *K^ere*, die dem Propheten gekommen wäre, erklären. Die Schriftfälschung hat in der Tat eine lange und sehr interessante Geschichte. Die Beschuldigung ist nach EPIPHANIUS (*Haer.* XVIII, 1) von der von ihm vielleicht irrtümlich als jüdisch bezeichneten Sekte der Nasaräer gegen die gesetzestreuen Juden gerichtet worden. Sie glauben zwar, dass Moses eine νομοθεσία erhalten habe, οὐ ταύτην δέ φησιν, ἀλλ' ἑτέραν. Ἔφασκον γὰρ πεπλάσθαι ταῦτα τὰ βιβλία, d. h. die heiligen Schriften der Juden, zunächst der Pentateuch. Dieselbe Anklage wird von seiten der Christen gegen die Ebioniten[5], gegen Elxai und vor allem gegen Mani[6] gerichtet. »Die Kinder des Irrtums (d. h. die Manichäer) schnitten heraus und nahmen,

[1] *Vorlesungen*, 13.
[2] *Hom.* XV, § 7, BERT, 268.
[3] ACHELIS, 130 f.
[4] *Beiträge zur Erklärung des Korans*, 54.
[5] EPIPHANIUS, *Haer.* XXX, 18.
[6] KESSLER, *Mani*, 302.

hefteten zusammen und machten Schriften; sie schnitten die Berichte heraus, die ihnen zusagten, lösten sie auf und füllten sie mit ihren Entstellungen», sagt *'Afrem. Barḥadbešabbā* zählt in seiner Kirchengeschichte die Sekten besonders auf, »qui ont corrompu les Livres Saints».[1] Ein Verfahren, wie es sich Marcion[2] und viele andere Gnostiker dem N. T. gegenüber erlaubten, hat offenbar diese somit nicht unberechtigte Anklage veranlasst.

Nun haben die syrischen Theologen eine ähnliche Beschuldigung auch gegen die Juden gerichtet. Der Anlass dazu gaben ihnen die Abweichungen der Septuaginta von dem hebräischen Texte in Genealogien und in chronologischen Angaben. AGAPIUS erzählt in seinem *Kitāb al-ʿUnwān*[3], wie Konstantin gegen die Juden eingreift, die, da sie nicht an Christus glauben wollen, etliche Fälschungen in ihren heiligen Schriften vorgenommen haben. In den Stammbäumen strichen sie mehrere Glieder, und wollten damit beweisen, dass nach der biblischen Chronologie noch 1389 Jahre bis zur Ankunft des Messias ausständig seien. Die Christen dagegen halten sich an die LXX, die »schon 300 Jahre vor Christus ins Griechische übersetzt worden ist. Der Text der Thora, (*nusḫat al-taurāt*), den die Juden heute besitzen, leidet an der Fälschung, die ihre Hohenpriester Hannas und Kaiphas zu Christi Zeit unternommen haben, da sie viele Jahre (aus der Chronologie) gestrichen haben». Von diesen Beschuldigungen der Christen hat Muhammed wahrscheinlich eine vorworrene Kunde bekommen, die ihn zu der Behauptung veranlasste, dass die Juden die Stellen in der Thora, wo von dem Propheten der Araber die Rede war, unterdrückt hätten.

Auch gegen die Anmassung der Juden, sich als »Söhne Gottes und seine Geliebten» zu betrachten, wendet sich Muhammed (Sur. 5: 21) ebenso wie die christliche Polemik.[4]

Ich hatte im Vorangehenden schon oft Gelegenheit auf offensichtliche Zusammenhänge des koranischen Sprachgebrauchs mit dem der christlichen Kirchen Syriens hinzuweisen.

[1] *Revue de l'Orient Chrétien*, 1911, 235.
[2] HARNACK, *Marcion* (Leipzig 1921), 162 ff., 221.
[3] *Patrologia Orientalis*, V, 645 ff.
[4] *Ps. Gregentius, Disputatio c. Herbano*, MIGNE, LXXXVI, 1, 624.

Es würde sich lohnen, dieser Frage weiter nachzugehen. Als Beispiel der Probleme, die sich hier darbieten, weise ich auf die von R. OTTO[1] angeregte Vergleichung des arabischen *dikr* mit der μνήμη Θεοῦ bei *Diadochos von Photike* und schon in den Apophtegmen der Väter. OTTO weist selbstverständlich den Gedanken einer Entlehnung streng zurück und benutzt die Gelegenheit, auf die »Jagd nach Einflüssen» ironisch zu werden. Gegen seine Ausführungen möchte ich nur daran erinnern, dass es nicht erst die Sufis sind, die dem arabischen Worte die Bedeutung der mystischen μνήμη Θεοῦ gegeben haben. Es wurde in diesem Sinne schon von einem Bürger des heidnischen Mekka gebraucht, dessen Religion, wie OTTO richtig urteilt, sonst »so unmystisch wie möglich» ist. Ist Muhammed durch die von OTTO besprochenen »mystischen Gemütshaltungen» auch von selbst darauf gekommen, das arabische Wort so zu verwenden, wie er es etwa 2: 196, 33: 35, 58: 20 (*dikr Allāhi*) hat? Ich denke, dass der ähnliche Gebrauch des syrischen *duḵrānā* hier etwas zu sagen hat.

Ich greife ein anderes Wort heraus: *zakā*, rein sein. Es wird 91: 9 (*zakkā*), 87: 14, 79: 18 (*tazakkā*) u. s. w. in der prägnanten Bedeutung von Frommwerden überhaupt, besonders der Hinwendung zu Gott, entweder der erstmaligen durch die Bekehrung oder der Wiederkehr durch die Busse verwendet. Sur. 79: 16—19 erhält Moses den Befehl, Pharao zur Bekehrung aufzufordern: »Wünschest du, dass du gereinigt werdest und dass ich dich zu deinem Herrn leite?» Man vergleiche zu diesem Sprachgebrauch die Bestimmung des *Testamentum Domini*[2]: Der Bischof hat dafür zu sorgen, dass die Katechumenen zuerst mit den prophetischen Ermahnungen unterwiesen werden, die sie zur Reinheit (*daḵjūtā*) führen.»

Diese eigentümliche Verwendung des Wortes Reinigung führt uns auf die Bezeichnung der Ungläubigen als die »Unreinen» (*nağas*, Sur. 9: 28). GOLDZIHER[3] wollte diesen Sprachgebrauch auf persischen Einfluss zurückführen. Das ist indessen unnötig weit hergeholt, die syrischen Schriftsteller kennen ebenfalls diese Bezeichnung.[4] Auch von anderen vermeint-

[1] *Aufsätze das Numinose betreffend* (Stuttgart 1923), 92 ff.
[2] Ed. RAHMANI, 110.
[3] *Actes du Ier Congrès d'histoire des religions*, I, 143.
[4] *Synodicon Orientale*, 419, *Anecdota syriaca*, II, 39.

lichen Spuren des Parsismus, die GOLDZIHER eben daselbst aufdeckte, wird es sich wohl herausstellen, dass sie tatsächlich durch die christliche Kirche des sassanidischen Reiches vermittelt worden sind, z. B. der Bezeichnung des Ungläubigen als *ẓālim* (vgl. syr. *ṭālōmā*), dem Verbot der Totenklage und vielleicht noch anderem.

Zuletzt nur ein Wort über die Frage, auf welchen Wegen Muhammed mit dem syrischen Christentum bekannt geworden war. Ich habe in dem ersten Teil dieser Studie versucht, den Beweis dafür zu liefern, dass sogleich nach der Eroberung Jemens durch Wahriz eine kräftige nestorianische Mission in diesen Gegenden eingesetzt haben muss. Alles, was wir sonst von der nestorianischen Mission unter den Völkern Asiens wissen, berechtigt uns zu der Annahme, dass sich die Propaganda auch hier keineswegs darauf beschränkt habe, die zerstreuten Früchte der früheren Mission wieder einzusammeln, sondern dass sie sich auch an die heidnischen Araber gewandt habe. Eine Gelegenheit, wie dabei die grosse Messe von *'Ukāẓ* bot, dürften wohl die Missionare sicher ausgenützt haben.

Ihrer Verkündigung hat Muhammed b. 'Abdallāh gelauscht. Mächtig hat sie auf ihn gewirkt, sie hat in seiner Seele Kräfte in Bewegung gesetzt, deren Wirkung und innere Entwicklung ihm selbst zunächst — wie es bei den naiven »Inspirierten» immer der Fall war — unbemerkt blieben und deren schliesslicher Ausbruch ihm daher nicht mehr als Schöpfung seines eigenen Geistes, sondern als Engelsrede entgegentrat.

Nach dem Schema dieser Missionspredigt hat er unbewusst seine »Lesungen» gedichtet, was besonders hervortrat, als er in der zweiten und dritten Mekkanischen Periode sich etwas mehr um die Komposition und den inneren Zusammenhang seiner Eingebungen hat bemühen können.

Von Jemen her ist die christliche Missionspredigt an Muhammed gekommen. Nach Jemen weisen bei ihm auch der Gottesname *Raḥmān* und seine Teilnahme für die Christen *Naǧrāns*, die er als »Gläubige» schlechthin bezeichnet.

Hat die muslimische Tradition am Ende nicht eine verworrene Erinnerung an eine Begegnung des werdenden Propheten mit diesen Predigern aufbewahrt? Es sind freilich erst Gelehrten des vierten Jahrhunderts — *'Abu-l-Faraǧ al-Iṣbahānī*

und *Masʿūdī*, von Theologen so viel ich weiss erst *ʾAbū Nuʿaim* — die uns die Geschichte vortragen vom *Ḳuss b. Sāʿida*[1] dem *ʾIjāditen*, »dem Redner der Araber» (*ḫaṭīb al-ʿarab*), von dem der Prophet vor einer Gesandschaft seiner Landsleute erzählt, er habe ihn auf der Messe von *ʿUkāẓ* predigen hören und dessen in *Seǧʿ*form gehaltene Rede auf der Vergänglichkeit des Lebens und dem Nahen des Gerichts aufgebaut ist. Aber die Überlieferungskette, wie sie *ʾAbū-l-Faraǧ* und *ʾAbū Nuʿaim* wiedergeben, führt auf *Muḥammed b. Sāʾib al-Kelbī* (st. 146) zurück, einen der namhaftesten Kenner der islamischen Altertümer. *Ibn al-Kelbī* hat bekanntlich vieles mitgeteilt, was später theologisches Feingefühl »aus inneren Gründen» als unhistorisch ausgemerzt hat; darunter mögen sich sorglose Dichtungen im Stile der alten Erzähler befinden, aber auch wertvolle geschichtliche Notizen. Was verdanken wir nicht z. B. seinem *Kitāb al-ʾaṣnām!*

Ich verweise hier nur auf die Schriftsteller, die die Geschichte ausführlicher bringen.[2] Als bedeutungsvoll möchte ich folgendes herausheben:

1. Dass die muslimische Tradition zu erzählen weiss, dass der Prophet einst auf der Messe von *ʿUkāẓ* einen jemenenischen Prediger, aller Wahrscheinlichkeit nach einen nestorianischen Christen gehört habe. Dass diese Geschichte den theologisch geschulten Traditionalisten höchst bedenklich erschienen sei und deshalb lange in den Werken der theologischen Geschichtschreiber verschwiegen wurde, wäre an sich wohl verständlich.

2. Dass diese Tradition *Ḳuss* zu einem ʾIjāditen macht. Ein Teil dieser Stammes wohnte um 600 in der Nähe von *Ḥīra*, dem Hauptort der arabisch sprechenden Nestorianer (*al-ʿibād*).

3. Für das Alter der Tradition zeugt auch die Erzählung, wie *Ḳuss* eine Art Eremitenleben an den Gräbern seiner ver-

[1] Der Mann war doch früher wohlbekannt. *Al-ʾAʿšā* braucht die Redensart »weiser denn *Ḳuss*». *Ṭabarī* (II, 836) und andere erwähnen ihn als Erfinder der Phrase *ʿammā baʿdu*. *Ibn Durustawajh* (st. 330) widmet ihm eine Monographie: *Kitāb ḫabar Ḳuss b. Sāʿida* (*Fihrist*, 63). Dass er Bischof von *Naǧrān* gewesen sei, finde ich erst in *Lisān*, VIII, 58.

[2] *Kitāb al-ʾaġānī* XIV, 41 ff., *Maʿsūdī* I, 33, *ʾAbū Nuʿaim*, *Dalāʾil al-nubuwwa*, (Haiderabad 1320), 28 f., *Ibn al-ʿArabī*, *Muḥāḍarat al-ʾabrār* (Kairo 1305), II, 37 ff, *Halebī*, *ʾInsān al-ʿujūn* (Bulak 1292), I, 262 ff.

storbenen Genossen führt, wo er ihren Manen Weinopfer bringt. Die späteren muslimischen Erzähler haben diesen Zug nicht verstanden — die Weinlibation »auf den Gräbern der Gerechten» war Sitte der syrischen Christen[1] — sie haben aus den drei Eremiten drei Zechbrüder gemacht.

Übrigens steht es mit der Authentizität der Geschichte, wie sie uns vorliegt, eben nicht besonders gut. Einen Vers des *Ḳuss* bringt z. B. *Ḥamāsa* (I, 362) als Dichtung eines Anonymus' von den *Banū 'Asad*. *Ḳuss* Reden und Verse kommen uns, abgesehen vielleicht von den ersten Zeilen der *'Ukāẓ*-predigt, wo möglicherweise das Urgestein echter Erinnerung hervortritt, ebenso verdächtig vor wie die übrigen Hanifendichtungen.

Christliche Schriftsteller — schon des Mittelalters — haben aus der *Baḥīrā*-legende die Geschichte von einem nestorianischen Mönch als dem »Mentor» Muhammeds gedichtet.[2] Das Senfkorn der Wahrheit, das in dieser Dichtung stecken könnte, möchte ich in der Tradition von *Ḳuss* sehen. An ein näheres Verhältnis oder überhaupt an einen persönlichen Umgang des Propheten mit diesem Verkündiger ist sicherlich nicht zu denken. Mir wenigstens wäre dann das prophetische Selbstbewusstsein Muhammeds psychologisch unverständlich.[3]

Warum ist denn Muhammed, wenn er so viel von der christlichen Missionspredigt gelernt hat, auch nicht einfach Christ geworden? Woher hat er die Vorstellung von einer göttlichen Offenbarung, die weit umfassender sei als die Christen meinten, von einer reinen Uroffenbarung, die, zu verschiedenen Zeiten den verschiedenen Völkern durch prophetische Boten eingeschärft, den echten Kern der Schriftreligionen bildet, deren strittige Lehren und Riten nur menschliche Verzerrungen oder Verfälschungen der Offenbarung sind? Woher hat er diese Prophetenreihe, in der wir die Schriftpropheten des A. T. vergebens suchen, statt dessen aber nicht nur Adam,

[1] Vgl. *Revue de l'Orient Chrétien*, 1918—1919, 296.

[2] Vgl. GOTTHEIL, *Eine christliche Bahiralegende, Z. Ass.* XIII, SAYOUS, *Jésus Christ d'après Mahomet*, 30, F. NAU, *L'expansion nestorienne*, 222.

[3] Später hat er ja — und das hat eine ganz andere Bedeutung — schon in Mekka persönlichen Verkehr mit »Schriftleuten» gepflogen und sicher auch Nachrichten über ihre Religion von ihnen bezogen. Vgl. Sur. 18: 3. Er konnte es ganz bona fide tun, weil ihm jetzt seine prophetische Originalität unerschütterlich feststand.

Henoch, den Täufer finden, sondern auch uns unbekannte Gottesmänner, die zu den sagenhaften Völkern der Vorzeit entsandt worden seien? Von dem Nestorianismus hat er dies alles nicht. Es liegt hier eine andere Quelle vor, eine Tradition, die seit Jahrhunderten in Arabia Peträa, an dem Wüstenrande östlich vom Euphrat, aber auch hie und da auf der arabischen Halbinsel ein ziemlich unbemerktes Dasein geführt hat. Diese Tradition — ich nenne sie vorläufig so, weil ich meine, dass SPRENGER darin gefehlt hat, aus ihr eine »Sekte der Hanyfen» zu machen, wie es sicher auch kaum berechtigt wäre, als ihre einzigen Träger die in Arabien zerstreuten Manichäer anzusehen[1] — hat eine ungeheure Bedeutung für den werdenden Islam erhalten. Denn sie gab dem religiösen Bewusstsein seines Propheten die Form, sowie die Verkündigung der ostsyrischen Kirche ihm den Inhalt gegeben hat.

Am ausführlichsten sind wir über diese Offenbarungslehre durch die pseudoclementinischen Schriften unterrichtet. Wenn *Waraka b. Naufal* Muhammeds Engelsgesicht mit den Worten: »Dies ist wahrlich der grosse *Nāmūs*, der zu Moses gekommen ist» begrüsst, zeugen vielleicht seine Worte von einer verworrenen Kunde von dem νόμος αἰώνιος, den Gott anfangs seinen Engeln kundgetan und dann durch den προφήτης τῆς ἀληθείας zu verschiedenen Zeiten wieder aufgerichtet hat.[2] Die ursprüngliche Vorstellung Muhammeds von dem Überbringer der Offenbarung, etwa in 53: 4—10, die bisher den abendländischen Forschern ebenso rätselhaft war wie den muslimischen Erklärern[3], wäre in diesem Zusammenhang zu verstehen.

Zwei Träger dieses Offenbarungsglaubens sind weltberühmt geworden: Mani und Muhammed. Der Abstand zwischen beiden scheint uns unüberbrückbar, wahrscheinlich weil wir von den verunglückten und verschollenen Gottesboten der Zwischenzeit nichts wissen. Ein paar von ihnen tauchen übrigens in unsicheren Umrissen in dem Lichtkreis Muhammeds auf. Ein früherer, Elxai, verschwindet in der Dämmerung der christlichen Urgeschichte.

[1] *Zindiḳen* d. h. wohl Manichäer gab es sogar in Mekka, *Azraḳi* bei *Ibn Resteh* in DE GOEJE, *Bibl. Geograph. Arab.* VII, 217.

[2] Vgl. WAITZ, *Die Pseudoklementinen*, 114 ff. Das syrische *nāmūs* (νόμος) kommt auch in der christlichen arabischen Literatur vor, z. B. *IV Esra* (ed. GILDEMEISTER) VIII, 36.

[3] Vgl. J. HOROWITZ, *Der Islam*, 1919, 159 f.

Damit wäre aber noch nichts von dem gesagt, was wohl in der allgemeinen Vorstellung das eigentlich Charakteristische an Muhammeds Auffassung des Christentums ist: seiner sonderbaren Triade Gott-Jesus-Maria, seiner Polemik gegen den Ausdruck Christus-Gott[1] und seiner Wiedergabe verschiedener apokryphischer Kindheitslegenden. Dies alles zeugt nach meiner Meinung von seiner späteren Verbindung mit der monophysitischen Kirche Abessiniens, der Kirche, wo Maria — als Erbin der Isis — eine Verehrung genossen hat wie sonst nirgends in der Christenheit und wo in den Predigten über das Weihnachtswunder oft auch die Kindheitsevangelien ganz in der Weise wie in Koran herangezogen werden.

Damit habe ich kurz auf Probleme hingewiesen, die einer künftigen Untersuchung aufgespart werden müssen. Ich tue es hauptsächlich, um der Beschuldigung vorzubeugen, ich hätte Muhammed gleich zu einem Nestorianer machen wollen. Ausser all dem, was seine Offenbarungslehre Eigenartiges enthält, kommt noch dazu, dass er vom Sakramentsglauben und von der Christusmystik nichts weiss oder wissen will. In seiner ziemlich nüchternen Gesinnung, in der schroffen Art seines Monotheismus hat er viel vom Geiste des Judentums. Er hat von vielen gelernt und ist immer er selbst geblieben: »der erste der Rechtgläubigen» (6: 163), der erste Vertreter eines neuen selbständigen religiösen Typus.

Ibn Tejmijja führt von *Sufjān b. ʿUjajna*, dem berühmten Traditionsgelehrten des zweiten Jahrhunderts, das Wort an:

[1] In der Verkündigung seiner ersten Zeit hält Muhammed den Christen vor, dass sie Jesus zum Sohne Gottes machen. Das ist selbstverständlich nicht vom Standpunkte des nestorianischen Dogmas aus konzipiert, die Gottessohnschaft leugnen auch die Nestorianer nicht (selbst nicht in Lehren wie der B. O. III, 1, 100 erwähnten!); es sind nur Verleumdungen der Feinde, dass die Nestorianer Jesus bloss »als einen Propheten unter den Propheten» betrachten (so der Verfasser von *Acta Arethæ;* auch *Schenute*, LEIPOLDT, 88). Polemik gegen die Gottessohnschaft ist bekanntlich ein Hauptpunkt der jüdischen Christenbestreitung. Ἐμοὶ φοβερὸν φαίνεται εἰπεῖν ὅτι ὁ θεὸς ἐγέννησέν ποτε, sagt der Jude, *Les Tropheis de Damas*, ed. BARDY, 196. Muhammed nennt es eine greuliche Sache, vor der die Himmel bersten und die Berge zerstäuben möchten, zu sagen, dass der Erbarmer ein Kind habe (19: 91—93). Wenn aber Muhammed später die Christen tadelt, weil sie sagen, *'anna Allāha huwa al-masīḥ*, Gott sei Christus (5: 19, 76), so zeugt das sicher von Bekanntschaft mit monophysitischen Christen, denn Ausdrücke wie Christus-Gott, Logos-Gott sind der monophysitischen Kirchensprache geläufig, vgl. z. B. *Patr. Or.* VII, 680; *Ann. du Mus. Guimet*, XXV, 348.

»Wenn unsere Gelehrten ausarten, werden sie den Juden ähnlich, wenn die Gottesfürchtigen ausarten, werden sie den Christen ähnlich.»[1] Das ist ohne Zweifel richtig geurteilt. Wie in dem muslimischen Traditionalismus vieles von dem Geiste und auch etwas von den Methoden der jüdischen Schriftgelehrten weiterlebt, so ist — das haben somit auch die Muslimen selbst schon früh erkannt — die asketisch-mystische Frömmigkeit der *Zuhhâd* mit der christlichen eng verwandt. Neuerdings wusste man den Hinweis auf diese Verwandtschaft mit der Einwendung abzufertigen: die asketisch-mystische Religiosität sei in Geist wie in Ausdrucksweise schon koranisch. Unnötig also nach fremden Einflüssen zu fragen. Über die Tragweite dieser Einwendung dürften die voranstehenden Ausführungen hoffentlich einigermassen den Leser aufgeklärt haben.

[1] *Ḳâ'ida ǵalîla fi-l-tawassul* (Kairo 1327), 52 f.

Protestantische Kirche und Kultur in Österreich-Ungarn vor und nach dem Weltkriege.

Von

D. Dr. Georg Loesche.
Universitätsprofessor emer. in Wien.

I. Vor dem Weltkriege.

Österreich.

Die geheimnisvollen Selbstlauter A. E. J. O. U. in der gewöhnlichen Deutung: 'Austria erit in orbe ultima' waren Jahrhunderte hindurch für das Donaureich Sporn und Sperre, Trost und Triumph, bis sie durch den für die Mittelmächte entsetzlichen Ausgang des ungeheuerlichsten aller Kriege zum lächerlichen Trugspiele, zur 'Tragödie der Urlaute', wurden. In grauer Vorzeit mochten Schönseher davon träumen, dass jener Spruch auch von der 'Augustana' für Österreich gelten dürfte, damals, als $^{9}/_{10}$. der Bevölkerung sich der Reformation zuwandten, bis List und unerbittliche Gewalt von Zepter und Krummstab den Neubruch zerwühlte, ohne freilich verhindern zu können, dass die 'Ketzerei' neue Blüten trieb, sogar von der Krone geschützt wurde und dass die Intoleranz zur Toleranz und schliesslich zur Parität der Konfessionen umschlug.

Den Wandlungen und Wechselfällen dieses im Ausland noch viel zu wenig bekannten Stückes der Kirchengeschichte nachzugehen, ist ungemein lehrreich und fesselnd[1], zumal die neueren Forschungen die lange verschlossenen Archive von

[1] Vgl. meine 'Geschichte des Protestantismus im ehemaligen Österreich'. 2. Auflage, 1921, und überhaupt die bisher 46 Bände des Jahrbuchs 'der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich', 1880—1925, Wien.

Staat, Stadt und Land zum reden und zeugen gezwungen haben, und zumal eine neue Gegenreformation am Werk ist.

Die Habsburger der 'Casa Austria', die Wohl und Wehe, Gedeih und Verderb ihrer vielen, sehr verschiedenartigen, meist zusammen geheirateten Länder in ihren Händen hielten, huldigten der Cäsareopapie; sie wollten die weltliche und geistliche Macht in sich vereinigen, so sehr sie oft von den geistlichen Drahtziehern gegängelt wurden. Längst vor dem nach Joseph II sogenannten 'Josephinismus' durchwaltete dieser die Regierungs-Maximen in verschiedenen Stärkegraden.

Da war es für Religions- und Kultus-Freiheit ein grosses Unglück, dass diese Kaiser meist nicht nur überzeugungstreue Katholiken waren, sondern zum Teil spanisch-fanatische Klerikale, die in der Ausrottung der Ketzerei und in der geistlichen oder gewaltsamen Bekehrung der Häretiker eine staatliche und religiöse Pflicht, eine Gewissensnötigung, einen Gottesdienst sahen.

Unterstützt und angefeuert wurden sie von der römischen Kurie und ihren Nuntien, von Spanien und Bayern, von den Prälaten des eignen Landes mit deren tief verwurzelten geistlichen, politischen und wirtschaftlichen Macht.

Gegen diesen Bund brauste der Sturmwind der Reformation, gewillt, das vielfach morsch gewordene alte Kirchentum umzublasen und die Fahne von Wittenberg, hier und da auch die noch verfemtere von Genf aufzupflanzen.

Gewiss waren auch in der Kirche unter dem Schutz des Doppeladlers von Frommen und Einsichtigen die unsäglichen Schäden in Lehre und Leben erkannt und gebrandmarkt worden, aber mit Quacksalberei waren die Gebresten nicht zu heben. Das begriffen hochgebietende Grossgrundbesitzer, Städte-Magistrate und Bauern. Rein religiös war die Erleuchtung nur selten. Beim Adel und auch in Städten handelte es sich daneben um Nahrung und Steigerung ihrer Unabhängigkeit, bei den Bauern um Erleichterung des Untertanenjoches und Erringung der oft falsch aufgefassten 'Freiheit eines Christenmenschen'.

Hussitismus und Humanismus hatten schon die harte alte Erde aufgelockert und zur Empfängnis vorbereitet.

Allein die zerrüttende Uneinigkeit als ein Erbübel des Protestantismus, das Fehlen festen Führergriffs, der nicht immer zuverlässige Patriotismus, besonders gegenüber den Tür-

ken und den Schweden, die häufige Unzulänglichkeit der meist von auswärts berufenen oder eingeschlichenen 'Prädikanten', im Verein mit dem durch das Konzil von Trient erwachenden und erstarkenden Romanismus und dem staatlichen Drängen auf Alleinherrschaft gruben den Neuchristen das Grab.

Die Massnahmen gegen sie bewegten sich in Wellenlinien.

Der gegen kirchliche Schäden im eigenen Hause keineswegs blinde Ferdinand I (1526/64) versuchte es erst mit Pranger und Prügel, mit Kerker und Folter, mit Galgen and Schwert, mit Scheiterhaufen und Ersäufen. Besonders wütete er gegen die Anabaptisten, auch die keineswegs aufrührerischen unter ihnen, namentlich in Tirol. Durch die biblisch begründete Verwerfung der blossen Kindertaufe schien die ganz nur in den Windeln mit der 'Sudelwäsch' versehene Christenheit verdammt. Dazu kam die Anklage auf Rebellion und Kommunismus. Nicht lange vor seinem Tode errang Ferdinand vom Papst den von den Ketzern heiss ersehnten Laienkelch, der freilich nach einigen Jahrzehnten wieder geraubt wurde oder zum Spülkelch herabsank.

Der kronprinzliche Gegenspieler, der von Melanchthon gewonnene Maximilian II (1564/76), eine manchen sittlichen Anstoss bietende Sphinxgestalt, gelangte zu der wohltätigen revolutionären Einsicht, die bis heut nicht überall siegreich durchgedrungen, vielmehr durch die Revolution wieder verdunkelt ist: Religionssachen dürfen nicht mit dem Schwert gehandelt werden; Gewissensknechtung ist die grösste Sünde. Seine erlösende Formel: 'Weder Papist noch Evangelischer, sondern Christ'!

An seinem Sohn und Nachfolger Rudolf II (1576/1612) nagte der Wahnsinnswurm seiner Urgrossmutter 'Juana la loca'. Trotz seines jesuitischen Drills in Madrid nicht von Anfang an unduldsam, wie er die grössten Astronomen jeiner Tage, Tycho de Brahe und Joh. Kepler, trotz ihrer Ketzeri auf seine Prager Sternwarte holte, kirchlich stets höchst unzuverlässig, verfiel er doch dem Willensbann der Zeloten und Reaktionäre. Aber der Diocletian wurde der ebenfalls widerspruchsvolle Ferdinand II (1619/37), der mit der Ständemacht auch den Protestantismus niederwarf. Ein Schicksalsschluss für viele Generationen!

Und doch! Es ist nicht zu vertuschen. und die modernen österreichischen 'Gralsritter' halten uns das triumphierend vor: Diese Epoche des konfessionellen und politischen Absolutismus umschliesst das militärisch-heldische Zeitalter Österreichs im Kampf mit dem Halbmond und mit dem Lilienbanner. Aber der Historiker weiss, dass Verfassung, Recht, Politik, Wirtschaft, Religion, Sittlichkeit, Sitte, Kunst, Wissenschaft in ihrer Entwicklung in derselben Zeit wohl stark übereinstimmende Züge aufweisen, doch auch in beträchtlichem Umfang je für sich ein Sonderleben führen; dass die Blüte des einen keineswegs immer mit der des anderen zusammenfällt. — Auch die Prachtgestalt Maria Theresias (1740/80) ist, was ihre Lobredner gern verheimlichen, mit Intoleranz befleckt. Wohl ahnte sie einen Umschwung, zu dem sie hier und da einen Finger lieh, hörte aber nicht auf, Gott anzuflehn, ihren Joseph vor dem Unglück zu bewahren, auf der allgemeinen Toleranz zu bestehen, dem grössten, das die Monarchie jemals zu ertragen gehabt hätte. Trotzdem warf ihr sie vergötternder Sohn das Steuer für immer herum, mochte auch das Staatsschiff noch so viel kreuzen.

Man muss die in der Doppelmonarchie zusammengefassten Länder einzeln beobachten, um ein richtiges Bild von dem Werdegang des Protestantismus in ihnen zu gewinnen. Schon die Kronländer diesseits der Leitha (Cis), in der neueren Gestaltung bis zum Untergang als 'Reichsratsländer' bezeichnet. mit 14 sehr ungleichen Verwaltungsgebieten, haben ihre eigentümliche Entwicklung und Geschichte und eine noch heute behauptete zähe Selbständigkeit.

Auf diesen Blättern müssen einige Andeutungen genügen.

Das Haupt der habsburgischen 'Erblande' Österreich unter der Enns war in mehrere Diocesen zerrissen, deren Gewaltträger sich noch unter einander befehdeten. Infolge der gewittrigen Unruhe übten die höchsten Stellen in Luthers Anfängen zunächts auffallende Zurückhaltung. Auf der Kanzel im Skt. Stephansdom in Wien erscholl eine heftige Predigt gegen den Zwangscölibat. Aber am 6. Juli 1524 erging Ferdinands I erstes Edict gegen die Reformation, und am 27. September vorvorigen Jahres begingen wir den vierten Jahrhunderttag des Feuertodes eines angesehenen Wiener Bürgers, der mehrere grundlegende Dogmen biblisch bestritt und das allgemeine Priestertum der

Gläubigen behauptete. 'Herren und Ritter' sandten ihre Söhne auf die Universität Wittenberg, holten sich von hier Lehrer und Prediger und huldigten selbst dem Luthertum nach der Confessio Augustana invariata (1530). Allen mehr oder minder berechtigten Vorwürfen gegen sie ist die Tatsache entgegenzuhalten, dass viele von ihnen lieber Habe und Heimat verliessen und in die Fremde zogen, als dass sie ihren evangelischen Glauben verleugneten. Retter der alten Kirche wurde die 'vatikanische Cohorte' der Jesuiten, dank ihrer Aufopferung und der Bedenkenlosigkeit in ihren Mitteln. An ihrer Spitze der seit 1925 hl. Petrus Canisius (1521/97), dessen 'Catechismus Ferdinandi' (1555) in mehr als 12 Sprachen übersetzt zwei Jahrhunderte lang der römische Hauptkatechismus, noch heut eine Grundlage des katholischen Unterrichts ist. Maximilian II gewährte (1568) in der 'Religionskonzession' eine verklauselte Religionsfreiheit für den Adel, die tunlichst ausgebeutet wurde und dadurch zu dessen Unheil ausschlagen musste, trotz wirksamer Nothilfe seitens bedeutender auswärtiger Theologen und trotz gediegener Hebung des Schulwesens. Rudolf II beharrte auf dem Buchstaben der 'Konzession'; das Wort sie sollen lassen stahn! Sein mächtiger Helfer war ein Konvertit, ein Wiener Bäckerssohn, Melchior Klesl (1553/1630), der indessen von zu schroffem Vorgehn abriet. Zwar wurde die 'Konzession' 40 Jahre später verheissungsvoll überholt, allein noch nicht 20 Jahre darnach wurden alle ev. Lehrer und Prediger ausgewiesen (1627), um das kommende Geschlecht auszuhungern und zu den Fleischtöpfen Ägyptens zurück zu locken. Leider setzten die schwedischen Unterhändler nicht durch, dass die Erbländer in den Westfälischen Frieden aufgenommen wurden; eine verhängnisvolle Versäumnis! So konnten sich Evangelische nur in grösster Heimlichkeit als Heuchler halten, von lutherischen Büchern in abenteuerlichen Verstecken genährt, nicht ohne seelisch zu verkümmern.

Die eigentliche Trutzfeste des Luthertums wurde Österreich ob der Ems. Hier war es mehr als anderswo volkstümlich, Besitz einer überaus zähen Bauerntums. So geschah es, dass die schliesslich auch hier siegreiche Gegenreformation die Entscheidung für ganz Deutschösterreich brachte. Einige tonangebende Grossgrundherren standen früh im Briefwechsel mit Luther; einige predigten sogar ihren Untertanen in ihren Guts-

kirchen. Wie in Wien ein Bürger, brannte in Oberösterreich (16. 8. 1527) ein Geistlicher, von Luther in einem herrlichen Brief getröstet.

Der feste Zugriff Rudolfs II rief einen der vielen Bauernkriege hervor, der zugleich wirtschaftliche Gründe hatte. Der schrecklichste entbrannde unter Ferdinand II, der die Kämpfer auf beiden Seiten je länger je mehr verwilderte. Heut sind die Nachkommen dieser 'Heldenbauern' meist die treuesten Schildträger Roms. — In keiner Provinz sind die Akten über Reformation und Gegenreformation so vollständig erhalten wie in 'Innerösterreich' (Steiermark, Kärnten, Krain, Görz, Triest, Istrien). Jahrzehntelang blieb hier der 'kirchliche Vergleich' das Losungswort der Stände. Da aber der letzte Augenblick verpasst wurde, in dem noch eine Generalreform Erfolg erzielt hätte, schritten die 'Herren und Ritter' unaufhaltsam vorwärts. Das ganze Land erhielt protestantisches Gepräge; seine Hauptorte wurden auch die des Luthertums, mit höheren Schulen. In Krain wurde die religiöse Bewegung zugleich national-sprachlich wichtig für den slovenisch-kroatischen Bereich.

Kaum war der Gipfel in der 'Steirischen Religions-Pazifikation' (1578) erklommen, so setzte die Umwälzung ein. Aber die Evangelischen verharrten im ganzen gegenüber aller Gewalt und List auf dem Wege des Gesetzes. Ja, diese viel geschmähten steirischen 'Herren und Ritter' bezeugten ihre Loyalität noch auf dem Trauerpfad in die Verbannung; sie verliessen die geliebte Heimat mit einem Segenspruch für ihren harten Landesvater.

Von unserer ganzen Geschichte ist wohl keine Begebenheit so bekannt im Ausland wie die Vertreibung der 20,000 Salzburger (1731). In dem Hochstift waren die in alten Zeiten unterdrückten hussitischen Regungen durch Lutherschriften und sächsische Knappen wieder aufgelebt und vertieft. Allein die Erzbischöfe, unmittelbare Reichsfürsten, oft sehr zweideutigen Wertes, handhabten ihre Doppelmacht unerbittlich. Die Folgen: Wirtschaftlicher Niedergang; Tücke, Furcht und Heuchelei richteten sich ein. Endlich Tirol, das sogenannte Land der Glaubenseinheit, zeigt die Eigentümlichkeit, dass es sich dem Luthertum am frühesten er- und verschloss und dafür vom Anabaptismus heimgesucht wurde. Das sinnlose Wüten gegen ihn machte doch nicht nur Geschworene und Unterbe-

hörden widerhaarig, sondern sogar Ferdinand I stutzig, so dass er sich vor seinen eigenen Befehlen entsetzte. Henker und Missionare traten den immer wieder auflodernden Feuerbrand aus und schufen aus dem kernigen Gebirgsvolk bis in die Gegenwart hinein eine römische Hochwarte.

* * *

Aus den Alpen wandern wir zu den Sudetenländern. Diese waren von allen Gebieten Cisleithaniens am stärksten für eine religiöse Reform vorbereitet, durch die Hussiten. Unter den geläuterten Nachkommen der wilden Väter, die Mord und Brand durch die Lande getragen, um Gottesblut trinken zu dürfen, wandten sich die utraquistischen Calixtiner je länger je mehr dem Luthertum zu. Eine andere Gruppe bilden die 'Böhmischen Brüder', unbefriedigt vom Utraquismus, mit enger spiritualistischer Frömmigkeit, unter einem von Waldesiern geweihten Bischof. Gegen sie wiederum erhob sich zu siegreicher Dauer eine jüngere Gemeinschaft als 'Brüder-Unität'. Diese suchten, abgestossen vôn den zelotischen Flacianern, hingezogen zu den vermittelnden Philippisten, mit Luthern und den Reformierten in gutem Einvernehmen zu leben; doch neigten sie in Rücksicht auf die Kirchenzucht, die sie stets als ihr höchster Kleinod schätzten, mehr zu den Calvinisten. Ferner waren sie stark durch brüderliche Gesinnung in der Nachfolge Jesu, durch sorgsame Jugenderziehung, durch regen Wissenstrieb, nicht ohne Rechthaberei, Kleinlichkeit und Eigenbrötelei. Grade wegen ihrer Vorzüge erschienen sie Ferdinand I besonders gefährlich, und er benutzte die erste Gelegenheit, um sich auf sie zu stürzen. Ausser der Gewalt bot er Jesuiten auf. Da wurde der Utraquismus durch das Luthertum aufgesogen, während die Unität vorwärts schritt. Die Confessio bohemica (1575) war das letzte evangelische Bekenntnis auf böhmischem Boden und konnte, mit ihren Grundteilen der Augustana und des 'Brüderbekenntnisses', alle Evangelischen des Landes um sich scharen. Diese, zumal die Unität, durften sich unter Rudolf II und den von ihm verschuldeten Wirren emporringen. Ihre geistige Bedeutung bekundet die 'Kralicer Bibel' (bis 1593), eine sechsbändige Übersetzung mit Erklärung, die erste und letzte tschechische aus dem Grundtext hergestellte Bibel. Ihr eigent-

liches Ursprungsland Mähren, streng tschechisch und deutschfeindlich, genoss bis auf Rudolf fast völlige Duldung. Sogar die sonst gehassten und gehetzten Wiedertäufer genossen hier eine goldene Zeit. Den Scheitelpunkt des konfessionellen Friedens in Böhmen bezeichnet der »Majestätsbrief» (9. Juli 1609). Seine für damals ungeheuren Zugeständnisse fast völliger Religionsfreiheit, das ihnen zu verdankende Aufblühen des Luthertums und der Unität, mit neuen Kirchen und Schulen, nicht zuletzt die argen Übergriffe der Unkatholischen reizten zu immer steigender Gegenwehr wider den 'erpressten Schalksbrief'. Die den Tod ankündigende Zersetzung begann national, sprachlich, religiös unter den Evangelischen selbst, konfessionell und politisch durch die Feindschaft zwischen ihnen und den Katholiken. Fast kein Artikel des 'Majestätsbriefes' blieb unverletzt. Da brach die Empörung aus, religiös und politisch; die mächtige Adelspartei riss sich los von der casa Austria und Rom, wobei sträflichste Rechtsverletzungen gegen Katholiken, sogar Hinrichtungen, vorkamen, zu schweigen von wüster Bilderstürmerei. Durch die klägliche Schlacht am Weissen Berge bei Prag (8. Nov. 1620) erfolgte im Lauf einer Stunde eine Wendung auf Jahrhunderte hinaus; sie zittert bis heute nach. Die religiöse und politische Freiheit stürzte zusammen, Tschechentum und Protestantismus wurden niedergeworfen. Die ständisch-religiöse Revolution war unfähig gewesen, Staat und Kirche zu erneuern. Ferdinand II, 'der Betkaiser', führte die Gegenreformation als Strafe der Rebellion unerbittlich durch. Die Zierden des Landes, meist Tschechen, bluteten auf dem Schafott. Unter den Händen geldgieriger Beamten arteten die Konfiskationen zum Raub aus. Dragonaden, Auspeitschen, Kerker halfen nach. Alle von 1414 bis 1635 erschienenen religiösen Bücher sollten vertilgt werden. 185 Adelsgeschlechter, 36,000 Familien griffen zum Wanderstab, meist nach Sachsen. Dem gemeinen Landvolk wurde sogar das 'flebile jus emigrandi' versagt; es war zur Heuchelei verdammt. So ging eine unschätzbare Fülle geistiger und wirtschaftlicher Kräftequellen verloren.

Die Säule der 'Unität' im Exil, die ihre Organisation bewahrte, wurde J. Amos Comenius (gest. 1670), eine apostolische Erscheinung; ein den Deutschen abholder Slave und und doch ein Lehrer der Menschheit, auf dessen Gedanken zum Teil das moderne Staats- und Kulturleben beruht. —

In Schlesien hielten die vielen Obrigkeiten des zerstückelten Landes die Reformation meist am Zügel; Alt- und Neugläubige vertrugen sich. Doch die Zerfahrenheit der letzteren bahnte der Gegenreformation den Weg. Immerhin fand das Land im 'Westfälischen Frieden' Erwähnung, und Karl 'Eisenkopf' ertrotzte sogar durch die Altranstädter Konvention (22. Aug. 1707) eine Zusage freier Religionsübung. —

Endlich Galizien! Die etwa Galizien bildenden Gebiete kamen bei der verhängnisvollen, von der weitblickenden Maria Theresia nur ungern zugelassenen, ersten Teilung Polens (1772) zusammen, also mit 'Kleinpolen', in dem zuerst die Reformation vornehmlich einsetzte. In dem adligen sogenannten 'Freistaat' drang trotz harter Mandate das Luthertum zu den Bürgern, zu dem Adel mehr der schärfer antirömische Calvinismus; den Bauern liess man überhaupt keine Zeit, an Gott zu denken. Wieder mangelte Einigkeit, Opfersinn und sichere Führung, trotz eines Joh. von Lasco (gest. 1560), der eine Verständigung zwischen Reformierten, Lutheranern und den 'Unität' anstrebte, und trotz eines Georg Israel (gest. 1588), der in Errichtung von Kirchen und Schulen, als Prediger und Seelsorger eine rastlose Tätigkeit entwickelte.

* * *

Aus den trostlosen, schmachvollen Zuständen der Intoleranz wurde Österreich erlöst durch die 'Aufklärung'. Ihr Werkzeug der gut katholische Kaiser Joseph II (1780/90), der demokratische Zwingherr, der Germanisator, dessen Denkmäler die Tschechen nun umstürzten. Mit Flammenschrift kündete er: »Die Szenen der abscheulichen Intoleranz müssen ganz aus meinem Reiche verbannt sein. Der Fanatismus soll künftig nur durch die Verachtung bekannt sein, die ich dafür habe. Niemand werde mehr seines Glaubens wegen Drangsalen ausgesetzt!«

Sein ideales Ziel war, die Gesamtbevölkerung zu innerer und äusserer Tüchtigkeit und Wohlfahrt zu erziehen. In dem ihm gegönnten Jahrzehnt hat er Staunenswertes geleistet. Vieles wurde, nicht ohne Schuld seiner hastigen Übereilung, in der Blüte geknickt; aber zu seinen dauernden Schöpfungen gehört das 'Toleranzpatent' (13. Okt. 1781). Lutherische, Reformierte

und nicht unierte Griechen erhielten ein 'Privatexercitium', Gottesdienst und 'Bethäuser' ohne Turm, ohne Glocken und ohne Eingang von der Strasse! Zum ärgerlichen Staunen der hohen Stellen meldeten sich sofort nicht weniger als 72,000 'Akatholiken'. Die Last des neuen Kirchenwesens lag in erster Linie auf den Schultern der Bauern, denen die Glaubensbrüder in Deutschland in immer steigendem Maasse unter die Arme griffen, mit Geld, mit Lehrern und Predigern. 1821 wurde in Wien eine theologische 'Lehranstalt' vom Kaiser gegründet, die 1850 und 1861 zur Facultät ausgebaut, 1921 aufnahme in den Verband der Universität fand. Aus der immer noch gedrückten Lage hob die 'Akatholiken' erst das 'Protestantenpatent' (8. April 1861), das damit Cisleithanien erst den Kulturstaaten angliederte. Denn es verwandelte die Toleranz in Parität, schuf bürgerliche und staatliche Gleichberechtigung, die freilich oft genug auf dem Papier blieb. Nun konnte sich die kleine Gemeinschaft fester und stärker entwickeln, blieb aber doch ein geringer Bruchteil des Ganzen.

Unverhältnismässig hoch sind ihre kulturellen Verdienste. Sie bestehen vor allem in religionsgeschichtlichen und kirchenpolitischen Errungenschaften, hinter denen die in Wissenschaft, Kunst und Wirtschaft zurücktreten. Dem unbedingten Gehorsam gegen ein unfehlbares göttliches Lehramt, dem Fürwahrhalten bestimmter Dogmen, dem blinden, oft so äusserlichen Erfüllen kirchlicher Gebote wurde persönliches Erleben gegenüber gestellt, die innere auf Gott und das geläuterte Gewissen begründete Gewissheit; die Religion wieder aus hartem Frondienst eine ohne äusseren Zwang zu betätigende Gesinnung und Stimmung.

Die heutige innerlichere und vergeistigtere Erfassung der Religion darf als evangelischen Ursprungs angesprochen werden.

Ganz langsam und seltsam, in unendlichen Serpentinen quälte sich der Eroberungszug der welterneuernden Gedanken in Theorie und Praxis, in Lehre und Sitte empor. Eine Zeit lang ruhte der höhere Unterricht fast ganz in protestantischen Händen. Die Leistungen in Staat, Wissenschaft und Kunst, Ackerbau, Handel und Industrie sind ebenfalls im Verhältnis zur Kopfzahl ungewöhnlich. Dabei muss man immer auch die vielen Zehntausende in Rechnung stellen, die vom Fanatismus ausgestossen, Begabung, Gesinnung, Vermögen aus dem Land

trugen, bis übers Weltmeer. Es setzt immer wieder in Erstaunen, wie viel geistige, geistliche und wirtschaftliche Schätze in Österreich verschleudert wurden, um ein angebliches Gut zu gewinnen oder zu sichern, das dann doch aufgegeben werden musste, eine ungetrennte und ungetrübte Glaubenseinheit.

Ungarn und Siebenbürgen.

Wegebereiter und Pioniere für den religiösen Umbau waren hier wie in Österreich Hussitismus und Humanismus. Studenten und Kaufleute brachten die neue Frohbotschaft aus Wittenberg und Genf herein. Die Magnaten in ihrer politischen und kirchlichen Selbstherrlichkeit leisteten ihr vielfach Vorschub. Wenn der blutjunge König Ludwig II (1516/26), der in den Sümpfen von Mohacz erstickte, sich von dem Klerus gegen sie einnehmen liess, so war Königin Maria (gest. 1558) ihr nicht ganz abhold; ja sie kann bis zu einem gewissen Grade eine Gönnerin Luthers heissen. Die Landtage zwischen 1523/25 forderten Güter-Konfiskation und Hinrichtung für die Abgefallenen. Die Ausführung hinderten die Kämpfe um den Thron. Die Kronwerber, Ferdinand I und Johann Zápolya (1527/40), liefen sich den Rang ab in harten Erlässen, ohne sie zum Vollzug bringen zu können. Dem Magnaten Thomas Nádasdy empfahl Melanchthon den früheren Priester Matthias (Biró) von Deva (Dévai) (1500/45) aus Siebenbürgen und seinen Freund Joh. Sylvester (Erdösi), den Übersetzer des Neuen Testaments ins Magyarische (1541); dies zugleich das erste in Ungarn gedruckte Buch. Der Lutheraner Dévay neigte in seinem schweizerischem Exil zu den Reformierten und scheint als Senior in Debreczin, ein Vertreter des Calvinismus, gestorben zu sein. — Auf den Wunsch Ferdinands übergaben die 5 Städte Kaschau, Leutschau, Eperies, Zeben und Bartfeld ihm 1549 ein Bekenntniss, die 'Confessio Pentapolitana', ein Auszug aus der Augustana. Wie so oft wurde die Auffassung vom Liebesmahl ein Erisapfel; die Magyaren neigten mehr zu kalvinischer, die Deutschen und Slaven mehr zur lutherischen. Die daraus entstehende Kirchenspaltung wurde auf der Synode zu Debreczin (1567) eine Tatsache.

Diese Zwistigkeiten, die durch andere lutherische Streitfragen verschärft und durch Zuzug von Anabaptisten und Antitrinitariern verwickelter wurden, konnten eine in 'viribus unitis' verankerte Kraft nicht schaffen. So wurde den Jesuiten die Gegenreformation erleichtert, die immerhin in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts die 'Bannerherren' und 'Gespane' (Bezirksobersten) zum grössten Teil, den Adel und die Städte fast ausnahmslos evangelisch vorfanden. Die Kirchen wurden mehrfach von Katholiken und Protestanten abwechselnd, wie Simultanstätten benutzt. Wenn die Jesuiten zur Gewalt schritten, so rächten sich dafür die Evangelischen durch Verjagung der Priester und Wegnahme der Kirchen.

Rudolfs II Verfassungsverletzung einte politischen und konfessionellen Widerstand.

In dem bis in die Gegenwart hinein staatsrechtlich grundlegenden 'Wiener Frieden' (1606) erzwang der geniale reformierte Fürst Stefan Bočskai von Siebenbürgen (gest. 1606) Religionsfreiheit. Um so unerbittlicher wühlte die Gegenreformation unter einem apostasierten Evangelischen, dem Jesuiten Kardinal Peter Pázmány (1570/1637), Erzbischof von Gran, einer gewinnenden Persönlichkeit, mit glänzender Feder, der sich auch erfolgreich um die Hebung des Klerus bemühte. Gleichwohl wurde dank dem Eingreifen des siebenbürgischen Fürsten Gabriel Bethlen (1580/1629) der 'Wiener Friede' wiederholt bestätigt; auch stärkten sich die Evangelischen durch die 'Semptauer Synode' (1622), deren Beschlüsse zum Teil bis heute gelten. Wiederum war es siebenbürgische Hilfe in der Person des Georg Rákoczy I (1630/48), des Beschützers von Comenius, der im 'Linzer Frieden' (1645) Zusicherung voller Religionsfreiheit erwirkte. Zur Ausführung kam er wieder nicht, da der politische Einfluss der Protestanten durch Abfall mächtiger Magnaten abnahm. Ja, eine Verschwörung, die Ungarn von den Habsburgern loszureissen drohte, wurde, obschon meist Feinde der Protestanten in sie verwickelt waren, auch diesen verhängnisvoll. Eine furchtbare Verfolgung (seit 1671) machte die evangelische Kirche Ungarns vollends zur Märtyrerin. Wut und Verzweiflung schürten einen auf beiden Seiten mit Grausamkeit geführten Bürgerkrieg. Sein vorläufiges Ende bedeutet die 'Schlachtbank von Eperies' (1687), auf der mit Überschreitung der kaiserlichen Vollmacht die Führer des ungarischen

Protestantismus ausgemordet wurden. Nach dem Aufhören der blutigen Plage ging um so nachhaltiger die stille Gegenreformation weiter. Als die von den Beamten iu der Durchführung noch verschärften 'Karolinischen (Karl VI) Resolutionen' (1731) die Entrechtung der Protestanten gutgeheissen, widmeten sich zu deren Schutz viele Adlige der Theologie, weil ihr bevorzugter Stand sie wenigstens vor willkürlicher Haft schützte.

Josephs II Toleranzpatent, das von 2,000 evangelischen Gemeinden nur noch 105 am Leben fand, veranlasste die katholische Mehrheit, das kaiserliche Edict zu überbieten, um es, weil selbstherrlich erlassen, ablehnen zu können. In der Tat wurde das Edict durch das Gesetz v. J. 1790/91 übertrumpft, das die Schutzfeste der ungarischen Evangelischen blieb. Nach mancherlei Irrungen, in denen die Gattin des Palatins Erzherzog Josef (gest. 1847), die lutherische Prinzessin Maria Dorothea von Württemberg (1800/55), ihren Glaubensgenossen ein freundlicher Sonnenstrahl war, sprach der Landtag von 1847/8 die volle Gleichstellung aller gesetzlich bestehenden Religionsparteien aus. Doch gleich darnach wurden die Protestanten in dem grossen Befreiungskampf von der Säbelherrschaft der Protestanten Haynau gefährlich bedroht. Die ungarischen Slaven aber wie die Siebenbürger Sachsen wurden gerade wegen ihrer Nichtteilnahme an der Revolution von den Magyaren, auch lutherischen, hart verfolgt; manche eingekerkert, sogar hingerichtet. Wie in Cisleithanien verschlang sich hier in Transleithanien die religiöse mit der nationalen und der Rassen-Frage.

Das freiheitlich gemeinte Patent Kaiser Franz Josephs I 1859 — Vorläufer und Vorbild jenes österreichischen Protestantenpatentes (1861) — das dem ungarischen Protestantismus selbständige presbyterial-synodale Verwaltung auf breitester Grundlage zusicherte, wurde wieder von den Magyaren als ein Schlag gegen ihr Selbstbestimmungsrecht zurückgewiesen, dagegen in den deutschen und slavischen Gegenden Norderngarns, in Kroatien, Slavonien und Österreichisch Serbien dankbar begrüsst.

Nach der teilweisen Wiederherstellung der alten Verfassungszustände seit dem staatsrechtlichen Ausgleich zwischen Cis und Trans von 1867 wurde ein grosser Schritt vorwärts gemacht durch das Religionsgesetz von 1868. Nun durfte man sich dem inneren Ausbau widmen, synodal-presbyterialer Art,

mit (evang.) Bischöfen. Die beiden ev. Konfessionen hatten einerlei Verfassung, ohne eine 'Union' zu schliessen. Die Reformierten bildeten ihre Prediger auf fünf theologischen Akademieen, die Lutheraner auf drei, alle ohne Promotionsrecht. Die Schulen wurden von der untersten bis zur höchsten grösstenteils aus eigenen Mitteln bestritten. — Mit der Reformation hatte auch das Deutschtum seinen Einzug in Ungarn gehalten. Das Schulwesen folgte den grossen pädagogischen Leitsternen Melanchthon, J. Sturm (gest. 1589), Val. Trotzendorf (gest. 1556). Die früher fast ausschliesslich ausgebeutete lateinische Literatur trat der deutschen gegenüber immer mehr in den Hintergrund. Romanische oder slavische Einflüsse kamen kaum in Betracht. Die Neubelebung der ungarischen Literatur um die Mitte des 18. Jahrhunderts ist wieder auf deutschen Ursprung zurückzuführen.

Die Bevölkerung der 'königlichen Freistädte' und der Bergstädte war deutsch, der Adel magyarisch. Die ungarländischen deutsch-evangelischen Gemeinden, wie sie sich nach den Religionskriegen und gegenüber dem konfessionellen und völkischen Rassenhass erhalten und neu gefestigt hatten, lagen nicht bloss örtlich sehr weit auseinander, sondern sind auch der Zeit ihrer Entstehung und Abstammung nach sehr verschieden und bunt zusammengewürfelt. Während die Gemeinden im nördlichen und westlichen Ungarn durch mittelalterliche Kolonisten im Reformationszeitalter gebildet wurden, entstanden die sogenannten 'schwäbischen Gemeinden' in Südungarn erst im Laufe, ja zum Teil erst am Ende des 18. Jahhunderts durch evangelische Einwanderer. Wenn die protestantische Kirche in Ungarn so mächtig wurde, dass die Evangelischen Österreichs bei ihr Hilfe suchten und dass sie numerisch und politisch ein ganz anderes Gewicht in die Wagschale werfen konnten — mehrere Ministerpräsidenten waren Kalviner — so haben auch die Deutsch-Evangelischen ihr gut Teil daran. Städte wie Neusohl, Schemnitz, Kremnitz, Leutschau, Bartfeld, Kaschau waren ebenso rein deutsch als lutherisch. Sie sind noch heute in kirchlicher Richtung von Bedeutung, trotz der gewaltsamen Unterdrückung im 17. Jahrhundert und trotz der auf Grund der neuen staatlichen Einrichtungen rasch erfolgten Durchsetzung mit Slaven und Magyaren. Der magyarische Chauvinismus drängte auf allen Gebieten zum politischen und sprachlichen Unitarismus. Damit

wurde das blühende deutsch-evangelische Schulwesen tötlich getroffen, nicht nur hinsichtlich der Gymnasien, Real- und Bürgerschulen, Lehrerseminare, sondern auch die Volksschulen verfielen der Magyarisierung, trotz des Schutzes gesetzlicher Bestimmungen, so das ausser der Erteilung des Religionsunterrichtes in der Muttersprache nur noch in Nebenstunden den Kindern Deutsch, Lesen und Schreiben, beigebracht wurde. Im Bereich der ganzen Erziehung schwand allmählich deutsche Geistesbildung, sofern sie nicht vom Herrenvolk aufgesogen wird. Durch den magyarischen Bildungsgang fühlt sich selbst der Stammdeutsche als Magyar und handhabt seine Muttersprache nur ungelenkt. Das zeigte sich sogar bei den deutschen Lehrern und Pfarrern, so dass sich der deutsche Charakter der ungarischen Gemeinden, abgesehen vom Religionsunterricht in der Volksschule, auf den deutschen Gottesdienst beschränkte.

Diese geflissentliche Zurückdrängung des Deutschtums mag dem Ideal des Einheitsstaates frommen, dem kulturellen Fortschritt nicht bloss des ungarländischen Protestantismus muss sie abträglich sein. Denn obschon die deutschen Evangelischen Ungarns nur ein Zehntel der gesamten deutschen Bevölkerung Ungarns ausmachen, waren sie bis zur Schwelle des 20. Jahrhunderts eine bedeutende Kulturkraft, sowohl des ungarländischen Deutschtums als des ganzen Landes. Es ist keine Übertreibung, keine Überhebung, zu sagen: Was irgendwie als Kulturwert in Betracht kam, liess sich mittelbar oder unmittelbar auf deutsch-evangelische Einflüsse zurückführen.

Siebenbürgen, diese Grenzwacht christlich-europäischer Kultur im Südosten, hat sich von jeher als Hort religiöser Freiheit ausgezeichnet trotz aller klerikalen Einsprache. In der langen, vielfach unglücklichen Trennung von Ungarn (1571/1690) unter dem Hause Zápolya und dann meist protestantischen Wahlfürsten wurde wiederholt mit mächtiger Faust der Protestantismus gerettet.

In dem von Walachen, Magyaren, Széklern und den vor Jahrhunderten vom mittleren Rhein und der Mosel eingewanderten stammeinigen Siebenbürger Sachsen bewohnten Lande fanden Luthers Schriften schnell Eingang, dank der kirchlich und bürgerlich freien Verfassung und einer eingewurzelten Abneigung gegen römische Herrschaft. Der kühnere Teil des

Werkes, der Abbruch der alten Kirche, fiel Hermannstadt zu: der schwierigere, der Neubau, Kronstadt, wo Joh. Honter, »der siebenbürgische Luther und Melanchthon in einer Person», einer der vielseitigsten Männer, wirkte. Gewöhnlich traten Pfarrer und Gemeinde zusammen über, ohne Aufruhr und Bildersturm, mit weiser Schonung vieler Bräuche und mit opferreicher Pflege der Schule. Ohne Vertreibung von Katholiken ging es nicht ab, weltliche Richtpunkte fehlten nicht. Die Reformation stärkte die Landes- und Staatseinheit noch durch die der Volkskirche.

Wie die Sachsen wandten sich viele Magyaren und Székler Luthers Lehre zu, im Unterschied von den weit zahlreicheren Walachen (Rumänen), die zwar leibeigen waren, doch kirchlich nicht geknebelt wurden. Mehrere Landtage verkündeten Glaubensfreiheit, die mithin auch Reformierte (die Mehrzahl der Magyaren und Székler) und sogar Unitarier (Antitrinitarier) genossen. Die Nagyenyeder Synode (1564) stellte einen dauerhaften Frieden her, indem sie allerdings sächsische Lutheraner und magyarische Reformierte trennte. Während das übrige Europa infolge von Lehrstreitigkeiten und Religionskriegen aus tausend Wunden blutete, blühte hier die Toleranz.

Dem dann nach furchtbaren Drangsalen durch das 'Leopoldinische Diplom' (1691) an Österreich gekommenen Fürstentum wurde diese vierblättrige Religionsfreiheit bestätigt, die alle Nachfolger auf dem Thron beschworen.

Störungen blieben nicht aus, zumal wieder seitens der Jesuiten.

Maria Theresia nahm sich mit besonderer Sympathie der Sachsen an, abgerechnet ihren Sonderglauben. Die Versuche Josephs II in seinem unitaristischen Sinn, die Verfassung aufzuheben, endeten mit ihrer feierlichen Wiederherstellung; sein 'Toleranzpatent' hat Siebenbürgen daher gar nicht berührt.

In den Wirren von 1848 traten die Sachsen für ihre alten Rechte und ihren Anschluss an Österreich ein. Das hatten sie seitens der Magyaren schwer zu büssen; auch die kaiserliche Huld vermochte nicht, die Vernichtung alter Vorrechte (1876) zu hindern. Aber auf den Trümmern der Municipaleinheit erwuchs die kirchliche. Die Kirchenverfassung, eine der vollkommensten, nach dem Muster der rheinisch-westfälischen, bedeutet die Erhebung der Volkskirche zur volkstümlichen Freikirche.

In Kroatien und Slavonien wurde die Reformation namentlich durch die aus Württemberg besorgten kroatischen Bibeln und Erbauungsbücher gefördert, vernichtet durch Draskovich, Bischof von Raab (1587).

Bosnien und Herzegowina, seit 1878 von Österreich besetzt und verwaltet, seit 1908, früheren Abmachungen gemäss, annektiert, hatte die eben genannten slavischen Reformbehelfe in zahllosen Abdrücken aufgenommen; aber schon am Anfang des 17. Jahrhunderts fanden sich dort keine Evangelischen mehr. Allmählich stellten sich solche wieder ein; die Sammlung dieser Verstreutesten in der Diaspora erfolgte von Agram aus; es bildeten sich Gemeinden in Banjaluka und Serajevo, von wo der Weltkrieg seinen Anfang nahm.

II. In und nach dem Weltkriege.

Österreich.

In der Zeitschrift eines neutralen Landes, auch wenn es Schweden ist, ist es kaum möglich, über Ursprung, Verlauf und Folgen dieses furchtbarsten aller Kriege in aller Offenheit zu reden. Immerhin darf so viel festgelegt werden, was nicht mehr weggeleugnet werden kann! Noch nie ist ein Krieg mit solchem Übermass an Lüge angezettelt, geführt und beschlossen worden. Die Herrscher der Mittelmächte waren Friedenskaiser, auf keinen imperialistischen Eroberungskrieg gerüstet. Seit der Gründung der Deutschen Reiches war Bismarck nur auf Sicherung des Friedens bedacht. Hauptschuldig ist Russland's Panslavismus mit dem Drang nach Konstantinopel, das nur über Wien und Berlin zu haben war. Frankreich brütete seit 50 Jahren Rache für Sedan. In England gab der Handelsneid seit 20 Jahren die Parole aus: 'Germaniam esse delendam'. Italiens 'sacro egoismo' übertönte den schuldigen Dank an Deutschland für die Hilfe zur Einheit und Erhebung zum Königreich durch den Hass gegen den österreischen Erbfeind. Für die Donau-Monachie war es ein besonderes Unheil, dass ihre nur noch durch die Autorität ihres überalterten Kaisers (1848—1916) mühselig zusammen gekitteten und geketteten vorwiegend slavischen Kronländer längst ihre Autonomie ersehn-

ten und erstrebten und in ihren Mehrheiten entschlossen waren, die erste Gelegenheit zu ergreifen, um die verhassten Klammern zu zerbrechen. Allenthalben erwiesen sich im Weltkriege die nationalen Bande stärker als die konfessionellen. Katholiken standen gegen Katholiken, Protestanten gegen Protestanten. Sogar die Hugenotten und Waldesier besannen sich nicht lange, gegen Deutschland, Partei zu ergreifen, so viel Wohltaten sie auch früher von ihm empfingen.

Die evangelischen Slaven hielten wesentlich unbedingt zu ihrem Volkstum, auch gegen den Staat; ja ihre radikalen Pressstimmen entblödeten sich nicht, die am Boden liegenden Deutschen zu verhöhnen und ihnen den Eselstritt zu versetzen, so gern sie im Frieden ihre Hilfe in Anspruch genommen haben.

Der schmachvolle Friede zu St. Germain en Laye (10. Sept. 1919) hat die ev. Diaspora noch mehr zerstreut und zerstückelt. Wenigstens scheint das Palladium der konfessionellen Parität, auch in den abgetrennten Randstaaten, gesichert, obwohl in Polen die Bevorrechtung der römisch-katholischen Kirche verlangt wurde und viele Stimmen nach Einheit der griechisch-katholischen Staatsreligion riefen. Aber dem von den Siegern proklamierten Grundsatz vom Selbstbestimmungsrecht der Völker schlug man ins Gesicht. Der Anschluss Deutschösterreichs an das deutsche Reich ist verboten, auch den deutsch-evangelischen Gemeinden Österreichs streng verwehrt, in irgend welcher praktischen Verbindung mit den abgetrennten zu bleiben. Das gesegnete Werk der Gustav Adolf-Stiftung darf nicht mehr gemeinsam betrieben werden.

Die leidgewohnten deutsch-österreichischen Protestanten haben sich alsbald erstrafft und neue Ideale statt der zerschlagenen aufgestellt. Der erste deutsch-österreichische Kirchentag in Wien (22. Okt. 1979) gründete eine deutsche Volkskirche, von der die frühere Kirchenverfassung nicht allzu weit entfernt war, so dass man sich vorläufig an sie anschliessen konnte. Er sieht eine weitest gehende Beteiligung der Gemeindeglieder an allen Rechten und Pflichten vor, eine bis zur obersten Spitze reichende Selbstregierung. Erfreulicherweise begann eine *neue Übertrittsbewegung*, die in wenigen Jahren uns fast 25.000 Seelen zuführte. — Deutschfeindlich abseits steht das Geburtsland des Hussitismus und eines, wenn nicht des Hauptherdes

der Reformation im Donaureich! Die 'Tschechoslovakische Republik'. Ein ehemaliger Prager Los von Rom-Professor steht an ihrer Spitze, Thom G. Masaryk, wie jetzt in Frankreich zum ersten mal der Präsident ein Protestant ist. Masaryk, vor dem Krieg deutschem Wesen eng verbunden, eröffnete seine Präsidentenbotschaft auf der Hradschiner Königsburg mit Worten des von ihm doch weltenweit entfernten Comenius, in denen dieser sein unabhängig gewordenes Volk zum Erben seines Werkes einsetzt. Einer Begrüssungsdeputation der deutschböhmischen Superintendentur gegenüber bekannte er sich als bewusstes Glied der evangelischen Gemeinde, versicherte die deutsche Kirche seines Schutzes gleich der tschechischen und versprach ihr vollste Gleichberechtigung. Dazu stimmt freilich schlecht die unerhörte Terrorisierung der deutschen Minderheit, würdig der alten Hussiten. Zweifellos genossen die Tschechen im ehematigen Österreich unvergleichlich mehr Rechte und Schulz als sie heute den Nicht-Tschechen gönnen. Als lahme Entschuldigung wird vorgebracht, Masaryk sei vielfach machtlos gegen die Fanatiker.

Die evangelischen Tschechen schritten nach dem freudig begrüssten Zusammenbruch Altösterreichs und seiner Kirchenorganisation zur Bildung ihrer längst ersehnten und ihnen an und für sich nur zu gönnenden Gemeinschaft. Bereits im Sommer 1917 hatte sich die 'Konstanzer Union', nach dem Muster des 'Evangelischen Bundes' ins Leben gerufen, für die Nationalisierung der tschechischen ev. Kirche eingesetzt; durch Josephs 'Toleranzpatent' (1781) sei ihr verwehrt worden, sich zur einheimischen Konfession (1575) zu bekennen, fremde, wie die Augustana und Helvetica, seien ihr aufgedrungen; durch das 'Protestantenpatent' (1861) wurde dieser Zustand bestätigt, der ein schweres Hindernis bilde, ihren religiösen Sondercharakter zu pflegen. Doch ist diese Confessio keineswegs allen erwünscht. Am 17. Dezember 1918 organisierte sich dann die tschechische Kirche (Ausburgischen und Helvetischen Bekenntnisses) in Böhmen, Mähren und der Slowakei als 'Tschechisch-evangelische Brüderkirche'. Auf Einspruch nannte sie sich schnell um in 'Tsechisch-brüderisch evangelische Kirche'; sie stellt sich auf den Grund der 'Confessio bohemica' und der von Comenius in Amsterdam verfassten (1662). Seltsam, dass es unter den 'Brüdern' nun vier, eigentlich fünf brüderische Kirchen gibt: Die

'Tschechisch brüderische evangelische Kirche'; die 'Brüder-Unität'; die 'Evangelische Brüderkirche'; die tschechisch freireformierte 'Tschechisch-brüderische Unität'; die baptistische 'Tschechisch brüderische Unität des Chelcický' (so benannt nach dem geistesmächtigen Urahn der ersten Unität Peter von Chelčič c. 1390/1460). Eine Linksgruppe wünschte Ausschaltung jedes offiziellen Credo's und nur ein solches zu Jesus als dem Begründer der christlichen Bruderliebe. Statt der Wiener evangelisch-theologischen Fakultät, an der die ev. Slaven einige Semester studieren und die erste theologische Prüfung ablegen mussten, und die es an weitestem Entgegenkommen nicht fehlen liess, wenn sie auch darauf bestehen musste, in die deutsche Theologie deutsch einzuführen, allerdings für Dozenten und Studenten bei der immer mehr abnehmenden Kenntnis der deutschen Sprache oft sehr unerquicklich, wurde die 'Hussfakultät' in Prag eröffnet (8. Nov. 1920, 400 j. Gedenktag jener Schlacht am Weissen Berge, nicht am 10. Nov., Luthers Geburtstag!), freilich nicht im Verbande der Universität. Man staunt, dass eine evangelisch-theologische Fakultät statt des feurigen Verehrers der allerbarmenden Maria, der die katholische Kirche von heute wieder alle Inbrunst zuwendet, ohne deren Fürbitte es unmöglich sei, den Lohn des Verdienstes zu erlangen, nicht den evangelischen Patriarchen Comenius zu ihrem Schutzherrn erwählt hat. Man beabsichtigt auch, sich mehr der englischen und französischen Theologie zuzuwenden — ausser in der Kirchengeschichte waren die ev. Tschechen bisher theologisch unproductiv —, also statt an dem Hauptstrom, an Nebenflüssen zu siedeln. Wir erinnern uns, dass die der alten Brüder-Unität bei Luther befremdlichen Stücke seiner katholisierenden Abendmahlslehre und der Vernachlässigung der Kirchenzucht sie zu Calvin lenkten. Aber will auch die Minderheit der lutherisch konfessionellen Tschechen ihren deutschen Meister verleugnen? Nach England lockt das Gedächnis Wiclifs, dem sich Hus fast ganz zu eigen gab. Es wäre ein seltsames Spiel der Geschichte, wenn die Nachfahren der mehr und mehr allem katholischen Wesen abholden Brüderunität sich in blindem, völkischem Hass mit der prunksuchtigen, mit Rom liebäugelnden englischen Hochkirche anfreundeten; vermutlich werden sie sich, auch beeinflusst von ihren zum Teil in Edinburgh gebildeten Theologen, mit den nüchternen puritanischen Dis-

senters begnügen, deren kirchliche Genossen in America eben jetzt Böhmen als Wiege der Reformation zu feiern belieben.

Inmitten der immer höher steigenden slavischen Flut haben die Sudetendeutschen ihre deutsch-evangelische Volkskirche innerhalb der tschechoslowakischen Republik zu Teplitz-Turn gegründet (26. Okt. 1919), »nach den Lehren und Ordnungen der h. Schrift und den Grundsätzen der Reformation» mit dem Mindestmass der im 'Protestantenpatent' gewährten Rechte, wieder mit vorläufiger Anlehnung an die alte österreichische Kirchenverfassung, doch mit folgerichtigeren Durchführung des synodalen Gedankens. Die Gemeinden Ostschlesiens und Westgaliziens sind mit den schönsten Zusicherungen den deutschen Gemeinden der polnischen Kirche einverleibt und dem Konsistorium in Warschau untergeordnet (Dez. 1918). Man muss der Erfüllung der Versprechungen mit grösstem Misstrauen entgegensehn, wenn man beobachtet, mit welchem Hass auch die Polen die Deutschen terrorisieren, zum Dank dafür, dass das deutsche Schwert und deutscher Optimismus sie von dem russischen Joch erlöst hat. In Warschau wurde auch eine evangelisch-theologische Fakultät eröffnet (3. Jan. 1921); an der ersten wissenschaftlichen Publikation eines ihrer Dozenten hat deutsche Theologie Pate gestanden. Schon vor dem Weltkriege übrigens hielten die ev.-lutherischen Geistlichen Polens, obwohl fast ausnahmslos rein deutscher Herkunft, einen möglichst engen Anschluss der deutschen Protestanten an die Polen für das Richtige, gaben sogar vielfach in ihren Familien das Beispiel der Polonisierung; und doch sind mehr als vier Fümftel unter den Evangelischen Polens von Haus aus deutsch; die ländlichen Gemeinden sind fast alle deutsch. Der Generalsuperintendent, trotz seiner angeblichen Neutralität, rücksichtsloser Polonisator, will wohl das Deutschtum als Bollwerk des Evangeliums im Lande haben, stellt aber dabei die unerfüllbare Forderung, dass die Kirche neutral sei und nicht völkisch Partei ergreife. Und doch müssen evangelische und völkische Treue mit einander verschmolzen werden!

Die Ostgalizier oder Westukrainer taten sich in Stanislau, dem durch Dr. Zöcklers Liebestätigkeit weltbekannten Ort, zu einem selbständigen Kirchenbund zusammen (13. Jan. 1919), in Anlehnung an die alte österreichische Kirchenverfassung und

suchen Fühlung mit dem sich bildenden grossukrainischen Synodalverband.

Die Erwerbung Galiziens hatte notwendig die des Teiles der Moldau (Rumänien) nach sich gezogen, der die Verbindung mit Siebenbürgen herstellt, heute die Bukowina, Buchenland, genannt, 'das Tirol des Ostens. Längst vor der Abtretung, an Österreich (1775) hatte es dort viele Protestanten mit wechselndem Geschick gegeben. Der österreichischen Verwaltung und der deutschen Arbeit verdankt die Bukowina ihre Entfaltung zu einer Kulturmacht des Ostens. Seit die Militär- der Zivilverwaltung wich, erfreute sich der Protestantismus zusehends eines Aufschwungs. Nach dem Weltkriege wurde das Kronland zu Rumänien geschlagen.

Der kürzlich erfolgte erste Besuch des bekannten ersten evangelischen Landesbischofs von Gross-Rumänien Dr. Teutsch lassen trotz aller Sorgen[1] Gutes für den Bestand des dortigen Protestantismus. hoffen. Möchte es ein glückliches Omen sein, dass die Protestanten begeistert seinen Reden lauschten und der gefeierte Greis in geschmückten vierspännigen Wagen mit Vorreitern durch die festlichen Strassen der Orte seiner Visitation fuhr.

Südtirol ist mit seinen drei evangelischen Gemeinden Italien verfallen und krümmt sich unter der Faust der Fascisten.

Nicht einmal der stolze Name Tirol darf mehr gebraucht werden. Der Fürstbischof Endrici von Trient begrüsste den Zusammenbruch der Monarchie, weil für die katholische Kirche vorteilhaft, die unter dem Wiener Josefinismus gehemmt gewesen sei.

Den Rest der südlichen Reichsgebiete, dazu grosse Teile von Steiermark und Kärnten, beansprucht Serbien, mit fünf ev. Gemeinden. Laibach raffte sich schnell zur Selbsthilfe und neuer Organisation auf (19. Jan. 1919); Cilli ist der Sitz des neugebildeten Seniorates. In Belgrad, wo der Erzbischof namens der orthodox-serbischen Kirche Huss zum Heiligen erklären will, und wo andrerseits eine evangelisch-theologische Fakultät geplant ist, in der wieder deutsche Theologie unentbehrlich sein wird, wurde völlige Religionsfreiheit und Gleichberechtigung zugesichert. Der serbische 'Minister für Religion', ein namhafter kroatischer Dichter, feierte auf einem kirchlichen

[1] Siehe später Siebenbürgen.

Konvent in Semlin die evangelische Kirche; es sei Luthers Verdienst, dass die serbokroatische Sprache nicht die der Kmeten (Bauern) geblieben sei. Sicher wird er über den 'slowenischen Luther' Primus Truber (1508/86) Bescheid wissen, der die Slowenen mit evangelischer Predigt und Literatur betreute. Er muss wieder heimisch werden bei den Slowenen. Eine südslavische Kirche ist im Entstehen begriffen, um die Hunderttausende von Evangelischen in Altserbien, meist Schwaben, ferner in Kroatien und Slawonien, endlich deutsche Kolonisten in Bosnien und Herzegowina zu umfassen und zu versorgen.

Für die von der alten Monarchie abgerissenen Stücke gab die Gnade der Entente einen kärglichen Ersatz durch Zuweisung von Westungarn, wenigstens zum Teil, dem Streifen an der Grenze von Niederösterreich und Steiermark, wodurch allerdings das Deutsch-Ungartum eine empfindliche Schwächung erfährt. Dies Burgen-, richtiger Heinzenland, ein Gebiet, das bereits 600 Jahre früher von deutschen Stämmen bewohnt war, als die Madjaren in Europa einbrachen (890), umschliesst zu sieben Achteln Nachkommen fränkischer Siedler, die Kaiser Heinz III (1039/56) ins Land rief. Achtmal im Lauf der Jahrhunderte war es ganz oder teilweis mit Deutschösterreich vereint, bis Ferdinand II endgiltig darauf verzichtete. Die Einverleibung bedeutet einen Zuwachs von mehreren Zehntausenden Evangelischer, bei denen kein Unterschied zwischen Lutheranen und Kalvinern gemacht wird. Sie waren bisher Glieder des evangelisch-ungarischen Kirchendistriktes Augsburgischen Bekenntnisses, dessen Bischof in Steinamanger wohnt, mit einer Kirchenverfassung, die Autonomie bis zur obersten Spitze gewährleistet.

Ungarn und Siebenbürgen.

Hier hat die Kriegsgeissel die Konfessionen zunächst zusammengetrieben. Nach dem Umsturz und dem Regiment des ebenso ehrgeizigen als unfähigen Franzosenfreundes Graf Michael Karoly gab die ultraradikale Regierung die Parole der Trennung von Kirche und Staat aus. Dagegen taten sich Katholiken und Protestanten zusammen. Führende Männer des

römischen Hochklerus, selbst Jesuiten, verhandelten mit dem evangelischen Bischof in Budapest, um sich gegen den antichristlichen Ansturm zu wehren. Da kam noch Schlimmeres. Der kommunistische Diktator liess durch seinen Volkskommissar, einen ehemaligen römischen Priester, alles Kirchenvermögen nebst Matrikeln und Schulen konfiszieren, dekretierte die Trennung von Staat und Kirche und entzog letzterer alle Staatshilfe, die Pfarrer wurden für rechtlos erklärt!

Nachdem der weisse Terror dieser Narrenwirtschaft das Ziel gesetzt, blieb die interkonfessionelle Herrlichkeit noch eine Weile aufrecht. Nun aber wurde in Budapest eine päpstliche Nuntiatur eingerichtet, und mit dem Frieden war's vorbei. Der Nuntius gefällt sich in der Herabwürdigung des Protestantismus. Wieder ertönt das Leit- und Leid-Motiv der Jesuiten. Sie führen einen literarischen Lügenfeldzug gegen uns mit vergifteten Waffen und reissen die toleranten Religionsgesetze herunter, denunzieren nach alten berüchtigten Mustern den Protestantismus als eine nationale Gefahr. Mönche durchziehen das Land und hetzen. Man geht schon so weit, zu erklären, und zwar auf öffentlicher Kanzel in der Hauptstadt, es sei für einen rechten Katholiken unmöglich, mit einem Protestanten unter einem Dach zu leben.

Schweden, das jetzt auch von Rom umschmeichelt und umgarnt wird, kann hieraus lernen, welches Schicksal ihm bevorsteht, wenn er nicht auf der Wacht bleibt. Discite moniti! Vestigia terrent!

Die ungarischen Protestanten lassen sich nicht einschüchtern. Sie haben einen Pazmany und einen Leopold I überdauert und werden auch der neuen Gegenreformation des päpstlichen Imperialismus die Stirn bieten.

Dasselbe kann man von Siebenbürgen sagen, obwohl es national und kirchlich schwer bedroht ist. Die Nachfahren derer, die so lange den Türken und Rom getrotzt, werden sich nicht selbst untreu werden, zumal so lange sie ein so vorzüglicher Oberhaupt haben wie Bischof Dr. Teutsch.

Die evangelischen Sachsen stellten im Weltkriege eine unverhältnismässig grosse Zahl von Stabsoffizieren, auch Generale. Im Durchschnitt wurde jeder dritte Mann im Felde dekoriert. Eine Zeit lang stand Siebenbürgen im Mittelpunkt des Weltgeschehens. Sein Schicksal: Es wurde zu Rumänien geschla-

gen. In der neugeschaffenen Staatsverfassung werden Rechtssicherungen vermisst, die mit Beruhigung der Entwicklung in Kirche und Schule entgegensehen lassen. Statt die Parität der Kirchen prinzipiell auszusprechen, redet sie von einer 'dominanten' Kirche, womit die 'orthodoxe', d. h. griechisch-orientalische gemeint ist. Wenn dieser Ausdruck auch in offiziellen Erklärungen freundlich gedeutet wird, so ist er doch für alle anderen Kirchen verletzend und gefährlich. Noch tiefer, wenigstens wirtschaftlich, greift die Bestimmung ein, dass den Kirchen vom 1. April 1924 an das Steuerrecht genommen ist. Rücksichtslos wird in die Schulverhältnisse eingegriffen. In die Gymnasien musste zum Schaden des Latein die französische Sprache als Unterrichtsgegenstand eingeführt werden, und das humanistische Gymnasium, ein alter Stolz Siebenbürgens, ist begraben. Die grösste Sorge bereitet die Erfahrung, dass »die Religion als bestimmender Regulator der Gesinnungen als entscheidend für das Pflicht- und Lebensgefühl heute geringer ist als früher, während allerdings in kleinen Kreisen die Sehnsucht nach dem Heiligen, dem 'Numinosen' zunimmt», also Beobachtungen, wie sie auch in anderen Ländern gemacht werden und ähnlich immer nach umwälzenden Geschehnissen zu verzeichnen sind.

Siebenbürgen war als Bollwerk von Deutschtum und Evangelium stets ein Schosskind der deutschen Kirchen und der Gustav Adolfvereine und wird das in seiner neuen Drangsal erst recht sein.

* * *

Diese Umrisse zeigen, dass der Protestantismus in der einstigen Doppel-Monarchie Österreich-Ungarn durch den fürchterlichen Ausgang des Weltkrieges wohl aufs härteste getroffen ist, aber keineswegs verzweifelt, sondern das Panier Excelsior aufgeworfen hat, religiös und finanzell gestützt durch Neutrale, die sich nicht in das Lügennetz haben einfangen lassen, sogar durch Quäker America's, das doch den Mittelmächten den Todesstoss versetzte. Dass Schweden dabei seinen uralten rühmlichen Traditionen treu bleiben will, hat es bereits grossartig bewiesen. Möchte es darin nicht müde werden und dazu helfen, dass es mit Deutschland gehe, wie mit dem kostbaren

Gobelin, der kürzlich dem Berliner Domchor im Stockholmer Schloss als Sinnbild gezeigt ist, der aus zerschnittenen, zerschlissenen und beschmutzten Stücken zu seiner alten Schönheit wieder hergestellt wurde. Das wird auch Österreich zu gute kommen.

Teologfrekvensen i Sverige efter 1830.

Av

Teol. kand. MARIA CRONQUIST.

I. Uppgiften.

Att giva en någorlunda allsidig belysning av ovanstående ämne skulle betyda att från en viss synpunkt sett skriva ett århundrade av svensk kyrkohistoria, och hänsyn borde då tagas till religiösa, allmänt kulturella och ekonomiska faktorer i detalj. Omöjligheten att fullt utnyttja det oerhört rikhaltiga material, statistiskt och historiskt, som står till buds — rikhaltigare och svårare att överblicka, ju närmre vår egen tid vi komma — ligger emellertid i öppen dag. Jag har därför sett mig nödsakad att begränsa uppgiften efter nedanstående riktlinjer.

Den första och viktigaste uppgiften har jag ansett vara *att genom statistiskt material ge en åskådlig bild av de teologiska studiernas fortlöpande fluktuationer,* alltså att *konstatera* dessa, samt redogöra för de viktigaste förändringar i de teologiska studierna, som åstadkommits genom lagstiftning. De för prästvigning obligatoriska och av den orsaken mest frekventerade teologiska studierna, till dimissions- resp. teol. kand. examen (efter 1903), hava av helt naturliga skäl företrädesvis behandlats i denna undersökning. I andra hand har en *tolkning* av dessa fluktuationer försökts. Ett fastställande av orsak och verkan är ju alltid synnerligen vanskligt utan en noggrann detaljundersökning. Man kan emellertid i stora drag konstatera ett eftervartannat, som glider in mot orsaksbegreppet, och man kan för övrigt dra fram några karaktäristiska aktstycken och yttranden, som belägga åsikternas fluktuationer. Klart är, att urvalet av materialet till den historiska bakgrunden måste bli ojämnt. Blott i en del fall har jag kunnat gå till de källor, som ligga händel-

serna nära. I de ojämförligt flesta fallen har jag fått nöja mig med att rådfråga en allmän framställning. Ett konstaterande av orsak och verkan har alltså egentligen icke kunnat ske annat än i form av en diskussion om vilka åtgärder, strömningar och förhållanden i stort, som ha kunnat verka befordrande eller hämmande på teologfrekvensen. Enligt min mening kan man emellertid på detta sätt komma till ett tämligen säkert resultat med avseende på vad jag skulle vilja kalla *rekryteringsbasis för de teologiska fakulteterna.* Att jag härmed menar omfånget av de folklager, varur de teologiska fakulteterna ha möjligheter till rekrytering, behöver knappast nämnas. Men rekryteringsbasens storlek beror just på den allmänna opinion, som är rådande om teologien, kyrkan och prästämbetet, och i all synnerhet det sistnämnda, eftersom teologiska studier i de ojämförligt flesta fallen mynna ut i prästämbetet. Ty opinionen verkar särdeles starkt på den ungdom, som står i begrepp att välja levnadsbana. Är opinionen starkt emot teologi, kyrka och prästämbete, är det troligt, att denna ungdom icke alls reflekterar på teologiska studier, och vice versa. För tolkningen av de teologiska studiernas fluktuationer är det därför av vikt att konstatera denna opinion, varför jag återkommer till den tid efter annan. Emellertid är omfånget av denna rekryteringsbasis långt ifrån ensamt avgörande på rekryteringen. Denna beror i sista hand på intensiteten i det religiösa intresset inom förefintlig basis.

II. Källor och litteratur.

1. Till framställningen i dess helhet.

a. *Källor.*

CRONEBORG, O., »Universitetsstatuter m. m.» Del 1—2 Uppsala 1916.
Förslag till stadga för teologiska examina. Stockholm 1898.
Handlingar rörande prestmötet i Linköping 1843.
Handlingar rörande prestmötet i Carlstad 1847.
Kongl. Statuter för Universiteten i Upsala och Lund, samlade och utgifna af JOHAN VON BAHR. Upsala 1897.
Kyrkolagen af 1686, 1845 års edition. Upsala 1845.
Matrikel öfver ordinarie tjenstemän vid församlingarna och läroverken i Sverige. Christianstad 1810.
OHLSSON, H. TH., Statist. matrikel öfver Sv. Kyrkans Prästerskap 1914, 22, 25.
Prästerliga examina och befordringslagar jämte därmed sammanhängande bestämmelser, utg. av W. BESKOW. Stockholm 1896.

Register till riksdagens protokoll med bihang 1900—1910, 1911—1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925. Sthlm 1910, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925.
Statistisk årsbok. 1914, 1920, 1924. Stockholm, samma år.
Sveriges Kyrkolag av år 1686 utg. av P. Rydholm. Stockholm 1921.
Sveriges statskalender 1900, 1910, 1923.
Westerling, F. A., Ecclesiastikmatrikel öfver Sverige.[1] Stockholm 1845.

b. *Litteratur.*

Agardh, C. A., Recension af Recensionerne af Handlingar rörande Prestbristen i Lunds Stift samt Prestbildningen vid Rikets Akademier. Lund 1836. Wermlands Tidning d. 1 och 8 febr. samt 10 mars 1837.
Andræ, T., Är prästbristen konstant eller tillfällig? Enquête-svar i Dagens Nyheter d. 17 aug. 1924.
Bergqvist, O., Samlad kraftansträngning mot prästbristen nödvändig. Interview. Stockholms Dagblad d. 13 mars 1924.
Beyer, A., Über den Theologenmangel. Die Christliche Welt, nr. 35/36 1923.
Björkquist, M., Rika möjligheter för kyrkan just nu. Enquête-svar i Dagens Nyheter d. 17 aug. 1924.
Brilioth, Y., Vägen till kyrkans tjänst bör jämnas. Enquête-svar i Dagens Nyheter d. 17 aug. 1924.
Cornelius, C. A., Om prestbristen och dess afhjelpande. Upsala 1862.
——, Några ord om Prestbildningen i Sverige. Theologisk Tidskrift. Årg. IV. Upsala 1864.
——, Några bidrag till Upsala theologiska fakultets historia. Upsala Univ:s årsskr. 1874—75.
——, Är prestbristen ännu öfvervunnen?
Är prestbristen ännu öfvervunnen? af -e-e-; med svar af C. A. C. samt Ytterligare några ord angående prestbristen. Teologisk Tidskrift. Årg. XVIII. Upsala 1878.
Det andliga nutidssläget och kyrkan. I—III. Sthlm 1919 ff. Cit. Nutidssläget.
Fries, S. A., Viktor Rydbergs och Fredrik Fehrs inflytande på religion och kyrka i Sverige. Skrifter t. 1800-talets kyrkohist. n:r 4. Sthlm 1912.
——, Kyrkopolitiska riktlinjer. Stockholm 1915.
Handlingar rörande Prestbristen i Lunds stift, utg. av C. A. Agardh och M. Bruzelius, Lund 1836. Cit. Handlingar.
Herner, S., I hvad mån äro våra präster juridiskt förpliktade till bekännelsen? Kristendomen och vår tid. Årg. II. Lund 1907.
Ignell, N., Om det kyrkliga tillståndet, särdeles inom hufvudstaden. Sthlm 1851.
Johansson, Martin, Ett desiderandum i fråga om prestbildningen. Teologisk Tidskrift. Årg. XXI, Upsala 1881.
Knös, A. E., Recension af Handlingar rörande prestbristen i Lunds stift samt prestbildningen vid Rikets Akademier samt af Granskning af Handlingar rörande prestbristen i Lunds stift. Af H. Reuterdahl. Svenska Litteratur-Föreningens Tidning 1837. Upsala 1837.
Landgren, L., Den svenska kyrkans närvarande ställning, dess farhågor och förhoppningar. Theologisk Tidskrift. Årg. VIII. Upsala 1868.

LINDERHOLM, E., Det svenska kyrkolifvets reorganisation. Uppsala 1915.
——, Problemställningar och arbetsuppgifter i nutida svensk teologi. UUÅ. 1921.
——, Kyrkan och prästbristen. Dagens Nyheter den 20 aug 1924.
——, Prästbristens orsaker och botemedel. Svenska Dagbladet d. 24 aug. 1924.
——, Översikt över den svenska kyrkans historia under 1800-talet (anteckningar efter föreläsningar ht. 1924).
——, Anvisningar och kritik i kyrkohistoriska seminariet vid ämnets behandling därstädes.
NORDSTRÖM, L., Kristendomen — mot och för. Enquête-svar i Clarté. Årg. I. Lund 1924.
PFANNENSTILL, M., Efter bästa förstånd och samvete. Kristendomen och vår tid. Årg. II. Lund 1907.
——, Prästbrist. Kristendomen och vår tid. Årg. II. Lund 1907.
RABENIUS, L. G., Lärobok i Kyrkolagfarenhet. Örebro 1836.
REUTERDAHL, H., Recension af Handlingar rörande prestbristen i Lunds stift. Theologisk Qvartalsskrift. Årg. VI. Lund 1836.
——, Öfversigt af Domcapitlenas och de theol. faculteternas yttrande i frågan om prestbildningen. Theol. Qvartalsskrift. Årg VIII. Lund 1838.
RODHE, EDV., Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. Lunds Universitets årsskrift 1907. Cit. Rodhe: Kyrka och skola.
——, Prästbristens historiska förutsättningar. Enquête-svar i Dagens Nyheter d. 17 aug. 1924.
Samling af diverse uppsatser rörande Svenska kyrkoväsendet, utg. af G. W. CARLSSON. Stockholm 1844. Cit. Sv. kyrkoväsendet.
SCHUBERT, FR. W. VON, Svenska kyrkoförfattningar. I—III. Lund 1822—25.
SONDÉN, A. F., Tal vid Linköpings Stifts Bibelsällskap. Svensk Kyrkotidning. Årg. VIII. Lund 1862.
STADENER, S., Prästens arbete kräver ökat självansvar. Enquête-svar i Dagens Nyheter, d. 17 aug. 1924.
SÖDERBLOM, N., De nye bekännarne och kyrkan. Vår Lösen. Årg. XII. Uppsala 1922.
TORÉN, C. A., Om några af Svenska kyrkans nuvarande lifsfrågor. Theologisk Tidskrift. Årg. I. Upsala 1861.
ULLMAN, U. L., Efter bästa förstånd och samvete. Kyrklig Tidskrift. Årg. X. Uppsala 1904.
WIHLBORG, A., Vilka äro prästbristens orsaker? Kristendomen och vår tid. Årg. XI. Lund 1916.
WIJKMARK, H., Samuel Ödmann. Akademisk avhandling. Uppsala 1923.
ZWEIGBERGK, O. VON, Studentföreningen Verdandi 1882—93. Upsala 1893.

2. Till de statistiska tabellerna.

a. *I handskrift.*

För Uppsala:

Upsala Teologiska Fakultets Protokoll[1] 1830—60. Härur äro examensuppgifterna före 1869 hämtade utom för den praktisk-teologiska examen.

Album Facultatis Theologicae Upsaliensis 1831—60. Härur äro uppgifterna på antal teologie studerande före 1854 hämtade, men då endast uppgift på i fakulteten *nyinskrivna*, ej på teologantalet i dess helhet, finnes, har approximativ teologsiffra erhållits genom att för varje termin addera de nyinskrivna och subtrahera dem, som föregående termin avlagt teol. kand. eller teol. lic. examen eller erhållit betyg från den praktiska övningskursen, samt dem, som visserligen inskrivits i fakulteten, men aldrig avlagt dimissionsexamen. De sistnämnda ha antagits avgått tredje året efter inskrivningen.

Praktisk-teologiska övningskursens matrikel.

Protocoller hållna vid de uti den praktiska prestbildningen vid Kongl. Universitetet i Upsala deltagande lärarnes sammanträden. Härur och ur närmast föregående ha hämtats uppgifter på praktisk-teol. examina före 1864.

För Lund:

Lunds Teologiska Fakultets Protokoll. Härur ha hämtats uppgifter på antal examina 1831—80.[2]

b. *Tryckta.*

Uppsala Universitets katalog. Finnes fr. o. m. 1818 och har *antalet studenter* tabelliserat fr. o. m. ht. 1854, *studieriktning angiven* från ht. 1854 och tabelliserad från vt. 1859 (uppdelning i studieriktning efter nation tabelliserad fr. o. m. ht. 1860), *uppgift på examina* fr. o. m. vt. 1869, »Tillägg» (med uppgift på verkliga studentantalet föregående termin) fr. o. m. vt. 1871.

Lunds Universitets katalog är tidigare bättre försedd. *Antal studenter* finnes nämligen angivet fr. o. m. ht. 1834; *studieriktning* från samma tidpunkt och tabelliserad från vt. 1854, *uppgift på examina* fr. o. m. ht. 1878, »Tillägg» fr. o. m. ht. 1860.

För komplettering och jämförelse ha använts:

Programmata Upsaliensia.
Upsala Universitets årsskrift.
Lunds Universitets årsskrift, vari uppgifter i regel finnas för de år, då rektorsprogram utgivits.

Statistiska tabeller finnas vidare i:

CORNELIUS, C. A., Är prästbristen ännu öfvervunnen? och Ytterligare några ord angående prestbristen. Teologisk Tidskrift 1878, sid. 133, 206, 343.

[1] Där uppgifterna i andra källor på enstaka punkter divergera från fakultetsprotokollen, ha de senare följts.

[2] Räkningen har verkställts av fil. kand. Caisy Elander, Lund.

LINDERS, F. J., Demografiska studier rörande svenska kyrkans prästerskap. Akad. avhandling. Del I. Uppsala 1925.
PFANNENSTILL, M., Prästbrist, Kristendomen och vår tid, 1907.[1]
WIHLBORG, A., Vilka äro prästbristens orsaker? Samma tidskrift 1916.[1]

Spridda notiser om student- och teologantal finnas i:
Allmän Ecclesiastik Tidning 1832—1838,
Svensk Ecclesiastik Tidning 1842—1849 och
Svenska Litteratur-Föreningens Tidning 1837.

Där det låtit sig göra, har jag använt siffran för det verkliga antalet, d. v. s. den, som är att söka under rubriken »Tillägg till förra terminens katalog» i universitetskatalogerna.

Det *absoluta* antalet teologer betyder emellertid icke så mycket för bedömandet av uppgång och nedgång i teologfrekvensen, särskilt av rekryteringsbasis, som det *relativa*, det procenttal man får i jämförelse med studentantalet. Det absoluta antalets fluktuationer ge nämligen utslag också för de faktorer, som bestämma studentantalet. Det relativa antalet visar däremot fluktuationerna i de faktorer, som speciellt beröra teologerna.[2]

III. Teologfrekvensen.

En överskådlig diskussion av fluktuationerna i de teologiska studierna är emellertid omöjlig utan uppdelning i kortare perioder, och jag har härvid, liksom för huvuddragen av den historiska bakgrunden, följt prof. E. Linderholms Översikt av svenska

[1] W. anför de absoluta siffrorna för teol. stud. i Lund och Uppsala, h:t 1856—1906, men ej de relativa och icke heller studentantalet. P. anför endast antalet teol. stud. i Lund, men däremot har han uppgift på studentantalet och för höjd- och lågpunkterna jämförelse med Uppsala. P. har för sin tabell använt den okorrigerade siffran för höstterminerna.

[2] För att få en klar bild, ej blott av tillgången, utan ock av efterfrågan på teologer och förhållandet mellan dessa faktorer, hade en undersökning av antalet befattningar varit intressant. Mitt försök att genomföra en dylik har icke slagit väl ut. Prästvigningsfrekvens och antal ordinarie prästbefattningar äro kända. Men de extra ordinarie befattningarna för både präster och kristendomslärare torde knappast kunna exakt bestämmas annat än utifrån individuella uppgifter. Härtill kommer att växlingarna i prästvigningsfrekvensen bland teologerna gör ordinationssiffran mindre användbar för bestämmande av antalet e. o. prästbefattningar. I början av observationstiden är nämligen prästvigningsfrekvensen större än teologfrekvensen (många icke-teologer voro prästvigda), då den däremot i slutet är mindre (en hel del teologer låta icke prästviga sig). De approximativa siffror för e. o. prästbefattningar, som erhöllos, befunnos vid jämförelse med för ett enstaka årtal tillgängliga exakta uppgifter (Biskopsmötet 1924) vara mycket för låga. Se Linders, a. a., sid. 84 f.

kyrkans historia med dess periodindelning efter under föreläsningarna gjorda anteckningar.[1]

1. 1830—40.

För denna period är det historiska och litterära materialet någorlunda överskådligt, och slutsatser kunna dragas med tämligen stor säkerhet; det statistiska däremot är mera svåråtkomligt, och fullt exakta siffror stå för Uppsalas vidkommande icke att uppbringa. Före 1831 är ingen som helst säker uppgift på antal teologie studerande för Uppsala eller Lund möjlig, emedan akademiska examina ej voro obligatoriska för prästerskapet. Det antal teol. studerande, man skulle erhålla genom räkning i teologiska fakultetens matrikel skulle vara ytterst missvisande, då det ej anger mer än en liten del av dem, som studerade teologi. Det var nämligen ej nödvändigt att låta immatrikulera sig.

Så ojämnt som siffermaterialet för tiden ht. 1830—vt. 1835 är, kan man naturligtvis icke bygga mycket på det. Sammandragen för 5-årsperioderna börja därför först med ht. 1835. Emellertid är dessförinnan, ht. 1834, en påfallande låg studentsiffra — totala antalet studenter 495 — att anteckna. Antalet teologer i Lund och Uppsala äro respektive 32 och 101 (antalet nyinskrivna i teol. fak. i Uppsala 8). Dessa låga tal bero emellertid på koleraepidemien, som då rasade. Föreläsningarna voro under höstterminen inställda vid båda universiteten, och intet tvång förelåg att vara närvarande för att åtnjuta stipendium. Siffran går emellertid upp till det normala igen redan följande termin, vilket tyder på att studentkåren blivit särdeles skonad. Ht. 1835—vt. 1840 är studentantalet högst ht. 1837, 1353, och teologantalet på vårterminen följande läsår 271. Det relativa talet, 20,6 %, är också högst vid den tidpunkten. Samtliga tal äro något lägre i början av 5-årsperioden än i slutet.

[1] Jag har tvekat om det för denna framställning varit lämpligare att utsträcka första perioden till 1850, närmare bestämt 1849, då den utdragna striden mellan kyrka och skola jämte kampen för en bättre ställning åt det lägre prästerskapet och därmed sammanhängande frågor fått en relativ avslutning genom Kungl. cirkuläret av den 6 juni 1849. Emellertid tillkommer på 1840-talet genom väckelsen en så helt ny aspekt på och nya krav på kyrkan, att gränsstenen till en ny period lämpligare sättes vid 1840.

Vid jämförelse med följande 5-årsperioder stå sig de absoluta talen gott; studentantalet 1303 överbjudes först ht. 1860—vt. 1865, men teologantalet och det relativa talet, resp. 234 och 17,9 först ht. 1870—vt. 1875.

Fluktuationerna ställa sig något olika för Uppsala och Lund, enär Lund har ett tydligt markerat maximum ht. 1837 för studentantalet med den blygsamma siffran 499 och vt. 1839 för teologantalet med 104 och 23,8 %. Minimum inträder för studentantalet på ht. 1835, med 402, och för teologantalet ht. 1836, med 70 och 15,9 %. — Minima och maxima röra sig för Uppsala mellan 830 (ht. 1839) och 891 (vt. 1838) studenter och 129 (ht. 1837) och 173 (vt. 1836) teologer samt 15,1 % (ht. 1837) och 20,0 % (vt. 1836). Relativa talen för Uppsala och Lund för hela 5-årsperioden äro resp. 17,8 och 18,4, d. v. s. för båda tillsammantagna. 17,9.

Med detta alldeles icke låga relativa tal framför sig har man svårt att förstå varför det under 1830-talet klagas så starkt över prästbrist. Särskilt gäller detta Lunds stift. De andra ha varit mindre berörda. Klagan över nedgång i antalet aspiranter på prästbanan är så pass hörbar och ofta förekommande, att man omöjligt kan betrakta den som en tillfällighet eller ignorera den. Vi stå emellertid faktiskt under 1830-talet att döma av antalet prästvigda, i en nedgångsperiod, sträckande sig från 1740-talet ända till 1850, efter en tillfällig uppgångsperiod 1811—30.[1] Den fortgående striden om »skolans emancipation från kyrkan», för att använda Geijers term, har fått en relativ avslutning för de teologiska studiernas vidkommande genom 1831 års stadga för teologiska examina. Men genom denna inträder också en långvarig kris i ekonomiskt avseende, ty då ökas fordringarna på det lägre prästerskapet, som genom sina dåliga befordringsmöjligheter faktiskt får betala lönerna till den alltmer betydande läroverkslärarkåren. Utvecklingslinjerna fram till 1831 te sig som följer.

Som bekant var den gamla gymnasieundervisningen helt och hållet teologiskt betonad och anlagd på att utbilda präster. Till universitetet voro de *lärda* teologiska studierna med utbildning till teologie licentiat- och kandidatexamina förlagda, den senare inrättad i Uppsala 1655 och i Lund 1666 enligt respektive universitets konstitutioner. Men utbildningen till prästämbetet

[1] Jfr Linders, a. a., sid. 32 och tab. 9, sid. 33.

sköttes ofta ej vid akademien. Den var snarare en gymnasiernas angelägenhet.[1] Kunskaper i teologi ådagalades genom *prästexamen* inför vederbörande domkapitel strax före prästvigningen. Men någon annan obligatorisk teologisk examen fanns ej, förutom en preliminärexamen, vari teologiska fakultetens lärare, eller i vissa fall endast dekanus, hade nöjet förhöra *alla* vid universitetet nyinskrivna, vad ämne de sedan skulle studera. Som påbyggnad till prästexamen avlades *pastoralexamen* inför domkapitlet för vinnande av behörighet till vissa prästbefattningar.[2]

Pastoraten voro uppdelade i tre klasser. För de större pastoraten var villkoret vanligen lärdomsmeriter i allmänhet, icke särskilt teologiska. Jag erinrar här om några framstående icke-teologer, som under denna period beklädde biskopsämbeten i Sverige: Tegnér, klassiker; Agardh, botanist, dessförinnan innehade han S:t Peders klosters och Nöbbelöfs pastorat som prebende under sin professorstid; af Wingård var eloquentiæ et poeseos lector vid Göteborgs gymnasium; Heurlin hade varit docent i latin i Lund och lektor i filosofi vid Vexiö gymnasium. Jämte lärdomsmeriter voro tjänsteåren avgörande, för de lägre pastoraten ancienniteten ensamt, vilket gjorde, att läroverkens lärare, som hade rätt att tillräkna sig dubbla dylika och dessutom hade filosofisk grad, oftast kommo i åtanke vid tillsättande av pastorat.

Under 1800-talets första årtionde skedde emellertid en förändring i prästutbildningen. 1806 upprättades prästseminarium i Uppsala och 1809 i Lund, där övningar i homiletik anställdes och föreläsningar höllos över ministerialia och det allmännaste i juris prudentia ecclesiastica. Alltså det första av prästutbildningen, som universiteten definitivt övertogo var den praktiska delen. I Lund leddes övningarna under en följd av år av Martin Erik Ahlman — Henrik Reuterdahl var dess siste prefekt — och i Uppsala av Samuel Ödmann, tillika det uppsaliensiska seminariets skapare.

Seminarieinstitutionen tillkom samtidigt med 1807 års skol-

---

[1] Hos det högre prästerskapet voro andra lärdomsmeriter än teologie kandidat- och licentiatexamina mycket vanligare. Se Rodhe, Kyrka och skola, sid. 41.

[2] Under mitten av 1800-talet kom denna examen ur bruk och avskaffades 1884.

[3] Se Rodhe, o. a. a., sid. 108, som har en mångfald exempel.

stadga, som i sig bar sekulariseringen in nuce.[1] Därmed begynte centraliseringen till universitetet av den svenska prästutbildningen från att förut ha varit uteslutande en domkapitlens angelägenhet. Universitetet stod, som förut nämnts, endast för de lärda teologiska studierna, som ledde till teologie kandidat- och licentiatexamina. Teologiska fakulteten hade även att granska ett stort antal avhandlingar, som redan graduerade insände till dess bedömande, av vetenskapligt intresse och för vinnande av större meriter.

Nu var man emellertid i ett otrevligt mellantillstånd, där egentligen ingen hade ansvar för den rent teoretiska utbildningen. Gymnasiernas teologiska kapacitet hade minskats, och universitetet hade ännu ej åtagit sig ansvaret.[2] Svagheten i det teoretiska underlaget var synnerligen kännbar. Biskop C. G. Nordin säger i brev till ärkebiskop Lindblom, att prästkandidaterna »alldeles avstannade i studierna för att lära sig användandet av desamma i predikstolen. De ville komma till kyrklig utövning av kunskaper, dem de ej innehade. Armod uti kunskaper skall nödvändigt medföra armod uti användandet, evad möda lärarna i seminariet göra sig.»[3] Det berodde på biskoparnas intresse för denna sida av utbildningen, om den skulle tillbörligen upprätthållas. Tegnér, Agardh och af Wingård hade också upprättat teologiska fakulteter i miniatyr i sina respektive stiftsstäder, men uttryckte själva farhågor för deras framtida existens.[4] Seminarierna i Uppsala och Lund hade huvudsakligen samma funktion som de praktiskt-teologiska övningskurserna i dag som är, fast man då och då såg sig nöd-

---

[1] Predikoövningarna på gymnasiet borttogos och teologie lektorernas antal reducerades. Rodhe, o. a. a., sid. 27 o. 30.

[2] Tegnér t. Hartmansdorff d. 12 aug. 1824: »Hvad jag för min del till en början yrkar, är upphäfvandet af de olyckliga Seminarierna som i sitt närvarande skick förstöra både Academien och Prestståndet. Seminarier för Prester böra finnas men endast vid Consistorierna.» Cit. eft. Wijkmark, sid. 244, not 1.

[3] D. 6 maj 1811. Cit. eft. Wijkmark, sid. 255.

[4] T. o m. Reuterdahl, som själv nedlagt förtjänstfullt arbete i seminariets tjänst, ansåg institutionen otillfredsställande. Jfr af Wingård den 30 mars 1834 i prästeståndet: »Jag vet att i Wexiö Biskop Tegnér, Domprosten Heurlin och Doct. Elmgren en tid före Examen förehafva med Prest-Candidaterne lärda öfningar. Så gör och i Götheborg den förträfflige Theol. Lectorn Doct. Bruhn, äfvensom jag under samma beredelsetid undervisar och förhör i ministerialia. Förmodligen äga dylika öfningar utom den egentliga Examen

sakad att fylla de värsta luckorna, när det gällde studenternas exegetiska och dogmatiska kunskaper. Ödmann satte sig emellertid konsekvent emot såväl en utvidgning av kurserna för seminariet som viss inträdesprövning, vilket föreslogs från Lund. Lärarkrafter saknades och elevmaterialet var i Uppsala talrikt, men av dålig kvalitet. »Inventionen är från biskop Faxe», skriver Ö. 1818, »som i Lund har kanske 20 à 30 seminarister, då jag har 150.»[1]

Man levde fortfarande på den fiktionen, att de teoretiska kunskaperna förefunnos, när prästkandidaterna anlände till universitetet. Seminarium »åsyftar blott att practice använda det man lärt[2].» Och Uppsalaseminariets förste adjunkt, Erik Bergström, träffade alldeles sakert rätt i sin kritik: »Inrättningens alla förmenta brister låta, efter min tanke, helt enkelt reducera sig till *en enda:* den att alla Seminaristerna der måste behandlas såsom *liberi studiosi,* ehuru en stor del af dem förut borde undervisas såsom *Skolgåssar*».[3] Inte ens elementarbildning i teologi förefanns.

Efter att ha utsatts för synnerligen skarp kritik[4] — varje skoldiskussion gav exempel härpå — ersattes seminarieinstitutionerna av praktisk-teologiska övningskurser, samtidigt med att den teoretiska undervisningen helt övertogs av de teologiska fakulteterna och gjordes obligatorisk för prästkandidaterna. Detta skedde i och med 1831 års stadga för teologiska examina. Centraliseringen av de teologiska studierna är därmed slutförd och teologiska universitetsstudier för första gången obligatoriska för det svenska prästerskapet.

Nämnda förordning stadgar, att »hvarje theologiæ studiosus» skulle, »innan han i det domkapitel, hvarunder han kom-

---

rum äfven på andra ställen.» Cit. eft. Handlingar, sid. 108 f. Likaså Tegnér t. Agardh d. 20 febr. 1837: »Du, jag och Wingård och kanske några andra biskopar upprätthölle troligtvis prästbildningen till en början i vårt stift, men snart ledsnade vi vid besväret, och huru skulle det gå när vi blifva äldre?» Cit. eft. Rodhe, sid. 188, not. 1.

[1] Brev. till Wallmark d. 19 nov. 1818. Cit. eft. Wijkmark 259.

[2] Brev fr. Ödmann till Wallmark d. 16 dec. 1823, cit. eft. Wijkmark 259.

[3] Brev t. ärkeb. Lindblom 15 nov. 1818. Cit. eft. Wijkmark, sid. 255, not 6.

[4] Agardh ansåg prästbristen vara årsbarn med seminarierna och ha förvärrats genom 1831 års stadga, ehuru A. som bekant hade sitt eget förslag till lösning av problemet. Handlingar, sid. 17. Jfr Tegnér, cit. föreg. sida, not 2.

mer att höra, sig till prestexamens undergående anmäler, inför domkapitlet förete intyg, att han vid universitetet varit i theologiska fakulteten inskrifven och där undergått examen i alla de läroämnen fakulteten tillhöra samt vid densamma befunnits äga så försvarliga kunskaper i dogmatik och moralteologi, theologiska prenotionerna, symbolik, exegetik, kyrkohistoria och pastoralteologi, att han anses kunna till prästexamens undergående av domkapitlet admiteras».[1] Denna examen kallades *dimissionsexamen*[2] eller *teoretisk teologisk examen* och efterföljdes av praktiska övningar i homiletik och deklamation, över vilka prästkandidaten skulle inför domkapitlet uppvisa betyg, utfärdat av professorn i pastoralteologi. Enahanda bestämmelser gällde för Lund med undantag av att förhöret i pastoralteologi fördes över till de praktiska övningarna. Enligt senare uppgjord statistik (för tiden 1870—84) togo dessa båda examina i anspråk en tid av i medeltal något över 5 år för Uppsala och nära 5 1/2 år för Lund.[3] Emellertid torde studietiden under 1830-talet varit betydligt kortare att döma av den 3-åriga prästutbildningskurs, som vid 1834 års riksdag föreslogs, varav halva tiden skulle anslås till studier av humaniora.[4] Den vanligen föreslagna tiden är 3 à 4 terminer.[5] Den teoretisk-teologiska examen växte direkt ut ur de inträdesprövningar till seminarium, som man — särskilt i Lund — såg sig nödsakad att anställa för att något sovra teologmaterialet.[6] Det humanistiska underlag för teologiska studier — i kravet därpå eller åtminstone önskvärdheten därav samstämde biskop Agardh med sina antagonister inom Lunds teologiska fakultet — som ansågs önskvärt, vågade man av ekonomiska skäl och av rädsla för förlängd studietid ej påyrka, utan nöjde sig med att fordra betyget godkänd i studentexamen i ämnena teor. filosofi, historia, grekiska, hebreiska och latin.[7]

[1] Cit. efter »Förslag till stadga för undervisningen i teol. fak.», sid. 15.
[2] Dimissionsexamen avlades i Uppsala första gången i mars 1832.
[3] O. a. a., sid. 21.
[4] Se Handlingar, sid. 36.
[5] Grubbe den 24 febr. 1834 i prästeståndet. Se Handlingar, sid. 34.
[6] Rodhe, Kyrka och skola, sid. 32.
[7] Vid 1834 års riksdag diskuterade man närmast införande av »den philologico-philosophiska avdelningen av Philosophie-Candidat-Examen». Se Handlingar, sid. 32 o. 139. Teologisk-filosofisk examen inrättades 1865 och blev obligatorisk 1877.

Om man får döma en examensordnings värde efter dess livslängd, så torde den ovannämnda varit särdeles förträfflig. Den stod sig nämligen med ytterst små förändringar ända till år 1903, då den nu gällande stadgan för teologiska studier trädde i kraft. Denna skärpte dock icke kraven, enär fordringarna för dimissionsexamen godtogos för den nya kandidatexamen.

1831 års stadga antogs emellertid först på prov under fem år. Definitiv blev den 1836, dock ej utan starkt motstånd från decentralisationens målsmän med Agardh i spetsen. Diskussionen samlade sig kring en motion vid 1834 års riksdag av prosten M. Bruzelius[1], men bakom honom stod Agardh och i viss mån även Heurlin och af Wingård; Lunds teologiska fakultet, såsom centralisationens förkämpar, sekunderades av biskop Faxe i Lund, men också av professorerna Lindfors i Lund och Grubbe i Uppsala. Motionen rörde sig om förebyggande av prästbristen i Lunds stift och var direkt riktad mot Lundafakultetens examensfordringar, som påstodos vara orimliga. Dessutom yrkades på pastors rätt att utvälja och kalla ämbetsbiträde. Men bakom låg principfrågan: centralisation eller decentralisation i prästbildningen och, därmed sammanhängande, domkapitlens hotade jus improbandi och verkade frontbildande. Agardhs falang yrkade på återgång till decentralisationen och betonade omöjligheten av att »bilda våra präster till teologer», men lade däremot stor vikt på värdet av lärda studier i allmänhet. Faxe försvarade vid riksdagen och Reuterdahl sedermera i en 47 sidor stark recension i Theologisk Qvartalsskrift 1836 teol. fakultetens i Lund ståndpunkt. Prästeståndets beslut utmynnade också endast i yrkande på behållande av pastors rätt att kalla ämbetsbiträde och på uppgift om de kurser och böcker, som fordrades för dimissionsexamen, tydligtvis i censurerande syfte.[2]

Litteraturen i denna diskussion kom emellertid att beröra mycket vidsträckta områden av Sveriges andliga liv, ej blott motionens särskilda syfte. »Genom den[3] har det för en framtid blivit möjligt att veta, hvad man åren 1834 och 35 i

[1] Prästeståndets protokoll rörande frågan är in extenso avtryckt i Agardhs och Bruzelius' Handlingar.

[2] Denna »studiehandbok» meddelas i Reuterdahls rec. av sagda Handlingar i Theol. Qvartalsskrift 1836, sid. 170, not.

[3] Nyss anförda »Handlingar».

svenska preesteståndet tänkte om theologi och prestbildning», säger Reuterdahl.[1]

Vilka upplysningar ger den för vårt speciella ändamål? Om en sak äro alla ense: nedgången av antalet teologer.[2] Agardh förlägger begynnelsen 25 år tillbaka, men säger tillika, att den tid är i mannaminne, då det ännu var överflöd på präster. Biskop Faxe m. fl. bejaka också nedgången.

Föreligger därför prästbrist? Ja och nej. Det beror på vilka fordringar man ställer. Skall varje pastor ha tillgång till ämbetsbiträde, så som Agardh yrkar, föreligger givetvis prästbrist.[3]

Reuterdahl företräder en annan åskådning.[4] Kvalitet bör föredras framför kvantitet, och pastor under 60 år med rimlig väg för sockenbud och till kyrka bör icke behöva ämbetsbiträde, såvida hans församling ej överstiger 2,000 personer. Flera andra uppge, att i deras stift ingen klagan över prästbrist förefinns. I domkapitlens utlåtanden 1838 anse sig blott Lund, Växjö, Göteborg, Karlstad och Kalmar ha prästbrist, men också dessa domkapitel karaktärisera den som övergående och redan på väg att försvinna.[5] Att fordringarna på de teologiska studierna höjts tyder på att kyrkan börjar mera specialisera sig på sin religiösa uppgift. Denna anses emellertid ännu ej som den förnämsta, utan förefaller vara sekundär. Kyrkan anser sig som kulturbärare framför andra och prästeståndet som det lärda ståndet. På denna uppfattning kunde givas mångfaldiga belägg. Jag nöjer mig med ett stickprov. Heurlin yttrade vid 1834 års riksdag: »Jag anser prästeståndets tillvaro, anseende och värde hufvudsakligast hvila på fundamentet af bild-

[1] Recension av sagda Handlingar i Theol. Qvartalsskrift 1836, sid. 200.

[2] Källan för den följande diskussionen är Agardhs och Bruzelius' Handlingar, där icke annorlunda angives.

[3] Agardhs ståndpunkt på denna punkt synes vara konsekvent. Om man som han främst yrkar på allmänbildning, ej på teologisk bildning, för kyrkans präster, och alltså lärdomsmeriter i allmänhet (i filosofi, klassiska språk, matematik, naturvetenskap) böra fälla utslaget vid platstillsättning, blir behovet av ämbetsbiträde med naturnödvändighet större.

[4] »Det skulle icke vara bättre, att ung duglighet efterhand kommer till lägenheterna och sedermera ensam, sålänge krafterna tillåta det, bekläda desamma, än att ung odugligheti öfverflöd kan påräknas till biträde både åt sig sjelf och åt gammal?» Reuterdahl i rec. av Handlingar Theol. Qvartalsskrift 1836, sid. 168.

[5] Se Theol. Qvartalsskrift 1838, sid. 105 ff.

ning, kunskaper och lärdom — jag talar ej om den för alla gemensamma, om än hos prästen större förelysande fordran av sedlighet».[1] Men än mer belysande är kyrkans ställning till skolan, där kyrkans ämbeten ansågos som goda reträttplatser med vila och studielugn för skolans lärare, vilka vetenskaper de än idkade, när de efter 7 à 8 års ansträngande pedagogisk tjänst önskade att bliva »utur oket släppte». Och knappast några röster hade ännu höjts mot det systemet.

Vad följer härav för prästens vidkommande? Han är liksom läroverksläraren, domaren och officeren en ämbetsman som andra ämbetsmän, han är representanten för en institution, icke exponent för en personlig uppfattning.[2] Detta senare, det individuella draget, är av senare datum, ett barn av väckelsen och liberalismen. Och denna institutionella uppfattning kräver av prästen närmast vad den kräver av varje annan statens ämbetsman: oförvitlighet och ämbetsmannaansvar, d. v. s. författningsenlighet, som här — för både präst och lekman — betyder renlärighet. Att brödsynpunkten under sådana förhållanden var fullt legitim och icke stötte den allmänna uppfattningen, är helt naturligt. Icke alla hade så goda inre förutsättningar för ett prästämbete som E. G. Geijer, när han omkring år 1811 sysslade med teologiska studier för att snart få sätta bo och »med Guds hjälp ... ej som prest gå länge oförsörjd».[3] Prästen betraktas alltså såsom övriga statens tjänstemän och samma synpunkter anläggas på hans som på deras tillsättning. För övrigt må här hållas i minne, att kyrkan under denna period är fullkomligt allenarådande på det religiösa området. I § 16 av 1809 års regeringsform var principen om allmän religionsfrihet visserligen uttalad: »Konungen skall ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och en vid en fri utövning av sin religion etc.». Men denna tolkades alldeles icke såsom någon individens rätt att tillhöra vad religion som helst efter eget val, utan betydde blott frihet för redan

[1] Handlingar, sid. 122.

[2] Jfr Nils von Rosensteins uppfattning av prästämbetet i »Om prästers danande», refererad i Wijkmark, a. a., sid. 242: »Prästen är i första hand ämbetsmannen, vars gärning skall inriktas på Salus publica».

[3] Brev t. föräldrarna d. 19 nov. 1811, Saml. skrifter. VIII, sid. 557. Sthlm 1875. Observera att också under de två följande årtiondena teologsiffrorna på det stora hela taget följa samma fluktuationer som studentsiffrorna, d. v. s. antalet ämnessvenner inom alla fakulteterna.

befintliga främmande religionsbekännare att *privat* (med några få undantag), utan att driva propaganda, utöva sin religion utan straffpåföljd, och ett skydd för svenska medborgare mot religiös påtryckning utifrån på deras lutherska tro.[1] För inom svenska kyrkan döpta gällde kap. I § 1 och 5 av 1686 års kyrkolag. För dem var alltså rörelsefriheten ingen: utträde var icke tillåtet, och privata religiösa sammankomster utan prästens ledning, som ej kunde betraktas som husandakt, voro förbjudna av konventikelplakatet av 1726. Ovannämnda tolkning bevisar för övrigt, att individens behov av rörelsefrihet ej förefanns i den grad som under senare delen av århundradet. — De allmänna strömningarna stärkte det nedärvda uppfattningssättet av kyrkan som den nödvändiga frälsningsanstalten och prästen som representant för denna anstalt. Prästämbetets nödvändighet är något självklart, dess innehavare har myndighet och socialt anseende[2], och inga orimliga fordringar ställas på hans personligt

[1] Jfr L. A. Anjou i Samling av diverse uppsatser rörande Svenska kyrkoväsendet, utg. av G. W. Carlsson, Sthlm 1844, där samma tolkning förekommer.

[2] Det kan ha sitt intresse att se, vad F. W. von Schubert säger om de svenska prästernas sociala anseende omkr. 1820. Hans yttrande gäller emellertid med all önskvärd tydlighet det högre prästerskapet. »Vidare iakttages å statens sida allt, hvarigenom Presterskapets yttre anseende kan befästas och förhöjas. Presten underlåter icke heller sjelf att alleställes visa sig såsom Prest äfven i allmänna lefvernet, ja till och med inom hus, visar sig der högste så väl som den lägste, Biskopen så väl som Adjunkten, klädde med prestkrage, och aldrig med couleurte kläder.» Biskoparna upphöjas ofta i adligt stånd, men göra själva ej bruk därav, deras barn dock, eftersom de ändå äro adels vederlike. »Vid sådane förhållanden är det icke underligt att Presterskapet bland sina medlemmar räknar personer af alla stånd, ja äfven af den högsta adeln; just derföre är Presterskapets verksamhet ganska vidsträckt, hvilket är af ett högst välgörande inflytande på utöfvandet af presterliga embetspligter. Frågan är icke här om de sysslobefattningar, som tillkomma presterskapet gemensamt med de öfriga stånden, hvarom blifver framdeles tillfälle att tala; utan här talar jag endast om det, som egentligen grundlägger Svenska presterskapets stora verksamhet: dess anseende och goda lönevillkor. I mer än hälften af Svenska Lantpastoraterne är Kyrkoherden den förnämste i sin Församling, och der, hvarest han icke är det, anse de förnämare både såsom en heder och ett nöje att öppna för honom sin krets och bemöta honom såsom sin jemnlike. Detta är i allmänhet förhållandet äfven hos den rikaste Adeln; och i städerne har Pastorn alltid rang före Borgmästaren. När frågan är om allmännyttiga inrättningar, fattigas understöd m. m., så utgår förslaget merendels från Presterskapet; de gifva dertill både anvisningar och bidrag, de bedja och uppmuntra till goda

religiösa egenskaper på grund av hans starkt betonade ämbetsmannakaraktär.[1] Naturligtvis hindrar detta icke, att det fanns ett stort antal utmärkta och religiöst ansvarskännande präster.

Det har förut framhållits, att teologfrekvensen till stor del beror på hur stor rekryteringsbasis den kan räkna med, och att denna till stor del bestämmes av de allmänna strömningarna och deras ställning till teologi, kyrka och prästämbete, enkanneligen den allmänna värderingen av prästens kall. Vi kunna på grund av det ovan sagda påstå, *att rekryteringsbasis under denna period torde ha synnerligen stort omfång.* Den utgöres helt enkelt av hela det svenska folket, varhelst studiehåg finnes

---

verk och äro jemväl de förste, att deruti med godt exempel föregå. Den fattige och övergifne finner i Prestens hus lindring för sin nöd, ja äfven vid flere tillfällen nödiga läkemedel, och vid Församlingens och Prestfamiljens gladare högtidsdagar glömmer man icke den fattiges undfägnande. För de förmögnare i Församlingen är umgänget med Presthuset alltid behagligt; den anständige främlingen är alltid välkommen, och i de nordliga provinserne ser man ogerna, att en resande far förbi prestgården och tager nattqvarter på den narbelagna gästgifvaregården. Hvar och en, han må vara främling eller inföding, som önskar litterair sysslosättning, finner hos Pastorn icke allenast ett utvaldt bibliotek, utan äfven, på ganska många ställen, Fäderneslandets nyaste litteraira alster, och man kan icke visa sig tacksammare, än då man meddelar sin värd det nya man kan känna. Den, som med uppmärksamhet genomreser Sverige och känner språket, skall visserligen bestyrka alla dessa anmärkningar. Och då en sådan prest tillika är en rättskaffens Christi Tjenare, som med kärlek och glädje sköter sitt af Herran anförtrodda kall, då må hvarje oväldig dömma, om icke en sådan prest skall kunna verka oändligt mer, äfven för sina åhörares själavälfärd, än den, som väl af hela sitt hjerta älskar, samt med nit och villighet sköter embetet, men som täres af jordiska bekymmer, eller förmedelst sin ringa utkomst omöjligt kan föregå sin Församling med exempel af gästfrihet och välgörande. I sanning, kan det endast genom goda yttre omständigheter vara möjligt för presteståndet, att med erforderlig kraft och värme medverka till embetets höga ändamål.» Svenska kyrkoförfattningar, del I, sid. 148.

[1] Jfr Linderholm, Det svenska kyrkolivets reorganisation. Upsala 1915, sid. 32 f. »Prästens och hela hans kyrkas uppgift är nu mera än någonsin vorden rent religiös ... Man är ej nöjd därmed, att det frågas och svaras på predikstolarna som i fordom tid eller opersonligt och å ämbetets vägnar.» Jfr även Stadener, Dagens Nyheter d. 17 aug. 1924: »Men i viss mån har han (prästen) fordom kunnat överflytta något av detta ansvar på kyrkans lagar och ordningar. Numera är han mer än någonsin hänvisad till att handla på eget ansvar inför Gud och samvetet ... Hela samhället kräver detta.» I samma riktning yttra sig Y. Brilioth och T. Andræ, Dagens Nyheter d. 17 aug. 1924.

och ekonomien ej lägger oöverskådliga hinder i vägen. Även ur adelsståndet rekryteras teologiska fakulteten, fast mera sparsamt.

De orsaker till prästbrist, som anges på 1834 års riksdag: fattigdom och olämplig organisation, tyda på ett särdeles akut ont, som endast inskränker rekryteringsbasis för tillfället.

2. 1840—1860.

Redan i slutet av föregående period ha vi ansatser till liberalism på flera områden. Jag vill blott påminna om Geijers »Avfall» 1838, som icke stannade vid blott en politisk omvärdering. Denna var blott *en* av följderna. För Geijer var det snarare en religiöst betonad akt, som för honom medförde en annan syn på skolfrågor, politik och kyrka, och vilken han själv knappast betraktade såsom en brytning, utan som en helt följdriktig utveckling. Stockholmsliberalismen representerades av bl. a. J. G. Richert och Lars Johan Hierta. 1830 startades Aftonbladet och hann snart avlagra en opinion. Redan 1824 hade tillsatts en kommitté för ny kyrkolagstiftning, och denna hade även sökt finna en lösning på frågan om religionsfrihet, fast ännu utan resultat. 1848 års utomsvenska händelser gåvo givetvis vind i seglen åt liberalismen på alla kanter — och nya argument åt dess motståndare. Detta blott i förbigående som en synnerligen tunn historisk bakgrund. Siffermaterialet för innevarande period tyder också på att något inträffat. Om någon tid under 1800-talet kunna åren 1840—60 betecknas som ett »seculum obscurum» för teologfrekvensen.

Huruvida de, som vid 1834 års riksdag förutspådde nedgång i teologantalet, fingo rätt för tiden närmast 1831, därom ge siffrorna ej besked. Faktiskt fingo de det emellertid från 1840-talets början. Se vi på 5-årsperioderna, finna vi en konstant nedgång i teologantal ända in på 1860-talet. De relativa talen ställa sig dock ej så ogynnsamma trots nedgången. I Lund äro de t. o. m. mycket höga enstaka år. Uppsalas äro däremot låga. Lund visar visserligen en lågpunkt på 11,9 % ht. 1841, men stiger sedan hastigt och är redan ht. 1844 och 47 uppe i 24,3 % (vt. 1845 och 48 ha resp. 29,4 och 26,1 %). Därpå följer en icke fullt så hastig nedgång till skedets slut. Ht. 1859 äro vi åter nere på 15 %, och denna nedgång fortsätter sedan i stort sett inpå nästa period till ht. 1868, då man har nått botten med 9,3 %.

Uppsalas relativa tal äro betydligt under de lundensiska, men visa icke alls samma uppgående tendens som Lunds omkr. 1845. Tvärtom äro de på väg mot sitt minimum för hela observationstiden, nämligen 5,6 % ht. 1850. Under en period av fyra år är det relativa talet lågt, ht. 1848—ht. 1852. Därefter följer en 6-årsperiod med något högre. Vid periodens slut vt. 1860 är man emellertid åter nere i 9,6 %. Denna nedgång når botten ht. 1861 med 8,4 %.

Det är här synnerligen intressant att jämföra siffrorna för prästvigningsfrekvens, som äro tillgängliga hos Linders[1] och Cornelius[2]. Redan på 1860-talet börjar antalet prästvigda stiga något, vilket stämmer med den begynnande ökningen av teologie studerande. Cornelius har separat-tabeller för varje stift 1833—1877, sammanförda för 5-årsperioder, vilket gör det möjligt att följa fluktuationerna mera i detalj och konstatera vilka delar av landet, som först haft känning av minskning eller ökning i antal. Han konstaterar, att mortaliteten överstigit tillströmningen i de olika stiften enligt följande tabell[3], som också sträcker sig ett bra stycke in på följande period. De perioder äro anförda, under vilka mortaliteten överstigit ordinationssiffran.

Lund	1853—72	en minskn. av 54 (1833—52 en ökn. av 52, 1873—77 av 10).
Växjö	1848—72	en minskn. av 38 (1833—47 en ökn. av 27).
Kalmar	1833—72	» » » 32 (1838—42 en ökn. av 10, 1863—67 av 3, 1873—77 av 3).
Göteborg	1833—72	en minskn. av 47 (1843—47 en ökn. av 10, 1873—77 av 12).
Skara	1833—67	en minskn. av 71 (1868—77 en ökn. av 29).
Karlstad	1833—67	» » » 46 (1848—52 en ökn. av 1, 1868—77 av 20).
Linköping	1843—67	en minskn. av 103 (1833—42 en ökn. av 8, 1868—77 av 2).
Strängnäs	1833—72	en minskn. av 123 (1873—77 en ökn. av 11).
Västerås	1838—77	» » » 110 (1833—37 en ökn. av 1).
Ärkestiftet	1848—72	» » » 132 (1833—47 en ökn. av 6, 1873—77 av 2).

[1] A. a., sid. 32 och tab. 9 sid. 33. Linders har medeltal för 10-årsperioderna.

[2] Theol. Tidskr. 1878, sid. 133 ff. och 343 ff.

[3] Sammandrag av förf. efter Cornelius uppgifter.

Visby[1]	1858—72	en minskn. av 9 (en ökn. av 8 f. hela per.).
Härnösand	1838—72	» » » 75 (1833—37 en ökn. av 7, 1879—77 av 17).

Lunds och Visby stift voro alltså de enda, som njöto av överskott på präster, med resp. 8. Kalmar, Visby och Göteborg, som torde ha fått sitt prästerskap fr. både Uppsala och Lund, ha fluktuerande minskning och ökning. »Prästbristen i Lunds stift» är nu ur världen, och snarare är det de från Uppsala rekryterade stiften, som äro illa ute, så illa, att verkningarna voro starkt kännbara inpå 1870-talet. Cornelius ansåg, att den prästbrist, som åsamkats under den nedgångsperiod vi nu diskutera, trots 1870-talets högkonjunktur ej kunde »amorteras» på mindre än 30 år.[2]

Vi kunna på förhand förmoda att liberalismen med dess antiklerikala tendenser måste ha inverkat på allmänna opinionen om prästerskapet. Men det är möjligt att komma sakens kärna betydligt närmare, eftersom de faktorer, som förorsakat minskning i teologantalet, uppenbarligen verkat så ojämförligt mycket starkare på Uppsala än på Lund: *den liberala teologien* och *den stora väckelsen.* Båda lågo Uppsala alldeles inpå knutarna, och man hade där ej heller något, som neutraliserade verkningarna, så som i Lund. Uppsala teologiska fakultet hade ej förmåga att sätta en mur mot någondera, därtill voro dess representanter icke tillräckligt betydande.

En mera liberal åskådning inom teologien än i Uppsala representerades visserligen av »den stora fakulteten» i Lund, men denna teologi neutraliserades högst betydligt av dess kyrkobegrepp och kyrkopolitik. Dess åsikter om prästämbetet kan närmast uttryckas så, att endast den, som är rite vocatus, skall förvalta nådemedlen. Verkligt representativ för den liberala teologien var däremot komministern Nils Ignell i Stockholm samt slutligen bland lekmän även Fredrika Bremer. Dessa senare ha starkt inverkat på de bildades tänkesätt i religiösa frågor och äro till-

---

[1] Fluktuerande. Visby ansågs emellertid ha lidit av svår prästbrist i början av 1830-talet, vilken 1877 ännu ej var fullt reparerad. Cornelius o. a. a. sid. 350.

[2] Cornelius o. a. a., sid. 350 f. Sverige behövde årligen 84 nya präster för att upprätthålla status quo, men 89 à 90, om bristen skulle kunna utjämnas på 30 år. C. menade sig kunna påräkna 88 nya prästkandidater per år från Uppsala och Lund sammanlagt, om samma tillströmning som 1877 fortginge

lika en god exponent för de problem, som rörde sig inom deras kretsar.

Ignells presentation av Schleiermacher, striden om Strauss' »Leben Jesu», som också knöt sig till I:s namn, samt Fredrika Bremers »Morgonväckter» i början av 1840-talet[1] gåvo genklang i pressen, och att saken varit under debatt kan man se av ekot i 1840-talets prästmötesförhandlingar.[2] Men man ser icke någon allvarlig fara däri. Svenska folkets kärna är oberörd av dylika lärdomsväder. Strauss' ståndpunkt, inclusive Ignells, anses *för* omöjlig för att tagas på allvar. »En egen litteratur af stort både symboliskt, exegetiskt och dogmatiskt värde har på de sista 2 åren uppstått under namn af *Strauss*-litteraturen. Anledningen har varit obehaglig; men följden för kyrkan välgörande. Den har framkallat de yppersta af denna periods skrifter.» (10 arbeten anföras därefter; särskilt rekommenderas ett av Melin och ett av A. E. Knös.) »Ingalunda bör förgätas de hithörande morgonväkterna, Trosbekännelse af Fredrica Bremer, märkvärdigt icke blott genom sin författarinna, utan ännu mera genom sitt innehåll, 1842.»[3]

Belysande för den teologiska ståndpunkten äro förteckningarna på teologisk och religiös litteratur meddelade i prästmötesförhandlingarna.[4] Det lästes en hel del, både utländsk och svensk teologi, men forskningen var starkt begränsad av renlärighetskravet. Så torde L. A. Anjou ha tecknat situationen ganska träffande med följande ord: »Om än den teologiska *vetenskapen* i Sverige hittills mestadelen varit lånad ifrån Tyskland, så har dock denna, då den icke varit ortodox, således aflägsnat sig från ett friskt kyrkligt lif, aldrig gerna här gjort något buller. Folkets lynne och kyrkans författning lägga hinder i vägen.»[5]

---

[1] Jfr Reuterdahl i »Studier, Kritiker och Notiser» n:o 2 och 26, 1842.

[2] Se Handlingar rörande prestmötet i Carlstad 1847, sid. 6 ff., där den Strausska striden jämte »predikosjukan» (sic!) anges såsom övergående oväder, vilka stört kyrkans lugn. Förf. är Agardh.

[3] Handlingar rörande prestmötet i Linköping 1843, sid. 160. Sid. 111 är Ignell tydligen åsyftad såsom avfällig på grund av sin bristande renlärighet, från »dem, som heligt förpligtat sig att till hennes (kyrkans) lära och tjänst offra alla både själs- och kroppskrafter».

[4] O. a. a., sid. 154 ff.

[5] Se L. A. Anjous svar på en art. i The English Review n:o 2, juli 1844 i Sv. Kyrkoväsendet.

Den intellektuella kritiken av teologien torde ej ha tagit särdeles djupt, om den ock verkat en allmän olustkänsla. Cornelius avvisar bestämt påståendet, att religiös indifferentism skulle vara orsak till prästbristen.[1] Varför blev det då ej prästbrist på 1700-talet, då indifferentismen var vida större? Nej, oviljan att inträda i prästämbetet, säger Cornelius, beror på helt andra orsaker: På ökad självkritik och ökade fordringar på prästens personliga religiositet. Först i andra hand komma de intellektuella svårigheterna och fruktan för förvecklingar i framtiden. Och denna förändrade aspekt har främst åstadkommits genom den stora väckelsen, särskilt då den evangeliska väckelsen under Rosenius' ledning.

Den stora evangeliska väckelsen lade tydligt i dagen, att den förkunnelse kyrkan bjöd långt ifrån tillfredsställde alla, fast den för somliga temperament var tillfyllest. Den utövade en nyttig kritik på församlingsliv och prästerskap. Jämför O. M. Myrbergs uttalande i »Vittnet» 1864: Pietismen i vårt land »har verkat såsom ett andligt salt under tider af andelig död och säkerhet».

Att väckelsen möttes med stor reservation av den högkyrkliga Lundateologien, men med relativ välvilja från Uppsalahåll har naturligtvis många och ganska komplicerade orsaker. Några kunna emellertid konstateras. Främst: Södra Sverige hade redan haft sin »väckelse», schartuanismen, och denna var av helt inomkyrklig och svensk art.[2] Den lät den hävdvunna uppfattningen om prästen som obetingad ledare sitta i orubbat bo. Vidare: I Södra Sverige fick man se de mest frånstötande och primitiva yttringarna av väckelsen bland hoppare och ropare, »predikosjuka»[3], och andra ekstatiska och hysteriska fenomen. Uppskattningen måste givetvis bli en helt annan för dem, som hade den Rosenianska väckelsen, med dess etiska karaktär inpå sig. De lappländska och hälsingländska formerna förlät man måhända. Vad kunde väl väntas från den obygden?[4]

---

[1] »Om prestbristen och dess afhjelpande.» Uppsala 1862, sid. 4.

[2] Se C. A. Torén, Theologisk Tidskrift 1861, sid. 25.

[3] Jfr Handlingar rör. prestmötet i Carlstad, 1847, sid. 8 ff.

[4] Även om man ej kan med bestämdhet påstå, att Geijer är fader till den större mottaglighet för väckelsen och dess subjektiva, individuella kynne som Uppsala visar, måste man säga, att denna mottaglighet så att säga ligger på den Geijerska linjen med dess betonande av personlighetsprincipen. De

I Uppsala kom man snart till en ganska hög uppskattning av väckelsens betydelse, en väckelse *inom* kyrkan nämligen. (Jämför Myrbergs ovan citerade ord!) Torén skriver 1861 i anledning av den begynnande religionsfriheten: »Det voro lika fruktlöst som otacksamt att förneka, det under en längre tid himmelska krafter varit i en starkare rörelse än vanligt i detta land. Ett sådant förnekande vore fruktlöst ty om vi icke erkände Guds kärleks närvaro i förnimbar makt och styrka, så — skulle stenarna ropa.»[1] Torén jämför väckelsen i någon mån med reformationen. Någon reservation gör man visserligen, betingad av rädsla för misstanken att vilja införa ett allmänt prästadöme och dess konsekvenser. Jag citerar åter Torén. Han gläder sig över »sådana, vilka i saktmodig anda, utan stolthet och förhäfvelse samt angelägna att icke göra något intrång uti *det af Gud uttryckligen insatta och helgade predikoembetet*, i enfald älska och tjena den korsfäste och uppsöka hans fattiga lemmar, icke trakta efter menniskors pris, men hungra efter deras själar för hvilka Herren utgifvit sig. Hvem skulle icke vid tanken på sådana känna sig böjd att af hjertat instämma i Mosis ord: gifve Gud, att allt folket profeterade! Den sanne själasörjaren kan också ej annat än, om ock alltid varm och vaksam, göra sig till godo sådana frivilliga krafter.»

Alltså: underordnar man sig blott pastor i församlingen, är ingen olycka skedd. Att friktionen var stark visar dock Toréns maning till prästerna att vara milda, tålmodiga och fördragsamma, vilket säkerligen behövdes, både av den orsaken att kritiken från väckelsefolkets sida var nog så skarp och emedan de uppsaliensiska teologerna, även de, visst icke saknade ett ganska hierarkiskt prästbegrepp. En hel litteratur uppkommer på 1860-talet just kring prästbegreppet, som man hade behov av att klargöra för sig. Meningarna divergera ganska vitt. Torén lutar, som ovan synes, åt »prästämbetet af Guds nåde». Cor-

---

är konsekvent, att det blev så, och kan väl knappast vara en tillfällighet. Jordmånen var i alla händelser förberedd för ett medgivande av större svängrum för individen.

[1] Om några af Svenska kyrkans nuvarande lifsfrågor, Theologisk Tidskrift, 1861, sid. 25.

nelius likaså. Lars Landgren anser, enligt Luthers tidigare uppfattning, prästen vara insatt av församlingen, som på honom överflyttat sitt allmänna prästadöme. Hans uppskattning av väckelsens betydelse[1] är än större än de föregåendes, troligen förorsakad av de iakttagna etiska verkningarna på hans råa hälsingebönder.

Här är nämligen problemets centrum: frågan om det allmänna prästadömet. Det är på denna punkt diskussionen hakar upp sig, och det är den, som grupperar de olika opinionerna. Helt naturligt, ty ställningen till den klargjorde hur man stod till frågan om lekmannen som religiöst fullmyndig individid. Ignell[2] är liksom Torén (se sid. 161) sympatiskt stämd mot en hjälporganisation av lekmän vid prästens sida, i vissa fall t. o. m. som en ersättning för honom, och fast Ignell säkerligen var skarpare i sin kritik och gick på mera klart liberala linjer än man i allmänhet gjorde, är grundsynen på frågan symtomatisk. »Kan den kyrkliga institutionen, sådan den inom Sverige och särdeles inom hufvudstaden för närvarande är, motsvara *de kristligt sedliga ändamål som med den åsyftas?*» frågar han sig, men besvarar frågan med nej. Den kyrkliga institutionen kan icke påräkna lekmannaintresset, därför att den står på samma ståndpunkt som medeltidskyrkan i fråga om förmynderskap över själarna. Reformationen hade häri ingen ändring föranlett.[3]

»Vår nuvarande kyrkliga institution» säger I. »är fullt nöjaktig för ännu icke vakna individer, men så fort andra förhållanden inträda — och detta är särskilt fallet med städerna, blir verkningen endera *otro och indifferentism* eller också *läseri.*» Prästerna sökas, men uppsöka nämligen ej sina församlingsbor — annat än i rent legala ärenden — och kunna ej heller göra

[1] »Den svenska kyrkans närvarande ställning, dess farhågor och förhoppningar.» Theol. Tidskrift 1868, sid. 82 ff.

[2] »Om det kyrkliga tillståndet särdeles inom hufvudstaden» var närmast föranledd av en motion i prästeståndet vid 1851 års riksdag av prosten J. E. Forsell om en undersökning just av det religiösa tillståndet i hufvudstaden.

[3] Ignells speciella lösning på problemet var kyrkans skiljande från staten, vari han icke torde ha haft många meningsfränder ens bland det inomkyrkliga väckelsefolket. »Man vänder sig med likgiltighet och förakt bort från läro- och religionsövningar, som skola behöfva lagens stadgar till sitt värn.» O. a. a., sid. 16 och 18.

det, ty 1) äro församlingarna för stora, 2) upptas prästens tid av kommunalgöromål, gästfrihet, expedition och, för de lägre prästerna, av de biförtjänster av t. ex. skolarbete de måste skaffa sig för att hjälpa upp sin knappa lön. Prästernas ställning bidrar till förfallet, ty man får aldrig möta prästen på religionens mark, blott på ekonomiens och de borgerliga ämbetsåliggandenas. Prästens avlöningssätt med tionde och sportler gör honom världsligt sinnad och sätter honom i övervägande ekonomisk friktion med församlingen. Befordringssättet, där icke »personliga egenskaper, nitälskan för Guds rike och förtroende» äro utslagsgivande utan tjänsteår och andra meriter, locka ovidkommande in på banan. Nästan lika illa är det, att prästerna, på grund av tjänsteårens betydelse vid tillsättning, flytta och flytta ända till sitt 70:de år. Också detta bidrar till att göra dem sämre skickade som själasörjare.

Ändring till det bättre kan emellertid i en hel del fall göras utan att rubba de bestående förhållandena i stort, och I. föreslår här 1) *lönereglering* (det är viktigt, ty det nuvarande tillståndet hindrar andra reformer), 2) *delning av församlingarna*, så att varje präst får ett distrikt på eget ansvar. Prästernas antal i Stockholm behöver ej bli större för det, ty vid sidan av prästerna skulle stå 3) *ett kyrkråd av lekmän*, där varje medlem vore församlingens förtroendeman över ett litet under prästen stående distrikt. 4) *Expeditionsgöromålen* kunde överflyttas på en ansvarig kyrkoskrivare, som hade rätt att föra kyrkoböckerna och som också skulle ersätta klockaren.

Liknande botemedel mot prästbristen föreslås gång efter annan även av andra: *lönereglering* och *förbättrade befordringslagar*. Så Torén och Cornelius.[1] Efter heta debatter i prästeståndet på riksdagen 1845, då komministrarna[2] fått egna ombud, hade det lägre prästerskapets ekonomiska nödläge på allvar behjärtats, och riksdagen 1849[3] begynte skolans ekonomiska frigörelse från kyrkan, i det att lektorerna vid gymnasium ej längre skulle avlönas med prebende, samtidigt med att den dubbla tjänsteårsberäkningen för lärare successivt skulle bortfalla. Från 1842 hade de fått räkna 1 tjänsteår som 1 ½.

[1] Torén, Theol. Tidskrift 1861, sid. 36 ff. Cornelius, Om prestbristen och dess afhjelpande.

[2] Rodhe, a. a., sid. 115 f.

[3] Rodhe, a. a., sid. 229 f.

Detta var emellertid en långvarig procedur, som var fullständigt genomförd först[1] i slutet av 1800-talet.

Jag har refererat Ignells reformförslag mestadels därför, att det klarare än andra visar strömkantringen i uppfattningen om kyrkans uppgift och kravet på prästen, den religiöst-individuella synpunkten i st. f. den kulturellt-institutionella. Kyrkans uppgift är den religiösa och sedliga och ingenting annat, och prästen skall vara själasörjare. Denna åsikt börjar så småningom tränga sig fram.

Kravet på religionsfrihet, som särskilt efter förvisningen av baptistpredikanten F. O. Nilsson 1851 fick stärkt aktualitet, pekar i samma riktning. Kyrkan är icke längre utan vidare allenarådande. I slutet av perioden, 1858—60, ha vi ock som bekant religionsfrihetens första genombrott. 1858 föll konventikelplakatet och 1860 fortsattes utvecklingen i samma riktning i det att rätt medgavs till utträde ur svenska kyrkan, såvida man övergick till annat av staten erkänt kyrkosamfund. Vi ha emellertid också att notera en lagstiftningsåtgärd i rakt motsatt riktning, den s. k. sakramentslagen av år 1855, som stadgade böter för den lekman, som utdelade nattvarden eller mottog detta sakrament av en icke prästvigd. Det gick alltså ej utan strid, och kraven på växande religiös frihet för individen, ens inom kyrkans råmärken, voro långt ifrån överallt erkända. Redan ovannämnda erkännande åt religionsfriheten emotsågs med farhågor på en del håll.[2]

Av det ovan anförda följer med nödvändighet *en allvarlig inskränkning i rekryteringsbasis*. Väckelsen har minskat det självklara i prästens ämbetsmannakaraktär och ställt större krav på hans personliga religiositet. Icke vilken oförvitlig person

---

[1] Att tillståndet var högeligen otillfredsställande bekräftar Torén, Theol. Tidskrift 1861, sid. 41, (tjänsteåren betyda fortfarande vid tillsättning mycket för mycket) och Cornelius i samma tidskrift ännu så sent som 1878.

[2] Jfr C. A. Torén, Theologisk Tidskrift, 1861, häft. 1, ang. konventikelplakatets upphävande: »Om man således ej annat kan än vidgå, att det är en jämförelsevis gynnsam tid, som Herren funnit för godt, att om ock med sakta hand, något lossa på de utvärtes band, hvilka i sin mån sammanhållit den konfessionella enheten i vårt land, så är det dock knappt möjligt, därest man ömmar för de medåterlösta individerna, att frigöra sig från en viss fruktan för det som komma skall. Aldrig någonsin framstod klarare befogenheten af det för alla högre förhållanden på jorden så tillämpliga ordet: 'Fröjden Eder, men fröjden Eder med bäfvan'.»

som helst är längre önskvärd som präst. Detta torde ha gjort åtskilliga betänksamma, som under föregående period säkerligen skulle aspirerat på teologiska studier. Aspekten på kyrkans huvuduppgift har förändrats, och situationen, sådan den var i början av 1800-talet, skulle icke mer komma tillbaka. Det är också klart, att denna förändring berörde Uppsala mest, som låg väckelsen närmast, liksom det senare är Uppsala teologiska fakultet, som företrädesvis får sig nya krafter tillförda genom väckelsen.

Krisen mellan väckelse och kyrka blir emellertid akut först under 1870-talet. Rekryteringsbasis inskränktes visserligen något genom religionsfriheten. Men de, som begagnade sig av den för utträde ur kyrkan, voro säkerligen redan förut utanför rekryteringsbasis' gränser. Ännu så länge nöjer man sig med att kräva rum och uppgifter för det växande lekmannaintresset. Men märk väl, man skjuter ej undan prästen, utan vill en kyrka, där lekmän och präst samarbeta, men där den senare dock är ledare. Och man vill i regel alldeles icke bryta med kyrkan, utan önskar blott större rörelsefrihet och initiativrätt för individen, men inom kyrkans ram. Även ett annat drag är typiskt: de dogmatiska frågorna diskuteras ej i de breda lagren, det sker ännu så länge huvudsakligen mellan fackmän — det är de rent praktiska och kyrkligt organisatoriska frågorna, som ligga i förgrunden. I dogmatisk grundåskådning torde kyrkans ledande män och väckelsefolket i många fall icke skilt sig särdeles mycket.

3. 1860—1890.

Känner kyrkan under föregående period sin auktoritativa ställning något vackla, så blåser det under detta skede på allvar upp till storm.

Samma allmänna tendenser som under tiden 1840—60 förefinnas. Vad då begyntes, får sin jämna fortsättning under tiden 1860—90. Några skarpa gränser kunna naturligtvis i verkligheten icke konstateras, men en alldeles bestämd skillnad i en del av väckelsefolkets attityd gentemot kyrkan märkes snart. Nu kämpas ej blott om rätten att arbeta *inom* kyrkan utan även om organisationer utanför och i strid mot henne samt om dogmatiska- och kulturfrågor. Student- och teologantalet visar

däremot en helt annan tendens än förut. Sammanlagda studentantalet för Uppsala och Lund är ht. 1860 1,252, teologantalet 128 och det relativa talet 10,2 %, ht. 1890 resp. 2,677, 382 och 14,3 %. Studentantalet hinner alltså mer än fördubblas och teologantalet nästan tredublas under den period vi behandla. Denna uppgång i antal över huvud taget står säkerligen i samband med Sveriges industriella och ekonomiska uppsving. 5:års perioderna inom skedet visa också en stark stegring i såväl student- som teologantal. Sin kulmen når stegringen för det senare, lättast avläsbar i de relativa talen, ht. 1875—vt. 1880, med 22,8, 24,1 och 23,8 % för resp. Lund, Uppsala och båda universiteten sammanlagt. *Läsåret 1877—78 betecknar för Uppsala maximum för hela observationstiden både absolut* — 383 teologer på höstterminen — *och relativt* — 25,2 % (vt 1877 26 %). *Lunds maximum infaller läsåret 1878—79, absolut* — med 144 teologer vt. 1879 — och *relativt* — med 24,8 %. Även för Lund ligger vt. 1877 mycket högt i rel. tal, 25,4 %. Det absoluta maximum är överskridet under det senaste decenniet, men det relativa har icke tillnärmelsevis kunnat uppnås under den följande tiden. Minimum ligger för Uppsala vid periodens början. Lunds siffror äro synnerligen låga ända inpå 1870-talet. Ett sekundärt minimum följer omkr. 1884, i Uppsala vt. 1884 med 137 teologer och 8,3 %, i Lund ht. 1884 med 79 teologer och 9,4 %. Den mest påfallande kurvan beskriver givetvis Uppsalas linje. Lunds är mycket jämnare.

Att döma av ovannämnda maximum i teologantal måste något ha hänt, som gjort vägen till de teologiska studierna jämnare. Den historiska bakgrunden bör ha något att säga härom, men ger dock ej bestämt besked. Man hade emellertid kommit till en viss förhållandenas stabilisering, som måste verka lugnande i jämförelse med 1850-talets osäkra linjer.

Kyrkan själv genomgår en omorganisation, dels genom kyrkomötets inrättande 1863 såsom en ersättning för prästeståndet i riksdagen före representationsreformen, dels följa vissa förändringar genom 1862 års kommunallagar. Det kyrkoråd, som då inrättades, fick emellertid ej alls den religiösa karaktär, som t. ex. en Ignell tänkt sig.

Utvecklingen mot fullständig religionsfrihet fortgår under tiden i lagstiftningen trots segt motstånd. 1873 och 1884 få vi nya dissenterlagar, som medgiva utträde ur statskyrkan. I samband med religionsfriheten bildas baptistiska och metodistiska samfund inom Sverige.

1872 begynte striden om den Waldenströmska försoningsläran och ledde till bildandet av Svenska Missionsförbundet 1878. De starkaste skälen för separationen torde emellertid ej ha varit dogmatiska, utan lågo i motviljan att gå till nattvard med de massor, som av vana och konventionella skäl samlades kring altaret.

Uppsala teologiska fakultets åskådning börjar under 1860-talet få en bestämd karaktär, såsom den lundensiska redan länge haft. Om denna senare samlar sig kring systematiska och kyrkopolitiska frågor med högkyrklig inriktning, så torde den förra ha praktiskt-religiös och exegetisk inriktning och lågkyrklig karaktär.

Uppsalas lärofäder voro huvudsakligen den bibelteologiska skolan i Tyskland (Tholuck och Beck). Med undantag för O. F. Myhrberg och W. Rudin, blevo de mera kända av dem ledande kyrkomän (A. F. Beckman, biskop i Skara, L. A. Anjou, biskop i Linköping, C. A. Thorén, domprost i Uppsala, Martin Johansson, Lars Landgrens efterträdare på Härnösands biskopsstol, C. A. Cornelius, biskop i Linköping.) Som helhet ställde sig Uppsalafakulteten mer förstående till väckelsen än Lund, såsom ovan nämnts, fast det naturligtvis fanns ganska vitt skilda nyanser.[1]

Den liberala teologien kommer in lekmannavägen, icke genom de teologiska fakulteterna. Perioden inledes med diskussionen kring Rénans Jesu liv och Viktor Rydbergs Bibelns lära om Kristus, som utkommit 1862, analogt med striden kring Strauss Leben Jesu-forskning i början på 1840-talet. »Så lärer icke heller *Bibelns lära om Kristus* genom V. R:s framställning deraf kunna bortblandas eller bortskymmas.»[2] Men de ingående utredningar, som ägnades själva frågan i tidskriftslitteraturen,

[1] Man jämföre t. ex. Cornelius' och Landgrens uppfattning och uppskattning av väckelsen.

[2] Se A. F. Sondén, Tal vid Linköpings Stifts Bibelsällskap, Svensk Kyrkotidning 1862—63, sid. 308.

visa, att diskussionen väckte oro.[1] »Den sista Athenaren» hade utgivits 1859, och 1872 följde Pontus Wikners »Tankar och frågor inför Människones Son». Följde så »verdandismen» och »åttiotalismen» överhuvudtaget, vilkens inverkan på den fråga, som här behandlas, dock torde vara mera kännbar nu än den var omedelbart. 1879 började Strindberg den mera uppseendeväckande delen av sin diktarbana med »Röda Rummet». 1882 stiftades Verdandi. Dess diskussioner i religiösa frågor betydde en del för 80-talets studentgenerationers uppfattning. Mera betydde de emellertid utåt, där man fick ett intryck, att vetenskapen hade avskaffat religionen. Ojämförligt viktigare var säkerligen dess skriftserie, som startades 1888. Man vågar kanske påstå, att verdandismens åsikter om religionen icke stått sig bland flertalet bildade, som ha haft tillfälle att korrigera sin uppfattning med litteratur från annat håll. Men den har fått sin betydelse i Folkets-Hus-diskussionerna i landet, och närhelst antireligiös propaganda drives. Man kan för övrigt nog i stort sett säga, att 80-talismen tillfogade *kyrkan* ett svårt avbräck, mindre berörde den kristendomen.[2]

Verdandismen var emellertid blott ett symtom. Hela tidsriktningen torde ha gjort kyrkans män pessimistiska, och man hade knappast förutsättningar att ta upp striden från en vetenskaplig synpunkt. En jämförelse mellan t. ex. Toréns uttalande om rekryteringen till teologiska fakulteten 1861[3] och Martin Johanssons 1881 åskådliggör tydligt, att fast teologantalet ökats kraftigare än någon annan period under 1800-talet, så hade därmed icke frimodigheten kommit. Den kyrkokritik, som Torén nämner, har visserligen varit kännbar, men verkat sund

[1] O. a. a. artiklar sid. 109, 149 och 161. Theol. Tidskrift 1862 och 1863 en serie artiklar av A. F. Beckman, Nya Testamentets lära om Christi gudom (direkt bemötande av Rydberg) samt Recension av Ernest Rénan, Jesu levnad. Dessutom dagspressens rikhaltiga inlägg i frågan.

[2] Verdandi har emellertid ej sysselsatt sig huvudsakligen med religiösa frågor. 1882—1892 höllos *inom* föreningen 54 diskussioner, varav blott [illegible] hade med religion och kyrka att göra, och 1887—92 *offentligen* 9 diskussioner, varav en (vt. 88) behandlade »Den obligatoriska religionsundervisningen vid våra skolor» och en (ht. 91) »Statskyrkans och prästernas förhållande till vårt lands kultur». Se O. von Zweigbergk, Studentföreningen Verdandi 1882—93.

[3] Om några af Svenska kyrkans nuvarande lifsfrågor. Theol. Tidskrift 1861, s. 22 ff.

självkritik. Hans ämbetsbroder 20 år senare motser snar skilsmässa mellan stat och kyrka och klagar över ett svagt och bristfälligt prästmaterial. »Trots förbättring under de sista decennierna huru ringa är likväl den nitälskan, den enighet, den duglighet och kraft, som våra prester, om man ser på det stora hela, hafva att sätta emot den annalkande stormen.»[1]

Givetvis hade »åttiotalismen» minskat rekryteringsbasis till teologiska fakulteten. Den borteliminerade en stor del av de bildade under en tid framåt, men den innevarande perioden visar, som förut nämnts, alls icke nedgående siffror i stort sett. Den starka uppgången i teologantal under 1870-talet med maximum 1877 och 1878 var givet en följd av väckelsen och det därigenom stegrade religiösa intresset.[2] Att just 1870-talet ger utslaget för detta intresse och att vi sedan ha en skarpt markerad nedgång hänger utan tvivel samman med väckelsens förändrade karaktär, intill 1860 kyrkovänlig, sedan vacklande, på 1870-talet till stor del klart separatistisk. Att höjdpunkten 1878 sammanfaller med Svenska missionsförbundets bildande, och att nedgången därefter är särdeles skarpt markerad har säkerligen samband med vartannat. Från rekryteringsbasis avskäres nämligen därmed detta frikyrkosamfunds medlemmar såsom otänkbara. En annan bidragande och tillfällig orsak till nedgången torde ha varit teologisk-filosofisk examens införande som obligatorisk 1877.

Men ett annat förhållande är att observera i detta sammanhang: man har släppt in de stora reservtrupperna från bondeståndet. Här ge docent Linders tabeller över prästvigda, fördelade efter fädernas yrken, intressanta upplysningar. 1841—60 rekryteras ordinandi till 19 % ur bondeklassen, 1861—80 till 34,6 %. Alldeles omvänt är förhållandet med prästeståndets söner, som under ovannämnda 20-årsperioder lämna resp. 32,5 och 20,3 % i tillskott, och under tiden 1881—1900 gå ner till 16 %, då bondesönerna äro uppe i 36,6.[3] En del åtgär-

[1] Ett desiderandum i fråga om prestbildningen Theol. Tidskrift 1881, sid. 1 f.

[2] Jfr Linders a. a. sid. 34.

[3] Linders, a. a. tab. 52, sid. 144. I samma riktning torde den iakttagelsen peka, att antalet, som ordineras mellan 30 och 34 års ålder, är i stigande från 10,5 % till 26,4 % just under ovan nämnda period Här kan emellertid också ökade studiefordringar ha inverkat. Se o. a. a., sid. 41, tab. 13 a.

der föreslogos för framhjälpande på banan av just dem, som vid mera stadgad ålder beslöto sig för att bli präster. Cornelius'[1] älsklingstanke var att bereda de folkskolelärare, som visade sig lämpliga och villiga därtill, en genväg till prästämbetet genom upprättande av prästseminarier. För övrigt borde flera stipendier utdelas. Prästbanan var också i allmänhet den enda lärdomsväg, som en studiebegåvad bondson då för tiden reflekterade på, och det torde ha så förblivit ända inpå 1900-talet, då procenten av prästvigda från bondehem åter går ned till 20,5.[2]

Sammanfatta vi alltså resultaten för tiden 1860—90, så finna vi den egendomliga företeelsen, att just under en tid, då kyrkans anseende ser ut att vara som mest hotat och dess maktområde beskuret, är teologfrekvensen som störst under hela 1800-talet. Uppgången i teologantalet under perioden måste givetvis skrivas på väckelsens konto, och folkets djupa led har stor del däri. Den har visserligen *minskat* rekryteringsbasis i omfång, men i stället ökat intresset för religion, kyrka och teologi, direkt och indirekt, d. v. s. ökat intensiteten i det religiösa intresset inom denna basis. En uppgång i teologfrekvensen behöver alltså ej bero blott på rekryteringsbasis kvantitativt sett, utan beror även i hög grad på dess kvalitet, såsom förut påpekats.

1890—1925.

Att behandlingen av denna period har sina alldeles särskilda svårigheter ligger i öppen dag. Orsakerna därtill äro många. Dels är det tryckta materialet oerhört stort. Vi stå inför bl. a. en veritabel flod av tidnings- och tidskriftsartiklar. Alla rörelser kommunicera också mer än under föregående perioder. Skulle man få en sann bild av tidens andliga fysionomi, finge man söka sina källor på snart sagt alla litteraturens områden. Dels stå själva händelserna för nära, och proportionerna förryckas lätt av traditionskällor och personliga minnen. För att icke alldeles drunkna i materialet har jag därför måst välja den andra ytterligheten: att gå till väga synnerligen summariskt, och jag får på förhand reservera mig mot en måhända för stark generalisering.

[1] Om prestbristen och dess afhjelpande. Upsala 1862.
[2] Linders a. a., sid. 144.

Innevarande periods siffror visa länge nedgång i sin allmänna riktning. De absoluta siffrorna ha sitt maximum 1919 med 439 teologer. Minimum nås mellan 1898 och 1915 med 238 teologer ht. 1911. Man rör sig under dessa sju år med ett teologantal under 300 för hela Sverige, och sammanlagda antalet avlagda teol. kand.-, resp. dimissions-examina, och praktisk teologiska prov variera under samma tid mellan 62 och 49 resp. 62 och 35 per läsår.[1]

Själva teologantalet står något lägre 1925 än vid periodens början, d. v. s. resp. 360 och 382 teol. studerande. Det är att märka, att krigsåren icke tyckas ha skingrat de teologie studerandenas led. Just under tiden 1915—20 är den starkaste uppgången i antal.

De relativa talen ställa sig mera ogynnsamt, dock ej i början av perioden på grund av stark nedgång i studentsiffran under 1890- och början av 1900-talet.[2] Efter 1910 är denna emellertid åter uppe på sitt föregående maximum för perioden och har sedan med svindlande hastighet ökats tills dato.[3] Att teologantalet icke följt takten har naturligtvis sin orsak delvis i studiernas större specialisering och differentiering; hela grunden

---

[1] Härmed må jämföras att Cornelius år 1878 ansåg, att det behövdes ett tillskott av 89 à 90 nya teologer för att upprätthålla status quo och under en tid av 30 år successivt fylla de luckor, som uppstått genom lågkonjunkturerna på 1850- och 60-talen, och det under en tidpunkt, då Sveriges befolkning var ungefär 1 ½ mill. mindre än 1926. Nu är att märka, att denna förhoppning icke fylldes annat än under några få år efter 1878. Under den period vi syssla med, har det endast en enda gång hänt att denna siffra överskridits. Det var läsåret 1919—20, då 102 studenter avslutade sina praktisk teologiska prov. Det är nämligen med antalet »praktare» vi ha att räkna, när det gäller att utfylla prästbristen. C. grundar sin beräkning på antalet dimissionister. Detta går emellertid ej längre, ty av dem som avlägga teol. kand. nu, går ett rätt stort antal till lärarbefattningar och läter aldrig prästviga sig.

[2] Den vågdal på 25 år, 1885—1910, som studentantalet uppvisar, är ungefär samtidig med emigrationens ofantliga ökning, särskilt åren 1887—1888 (med över 50,000 utvandrare), 1893 (med över 40,000) och 1900—03 (med närmare 40,000 utvandrare för varje år). Se Nordisk Familjebok, art. Utvandring.

[3] De sammanlagda antalen för Uppsala och Lund jämna ofta ut varandra. Det är för övrigt rätt kuriöst, att kurvorna blott sammanfalla under kortare perioder. 1890—1910 går t. ex. Lunds upp, när Uppsalas går ned, och vice versa.

till nedgången torde emellertid ej vara klarlagd därmed. Mer därom mera nedan.

Uppsalas och Lunds siffror separat visa en del variationer, vilkas orsaker äro lättare åtkomliga.

1890—1900 har Lund en låg men ganska jämn teologsiffra, varierande mellan 107 (ht. 1890) och 67—64 (ht. 1895 och vt. 18[illegible]), men kommer ändå ej upp till mer än 12,3 % (vt. 1892) som relativt tal (ht. 1890 12,5 %), fastän studentantalet stadigt sjunker, från 855 (ht. 1890) till 608 (vt. 1899). Den relativa lågpunkten med 9,9 % sammanfaller med en absolut, 68 teol. stud. (ht. 1895), som endast överbjudes ht. 1899 med 67 teol. stud. De absoluta talen för nästa årtionde beskriva en båge från 83 (ht. 1900) till 89 (ht. 1909) med en höjning upp till 112 i mitten av årtiondet (1906).[1] Teologantalet är i jämnt stigande absolut taget sedan 1899 till höjdpunkten ht. 1918 med 174 teologer, men med de relativa talen är det illa ställt. Ht. 1911 och 1913 är Lund nere i resp. 7,5 och 7,0 %, men överbjuder sedan Uppsala med dess 11,2 % och går upp till 12,2 % 1918, den relativa höjdpunkten. Därefter går antalet åter ned för att fr. o. m. ht. 1924 åter visa uppgång, absolut och relativt, med sänkning dock vt. 1925. Siffrorna äro ht. 1925 för Lund 1,986 studenter, 183 teologer och 9,2 % och för vt. 1926 2,020 studenter, 203 teologer och 10,0 %.[2] Alltså åter fallande siffror i Lund från 1918, men stigande de två sista terminerna.

Uppsala har under tiden 1890—1900 en nedgående ehuru hög absolut teologsiffra, varierande mellan 279 (ht. 1892) och 207 (vt. 1900), och synnerligen höga relativa tal, i medeltal 16 %. Höjdpunkten infaller vt. 1893 med 18,6 % och lågpunkten ht. 1898 med 13,9 %. Den höga relativa siffran beror på den ovannämnda oerhört starka nedgången i studentantalet, som ht. 1890 är 1,822 och vt. 1900 sjunkit ned till 1,435. Den nedgång i absoluta antalet teologer, som vi redan konstaterat, håller sig emellertid för Uppsala hela det följande årtiondet. Antalet är högst ht. 1900 med 193 teologer, sjunker så ned till

---

[1] Det var just under denna uppgång, som Pfannenstill skrev sin artikel »Prästbrist», Kristend. och vår tid, 1907, sid. 30, där han anser, att vidare uppgång var att vänta. Vad de absoluta talen beträffar, visade sig hans förmodan riktig fram till 1918.

[2] Uppgifterna för vt. 1926 äro ej enligt »Tillägg» i Universitetskatalogerna. Därtill komma i Uppsala 92 och i Lund 103 teol.-fil.stud.

155 (ht. 1904), går så upp igen till samma punkt ht. 1907 och är nere i 161 vt. 1910. Den relativa siffran är på nedgående med rask fart från 13,2 % ht. 1900 till 8,2 % vt. 1910. Här inverkar återigen den absoluta studentsiffran, som ju stiger mycket snabbt från år 1900 ända till 1913 och sedan åter, med ett litet avbrott under själva krigsåren, till 2,842 vt. 1925. Sina absoluta och relativa lågpunkt för hela perioden har Uppsala ht. 1911, 6,3 % och 145 teologer på ett studentantal av 2,295. Vt. 1925 visar ett minimum, som icke står detta långt efter, nämligen 7,4 % och 210 teologer. Vad maxima beträffar är antalet högst ht. 1919 med 268 teologer. Det relativa talet 1910—20 är högst ht. 1918 med 10,8 %. Siffrorna för Uppsala äro ht. 1925 2,906 studenter, 211 teologer och 7,3 %, vt. 1926 2,809 studenter, 206 teologer och 7,3 %.[1] Slutresultatet är fallande siffror även i Uppsala.

Sammanfatta vi sålunda resultatet, kunna vi konstatera ett tydligt framträdande lågplan för teologsiffrorna, absolut, och en starkt markerad nedgång i de relativa talen, under befolknings- och studentsiffrornas konstanta stigande och växande uppgifter inom kyrka[2] och vetenskaplig teologi. För konstaterande av status quo må ännu ett förhållande påpekas: det är den stora procent åldriga präster, som nu förefinnes. Linders tabell över prästerskapet, procentisk fördelad efter ålder, visar, att vi under hela den angivna tiden, från 1570 till nu, icke under någon tid haft så stor procent präster över 70 år som 1920 (som är slutpunkten för tabellen). De utgöra 15% (emeriti dock inräknade). Gruppen 50—70 år är också onormalt stor, 41,3 %.[3] Detta innebär ju ögonskenligen, att under närmaste 10-tal år en lucka kommer att uppstå, som ej kan fyllas med nuvarande tillströmning. Ett stort antal präster av ovannämnda åldersklasser räknar sin studietid under högkonjunkturen på 1870-talet. Från och med mitten på 1880-talet ha vi däremot på det hela taget konstant nedgång.

[1] Se not 2, sid. 172.

[2] Enligt Linders a. a., sid. 82, tab. 29 svarade 1830 mot 1 präst 817 invånare, 1850 1,023 invånare, 1900 1,843 och 1920 2,188. Detta innebär ju en ökad arbetsbörda enbart vad expeditionsgöromål beträffar. Kommer så härtill den utomordentliga ökningen vad nutida församlingsarbete beträffar: ungdomskretsar, söndagsskola, studie- och diskussionscirklar m. m. Se Linderholm, Ploblemställningar och arbetsuppgifter i nutida svensk teologi.

[3] Se tab. 31, sid. 86 ff. o. a. a.

Den vågdal, som perioden utvisar, är fullt jämförlig med den på 1850- och 60-talen. De relativa talen ställa sig nu vida ogynnsammare än de gjorde då.[1] Relativa tal för Uppsala och Lund sammanlagt voro 1860—65 (den lägsta punkten) 10,7 %, lägsta punkten för innevarande period är 7,5 % (1910—15) och därnäst 8,8 % (1920—25).

Som under föregående perioder diskuteras prästbristen och de teologiska studierna gång efter annan i tidningspress och periodisk litteratur. 1920 var frågan föremål för utredning och drog med sig en annan, nämligen frågan om kvinnans tillträde till prästämbetet. 1924 företogs ny utredning.

Särskilt påtalades behovet av reformer i löne- och befordringsväsendet. Reformer ha ock åstadkommits, vilka borde ha verkat något stimulerande på teologfrekvensen. 1910 års lönereglering slutförde alltså den 1862 påbörjade avskrivningen av tionde, men ehuru den stabiliserade prästerskapets löneförhållanden, kan någon uppgång i teologantal för perioden 1910—15 icke förspörjas. Stabiliseringen var nämligen en tveeggad reform och motverkade en under kristiden välbehövlig rörlighet i löneskalan. Befordringsfrågorna vänta ännu på sin lösning.

I de teologiska studierna hade 1903 genomgripande förändringar vidtagits. Särskilt gällde detta de högre teologiska studierna. Sedan förslag av en kunglig kommitté blivit resultatlöst, utarbetades ett nytt av teol. stud. E. Linderholm, publicerat i Sv. Dagbladet jan. 1902, antogs av Uppsala teologie studerande i petition till konungen, som 1903 stadfäste förslaget, med den av en del teologer yrkade ändringen, att betyg ej kräves i kandidatexamens alla ämnen. Genom stadgan av d. 30 okt. 1903 avskaffades gamla teologie kandidaten med examen i alla sju disciplinerna, som med teologiens nuvarande utveckling nödvändigtvis måste leda till mera encyklopediska än vetenskapliga kunskaper. Den ersattes med licentiatexamen i tre av fakultetens discipliner. Gamla teologie licentiatexamen, som kommit ur brük, bortföll. 1908 infördes teol. doktorsgrad

[1] Företeelsen är ej inskränkt till Sverige. En artikel i Die Christliche Welt, nr 35—36, 1925, Über den Theologenmangel av Alex. Beyer, ger följande siffror för Tysklands universitet. 1914: 4,182 teologer, 1922—23: 2,373, 1924: 1,956. Minskningen beror enligt B:s mening ej på bristande religiositet, utan på antikyrklighet. Man menar, att kyrkan ej har nog etiskt allvar. Intresset för Jesu etiska ideal och för hans person är däremot mycket starkt

på grund av avhandling och offentlig disputation, vilken grad förut endast utdelats honoris causa.

Som ovan nämnts, rörde föregående ändringar i teologiska studierna det humanistiska underlaget och den praktiska utbildningen. Övriga bestämmelser i 1831 års stadga hade lämnats så gott som orörda. Men genom ovannämnda stadga (av den 30 okt. 1903) angående teologiska examina ersattes dimissionsexamen i Uppsala och teoretisk teologisk examen i Lund med nuvarande teologie kandidatexamen med snarare sänkta än höjda fordringar. För godkänd examen fordras vitsordet godkänd blott i 5 av de 7 examensämnena: Nya Testamentets exegetik, kyrkohistoria, dogmatik med symbolik och praktisk teologi. I två av övriga examensämnen: teologisk encyklopedi och teologiska prenotioner, gamla testamentets exegetik och teologisk etik, kräves alltså icke betyg. I teologisk filosofisk examen infördes samtidigt den ändringen, att latin och historia borttogos.[1]

Reformens syfte var att särskilt åt de högre teologiska studierna säkra en fullt vetenskaplig karaktär.

Bland orsakerna till minskningen i teologantalet har biskop Gottfrid Billing anfört den moderna teologien.[2] Härtill genmäler M. Pfannenstill, att »den nya tillströmningen av teologie studerande noga sammanfaller med den tidpunkt, då den nyare teologien begynner vinna herravälde vid universitetet».[3] Billings påstående vore alltså icke utan vidare riktigt. Men han torde ha rätt så tillvida, som det moderna tänkandet överhuvudtaget och dess nedträngande till hela befolkningsmassan tillspetsat problemet till dess nuvarande form. Den diskussion, som fördes om prästens ställning till bekännelsen, torde vara symtomatisk.

---

[1] Vad själva tillströmningen till teol. fakulteten beträffar, förefaller det — om man nu skall våga sig på en generalisering — som om varken förändringar i studier eller ekonomiska villkor skulle ha någon djupgående inverkan. En blick tillbaka ger vid handen, att verkan av reformer på dessa områden, hur nödvändiga de än kunna vara, icke ge mycket utslag i siffermaterialet. Så t. ex. efter 1849 års lönereglering för det lägre prästerskapet är ökningen i totalantalet endast några få individer (14) för följande femårsperiod. Att ökningen faller helt och hållet på Uppsala, därifrån prästerskapet i de på komministraturer rikaste stiften rekryterades, gör det måhända möjligt att värdera verkningarnas storlek. Betydande kunna de ej sägas vara. De mest eklatanta maxima ha helt naturligt sprungit ur inre orsaker.

[2] M. Pfannenstill, Prästbrist, Kristendomen och vår tid, 1907, sid. 36.

[3] O. a. a., sid. 39.

Den gamla prästeden ersattes genom lag av 10 nov. 1883 med prästlöfte, som i 1894 års handbok lyder så: »Viljen i städse förbliva vid den rena, evangeliska läran, sådan den, grundad i Guds heliga ord, det gamla och nya testamentets heliga skrifter, genom den oförändrade Augsburgiska bekännelsen och Uppsala mötes beslut av år 1593 är antagen och förklarad, så att I varken uppenbarligen förkunnen och utspriden eller hemligen främjen däremot stridande läror?» Men icke heller detta löfte blev tillfredsställande, utan krävde ny förändring.

På grund av en petition från en mängd studerande vid Uppsala universitet framlade biskop Gottfrid Billing för 1903 års kyrkomöte förslag till omformulering av prästlöftet, så att detta fick följande formulering: »Viljen I efter bästa förstånd och samvete rent och klart förkunna Guds ord, så som det är oss givet i den heliga skrift och så som vår kyrkas bekännelseskrifter därom vittna?»

Emellertid utspinner sig efter 1903 diskussion om huru detta löfte skall tolkas. Här delade sig meningarna i två fraktioner. En grupp med biskop G. Billing i spetsen tryckte på orden »såsom det är oss givet i den heliga skrift och såsom våra bekännelseskrifter därom vittna», och fordrade tydligen som bakgrund en ortodox uppfattning. Prästen har givit ett löfte, och det individuella samvetskravet får underordna sig kyrkan.[1] En annan grupp hävdade den historiska synpunkten på bibel och bekännelse, lägger tyngden på orden »efter bästa förstånd och samvete» och tolkade dessa såsom Pfannenstill sammanfattar saken i fråga: »Kunnen och viljen I ansluta Eder till reformationens bärande tankar, till det centrala i de lutherska bekännelseskrifterna?»[2] Prof. Linderholm har hävdat, att den nya formeln är alltför motsägelsefull och därför utan förbindande kraft. Sv. Dagbladet i nov. 1925.

Erinras bör här om det fortgående arbetet på fullständig religionsfrihet utan några som helst restriktioner och tillsättande av en kommitté 1918 för definitivt ordnande av hithörande frågor.

Ett karakteristiskt drag för perioden är särskilt lekmannens ivriga deltagande i diskussionerna i religiösa frågor. Att intresse var att påräkna bland de bildade, visa sådana

[1] Samma åskådning representerar U. L. Ullman, »Efter bästa förstånd och samvete», Kyrklig tidskrift 1904, sid. 481 ff.

[2] M. Pfannenstill, »Efter bästa förstånd och samvete», Kristendomen och vår tid. 1907, sid. 398.

publikationer som »I religiösa och kyrkliga frågor», utgivna av Fredrik Fehr 1891—95 och av S. A. Fries efter 1897, samt senare bl. a. »Kristendomen och vår tid» sedan 1906 och »Vår lösen» sedan 1910, och publikationer från Kristliga Studentrörelsens och Svenska kyrkans Diakonistyrelses förlag, för att blott nämna några. Ett försök att samla dragen i nutidens andliga fysionomi gavs år 1919 i den tre delar starka »Det andliga nutidsläget och kyrkan». Parallellt gå möten för dryftande av dylika frågor. Det teologiska mötet i Örebro 1910 låg direkt på den Rydbergska linjen. De kristliga studentmötena från 1895 (Nordiska till 1905 och därefter svenska till efter världskriget) voro ock till sin åskådning arvtagare till Wikner och Rydberg. Vad Wikners person och Rydbergs diktning betytt för den kristliga studentrörelsen — och långt utöver dess gränser — torde ej kunna mätas. Efter 1909, med den ungkyrkliga rörelsen, kommer ett nytt inslag: samarbete och växelverkan mellan studentrörelsen och kyrkan, som begynt en reformering i inre och yttre avseenden (några exempel blott må anföras: förändringen av prästeden till löfte 1903, som ovan nämnts, inrättandet av Luleå stift 1904 och Diakonistyrelsens 1909), dock på ortodox grund, fast givetvis i en del fall med impulser från frikyrkligt håll (söndagsskoleverksamhet). Men härmed ha vi ändå ej fullt nått fram till de breda lagrens uppfattningssätt, ehuru den ungkyrkliga rörelsen haft en viss räckvidd också där. Och innan vi gå vidare, må vi här konstatera den kraftiga ökning i antalet teologer som denna rörelse med all sannolikhet åstadkommit 1912—18, trots kristidens ekonomiska svårigheter. Att ökningen faller mest på Uppsala tyder även på dess genesis. (Jfr Linders a. a., sid. 35, som såsom bidragande orsaker även anför 1910 års lönereglering samt trängseln på övriga levnadsbanor med akad. examen.)

Linderholm kännetecknar detta skede såsom i särskild grad bärare av kulturell sekularisering och kyrklig regeneration, demokratiens seger och nyteologiens genombrott. Demokratiens genombrott är ej direkt orsak till det övriga, långt därifrån. Men den har bestämt och påskyndat takten i utvecklingen och fört ut diskussionen, även i teologiska och kyrkliga frågor, till massorna, icke blott till de religiöst och kyrkligt intresserade.

Hur ser denna demokrati på kyrkan, teologien och reli-

gionen? I stort sett kan man säga, att socialdemokratin tagit i arv 80-talets åsikter om religion och kyrka. Redan genom det vid bildandet av partiet antagna Gothaprogrammet har den uttalat sig i religiöst indifferent riktning genom satsen: »religionen är en privatsak». Dess religiösa upplysningsverksamhet är i en del fall rent anti-religiös och i nästan alla fall rent kyrkofientlig. Enstaka kyrkomän ha massans aktning och förtroende på grund av sina personliga egenskaper. Men som representant för den kyrkliga institutionen torde prästen vara illa sedd, om ock i de flesta fall tolererad. Nyanser finnas naturligtvis ända till önskan att bibehålla statskyrkan.[1]

Hur ser den på teologien och kyrkans lära? För en stor fraktion är teologien lika med »kyrkans lära», d. v. s. den dogmatik, som rådde oinskränkt på 70-talet, och bokstavsinspirationen. Så torde saken ställa sig även för ett rätt stort antal människor ur de bildade klasserna. Ty vad är det man bekämpar? Skapelseberättelsens historicitet, Jesu övernaturliga födelse och kroppsliga uppståndelse bl. a. Och man anser kristendomen föråldrad, emedan man inte kan tro på arvsynden, eviga straff, treenigheten etc.

För nästa fraktion ställer sig saken så: den moderna teologien hyllas av teologerna, men förtiges i stort sett inom kyrkan.

Åter en annan fraktion menar, att teologerna varken vilja eller kunna ge klart besked. Den förnekar, att teologien har någon betydelse alls, annat än att den skymmer religionen, och menar, att det alltid har varit så. Denna fraktion är såsom flera av de andra icke religionsfientlig, men kyrko- eller teologfientlig, oftast båda delarna. Den förefaller vara stadd i tillväxt och är starkt representerad i modern skönlitteratur.[2]

[1] Jfr Carl Larsson i By som, synnerligen skarp i sin kritik mot kyrkan, ändå står på denna ståndpunkt. Nutidsläget, Del I, sid. 36. Riksdagsmotionerna om t. ex. skilsmässa mellan stat och kyrka efter socialdemokratiens framryckning äro ej så talrika, som diskussionen i tidningspressen ger intryck av: 5 mellan 1909 och 1925.

[2] Jfr Ludvig Nordström i en enquête i »Clarté» 1924, häfte 2. »Jag anser, att kristendomen icke endast är levande i vår tid, utan är det enda i vår tid, som är levande». I samma enquête Algot Ruhe, G. Ossiannilsson, E. Norlind, m. fl. Jändel och Oljelund äro rätt typiska representanter. Och man kanske icke tar alltför mycket fel i att denna typ känner sig dragen till en kristendom i släkt med Tolstoys, Petanders eller kväkarnas. Jfr även N. Söderblom, De nye bekännarne och kyrkan. Vår Lösen 1922, sid. 87 ff.

Jag har uppehållit mig så pass länge vid demokratiens syn på saken, därför att den måste inverka synnerligen starkt på rekryteringsbasis för de teologiska studierna. Det är, när en person skall välja bana, alltså när han till stor del ännu ledes av uppfattningen i sin omgivning, som den mest utbredda meningen betyder något. Med demokratiens nuvarande åsikter torde största delen av vårt folk vara otänkbar som rekryteringsbasis. Teologi och kyrka kritiseras icke längre blott från religiösa synpunkter, utan också från intellektuella. Och den bokstavliga tolkningen av kyrkans dokument ger den uppfattningen att prästen endera har ett annat sätt att tänka än det allmänt vedertagna, eller också är oärlig. Denna uppfattning överföres utan vidare på teologer och teologi i allmänhet. Bundenheten vid ett visst intellektuellt system, ty så torde man ofta fatta saken, synes omöjlig att acceptera, och den historiska tolkningen ligger de flesta oändligt fjärran. Den ungkyrkliga rörelsen har emellertid här sin stora betydelse, dels därför att den något vidgat rekryteringsbasis, dels — och mest — därför att den stärkt intensiteten i intresset inom densamma. Därav den sid. 35 omnämnda starkt märkbara uppgången i teologantal 1912—1918.

Tab. I. Teologfrekvensen.

(Student- och teologantal. Relativa tal.)

Termin År	Uppsala			Lund			Sammanlagda antaler i Uppsala och Lund		
	1 Stud.	2 Teol.[1]	3 Rel.tal	4 Stud.	5 Teol.	6 Rel.tal	7 Stud.	8 Teol.	9 Rel.tal
Ht. 1830 . .	838								
Vt. 1831 . .	832								
Ht. 1831 . .	799	18							
Vt. 1832 . .	781	53							
Ht. 1832 . .	864	80							
Vt. 1833 . .	837	122	14,6						
Ht. 1833 . .	805	121	15,0						
Vt. 1834 . .	795	132	16,6						
Ht. 1834[2] .	282	101	41,5	213	32	15,0	495	133	26,9
Vt. 1835 . .	831	132	15,9	401	67	16,7	1232	199	16,2
Ht. 1835 . .	860	146	17,0	402	72	17,9	1262	216	17,1
Vt. 1836 . .	866	173	20,0	422	75	17,8	1288	248	19,2
Ht. 1836 . .	846	154	18,2	441	70	15,9	1287	224	17,4
Vt. 1837 . .	860	167	19,4	430	80	18,6	1290	247	19,2
Ht. 1837 . .	854[3]	129	15,1	499	83	16,6	1353	212	15,7
Vt. 1838 . .	891	137	15,4	456	76	16,7	1346	213	15,8
Ht. 1838 . .	875	151	17,3	439	100	22,8	1314	251	19,1
Vt. 1839 . .	878	167	19,0	437	104	23,8	1315	271	20,6
Ht. 1839 . .	830	146	17,6	453	79	17,4	1283	225	17,5
Vt. 1840 . .	835	156	18,7	460	75	16,3	1295	231	17,8
Ht. 1840 . .	852	108	12,7	484	58	12,0	1336	166	12,4
Vt. 1841 . .	831	114	13,7	473	66	14,0	1304	180	13,8
Ht. 1841 . .	796	95	11,9	503	60	11,9	1299	155	11,9
Vt. 1842 . .	803	108	13,4	479	89	18,6	1282	197	15,4
Ht. 1842 . .	746	116	15,6	515	73	14,2	1261	189	15,0
Vt. 1843 . .	724	120	15,8	486	78	16,0	1210	198	16,4
Ht. 1843 . .	740	114	15,4	447	77	17,2	1187	191	16,1
Vt. 1844 . .	764	110	14,4	454	83	18,3	1218	193	15,8
Ht. 1844 . .	829	94	11,3	415	101	24,3	1244	195	15,7
Vt. 1845 . .	799	101	12,6	385	113	29,4	1184	214	18,1
Ht. 1845 . .	787	84	10,7	371	86	23,2	1158	170	14,7
Vt. 1846 . .	778	97	11,0	379	81	21,4	1157	178	15,4
Ht. 1846 . .	769	72	9,4	390	87	22,3	1159	159	13,7
Vt. 1847 . .	765	68	8,9	402	92	22,9	1107	160	13,7
Ht. 1847 . .	769	81	10,5	374	91	24,3	1143	162	14,2
Vt. 1848 . .	799	81	10,1	372	97	26,1	1171	168	14,4
Ht. 1848 . .	764	62	8,1	371	88	23,7	1153	150	13,0
Vt. 1849 . .	793	58	7,3	393	90	22,9	1186	148	12,5

Termin År	Uppsala			Lund			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Stud.	2 Teol.	3 Rel.tal	4 Stud.	5 Teol.	6 Rel.tal	7 Stud.	8 Teol.	9 Rel tal
Ht. 1849 . .	841	64	7,6	411	77	18,7	1252	141	11,3
Vt. 1850 . .	864	66	7,6	398	70	17,6	1262	136	10,8
Ht. 1850 . .	829	46	5,6	240	50	20,8	1069	96	9,0
Vt. 1851 . .	872	73	8,4	430	86	20,0	1302	159	12,9
Ht. 1851 . .	840	79	9,4	441	96	21,8	1281	175	13,7
Vt. 1852 . .	843	75	8,9	428	85	19,9	1271	160	12,6
Ht. 1852 . .	886	80	9,0	410	79	19,3	1296	159	12,3
Vt. 1853 . .	847	94	11,1	424	90	21,2	1271	184	14,5
Ht. 1853 . .	519	104	20,0	308	65	21,1	817	169	20,7
Vt. 1854 . .	916	112	12,2	367	78	20,7	1283	190	14,8
Ht. 1854[4] .	866	121	14,0	379	85	22,4	1245	206	16,6
Vt. 1855 . .	867	121	14,0	392	91	23,2	1259	212	16,8
Ht. 1855 . .	876	111	12,7	390	78	20,0	1266	189	14,9
Vt. 1856 . .	900	119	13,2	418	83	19,9	1318	202	15,3
Ht. 1856 . .	869	104	12,0	386	70	18,1	1255	174	13,9
Vt. 1857 . .	864	123	14,2	397	77	19,4	1261	200	15,9
Ht. 1857 . .	698	83	11,9	371	73	19,7	1069	156	14,5
Vt. 1858 . .	807	94	11,6	358	59	16,5	1165	153	13,1
Ht. 1858 . .	840	86	10,2	372	65	17,5	1212	151	12,5
Vt. 1859 . .	859	94	10,9	368	65	17,7	1227	159	13,0
Ht. 1859 . .	881	88	10,0	347	52	15,0	1228	140	11,4
Vt. 1860 . .	873	84	9,6	346	53	15,3	1219	137	11,2
Ht. 1860[5] .	916	77	8,7	336	51	15,2	1252	128	10,2
Vt. 1861 . .	908	79	8,7	364	49	13,5	1272	128	10,1
Ht. 1861 . .	964	81	8,4	346	45	13,0	1310	126	9,6
Vt. 1862 . .	939	107	11,4	343	49	14,3	1282	156	12,2
Ht. 1862 . .	1075	107	10,0	360	48	13,3	1435	155	10,8
Vt. 1863 . .	1082	110	10,2	370	39	10,5	1452	149	10,3
Ht. 1863 . .	1237	126	10,2	404	51	12,6	1641	177	10,8
Vt. 1864 . .	1244	133	10,7	432	53	12,3	1676	186	11,1
Ht. 1864 . .	1127	110	9,8	392	56	14,3	1419	166	11,7
Vt. 1865 . .	1024	93	9,1	334	44	13,2	1358	137	10,1
Ht. 1865[6] .	1066	120	11,2	337	54	16,0	1403	174	12,0
Vt. 1866 . .	1044	124	11,9	322	53	16,5	1366	177	13,0
Ht. 1866 . .	1081	121	11,2	334	44	13,2	1415	165	11,7
Vt. 1867 . .	1045	109	10,4	319	42	13,2	1364	151	11,1
Ht. 1867 . .	1129	119	9,6	353	40	11,3	1482	159	10,7
Vt. 1868 . .	1118	115	10,3	338	34	10,1	1456	149	10,2
Ht. 1868 . .	1235	139	11,2	375	35	9,3	1610	174	10,8
Vt. 1869 . .	1216	134	11,0	365	37	10,4	1581	171	10,8
Ht. 1869 . .	1356	157	11,6	445	47	10,6	1801	204	11,3
Vt. 1870 . .	1318	189	14,3	417	49	11,8	1735	238	13,7

Termin År	Uppsala			Lund			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Stud.	2 Teol.	3 Rel.tal	4 Stud.	5 Teol.	6 Rel.tal	7 Stud.	8 Teol.	9 Rel.tal
Ht. 1870 . .	1488	226	15,2	473	48	10,2	1961	274	14,0
Vt. 1871 . .	1416	230	16,2	460	44	9,6	1876	274	14,6
Ht. 1871 . .	1590	249	15,7	520	57	11,0	2110	306	14,5
Vt. 1872 . .	1545	255	16,5	500	69	13,8	2045	324	15,8
Ht. 1872 . .	1637	312	19,0	563	84	14,9	2200	396	18,0
Vt. 1873 . .	1554	309	19,9	537	100	18,6	2091	409	19,6
Ht. 1873 . .	1628	339	20,8	545	100	18,4	2173	439	20,2
Vt. 1874 . .	1539	353	22,9	530	111	20,9	2069	464	22,4
Ht. 1874 . .	1564	348	22,3	544	107	19,7	2108	455	21,6
Vt. 1875 . .	1490	334	22,4	523	112	21,4	2013	446	22,2
Ht. 1875 . .	1501	346	23,0	529	119	22,5	2030	465	22,9
Vt. 1876 . .	1409	360	25,6	504	118	23,4	1913	478	25,0
Ht. 1876 . .	1479	371	25,1	567	130	22,9	2046	501	24,5
Vt. 1877[1] .	1428	372	26,0	543	138	25,4	1971	510	25,9
Ht. 1877 . .	1517	383	25,2	575	134	23,3	2092	517	24,7
Vt. 1878 . .	1410	348	24,7	546	127	23,3	1957	475	24,3
Ht. 1878 . .	1447	338	23,4	594	141	23,7	2041	479	23,5
Vt. 1879 . .	1400	339	24,2	580	144	24,8	1980	483	24,4
Ht. 1879 . .	1442	318	22,0	658	137	20,8	2100	455	21,7
Vt. 1880 . .	1417	310	21,9	627	129	20,6	2044	439	21,5
Ht. 1880 . .	1532	295	19,2	739	134	18,1	2241	429	19,1
Vt. 1881 . .	1440	260	18,0	711	123	17,3	2151	383	17,8
Ht. 1881 . .	1587	229	14,4	779	121	15,5	2366	350	14,8
Vt. 1882 . .	1525	208	13,6	748	112	15,0	2263	320	13,8
Ht. 1882 . .	1647	174	10,6	819	93	11,4	2466	267	10,8
Vt. 1883 . .	1588	161	10,1	811	98	12,1	2399	259	10,8
Ht. 1883 . .	1721	143	8,3	840	94	11,2	2561	237	9,2
Vt. 1884 . .	1656	137	8,3	823	92	11,2	2479	229	9,2
Ht. 1884 . .	1785	152	8,5	841	79	9,4	2626	231	8,8
Vt. 1885 . .	1772	173	9,8	829	87	10,5	2601	260	10,0
Ht. 1885 . .	1883	161	8,6	870	87	10,0	2753	248	9,0
Vt. 1886 . .	1835	184	10,0	859	97	11,3	2694	281	10,4
Ht. 1886 . .	1928	185	9,6	889	98	11,0	2817	283	10,0
Vt. 1887 . .	1820	187	10,3	840	90	10,7	2660	277	10,4
Ht. 1887 . .	1822	194	10,6	907	94	10,4	2729	288	10,6
Vt. 1888 . .	1753	206	11,8	886	106	12,0	2639	312	11,8
Ht. 1888 . .	1733	216	11,0	931	105	11,3	2664	321	12,0
Vt. 1889 . .	1802	240	13,3	901	104	11,5	2703	344	12,7
Ht. 1889 . .	1860	273	14,7	911	100	11,0	2771	373	13,5
Vt. 1890 . .	1790	267	14,9	881	101	11,5	2671	368	13,8
Ht. 1890 . .	1822	275	15,1	855	107	12,5	2677	382	14,3
Vt. 1891 . .	1723	266	15,4	855	104	12,2	2578	370	14,3

Termin År	Uppsala			Lund			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Stud.	2 Teol.	3 Rel. tal	4 Stud.	5 Teol.	6 Rel. tal	7 Stud.	8 Teol.	9 Rel. tal
Ht. 1891 . .	1680	272	16,2	822	100	12,2	2509	372	14,8
Vt. 1892 . .	1590	273	17,2	778	96	12,3	2368	369	15,6
Ht. 1892 . .	1601	279	17,4	735	89	12,1	2336	368	15,8
Vt. 1893 . .	1523	283	18,6	701	77	11,0	2224	360	16,2
Ht. 1893 . .	1569	276	17,6	695	79	11,4	2264	355	15,7
Vt. 1894 . .	1502	267	17,8	683	72	10,5	2185	339	15,5
Ht. 1894 . .	1504	261	17,4	672	73	10,9	2176	334	15,4
Vt. 1895 . .	1432	255	17,8	652	77	11,8	2084	332	15,9
Ht. 1895 . .	1513	264	17,4	684	68	9,9	2197	332	15,1
Vt. 1896 . .	1455	253	17,4	665	71	10,7	2120	324	15,3
Ht. 1896 . .	1549	262	16,9	665	73	11,0	2214	335	15,1
Vt. 1897 . .	1495	253	16,9	611	73	12,0	2106	326	15,5
Ht. 1897 . .	1564	240	15,3	648	76	11,7	2212	316	14,3
Vt. 1898 . .	1458	232	15,9	614	74	12,0	2072	306	14,8
Ht. 1898 . .	1553	216	13,9	643	75	11,7	2196	291	13,3
Vt. 1899 . .	1478	288	15,4	608	64	10,5	2086	352	16,9
Ht. 1899 . .	1496	213	14,2	626	67	10,7	2122	280	13,2
Vt. 1900 . .	1435	207	14,4	609	72	11,8	2044	279	13,7
Ht. 1900 . .	1463	193	13,2	675	83	12,3	2138	276	12,9
Vt. 1901 . .	1507	194	12,9	654	86	13,2	2161	280	13,0
Ht. 1901 . .	1546	190	12,0	693	84	12,1	2239	274	12,2
Vt. 1902 . .	1470	167	11,4	672	90	13,4	2042	257	12,6
Ht. 1902 . .	1524	160	10,5	703	90	12,8	2227	250	11,2
Vt. 1903 . .	1500	164	10,9	679	90	13,2	2179	254	11,7
Ht. 1903 . .	1582	167	10,6	708	87	12,3	2290	254	11,1
Vt. 1904 . .	1526	161	10,6	707	86	12,2	2233	247	11,1
Ht. 1904 . .	1598	155	9,7	779	101	13,0	2377	252	10,6
Vt. 1905 . .	1544	163	10,6	774	104	13,4	2318	267	11,5
Ht. 1905 . .	1727	172	10,0	817	110	13,5	2545	282	11,1
Vt. 1906 . .	1704	182	10,7	827	112	13,5	2531	294	11,6
Ht. 1906 . .	1835	183	10,0	874	112	12,8	2609	295	11,3
Vt 1907 . .	1754	185	10,5	850	105	12,4	2604	290	11,1
Ht. 1907 . .	1884	193	10,2	922	104	11,3	2806	297	10,6
Vt. 1908 . .	1792	173	9,6	872	90	10,3	2664	263	9,9
Ht. 1908 . .	1974	180	9,1	967	95	9,8	2941	275	9,4
Vt. 1909 . .	1876	172	9,2	925	80	8,6	2801	252	9,0
Ht. 1909 . .	2035	178	8,7	1070	89	8,3	3105	267	8,6
Vt. 1910 . .	1970	161	8,2	1050	90	8,6	3020	251	8,3
Ht. 1910 . .	2154	158	7,3	1162	99	8,5	3316	257	7,8
Vt. 1911 . .	2111	148	7,0	1147	96	8,4	3258	244	7,5
Ht. 1911 . .	2295	145	6,3	1233	93	7,5	3528	238	6,8
Vt. 1912 . .	2247	158	7,0	1234	96	7,8	3481	254	7,3

Termin År	Uppsala			Lund			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Stud.	2 Teol.	3 Rel.tal	4 Stud.	5 Teol.	6 Rel.tal	7 Stud.	8 Teol.	9 Rel.tal
Ht. 1912 . .	2419	157	6,5	1347	106	7,9	3766	263	7,0
Vt. 1913 . .	2329	162	7,0	1324	93	7,0	3653	255	7,0
Ht. 1913 . .	2461	173	7,0	1378	101	7,3	3839	274	7,1
Vt. 1914 . .	2369	189	8,0	1366	99	7,2	3735	288	7,7
Ht. 1914 . .	2424	190	7,8	1267	105	8,3	3691	295	8,0
Vt. 1915 . .	2367	210	8,9	1259	111	8,8	3626	321	8,9
Ht. 1915 . .	2347	223	9,6	1277	111	8,7	3624	334	9,2
Vt. 1916 . .	2243	232	10,3	1349	135	10,0	3592	367	10,2
Ht. 1916 . .	2344	241	10,3	1341	138	10,3	3685	379	10,3
Vt. 1917 . .	2293	252	11,0	1386	147	10,6	3679	399	10,8
Ht. 1917 . .	2374	249	10,5	1405	168	12,0	3779	417	11,0
Vt. 1918 . .	2285	257	11,2	1397	171	12,2	3682	428	11,6
Ht. 1918 . .	2346	253	10,8	1422	174	12,2	3768	427	11,3
Vt. 1919 . .	2349	257	10,9	1418	167	11,8	3767	424	11,3
Ht. 1919 . .	2517	268	10,6	1444	171	11,8	3961	439	11,1
Vt. 1920 . .	2455	266	10,8	1442	156	10,8	3897	422	10,8
Ht. 1920 . .	2493	241	9,7	1423	147	10,3	3916	388	9,9
Vt. 1921 . .	2420	235	9,7	1421	143	10,1	3841	378	9,8
Ht. 1921 . .	2579	234	9,5	1410	133	9,4	3989	368	9,2
Vt. 1922 . .	2468	237	9,6	1406	153	10,9	3874	390	10,1
Ht. 1922 . .	2585	228	8,8	1546	144	9,3	4131	372	9,0
Vt. 1923 . .	2561	227	8,9	1536	132	8,6	4097	359	8,8
Ht. 1923 . .	2748	220	8,0	1612	139	8,6	4360	359	8,2
Vt. 1924 . .	2784	218	7,8	1626	139	8,6	4410	357	8,1
Ht. 1924 . .	2806	214	7,8	1773	160	9,0	4579	374	8,2
Vt. 1925[8] .	2842	210	7,4	1812	150	8,2	4654	360	7,7

Tab. II. **Teologiska examina.**[9]

Termin År	Uppsala			Lund[11]			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	2 Prakt. teol. ex. och prov	3 Teol.k.o. T.L. enl. 1903 års stadga	4 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	5 Prakt. teol. ex. och prov	6 Teol.k.o. T.L. enl. 1903 års stadga	7 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	8 Prakt. teol. ex. och prov	9 Teol.k.o. T.L. enl. 1903 års stadga
Ht. 1830 . .			1						1
Vt. 1831 . .			1						1
Ht. 1831 . .		45	—					45	—
Vt. 1832 . .	12[10]	12	4	2	2	—	14	14	4
Ht. 1832 . .	3	7	1	1	—	—	4	7	1
Vt. 1833 . .	34	18	1	4	1	—	38	19	1
Ht. 1833 . .	14	20	2	1	—	—	15	20	2
Vt. 1834 . .	38	28	3	9	3	—	47	31	3
Ht. 1834 . .	7	15	2	2	5	—	9	20	2
Vt. 1835 . .	48	26	1	7	6	—	55	32	1
Ht. 1835 . .	7	20	—	4	5	—	11	25	—
Vt. 1836 . .	62	45	4	14	11	—	76	56	4
Ht. 1836 . .	16	30	—	12	6	—	28	36	—
Vt. 1837 . .	58	50	1	15	20	—	73	70	1
Ht. 1837 . .	11	31	1	6	12	—	17	43	1
Vt. 1838 . .	39	22	—	22	15	—	61	37	—
Ht. 1838 . .	21	24	1	18	9	—	39	33	1
Vt. 1839 . .	65	50	—	36	37	—	101	87	—
Ht. 1839 . .	23	21	1	6	19	—	29	40	1
Vt. 1840 . .	52	53	6	15	14	—	67	67	6
Ht. 1840 . .	17	23	—	8	10	—	25	33	—
Vt. 1841 . .	51	43	2	6	8	—	57	51	2
Ht. 1841 . .	13	22	1	6	8	—	19	30	1
Vt. 1842 . .	45	33	2	10	6	—	55	39	2
Ht. 1842 . .	15	23	1	14	16	—	29	39	1
Vt. 1843 . .	47	28	—	10	8	—	57	36	—
Ht. 1843 . .	14	30	1	12	6	—	26	36	1
Vt. 1844 . .	41	30	2	17	17	—	58	47	2
Ht. 1844 . .	12	20	—	24	13	—	36	33	—
Vt. 1845 . .	38	31	2	19	30	—	57	61	2
Ht. 1845 . .	16	19	1	2	4	—	18	23	1
Vt. 1846 . .	43	33	—	4	8	—	47	41	—
Ht. 1846 . .	12	22	3	3	3	—	15	25	3
Vt. 1847 . .	33	26	—	4	5	—	37	31	—
Ht. 1847 . .	15	18	—	11	3	1	26	21	1
Vt. 1848 . .	43	41	—	21	13	—	64	54	—

Termin År	Uppsala			Lund			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	2 Prakt. teol. ex. och prov	3 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga	4 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	5 Prakt. teol. ex. och prov	6 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga	7 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	8 Prakt. teol. ex. och prov	9 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga
Ht. 1848 . .	13	18	2	10	9	—	23	27	2
Vt. 1849 . .	22	19	1	—	8	—	22	27	1
Ht. 1849 . .	12	15	1	8	6	1	20	21	2
Vt. 1850 . .	34	32	6	7	4	—	41	36	6
Ht. 1850 . .	1	15	1	6	3	—	7	18	1
Vt. 1851 . .	22	20	4	9	3	—	31	23	4
Ht. 1851 . .	20	18	2	9	6	—	29	24	2
Vt. 1852 . .	21	21	—	10	12	—	31	33	—
Ht. 1852 . .	27	17	1	1	1	—	28	18	1
Vt. 1853[12] .	22	10	2	2	10	—	24	20	2
Ht. 1853 . .	13	22	—	6	4	—	19	26	—
Vt. 1854 . .	22	17	1	15	7	—	37	24	1
Ht. 1854 . .	21	14	—	8	3	—	29	17	—
Vt. 1855 . .	18	22	1	7	9	2	25	31	3
Ht. 1855 . .	11	9	—	5	11	—	16	20	—
Vt. 1856 . .	38	26	—	9	7	—	47	33	—
Ht. 1856 . .	11	20	1	7	1	—	18	21	1
Vt. 1857 . .	32	20	3	7	7	—	39	27	3
Ht. 1857 . .	7	14	1	4	4	—	11	18	1
Vt. 1858 . .	11	10	—	9	7	—	20	17	—
Ht. 1858 . .	9	12	2	3	5	—	12	17	2
Vt. 1859 . .	25	11	—	6	7	—	31	18	—
Ht. 1859 . .	11	15	3	2	7	—	13	22	3
Vt. 1860 . .	19	16	1	5	3	—	24	19	1
Ht. 1860 . .	10	14	1	5	4	—	15	18	1
Vt. 1861 . .	13	5	1	6	8	—	19	13	1
Ht. 1861 . .	9	14	1	4	8	—	13	22	1
Vt. 1862 . .	29	16	1	7	4	—	36	20	1
Ht 1862 . .	14	21	—	6	2	—	20	23	—
Vt. 1863 . .	36	26	1	6	5	1	42	31	2
Ht. 1863 . .	12	19	—	5	1	—	17	20	—
Vt. 1864 . .	46	33	2	5	9	—	51	42	2
Ht. 1864 .	10	—[14]	—	2	5	—	12	—	—
Vt. 1865[13] .	30	40	1	5	6	1	35	51	2
Ht. 1865 . .	15	—	3	5	3	—	20	—	3
Vt. 1866 . .	33	37	1	6	4	—	39	44	1
Ht. 1866 . .	18	—[15]	—	5	6	—	23	—[15]	—
Vt. 1867 . .	33	22	2	7	2	—	40	30	2

Termin År	Uppsala			Lund			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	2 Prakt. teol. ex. och prov	3 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga	4 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	5 Prakt. teol. ex. och prov	6 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga	7 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	8 Prakt. teol. ex. och prov	9 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga
Ht. 1867 . .	12	23	—	2	6	—	14	—	—
Vt. 1868 .	26	26	2	2	7	—	28	62	2
Ht. 1868 . .	15	23	1	1	4	—	16	27	1
Vt. 1869 . .	26	13	1	8	—	—	34	13	1
Ht. 1869 . .	27	19	—	3	6	—	30	25	—
Vt. 1870 . .	48	23	1	4	2	—	52	25	1
Ht. 1870 . .	38	15	—	2	3	—	40	18	—
Vt. 1871 . .	42	36	1	3	3	—	45	39	1
Ht. 1871 . .	30	32	2	1	3	1	31	35	3
Vt. 1872 . .	47	35	—	2	7	—	49	42	—
Ht. 1872 .	32	27	1	11	1	—	43	28	1
Vt. 1873 . .	47	34	1	16	8	—	63	42	1
Ht. 1873 . .	29	24	—	10	13	—	39	37	—
Vt. 1874 . .	25	36	1	16	21	4	41	57	5
Ht. 1874 . .	22	32	—	2	6	—	24	38	—
Vt. 1875 . .	45	28	—	18	13	—	63	41	—
Ht. 1875 . .	28	19	1	5	2	—	33	21	1
Vt. 1876 . .	43	37	5	20	20	—	63	57	5
Ht. 1876 . .	14	18	4	9	2	—	23	20	4
Vt. 1877[16] .	42	33	—	15	19	—	57	52	—
Ht. 1877 . .	28	17	—	12	14	1	40	31	1
Vt. 1878 . .	38	25	4	20	12	—	58	37	4
Ht. 1878 . .	19	27	2	21	9	1	40	36	3
Vt. 1879 . .	50	23	3	18	32	—	68	55	3
Ht. 1879 . .	33	25	1	8	8	—	41	33	1
Vt. 1880 . .	39	37	3	14	11	1	53	48	4
Ht. 1880 . .	31	30	1	9	13	1	40	43	2
Vt. 1881 . .	38	36	2	8	13	1	46	49	3
Ht. 1881 . .	28	27	—	8	8	—	36	35	—
Vt. 1882 . .	17	38	2	16	11	—	33	49	2
Ht. 1882 . .	18	25	1	6	9	—	24	34	1
Vt. 1883 . .	19	23	4	22	14	—	41	37	4
Ht. 1883 . .	10	11	1	15	12	2	25	23	3
Vt. 1884 . .	11	9	2	5	20	1	16	29	3
Ht. 1884 . .	4	11	1	5	5	—	9	16	1
Vt. 1885 . .	14	13	3	5	10	2	19	23	5
Ht. 1885 . .	6	5	1	13	4	—	19	9	1
Vt. 1886 . .	17	12	3	5	6	—	22	18	3

Termin År	Uppsala			Lund			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	2 Prakt. teol. ex. och prov	3 Teol. k. o. T. L. enl. 1903 års stadga	4 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	5 Prakt. teol. ex. och prov	6 Teol. k. o. T. L. enl. 1903 års stadga	7 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	8 Prakt. teol. ex. och prov	9 Teol. k. o. T. L. enl. 1903 års stadga
Ht. 1886 . .	24	15	3	8	11	1	32	26	4
Vt. 1887 . .	26	27	2	8	8	—	34	35	2
Ht. 1887 . .	21	8	1	15	6	—	36	14	1
Vt. 1888 . .	26	23	1	9	12	—	35	35	1
Ht. 1888 . .	17	6	2	15	7	—	32	13	2
Vt. 1889 . .	27	17	2	12	21	—	39	38	2
Ht. 1889 . .	20	18	2	5	5	—	25	23	2
Vt. 1890 . .	25	26	1	8	11	1	33	37	2
Ht. 1890 . .	30	17	2	15	10	—	45	27	2
Vt. 1891 . .	39	23	3	12	21	—	51	44	3
Ht. 1891 . .	27	23	1	19	8	—	46	31	1
Vt. 1892 . .	24	39	5	13	15	1	37	54	6
Ht. 1892 . .	32	14	3	6	16	—	38	30	3
Vt. 1893 . .	35	31	1	16	11	—	51	42	1
Ht. 1893 . .	21	26	1	1	10	1	22	36	2
Vt. 1894 . .	12	29	6	12	5	—	24	34	6
Ht. 1894 . .	23	9	2	11	5	1	34	14	3
Vt. 1895 . .	22	16	3	7	16	1	29	32	4
Ht. 1895 . .	25	16	3	7	7	—	32	23	3
Vt. 1896 . .	25	27	1	5	7	—	30	34	1
Ht. 1896 . .	25	12	2	3	6	—	28	18	2
Vt. 1897 . .	28	30	5	18	2	1	46	32	6
Ht. 1897 . .	19	21	1	9	11	—	28	32	1
Vt. 1898 . .	23	23	4	11	12	2	34	35	6
Ht. 1898 . .	17	14	—	9	15	1	26	29	1
Vt. 1899 . .	23	23	—	5	10	1	28	33	1
Ht. 1899 . .	16	9	1	6	3	2	22	12	3
Vt. 1900 . .	19	20	2	6	3	—	25	23	2
Ht. 1900 . .	17	8	1	9	4	—	26	12	1
Vt. 1901 . .	26	15	2	9	5	1	35	20	3
Ht. 1901 . .	19	11	2	13	9	—	32	20	2
Vt. 1902 . .	18	14	3	19	10	1	37	24	4
Ht. 1902 . .	18	3	—	14	7	—	32	10	—
Vt. 1903[17] .	18	10	—	9	7	1	27	17	1
Ht. 1903 . .	13	18	1	3	5	1	16	23	2
Vt. 1904 .	8	13	1	7	4	1	15	17	2
Ht. 1904 . .	15	11	4	13	6	—	28	17	4
Vt. 1905 . .	22	11	3	9	6	—	31	17	3

Termin År	Uppsala			Lund			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	2 Prakt. teol. ex. och prov	3 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga	4 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	5 Prakt. teol. ex. och prov	6 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga	7 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	8 Prakt. teol. ex. och prov	9 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga
Ht. 1905 . .	14	12	—	6	3	—	20	15	—
Vt. 1906 . .	17	10	1	18	3	3	35	13	4
Ht. 1906 . .	13	14	2	9	10	—	22	24	2
Vt. 1907 .	19	12	2	5	8	1	24	20	3
Ht. 1907 . .	18	23	—	16	9	—	34	32	—
Vt. 1908 . .	20	9	2	17	14	2	37	23	4
Ht. 1908 . .	28	31	4	11	10	4	39	41	8
Vt. 1909 . .	11	12	1	9	8	2	20	20	3
Ht. 1909 . .	27	24	2	3	6	4	30	30	6
Vt. 1910 . .	21	17	2	13	6	2	34	23	4
Ht. 1910 . .	19	24	2	18	10	—	37	34	2
Vt. 1911 . .	12	6	1	13	14	1	25	20	2
Ht. 1911 . .	11	8	1	8	9	1	19	17	2
Vt. 1912 . .	22	19	1	8	4	2	30	23	3
Ht. 1912 . .	16	16	3	15	15	1	31	31	4
Vt. 1913 . .	16	16	1	6	7	—	22	23	1
Ht. 1913 . .	9	11	2	11	7	3	20	18	5
Vt. 1914 . .	17	12	2	8	5	1	25	17	3
Ht. 1914 . .	9	11	—	13	11	2	22	22	2
Vt. 1915 . .	18	17	—	13	8	1	31	25	1
Ht. 1915 . .	18	22	3	11	12	1	29	34	4
Vt. 1916 . .	20	16	3	7	9	—	27	25	3
Ht. 1916 . .	13	17	—	5	6	—	18	23	—
Vt. 1917 . .	25	20	3	13	6	—	38	26	3
Ht. 1917 . .	13	13	3	18	19	1	31	32	4
Vt. 1918 . .	26	15	1	27	9	3	53	24	4
Ht. 1918 . .	25	29	1	17	23	—	42	52	1
Vt. 1919 . .	30	24	1	19	13	3	49	37	4
Ht. 1919 . .	24	30	2	25	22	2	49	52	4
Vt. 1920 . .	49	33	2	17	17	—	66	50	2
Ht. 1920 . .	21	18	1	15	12	1	36	30	2
Vt. 1921 . .	24	22	2	15	13	—	39	35	2
Ht. 1921 . .	19	16	—	19	16	2	38	32	2
Vt. 1922 . .	16	15	2	23	14	3	39	29	5
Ht. 1922 . .	12	16	1	27	25	—	39	41	1
Vt. 1923 . .	29	19	3	19	16	2	48	35	5
Ht. 1923 . .	18	19	—	14	14	—	32	33	—
Vt. 1924 . .	24	20	—	19	18	—	43	38	—
Ht. 1924 . .	17	18	4	5	20	1	22	38	5
Vt. 1925 . .	17	14	2	26	21	1	43	35	3

Tab. III. **Antal studenter och teologer i sammandrag för 5-årsperioder ht. 1835—vt. 1925. Relativa tal.**

Epok	Uppsala[1]			Lund			Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund		
	1 Stud.	2 Teol.	3 Rel.tal	4 Stud.	5 Teol.	6 Rel.tal	7 Stud.	8 Teol.	9 Rel.tal
Ht. 1835—vt. 1840	860	153	17,8	444	81	18,4	1303	234	17,9
» 1840— » 1845	788	108	13,7	464	80	17,2	1252	188	15,0
» 1845— » 1850	793	73	9,1	386	86	22,3	1181	157	13,3
» 1850— » 1855	828	88	10,0	382	80	21,0	1209	171	14,1
» 1855— » 1860	847	99	11,6	375	68	17,9	1212	161	13,3
» 1860— » 1865	1052	102	9,7	362	48	13,3	1410	151	10,7
» 1865— » 1870	1161	133	11,3	360	44	12,1	1521	176	11,6
» 1870— » 1875	1545	296	19,1	520	83	16,0	2065	379	18,3
» 1875— » 1880[6]	1445	348	24,1	581	132	22,8	2017	480	23,8
» 1880— » 1885	1625	193	12,1	794	103	13,0	2415	296	12,3
» 1885— » 1890	1831	211	11,6	888	98	11,1	2710	310	11,4
» 1890— » 1895	1595	271	17,0	745	87	11,7	2340	358	15,3
» 1895— » 1900	1500	237	15,8	637	71	11,2	2137	314	14,7
» 1900— » 1905	1526	171	12,2	704	90	12,8	2220	261	11,8
» 1905— » 1910	1855	178	9,6	917	99	10,8	2763	277	10,0
» 1910— » 1915	2318	169	7,3	1272	100	7,8	3589	269	7,5
» 1915— » 1920	2355	250	10,6	1388	154	11,1	3743	404	10,8
» 1920— » 1925	2629	226	8,6	1556	144	9,2	4185	370	8,8

Tab. IV. **Antal examina i sammandrag för 5-årsperioder ht. 1835—vt. 1925.**[9]

Epok	Uppsala 1 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	Uppsala 2 Prakt. teol. ex. och prov	Uppsala 3 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadgda	Lund[11] 4 Dim. ex. och T.K. enl. 1903 års stadga	Lund[11] 5 Prakt. teol. ex. och prov	Lund[11] 6 Teol k. o. T.L. enl. 1903 års stadga	Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund 7 Dim. ex. och T.K. enl 1903 års stadga	Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund 8 Prakt. teol. ex. och prov	Sammanlagda antalet i Uppsala och Lund 9 Teol. k. o. T.L. enl. 1903 års stadga
Ht. 1835—vt. 1840	354	346	14	148	148	—	502	494	14
» 1840— » 1845	293	283	11	126	122	—	419	405	11
» 1845— » 1850	243	243	14	70	63	2	313	306	16
» 1850— » 1855	187	176	12	73	58	2	260	234	14
» 1855— » 1860	174	153	11	57	59	—	231	212[18]	11
» 1860— » 1865	209	188[18]	8	51	52	2	260	240[18]	10
» 1865— » 1870	253	186[18]	11	43	40	—	296	226	11
» 1870— » 1875	357	299	6	81	78	5	438	377	11
» 1875— » 1880	334	261	23	142	129	3	476	390	26
» 1880— » 1885	190	223	17	99	115	7	289	338	24
» 1885— » 1890	209	157	18	98	91	2	307	248	20
» 1890— » 1895	265	227	27	112	117	4	377	344	31
» 1895— » 1900	220	195	19	79	76	7	299	271	26
» 1900— » 1905	174	114	17	105	63	5	279	177	22
» 1905— » 1910	188	164	16	107	77	18	295	241	34
» 1910— » 1915	149	140	13	113	90	12	262	230	25
» 1915— » 1920	243	219	19	159	136	10	402	355	29
» 1920— » 1925	197	177	15	182	169	10	379	346	25

5. Noter till de statistiska tabellerna.

[1] Approximativ siffra för teologantalet i Uppsala t. o. m. vt. 1854, erhållen genom att för varje termin addera de nyinskrivna och subtrahera dem, som föregående termin avlagt teol. kand., lic. eller erhållit betyg från den praktiska övningskursen, samt dem, som visserligen inskrivits i fakulteten, men aldrig avlagt dimissionsexamen. De sistnämnda antagas ha avgått tredje året efter inskrivningen. Siffrorna något för låga, då antalet teol. stud. före ht. 1831 ej medtagits, samt åtskilliga tyckas ha kvarstått i teol. fak. efter genomgående av den prakt. teol. övningskursen. — Antal i teologiska fakulteten nyinskrivna t. o. m. vt. 1855 meddelas här till jämförelse och kontroll.

Ht. 1831	18	Ht. 1837	18	Ht. 1843	23	Ht. 1849	34
Vt. 1832	35	Vt. 1838	44	Vt. 1844	31	Vt. 1850	26
Ht. 1832	27	Ht. 1838	42	Ht. 1844	23	Ht. 1850	43
Vt. 1833	50	Vt. 1839	51	Vt. 1845	31	Vt. 1851	30
Ht. 1833	18	Ht. 1839	34	Ht. 1845	20	Ht. 1851	16
Vt. 1834	35	Vt. 1840	38	Vt. 1846	41	Vt. 1852	27
Ht. 1834	8	Ht. 1840	17	Ht. 1846	26	Ht. 1852	32
Vt. 1835	49	Vt 1841	35	Vt. 1847	35	Vt. 1853	22
Ht. 1835	46	Ht. 1841	30	Ht. 1847	42	Ht. 1853	17
Vt. 1836	49	Vt. 1842	38	Vt. 1848	24	Vt. 1854	30
Ht. 1836	36	Ht. 1842	45	Ht. 1848	25	Ht. 1854	31
Vt 1837	46	Vt. 1843	29	Vt. 1849	23	Vt. 1855	30

[2] Ht. 1834 rasade koleraepidemi, därav det låga antalet studenter.

[3] Svenska Litteraturföreningens Tidning 1837, sid. 416 och 812 uppger antalet studenter i Uppsala vt. 1837 till 1344, varav 870 närvarande och 47[illegible] frånvarande, och ht. 1837 till 1376, varav 874 närvarande och 502 frånvarande. Enligt Programmata Upsaliensia, Vol. VII, Atterboms rektorsprogram, var antalet teologer ht. 1837 269; däri äro dock vid universitetet icke närvarande medräknade. Hela antalet studenter utgjorde efter samma princip 1376.

[4] Fr. o. m. ht. 1854 äro uppgifterna på teologantalet hämtade ur Uppsala universitets katalog, som från denna tid har studieriktning angiven. Se not 1.

[5] Fr. o. m. ht. 1860 har Lunds universitetskatalog »Tillägg» med studentantalet från föreg. termin korrigerat. Studieriktning är emellertid ej angiven i »Tillägg», varför den korrigerade siffran ej kunnat användas, förrän man också är i tillfälle att korrigera teologsiffran. Jfr för höstterminernas

siffror ht. 1860—ht. 1905 M. Pfannenstill »Prästbrist», Kristendomen och vår tid 1907, sid. 38.

[6] Här är emellertid en inkonsekvens i tabelliseringen och den grafiska framställningen. För åren 1865, då teologisk filosofisk examen inrättades, t. o. m. 1877, då den blev obligatorisk, och vidare till 1888 äro de teol. fil. studerande medräknade i teologantalet. Efter 1888 ha teologer och »teologikofilare» skilda kolumner i Universitetskatalogernas tabeller och medräknas ej i teologantalet. För tiden 1877—88 innebär detta naturligtvis en höjning av teologsiffran.

[7] Teologisk-filosofisk examen obligatorisk fr. o. m. vt. 1877.

[8] Siffrorna för höstterminen 1925 äro för Uppsala 2906 stud., 211 teol. och 7,3 % och för Lund 1986 stud., 183 teol. och 9,2 %, för vårterminen 1926 för Uppsala 2809 stud., 206 teol. och 7,3 %, för Lund 2020 stud., 203 teol. och 10 %.

[9] I kolumnerna 1, 4 och 7 ha förts dimissionsexamina enligt 1831 års stadga och teologie kandidatexamen (T. K.) enligt 1903 års stadga, vilken ersatte förutnämnda examen. I kolumnerna 3, 6 och 9 ha förts den i Uppsala genom konstitutionerna av 1655 och i Lund genom konstitutionerna av 1666 införda teologie kandidatexamen (teol. kand.), som, såsom den oftast absolverade teologiska lärdomsgraden, nyordnades genom 1852 års universitetsstatuter, samt den nu gällande teologie licentiatexamen (T. L.). Teologie licentiatexamina av äldre datum ha, eftersom de förekommit ytterst sparsamt — inalles 13 under hela observationstiden — icke förts i särskild kolumn utan meddelas här separat.

Antal teologie licentiatexamina före 1903:

Vt. 1832—vt. 1840 i Uppsala 8 (näml. 1 vt. 1832, 1834, 1835, 1836, 1839 och ht. 1840, 2 vt. 1838); i Lund ingen.
Ht. 1840—vt. 1850 ingen.
Ht. 1850—vt. 1860 i Uppsala 1 (näml. vt. 1852); i Lund ingen.
Ht. 1860—vt. 1890 ingen.
Ht. 1890—vt. 1900 i Uppsala 3 (näml. vt. 1895, ht. 1899 och vt. 1900); i Lund 1 (näml. ht. 1893).

[10] Mars 1832 avlades dimissionsexamen första gången i Uppsala.

[11] Räkning av examina i Lund är verkställd av fil. kand. Caisy Elander, Lund, efter teol. fakultetens protokoll.

[12] Enligt seminariematrikeln voro 22 studerande inskrivna vid vårterminens övningar 1853. Anteckning om meddelat betyg vid avgången saknas emellertid för denna termin. Seminariematrikelns uppgifter sluta med vt. 1853. För tiden vt. 1854—vt. 1862 äro uppgifterna för antalet avlagda praktisk-teol. examina hämtade ur Protocoller hållna vid de uti den praktiska prestbildningen vid Kongl. Universitetet i Upsala deltagande lärarnas sammanträden.

[13] Teologisk filosofisk examen inrättades mars 1865.

[14] 19 maj 1864—6 maj 1867 är en lucka i Protocoller hållna vid de uti den praktiska prestbildningen vid Kongl. Universitetet i Upsala deltagande lärarnas sammanträden.

[15] För ht. 1866 saknas uppgifter också i seminariematrikeln. Slutsiffror för 5-årsperioden, liksom för sammanlagda antalet i Lund och Uppsala avlagda praktisk-teologiska prov och examina, blir därför för låg.

[16] Teologisk-filosofisk examen obligatorisk fr. o. m. jan. 1877.

[17] Ny examensstadga den 30 okt. 1903. Dimissionsexamen avlades sista gången i Uppsala d. 15 sept. 1904 och teologie kandidatexamen första gången efter 1903 års stadga d. 5 sept. 1904.

[18] Se not. 14 och 15.

MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

Handlingar till George Scotts verksamhet i Sverige.

Av

Teol. och Fil. Kand. GUNNAR WESTIN.

II. Tal och predikningar.[1]

1. *Predikan.*

(1832.)[2]

[Tillägnan.]

Eders Excellence!

Med djup erkänsla af den wälwilja, hwarmed Eders Excellence omfattat min tilläfwentyrs för dristiga anhållan, wågar jag nu offentligen begagna mig af ett sålunda erhållit tillstånd, och i djupaste ödmjukhet tillegna Eder följande enkla men wälmenta rader. Eders Excellence har ej mina loford af nöden, min närwarande afhandling är deremot owärdig edra, hwarföre mig torde blott tillåtas framställa motivet till min nämnde anhållan. Icke allenast min företrädare, Herr Stephens, icke allenast jag, utan ock hela den här wistande Engelska Församling, erkänne wår stora förbindelse hos Eders Excellence för den eder wärdiga beredwillighet, som öppnat en del af eder egendom för wår Församlings offentliga Gudstjenst. Sålunda öfwerlemnad åt en främmande Nation, hörande till en an-

[1] De förkortningar, som i denna andra del användas och behöva förklaras, äro endast följande:

DI = Diary kept by George Scott 1830—1837. — DII = Diary kept by George Scott 1837—1842. — Angående dessa dagböcker, se KÅ. 1924, s. 294.

[2] Denna predikan utgavs av trycket under följande rubrik: »Huslig Gudstjenst. Predikan hållen i Engelska Kapellet i Stockholm första Onsdagen år 1832, af George Scott, Wesleyansk-Methodistisk Predikant.» Sthlm 1832. Dagboksanteckningarna för onsdagen den 4/1 1832 ha följande notis: »Evening preached to a crowded audience». DI, p. 137. Den tryckta predikan har följande dedikation: »*Konungens högstbetrodde man, en af rikets herrar, öfwerste-kammarjunkaren, riddaren och commendeuren af Kongl. Maj:ts orden, ordens öfwersteskattmästare, commendeuren af Kongl. Wasa orden, högwälborne herr Grefwen Carl de Géer*, tillegnas detta arbete i djupaste ödmjukhet af Författaren».

nan afdelning af den heliga allmänneliga Kyrkan, har, under ett lopp af nu 5 år, denna del af eder egendom begagnats utan fordrad ersättning derför å eder sida, i hwars ställe en annan ersättning, nemligen den, som ofwanifrån kommer, otwifwelaktigt ej uteblifwer. Å nämnde ställe hålles numera äfwen Swenska predikningar, och då jag och min egenteliga Församling ödmjukeligen aflägge härmed hjertats innerliga tacksägelse, får tacksamhetskänslan deraf hos mig en egen rigtning, ett särskildt lif wid åtankan af den uppmuntran och tröst jag njutit i mitt kall genom Eders Excellences ädelmod och några af edra Landsmäns nitälskan för Christendom, till ernående eller stärkande hwaraf ifrågawarande Kapell är för litet motswarande, i anseende till sin inskränkta local, jemförd med det betydliga antal åhörare, som på en hwardags-afton wanligen der infinna sig. Dock torde många icke allenast nu, utan måhända i ewigheten, tacka Eder för upplåtandet af detta rum. Må derföre Han, för hwilkens ära I detta gjort, så helga Eder i sin sanning, ledsaga Eder i sin fruktan, och uppfylla Eder med sin kärlek, att, när Han behagar hädankalla Eder, I kunnen med glädje ingå genom portarna till den heliga staden, och erfara, att Han, för hwilkens tjenst I upplåtit ett hus på jorden, upplåter för Eder en herrlig boning i himmelen!

Med wördnadsfull tacksamhet får jag äran teckna mig

Eders Excellences ödmjukaste tjenare

Geo. Scott.

Till läsaren.

Följande Predikan är tryckt på både offentlig och enskild begäran, och hos dem, som wilja criticera, anhåller Författaren om att få framställa 3:ne anmärkningar. 1:o. Är närwarande arbete författadt af en Utländning, och emedan han ej ännu eger ett och ett halft års bekantskap med detta lands tungomål, till hwars närmare inhämtande hans trägna göromål ej lemnat honom tillfälle, torde man ej wänta hwarken rikedom i språk eller hwad man kallar ädelhet i stil. 2:o. Wäntade aldrig Författaren att något af hans ringa arbeten skulle, på detta sätt, komma inför Allmänheten, och som han efter sådan begäran icke kunde neka sitt bifall dertill, beslöt han att utgifwa detta, utan omarbete af meningar. 3:o. Söker icke Författaren wältalighet, wäl wetande att om hans predikan är sådan, att de mindre upplyste kunna förstå den, de lärde äfwen skola fatta meningen deraf; emedan det är möjligt att täckas de sednare, under det de förre icke begripa hwad som talas, och han erinrar sig, att Paulus »talade icke med sådana ord, som mensklig wisdom lärer, utan med sådana ord, som den Helige Ande lärer och dömde andeliga saker andeligen». För dem åter, som wilja anamma och åtlyda Guds ord, fastän förklaradt af en Utländning, i enfaldiga ordalag beder Författaren att Gud måtte gifwa sitt bistånd dertill, »att dessa ord må komma till dem icke allenast med ord, utan både i kraft och i den Heliga Anda och i full wisshet».

I J. N.

Mine älskade Åhörare! Genom Guds barmhertighet tillåtas wi att församlas i detta Hans hus den första Onsdagen i ett nytt år. Med en hjertelig längtan efter eder lycksalighet will jag söka fästa eder uppmärksamhet på ett ämne, som passar för wåra närwarande omständigheter, ett ämne, hwilket, ehuru särdeles passande för Husbönder och Matmödrar, likwäl är nyttigt för alla, både unga och gamla, och säker är jag derpå, att jag icke kan önska eder mera godt, än hwad som skall följa på åtlydnaden af det beslut jag nu skall framställa. Emedlertid

Förnya, Gud, wårt sinne
I detta nya år!
Gif, att wi oss påminne,
Hur tiden snart förgår.
I himlen tecknad står
Hwar stund, som anwändts illa:
Gud! låt oss ej förspilla
Kanske wårt sista år.

Text: Josuae Boks 24 Cap. 15 v.

»Men jag och mitt hus wilje tjena Herranom.»

De, som wilja uppoffra sig åt Gud, måste icke frukta för att synas besynnerliga. Wi stå i fara, i närwarande tider, att gifwa wika for allmänna sedwanor, och göra hwad andra göra heldre, än hwad wår pligt mot Gud, wår egen själ och wåra medmenniskor fordra att wi skole göra; och den tanken: hwad skall werlden säga derom? hwad skola wåra bekanta säga derom? hafwa otwifwelaktigt ledt många uti snaran, och hindrat deras strid mot synden. Sådan war icke Moses; ehuru saktmodigare än alla andra menniskor, war han likwäl oförfärad och obeweklig angående Religionens pligter, hwilket han klarligen bewisade, när Israels folk hade befläckat sig med afgudadyrkan; ty, oförskräckt öfwer ett allmänt affall från hans wänskap och förmåner, likgiltig för sin egen säkerhet, då det angick Guds ära, stod han, ensam, der och utropade: hwem är på Herrans sida. Hade Moses egt det werldsliga sinnet, som är så allmänt i wåra dagar, skulle han hafwa följt den syndiga hopen, och såsom ursäkt föreburit den farliga meningen: hwad alla göra, kan icke wara orätt; men han räddes ej för att wara besynnerlig, och, fastän hela Nationen hade afwikit ifrån Gud, förklarade han modigt: »Jag will tjena Herranom». Josua, hans efterträdare, war en man af samma anda; det synes gudaktighet, likstämmighet, redlighet och tillgifwenhet förenade i Josuae wandel, som derföre utmärka honom såsom en sann Guds tjenare. Han hade fört Israels barn till det förlofwade Landet och skiftat det emellan dem, och, efter Moses efterdöme, samlade han folket, samt, afbidande sin snara skiljsmässa ifrån dem, talade han med dem om Guds godhet och förmanade dem att ånyo uppoffra sig åt Honom, under det Josua sjelf wisade wägen med de ord wi nu läst, i hwilka wi borde märka, att han förmodar möjligheten deraf, att allt folket skulle affalla ifrån Gud och blifwa afgudadyrkare, dock, äfwen i detta fall, förklarar han, på Gud förtröstande: »men jag och mitt hus wilja tjena Herranom». Ett sådant efterdöme är wärdt att följa. Gud hjelpe oss att rätt eftersinna wår text och förläne sin Anda till intryckande på allas wåra hjertan af dess wigtiga innehåll! Wi skole betrakta:

Betydelsen, Billigheten och Nyttan af Josuae beslut: »Men jag och mitt hus wilje tjena Herranom».

Betraktom betydelsen af Josuae beslut. Här måste wi förutsätta, att ett sådant beslut eger ingen framgång utan Guds hjelp, och, ehuru detta förlitande på Gud icke är uttryckeligen nämndt i texten, kunne wi af hwad som läses om Josua, hans oupphörliga erkännande af Guds bistånd wid alla tillfällen, hans tillflykt till Honom i wedermödor och beswärligheter och hans erkännande af Gud i framgången, öfwertygas om sanningen deraf, att Josua kände sin oförmögenhet utan Guds hjelp. Det är ock under djup känsla af wår owärdighet att blifwa Guds tjenare, af wår oskicklighet utan den Heliga Andas inflytande, wi måste följa Josuae beslut och nalkas Gudi med fast förlitande på Hans nådiga hjelp och wälsignelse att wi måge blifwa beståndande i wårt beslut. Med denna anmärkning tänke wi att Josuae beslut innebär 1:o Sjelfuppoffring åt Guds tjenst. Här borde werkan börja. Wi wete att det är wanligt bland menniskor, att råda andra hwad de ej wilja åtlyda sjelfwa, och i Phariseisk anda »binda tillsammans tunga, odrägliga bördor och lägga på andra, men sjelfwe ej wilja widröra dem med ett finger». Sådan är ej Evangelii ordning. En Christen, som önskar hafwa ett godt inflytande på sin familj, på kyrkan eller werlden, måste sjelf gå i spetsen och säga med Apostelen: »Warer mine efterföljare, såsom jag ock är Christi;» ty fåfänga äro alla försök att intrycka Religionens pligter på andras hjertan, om man sjelf »säger, men gör intet,» och särdeles fåfängt är det för en Husbonde att försöka uppmana sin familj att blifwa gudaktig, om han sjelf icke är en Christi lärjunge, och wisar med en god umgängelse sin wandel wara enlig med en sann Christendom. Låt hwarje Husbonde följa Josuae exempel och först gifwa sig sjelf Gudi, låt honom besluta: »Jag will tjena Herranom,» detta innebär afsägelsen af all annan tjenst. Kanske en sådan hade warit djefwulens träl, men nu bortkastar han det oket och söker omwändelse från satan till Gud; öfwertygad derom, att Herren allena är Gud, försakar han Baals tjenst, och önskar af hjertat utrotandet af alla djefwulens gerningar, all satans säd, uti sig. Tillförene hade han warit denna werlden tillgifwen, hela hans omsorg war »hwad skall jag äta, hwad skall jag dricka, hwad skall jag kläda mig med?» Nu »söker han först efter Guds rike och Hans rättfärdighet,» nu äro hans egodelar i himmelen och hans hjerta också der. Förut tjenade han åtskilliga nöjen och begär, nu har han fått lära att de, »som lefwa i wällust äro lefwande döde» och »han försakar sig sjelf, tagande sitt kors på sig hwar dag och följer Christum.» Denna sjelfuppoffring innebär ett friwilligt wal af Guds tjenst. »Utwäljen eder i dag hwem I tjena wiljen,» sade Josua till Israel. »Huru länge halten I på båda

sidor, sade Elia, är Herren Gud, så wandrer efter Honom; men är Baal det, så wandrer efter honom.» Likalydande äro Apostelens ord till de Romare: »Så förmanar jag nu eder, käre bröder, wid Guds barmhertighet, att I utgifwen eder lekamen till ett offer, som är lefwande, heligt och Gudi behagligt, eder skäliga Gudstjenst, och håller eder icke efter denna werlden, utan förwandler eder med edert sinnes förnyelse, att I mågen erfara hwad Guds gode behaglige och fullkomlige wilje är.» Hela den heliga Skrift lärer oss den sanningen, att wi måste utwälja det goda och afsäga oss det onda; ty hwarken det ena eller det andra är oundwikeligen bundet wid oss.

Denna tjenst fordrar att wi gifwe åt Gud allt hwad wi äro och allt hwad wi ege, wi böre tillbakahålla intet, wi böre wara beredwillige att lemna allt och följa Christum, göra hwad uppoffring som heldst, uthärda hwad beswärligheter, lida hwad förföljelse, göra hwad werk wår Herre än kunde beställa öfwer oss; och då wi öfwerlemna oss åt Herran, måste wi wara underkastade Guds wilja i allt, och söka att ära Honom på allt möjligt sätt, görande alla menniskor godt efter tillfälle och förmåga, och älskande dem för Christi skull. Dessa äro qwistarna af rättfärdighetens träd; men wi wåge ej gå förbi detta ämne med mindre än att wi säge några ord om roten. Den wandel, wi hafwe beskrifwit, kan ingen blott naturlig menniska framwisa. O nej, hon måste födas på nytt, förnyas i sinnets anda, omskapas i Christo Jesu till goda gerningar; hon måste känna hwad som förstås med ånger och omwändelse, innan hon kan bära sådan frukt; hon måste känna hwad det är att tro på Herren Jesum Christum, och undfå Hans rättfärdighet; hon måste förenas med det lefwande Winträdet, och i den mån hon drager näring från detta trädet, skall hon bära den Helige Andes frukt; ty så wäl må wi wänta windrufwor af törne, som ståndaktig gudaktighet af en opånyttfödd menniska; så wäl må wi wänta att den afbrutna grenen, som ligger och ruttnar bredwid trädets fot, skall bära frukt, som att en, hwilken icke är i lefwande förening med Christus, och »äter Hans kött och dricker Hans blod,» skall tjena Herranom täckeligen med Gudsfruktan. Sen derföre till, mine Åhörare! att I begynnen på rätta ändan, och tänken icke, att I kunnen tjena Gud, innan I fått förlossning genom Christi blod, syndernas förlåtelse efter Hans nåds rikedomar. — En Christen, som är Husfader, och hwilken hafwer sjelf beslutit att tjena Gud, är icke nöjd med att wara ensam, han åstundar att hela hans familj skall dela hans lycksalighet, han söker till, ja, han beslutar, att de också skola förena sig i denna tjenst: »Men jag och mitt hus wilje tjena Herranom.» Här måste wi skilja emellan hwad wi kunne, och hwad wi icke kunne uträtta, angående fullbordandet af detta beslut. Wi kunne ej förändra barnens eller tjenste-

folkets hjertan, wi kunne ej utrota de förwrängda grundsatser, som åstadkomma syndiga utswäfningar, wi kunne ej inplanta i deras själ Guds kärlek, den enda tillräckliga grundwalen för en rätt wandel, med ett ord: Wi kunne icke gifwa dem Guds nåd, icke göra dem till Christne; »det är icke af magt eller kraft utan af min Ande, säger Herren.» Och ofta hafwa sådana ordalag blifwit hörda och påyrkade från Föräldrars mun, såsom ursäkt för deras barns brister; men om wi undersökte mera noga, skulle wi finna en beklaganswärd wårdslöshet hos Föräldrar; och deras ordalag: wi kunne icke gifwa wåra barn nåd, skulle förtjena samma omdöme? Likasom den åkerman, hwilken, såsom ursäkt för den ofruktsamma åker, som han aldrig plöjde eller sådde, skulle säga: Ack! jag kan icke åstadkomma hwetets växt, detta är Guds werk, kunnen ock I wisserligen swara i sådant fall. Men Gud behagar werka genom medel, och befaller oss att bruka dem; derföre, om wi icke lyde Guds bud, huru kunne wi afbida att Han skall gå ifrån sin wäg att wälsigna wår likgiltighet? O mine älskade Åhörare! I den husliga Gudstjenstens angelägna wärf låtom oss icke lättfärdigt anklaga Gud; wi wete, att wälsignelsen måste komma ofwanifrån, och att Gud för wisa orsaker kan finna för godt att pröfwa sina tjenare, om deras werk synas ofruktsamma. Men wi äre fulleligen öfwertygade derom, att, om hwarje Husfader uppfyllde sin pligt efter sin förmåga, skulle många familjer snarligen framwisa ett helt annat tillstånd, än det, hwaruti de nu befinna sig. Jag känner, att jag talar om en punkt, som är högst ömtålig; men jag hoppas att de, hwilka hafwa erfarenhet i de utöfningar, som beträffa en familj, skola hafwa fördragsamhet med mig, då jag föreslår några handledningar till fullbordan af beslutet i wår text, och lemna dem att säga, efter bön och ransakande af Guds Ord, huruwida de borde genast följa dem, eller beständigt gå framåt, om de redan förut iakttagit dem. Här innefattar jag tillika med barnen alla dem, som wi kunna säga höra till en familj; ty wi tycke Guds Ord tydeligen förklara, en Husbonde böra ega det wigtiga embetet, att wara sin familjs själasörjare, och alla, som genom den höga Försynen äro ställde i hans hus, såsom medlemmar af hans hushåll, äro, så länge de blifwa qwar, under hans wård, och han har att uppfylla pligter emot dem, pligter, som borde draga honom ofta till Guds thron, att undfå nåd till att förstå och uppfylla dem.

Nu säge wi, att en Husbonde torde werka betydligt på sitt hushåll genom sitt exempel. Detta är den mest kraftiga förmåga wi kunne ega, särdeles öfwer dem, som äro i wårt bröd, och är oundgänglig för att tillwägabringa någon religiös fördel. Wisen dem som omgifwa eder, att I ären Guds tjenare, derigenom att I wörden Hans namn, och tillåten aldrig detta herrliga namn, eller Jesu namn, gå genom eder mun i likgiltighet eller wanwörd-

nad. Det minsta missbruk på eder sida torde göra dessa heligaste namnen gemena i edert hushåll. Wisen att I ären Guds tjenare genom wördnad för Hans Ord, bewisen eder aktning för Bibelen genom att ofta och med andakt läsa dess innehåll. Låten det icke wara en hemlighet, att I kännen eder twungna att ransaka den heliga Skrift dageligen, och tillåten aldrig någon att förakta denna bok, om det står i eder förmåga att förekomma det. Wisen att I ären Guds tjenare genom att hålla Sabbathen helig; påminnen eder, hwem som sagt, att wi icke skole göra på Guds helga dag, hwad oss lyster, utan skall den kallas en lustig Sabbath till att helga och prisa Herran; ty då warde wi Honom prisande, när wi icke gå wåra wägar, eller warda fundne uti hwad oss täckes; och kommen ihåg, att den minsta stridighet i eder wandel öppnar wägen för Sabbaths-förakt ibland edert husfolk, och ju mera gudfruktig denna wandel synes i andra ting, desto mer synes en sådan stridighet. Låten edert besökande af Guds hus wara stadigt och wärdigt, och försöken att så inrätta edert hushålls angelägenheter, att så många som möjligt af edert hus komma att tillbedja Gud, antingen med eder, eller hwar de kunna höra Guds rena Ord. Wisen att I ären Guds tjenare genom att utöfwa Hans befallningar. Jesus säger: »I ären mine wänner, om I gören hwad jag bjuder eder;» i all stycke I framför alla måsten »bewisa med eder goda umgängelse edra gerningar uti saktmod och wisdom;» »ty så är Guds wilja, att I med goda gerningar skolen igenstoppa munnen på de galna och oförståndiga menniskorna.» Besinnen att, till följe af eder belägenhet, edert exempel omöjligen kan wara neutralt; ingalunda, det måste wisserligen åstadkomma ondt eller godt. Det goda efterdömet af en gudfruktig Fader är likt solens uppgång, dess strålar sträcka sig allt omkring och utsprida ljus och wärma öfwer hela den krets, i hwilken de wandra. Deremot är ett ondt efterdöme, särdeles ett efterdöme, som strider mot bekännelsen till Christendomen, likt den giftiga dunst, som smittar med dödlig sjukdom allt, hwad den widrörer, och såsom om den egde tyngdlagarna, förökes i wigt och förderflighet i samma mån, som den nedstiger.

Edert inflytande på edert hushåll skall blifwa betydligt genom den underwisning I gifwen dem. Detta angår i synnerhet barnen; ty, fastän tjenstefolket icke är uteslutet från detta goda werk, kunde pligter i anseende till de sednare blifwa förändrade efter omständigheterna; men ingen omständighet kan befria en Fader från den pligten, att upplysa sina barn om den rätta wägen; tidigt underwisa dem i Evangelii wigtiga lärdomar, om deras fallna och befläckade tillstånd, deras answarighet inför Gud, den nåderika frälsning, som är dem beredd, medlen, genom hwilka denna ernås, och de gudomliga wälgerningar den medförer.

Söker att intrycka hos dem wördnad för Christendomens pligter, i synnerhet att »tänka på deras Skapare i deras ungdoms dagar;» lären dem, att taga Guds Ord såsom deras »fötters lyckta och ett ljus på deras wägar,» så att man må säga om dem, hwad sagdt war om Timotheus, »du hafwer af barndomen kunnat den heliga Skrift, som kan underwisa dig till salighet genom tron på Jesum Christum.» Underwisen dem om deras särskildta answarighet till följe af deras döpelse och de religiösa förmåner, som omgifwa dem: »ty den mycket gifwet är, af honom skall ock mycket utkräfdt warda.» Underwisen dem i hwad bönen beträffar, dess beskaffenhet och nytta, samt wår pligt derwid. Och efter all eder förmåga bemöden eder derom, att det må sägas om edra barn, likasom yttradt war om Konung Josia: »Medan han en yngling war, begynte han att söka sin faders Davids Gud.» Och att man må lämpa på eder den beskrifning om Abraham, som gjordes af Gud sjelf: »Jag wet att han befaller sina barn och sitt hus efter sig att de skola hålla Herrans wägar och göra hwad rätt och godt är, på det att Herren skall låta komma öfwer Abraham allt det Han honom lofwat hafwer.»

Edert inflytande på edert hushåll skall blifwa betydligt genom en wis stränghet. »Ris och straff gifwa wishet, men ett barn, som hafwer sjelfswåld skämmer sin moder;» »den sitt ris spar han hatar sitt barn, men den som det kärt hafwer han näpser det i tid;» »tukta din son, så skall han wederqwecka dig och göra din själ wällust.» Sen de beklaganswärda följderna af likgiltighet angående detta ämne i hwad som läses om Eli i 1:sta Samuels Boks 2:dra och 3:dje Capitel; och, medan I läsen den rörande historien, tänken ej längre att I wisen kärlek till edra barn, under det I tillstädjen dem en obillig efterlåtenhet. O nej, medan I inbillen eder att I bewisen eder tillgifwenhet, kunnen I med egna händer lägga grundwalen till deras wanheder och uselhet i detta lifwet, och ett ewigt förderf i ett annat. Tidens korthet förbjuder oss att utbreda oss mera öfwer detta ämne; men i allmänhet märkom, att en noggrann uppmärksamhet borde gifwas i anseende till tidens anwändande, huru de nemligen bruka den, och sedan i anseende till deras sällskaper, dragande till minnes »allt ondt snack förkränker goda seder,» och alla edra försök inom hus kunna blifwa gjorda om intet genom dålig umgängelse utom hus; så ock i anseende till de böcker, som de läsa, ty ungdomens sinne kan snart blifwa förwändt genom bekantskap med otjenliga böcker, af hwilka en hel hop finnes i wåra dagar till en beständig wanära för deras skändlige författare. Icke heller skole wi understödja ett tanklöst förhållande med hwad som kallas tidsfördrifsläsning; ty att ej säga något om förspillandet af den dyrbara tid, som torde kunna begagnas till bättre ändamål,

äro otaliga omoraliska tänkesätt omärkbart utspridde öfwer allt i de fleste sådane, och i synnerhet lärer ungdomen deraf att lefwa i en blott diktad werld och göres oskicklig för det werkliga lifwet, särdeles oskicklig till Religionens heliga pligter. Ungdomsåren behöfwa tillfällig wederqweckelse; men ack! sen till, att edra barns nöjen ej få motwerka edra Christendomsunderwisningar, annars rifwen I alltid ned med den ena handen, hwad som blifwit uppbygdt med den andra, och derföre fån I ingen framgång. I anseende till edert tjenstefolk, skullen I iakttaga wis stränghet. Denna slutsats följer klarligen af texten, och borde de, som utesluta sitt tjenstefolk från sina Christeliga bemödanden, blygas wid att blifwa jämförde med en hedning, t. ex. den Höfwitsmannen, hwilken, emedan hans tjenare war sjuk, utsatte sig friwilligt för den förföljelse, som kunde uppstå till följe af ett personligt och offentligt nalkande till Christus för sin tjenares bästa. O huru många tjenare måga icke klaga med Konung Davids ord: »ingen låter sig wårda om min själ!» Jag begriper icke, hwarmed Christne på domsens dag skola förswara sin likgiltighet i denna sak. Wisserligen hafwa sådane magt, att göra de reglor gällande, hwilka äro angelägna i anseende till den husliga ordentligheten, som alltid bör utmärka en Christens boning; eller kunna sådane afskilja de olydiga, och mycket bättre är det att skiljas wid en, fastän skicklig i många andra stycken, än behålla en syndare eller synderska, som skall tillintetgöra mycket godt. Sådane betraktelser framwisa nödwändigheten icke allenast af dagligt bedjande om himmelsk wisdom, utan ock af huslig Gudstjenst, i hwilken I kunnen dagligen tillsammans lofsjunga och bedja Gud. Sen på David, hwilken, efter de allwarligaste offentliga Gudstjenster, wänt sig wid att wälsigna sitt husfolk. Sen på Job. Och, medan I eftersinnen angelägenheten och fördelaktigheten af denna Gudstjenst, tänken icke på besynnerlighet eller oskicklighet i dess utöfning. — Jag gör ingen ursäkt för dessa enkla anmärkningar; om de äro enliga med Guds Ord behöfwa de ingen, om de äro stridande deremot, kan ingen ursäkt af mig wara antaglig. Mitt werkeliga syftemål med det jag så talar är att öfwertyga Föräldrar, och dem, som i deras ställe äro, om deras pligt, så att de skola utöfwa den, och med Guds nådiga wälsignelse få säga på sistone: »här äro wi och barnen, som Du oss gifwit hafwer, och ingen af dem hafwe wi förlorat».

Betraktom med största korthet: Billigheten och Nyttan af Josuae beslut. Dess Billighet synes, om wi eftersinne Guds befallning: »Så fatta nu dessa orden i hjertat och i din själ, och lär dem dina barn, så att du talar derom, när du sitter i ditt hus, eller går på wägen, när du nederlägger dig, eller uppstår.» Att detta bud ej är inskränkt innom Mosis tid är klart deraf, att slägt-

skapet, som detta bud förutsätter, är oförändradt och oföränderligt till tidens ända. Men i Nya Testamentet finne wi, att fädren äro befallde: »uppföder edra barn i tukt och Herrans förmaning,» och i Pauli Epistel till de Colosser läse wi sålunda: »I Herrar! hwad lika och rätt är, det bewiser tjenarenom, wetande, att I hafwen ock en Herre i himmelen; håller uppå bedja och waker deruti med tacksägelse.» Denna förening af personer och pligter innebär, att tjenstfolket borde wara delaktigt i detta waraktiga bedjandet och tacksägandet, uppmanade af sina Husbönder. Den Christen som uraktlåter denna pligt, hwilken i Josuae efterdöme blifwit framställd, han söker att undfly Guds befallning; och kan den wara en Christen, som icke lyder Christi wilje? Billigheten af detta beslut synes, om wi eftertänke wåra inbördes förhållanden. Tänken med alfwar på dessa frågor: Hwarföre har Gud gjort mig till Fader eller Moder? Hwarföre äro barn gifne mig? Hwarföre blefwo mina barn uppoffrade åt Gud i Döpelsen? För hwad ändamål är jag en Husbonde eller Matmoder? Skall Gud fordra sträng räkenskap i afseende på jordiska håfwor, skulle Han då ej fordra räkenskap i afseende på dessa odödliga, dyrt köpta själar, ställde under min wård? Skall Gud fordra räkenskap för de talanger och egodelar, den inflytelse och tid han förlänat mig, skulle Han då icke fråga efter, huru jag wandrat såsom Fader och Husbonde, Moder eller Matmoder? Sådana frågor borde wara alfwarligen öfwertänkte och undanröjde, innan någon kan undwika den stora pligt wi nu betraktat. Eftersinnen ock wärdet af en odödlig själ, och den fara, för hwilken hon alltid är blottställd. Eftersinnen äfwenså att detta beslut är så högeligen nyttigt i sin fullbordan, det skall förskaffa sinnesfrid, af den öfwertygelsen, att wi söke att uppfylla wår pligt; det skall förena wåra hushålls medlemmar med ett dyrt band; det skall stärka wårt egentliga inflytande i allt; det skall werka ordentlighet och trefnad i sammanlefnaden; det kan, med den Heliga Andas bistånd, gå ut på werkelig omwändelse bland wåra barn och wårt husfolk, och skall säkerligen winna den Allrahögstes bifall, »hwilkens förbannelse är uti de ogudaktigas hus; men den rättfärdigas hus warder wälsignadt.» — Gud, af sin stora barmhertighet, gifwe alla närwarande Husfäder eller Matmödrar nåd, att besluta med Josua: »Jag och mitt hus wilje tjena Herranom!» Amen.

Bönen efter Predikan.

Herre Gud, himmelske Fader, wår Skapare, Beskärmare och Förlossare! Wi äre dina, allt hwad wi se och njute är ditt. O, intryck på allas wåra hjertan wår oundgängeliga pligt att tjena Dig,

och öfwertyga oss derom, att wi aldrig kunne tjena Dig rätteligen, så länge wi hålle oss wid werlden, och söke wår lycksalighet derutinnan; ty alle dine tjenare äro utkorade ifrån werlden, söka och finna deras lycksalighet i Dig, och följa dina bud, som ålägga skiljandet från allt, som strider mot andans ewiga wäl. War nådig, o Gud! emot hwarje Husfader och Matmoder i denna församling, och lär dem att komma ihåg deras wigtiga answar inför Dig, och att de skola wisserligen och snart nog göra räkenskap för deras förhållande emot sina barn och sitt tjenstefolk. Hjelp dem, o Gud! att besluta med Josua: »Men jag och mitt hus wilje tjena Herranom.» Wälsigna detta deras beslut och förläna framgång till hwad de till följe häraf företaga sig. O att hwarje hushåll måtte wara en liten, Dig behaglig, Christelig församling, hwarest din fruktan är erkänd, din dyrkan dageligen utöfwad, och din saliga närwaro erfaren, så att den slägtskap, som är timmelig och förbigående, må knytas af din nåd och sålunda förblifwa ewinnerlig.

Ack! låt oss wåra dagar
Framlefwa uti ro,
Att wi, som Dig behagar,
I kärlek, hopp och tro,
Må wandra lifsens stig;
Ja, Herre! oss förläna,
Att wi Dig rätt må tjena,
Och så få ro hos Dig! Amen.

2. *Nykterhetstal.*

(1832.)[1]

Tillåt en utländning att yttra några ord om vår förening. Jag känner mig oförmögen att uttrycka mig, som Jag önskade, på Svenska Språket — men Jag hoppas att I, mine Herrar, icke skolen vara för mycket benägna att criticera utan hellre öfverse med mitt mindre städade tal. — Det är ej vanligt i mitt fädernesland att uppläsa dylika, men Jag behöfver nu eder tillåtelse, då Jag så gör. I anseende dertill att Jag är så okunnig i detta landets stil, hoppas jag blifva ursägtad om Jag talar med samma frihet som brukas i England.

[1] Detta tal utgavs i broschyrform under följande titel: »Pastor Scotts Tal vid Kungsholms Filial-Nykterhetsförenings första årssammankomst den 10 maj 1832». Sthlm 1832. Detta var Scotts första tal i föreningen enligt hans egen uppgift. D1, p. 152.

De förskräckliga följder som uppkommit genom bränvinets bruk behöfver man ej omtala — hvarje öga kan se, — hvarje ömt hjerta kan beklaga det — och många hafva länge önskat på det högsta att ett hjälpmedel måtte visa sig emot detta national-plågoris. Ofta har dryckenskapen blifvit anklagad — och de rysliga följderna deraf blifvit framställde till allmänhetens varnagel — men må vi icke fråga, om vi ej börjat på orätt ända. Vi hava stridit emot bränvinets följder, emedlertid har sjelfva bränvinet blifvit bibehållit såsom en god och behöflig vän — derföre tjena alla medel mot följderna till intet, så länge det hvilket åstadkommer dessa följder, tillåtes ibland oss. Vi hafva anklagat qvisterna och frukten men sjelfva roten som frambringar desamma har fått tillstädjelse att finnas hos oss. Detta misstag läste Jag för en kort tid sedan uti en liten afhandling i hvilken författaren vill att man skall strida, icke mot fylleriet allenast utan också mot tanklösheten, osnyggheten, spelraseriet, sedeslösheten, tvedrägt, vårdslösad barnuppfostran, bristande huslig sammanlefnad o. s. v. Men Jag svarar först, om man icke kan göra allt hvad man vill, låt oss göra hvad vi kunna — om vi icke kunna utrota hvarje ondt, skole vi fördenskull icke söka att utrota ett — ett som är allmänt kändt för det mest skadliga. Men mitt andra och mera vigtiga svar är det, bränvinets bruk, Jag säger bruk, ty om intet bruk funnes kunde det omöjligen blifva missbruk, är säkerligen orsaken till de flesta — ja kanske till alla dessa brott. Utrotom bränvinet, så utrota vi dessa brott, men tillåta vi bränvin, så tillåta vi Fadren till hela den efterkommande afveln, ty Regering, Presterskap, Läkare och Domare äro öfverens om den punkten att bränvinets missbruk frambringar alla möjeliga laster. — Nu veta vi väl att många hjelpmedel hafva blifvit försökta — ifrån Regeringen, ifrån Domstolarne, ifrån kyrkan hörde vi anklagning mot detta gift, ja äfven har man rådfrågat Apothek förgäfves. I förlidet år kom ett gammalt par — Gubben blind och ledd med en lång käpp af Gumman som var öfver sextiosju år — hvilka hade kommit från Dalarna, frågade på ett stort Apothek härstädes om någon medicin finnes som kan borttaga bränvinssmaken från menniskan — ty, sade de, flera af våra slägtingar skole snart blifva förderfvade genom bruket af denna dryck. — Nej! svarade Apothekaren, Jag känner ingen kur, utom Nykterhets-föreningen — och straxt kom Gubben och Gumman till Kungsholmen för att köpa bränvins-kuren. Då de blefvo underrättade om Föreningens ändamål och fått några skrifter emot dryckenskap, gingo de sin väg — mycket bekymrade att ingen kur för bränvinssmaken finnes en gång i Hufvudstaden. Den kur som vår Förening önskar begagna är ganska enkel, men också ganska kraftig — vi söka blott att upplysa menniskan om bränvinets skadlighet — icke allenast genom dess öfverflödiga förtärande, men också

genom dagligt ehuru måttligt bruk. Och jag är säker derpå att när de bättre klasserna äro öfvertygade om bränvinets umbärlighet och dess skadlighet, skole de straxt öfvergifva en sak som har åstadkommit oberäkneligt ondt och deras exempel skall uträtta underverk på de lägre klasserne, för hvilkas väl vi arbete. — Det fägnar mig att se det stora antal af den arbetande klassen som har så frivilligt lofvat att afhålla sig ifrån detta menniskoslägtets förödande gift — men vi vända oss till dem som hafva stort inflytande med tröstfullt hopp att de skola gerna uppfylla den plikt som menniskokärlek ålägger alla att söka vår nästas bästa, samt åtminstone fördomsfritt och alfvarsamt skärskåda detta Föreningens ändamål. — Jag tänker de äro få som icke äro underkufvade af bränvinsbegäret och dock vilja bibehålla ett dagligt bruk som öppnar dörren till allt möjligt elände, särdeles om de äro underrättade att bränvin är onödigt och ohälsosamt ehuru litet man deraf må förtära. Den första punkten har denna förening redan bevisat, ty flera ibland dess medlemmar erkänna sin hälsa och matlust mycket förbättrade sedan de öfvergåfvo bruket af denna onaturliga dryck. — Jag har läst i en Americansk Tidning om en namnkunnig man vid namn Guvernör Coss, han hade vistats länge ibland Indianerne i Norra America, och uthärdat med mera ståndaktighet, krig, köld och besvärligheter än någon annan i landet. Han är öfver Femtio år gammal, en stark och frisk man, han var på en Nykterhets-sammankomst och sade: om Jag får lof att tala om mig sjelf, vill Jag säga, Jag står här ett bevis af spirituösa dryckers totala onödighet. — Jag har aldrig smakat dem och likväl har Jag utstått min fulla del af besvärligheter och faror i frid och i krig. — Jag är ingen Läkare, men Jag vet väl de flesta af dem som alfvarsamt eftersinnade bränvinets verkan på menniskokroppen, äro öfvertygade derom att det minsta bruk är visserligen skadligt för helsan. Jag hörde en utaf detta landets Läkare säga på vår sista sammankomst i detta rum, att alla som tänka de behöfva någon aptitsup bevisa derigenom deras mages sjukliga tillstånd och äro nödsakade att taga in medicin för att få matlust.

Jag har nyligen läsit uti en Engelsk Tidning den märkvärdiga berättelsen att i Edinburg som är känd såsom den första plats i verlden för Läkarekonst, sjuttiosju Läkare hafva förklarat att spirituösa dryckers vanliga förtärande, äfven i mindre quantitet, är skadligt för hälsan och långsamt men också säkert undergräfver den starkaste kropps-constitution; utom dessa 77 hafva 48 i Dublin och 33 i Manchester intygat detsamma. Nu se vi att hvar och en som öfvergifver bruket af bränvin gör ett godt verk för sin egen helsa; men också gör han en stor välgerning för nations bästa. Man kan icke beräkna hvilket inflytande deras föresyn skall åstad-

komma, men visserligen skall ett sådant efterdöme utrota mera ibland de classer som äro mest begifna på denna förderfliga dryck, än alla uppmaningar eller allt våld. — Det var ett hederligt fruntimmer som kom hit förlidet år och hon underrättade mig om exempels verkande i hennes Faders hus. Fadren som är en rik och from man, hade en dräng hvilken var en ryslig supare, aldrig kunde han gå till staden, som låg en half mil derifrån, och komma tillbaka nykter. Under flera år försökte hans husbonde förgäfves alla honom bekanta medel till hans bättring — husbonden vill ej heller bortköra honom, af fruktan att drängen skulle i sådant fall bli alldeles förstörd; så hände sig att husbonden och hela familjen slutade med att afsäga sig bruket af alla rusgifvande drycker, och familjen stiftade sins emellan ett litet Nykterhets-sällskap. När drängen blef underrättad hvad herrskapet gjort för hans skull, kommer han gråtande och vill anteckna sig på listan. Han fick icke tillåtelse denna gång — men när han hållit sig nykter några veckor så blev det honom tillåtit att skriva sitt namn — och ända till dess min bekanta for bort, hade denna dräng hållit sitt löfte och icke en enda gång förgått sig deremot. Detta är blott ett bevis af hvad exempel kunna uträtta, och alla som afsäga sig bruket af spirituösa saker, stärka deras helsa och förbättra deras grannar.

Men om hvar och en för sin del kan åstadkomma sådan verkan, huru mycket mer skall ej uträttas genom föreningen af alla som äro öfverens om denna sak. En ensam person kan icke trycka och utsprida skrifter, hålla sammankomster och upplysa hela landet; men om flera förena sig så kunna de åstadkomma hvad tusende gånger så många icke kunna göra hvar för sig. Kan en privat person möta inkast och fiendskap så väl som en förening? Och när vi strida emot en så förstörande fiende som bränvinet, måste vi förmoda svårt motstånd — men visserligen skall icke — kan icke — denna fiende öfvervinna en förening så väl som flera särskilda personer. När många hålla ihop så utgöra de en stark mur, hvilken fienden icke så lätt kan genomtränga, också inrätta de en tillflykt i hvilken de som förut hafva missbrukat bränvin, och lupit mot deras förderf, kunna få en säker hamn, när de övergifva förtärandet af rusgifvande drycker. De som sjelfva afsäga sig bruket af ofta nämnde dryck gagna sin egen helsa, och exempel göra likaledes någonting för andras väl — men då flera förena sig så utgöra de mera för allmänheten. Låtom oss alfvarsamt eftertänka, att hvad sak som helst som åstadkommit stora verk — intet kunde hafva haft så mycket framgång utan förening af många som voro öfverens om ändamålet. Se till exempel BibelSällskapet. Huru många millioner exemplar af den Heliga Skrift hafva icke blifvit utdelade genom förening af alla som önska utspridandet af Guds ord. Nu om hvar och en skulle säga — ja, Jag tycker mycket

om ändamålet. Jag skulle fröjda mig om alla mina medmenniskor i landet, ja på jorden, hade en Bibel och kunde läsa den. Jag läser den sjelf dagligen och hoppas många göra detsamma, men Jag vill intet inträda i sällskapet, Jag vill icke komma framför allmänheten såsom en Bibel-vän. Jag frågar, om alla som nu tillhöra Bibelsällskapet hade talat på detta sätt — hvad skulle väl hafva blifvit uträttadt — visserligen ingen ting. Deras Bibel kärlek och nit för dess utspridande tjenar till intet. Åter — se på Missionärsällskaper. Deraf finnes mången i verlden. Må det mig tillåtas att tala om ett som Jag känner väl, det som skickat mig till min härvarande bestämmelse. Vi hafva tvåhundrade och trettio Missionärer utomlands, omkring tvåhundrade ibland hedningarne, och förlidet års sammanskott för detta ändamål gick till öfver femtiotusende pund, öfver 700,000 R:dr B:co. Mer än hälften af denna summa samlas genom en liten offring af en penny — eller 3 skilling banco hvar vecka — den ringa afgiften ersättes genom antalet af personerna. Nu om hvar och en skulle säga, ja, Jag älskar Evangelium — det är min sällhet, mitt hopp — och Jag önskar att alla hedningar måtte få höra om återlösningsverket genom vår Frälsare och genom honom blifva saliggjorde; men Jag vill icke förena mig, Jag vill stå ensam och göra hvad Jag kan; hvad skulle väl i sådan händelse uträttas, ingenting. Kanske en rik och gudfruktig man finnes, som vill bära bekostnaden för en Missionär, likväl kan man icke vänta sig det. Men, att icke tala om de öfriga sällskaperna, hvar skulle då de tvåhundra och trettio Missionärer kunna verka, som nu arbeta i vår Herres vingård? Jag vill icke trötta eder mina vänner, men sen eder blott omkring på alla föreningar som ni känner. VetenskapsAcademien — Academien för de Fria Konsterna o. s. v., och frågen hvad kan åstadkommas utan förening. Nu veta vi också att Bibel- och MissionärSällskaper förena sig intet så mycket för att få många namn utan hellre att samla penningar — om de kunde få tillräckligt penningar ändå, så behöfdes intet mer än en Styrelse bestående af tolf eller tjuge personer. Men Nykterhetsföreningar behöfva intet så mycket penningar som namn. Man kan befordra Bibel- eller MissionärSällskaper om man skickar penningar till Direction och namn är icke så nödvändigt — men ingen kan befordra vår förenings ändamål så länge hans namn ej finnes i Matrikeln — och Jag hoppas ingen vill tala om sin önskan för vår framgång så länge han icke vill inträda. Men säga några — vi äro nyktre förut och kunna således nu hålla oss utan förbindelse. Nå väl — ni ären just de som vi behöfva — derföre att vi kunna lita uppå sådant med förtröstan att de aldrig skada saken. Om ni alltid varit nyktre och kunnen säkert förblifva det — så är det mycket lätt för eder att afsäga eder helt och hållet allt förtärande af bränvin — och be-

tänken att inträdet i denna förening sker icke så mycket för eder egen nytta skull — som för de många tusendes, hvilka genom bruket af denna afgrunds dryck förstöra sig. För deras förbättring söka vi förening af alla som äro nyktra för att visa dem vägen till nykterheten genom detta factum, att man mår och befinner sig bättre utan att smaka bränvin. Men, säga andra, nog kunna vi låta bli att supa men det synes någonting förnedrande att lägga ett band på oss — genom uppteckningandet af våra namn. Nykterhets-föreningen pålägger inga band utom öfvertygelsens — och verkan af dess åtgärder blifver sålunda: genom meddelad upplysning kommer Jag till den försäkran att bränvin är ett förgift — och en sak hvilken mer än någon annan skadar mina landsmän hvarföre Jag med orubbeligt beslut afsäger mig det. Men dernäst frågar Jag, huru kan Jag göra min öfvertygelse mest verksam på andra. Svaret är ju det, att Jag går i förening med de lika sinnade — och tillsammans med dem utsprida ljus och förmaning. Och nu, finnes det väl för det första någon ting förnedrande deruti att Jag bortlägger ett förgift — eller för det andra att Jag sammanfogar min inflytelse med andras som ega samma öfvertygelse. — Men några synes vara rädda att visa sig besynnerliga och afhålla sig ifrån bränvins-supande — der andra bruka det måttligt — och ehuru öfvertygade om dess skadlighet både för enskild helsa och Samhällets väl, blygas att förklara sin öfvertygelse och verkställa den. Men är det manligt att tillåta oskälig blygsamhet locka oss till en sak som visserligen skadar — och om det är så att vi till följe af vårt afhållande ifrån bränvin ådraga oss gäckeriets tomma, dåraktiga åtlöje, hvad betyder det — hvad gäller det, när vi veta att det är helt och hållet oförtjent, — hellre ömka dem, hvilka äro så fast-bundne med köttsliga kedjor, att de förmå ej slå sig lösa från en ovana, som är alldeles oförsvarlig. Och tillåten mig att sluta med en vigtig påminnelse. Bränvin är Sveriges största fiende — eger jag då namn af Patriot om Jag visar vänskap mot mitt lands största fiende — om Jag dageligen umgås med den — ja till och med söka locka andra till att visa samma vänskap. Om Jag vill förtjena namn af Patriot måste Jag förblifva en fiende emot mitt lands fiender — och gerna deltaga uti hvarje åtgärd som kan tilbaka-drifva denna fiende. Om derföre I afsägen eder bränvin — och händelsevis komma ibland dem som vill framhärda att supa — i stället för att blygas — varen glade att I icke ären bland deras antal — och utmärken dem såsom de personer hvilka bibehålla vänskap med hela landets grufligaste fiende. I stället att inträda bland dem förenen eder med nationens sanna vänner hvilka bemöda sig att hejda denna glödande ström — hvilken hvar som helst den flyter — förstörer allt hvad godt heter. Och I Christne, som känner hvad det är att åtnjuta umgängelse med en Himmelsk Fader, anropen honom om hans nådiga bistånd och välsignelser att detta prisvärda

företag må ega lycklig framgång till dess allt det onda som förhindrar hans rikes utspridande är skaffadt ur vägen — och detta land blifva uppfyllt med en ren och lefvande gudsfruktan.

---

3. *Nykterhetstal.*

(1832.)[1]

Då det mig tillåtes att inför denna höga närvaro yttra några ord — får jag allraförst förklara min glädje öfver den nåd som vederfarits nykterhetsväsendet, i det en Konglig person täckes bivista en dess sammankomst — ett värdigt efterdöme, som vi önska måtte med verksamhet gå ut ifrån Svea land, och blifva efterföljdt hos många andra nationer. I detta land borde nykterhetens vänner hoppas framgång då landets Fader utgifvit en så öm uppmaning som vi hafva läst, — och då landets störste broder och vän gifver sitt offentliga bifall till våra bemödanden, hvaraf landets ädlaste tvifvelsutan skola finna sig uppmuntrade att befrämja nämnda bemödanden och känna sig hedrade af deltagandet uti en så god och nyttig sak. — I djupaste ödmjukhet anhåller jag att Sammankomsten täcktes öfverse med de fel i språk eller framställningssätt, som härleda sig ifrån min ännu ofullkomliga bekantskap med landets tungomål och stil.

Nykterhets-Sällskaperna påstå att spirituösa drycker under ingen omständighet som helst böra, såsom en vanlig förtäring, begagnas. De kunna icke föreställa sig att någon upplyst menniska skall vara så förmäten att hon säger: — emedan den Heliga Skrift tillåter vinets bruk hvilket också är rusgifvande — är det ock lofligt att sätta i dess ställe hvilken annan rusgifvande dryck man behagar. Om man antager att en dryck upptäckes och tillverkas i morgon, som är 100 gånger mer rusgifvande än det starkaste Bränvin — vill då en enda klok menniska genast ställa den på sitt bord och bjuda den åt sina gäster och barn? Den omständighet att alkohol finnes uti vissa viner, utgör ingen ursäkt för bruket af bränvinet, som är idel alkohol blandad med vatten, — ty det är bevisligt att den alkohol som finnes i viner, är till en del neutraliserad genom

[1] Infört i Stockholms Nykterhets-Härold 18/3 och 1/4 1833, sålunda rubricerat: »Måttliga Supare, orsaken till Dryckenskap; ett Tal, hållet i H. K. H. Kronprinsens höga närvaro vid Stockholms Nykterhetsförenings Extraordinaira Sammankomst den 15 December 1832, af Pastorn vid Engelska Församlingen G. Scott». I D1, p. 186, förekommer följande anteckning för samma dag: »In the evening had the earthly honour of delivering aplain faithful address against any use of ardent Spirits — before H. R. H. the Crown Prince».

andra ämnen med hvilka den är förenad — eller med andra ord, det är bevisligt att vin och brännvin äro af alldeles olika beskaffenhet. — Just detsamma argument som framställes att ursäkta brännvinets bruk, såsom ett allmänt lifsmedel, torde med lika skäl användas på opium. Men skola vi gilla ett sådant utlåtande från en Turk som detta, nemligen: »Vin, som är en rusgifvande dryck, blef begagnadt bland Judarne, och Bibeln förnekar icke dess bruk, — derföre är det rätt och passande för oss att nyttja opium, ty opium är likaså rusgifvande». Ett sådant resonerande skulle synas för oss alldeles orimligt; icke dess mindre finnes det mer skäl uti detta än uti försvaret för spirituösa dryckers bruk — ett Samfund af Opiiätare skulle vara uti en mindre beklagansvärd ställning än ett samfund af brännvinssupare. Opium verkar hufvudsakligen på inbillningskraften. Brännvinet deremot verkar på sinnesrörelserna, eller böjelserna och lustarne. Opiiätaren är väl en odugling — Brännvinssuparen en galning. Opiiätaren sätter sin rygg till väggen och är förtjust öfver syner uti andra verlden. Brännvinssuparen är ett otygladt vilddjur som sprider förderf allt omkring och säger: »Jag gjorde det i mitt skämt». Än mer, Opium är en naturlig produkt och ätaren deraf torde åberopa Bibelns ord: — »allt det Gud skapat hafver är godt och intet bortkastandes, som med tacksägelse tagit varder,» — men deremot är Brännvin ingalunda något af det Gud skapat, alldeles icke någon Guds gåfva — utan med konst framalstradt af menniskor, genom ett lika konstigt som ovärdigt förderfvande af sund och nyttig föda, för att frambringa en dryck oduglig för alla lifvets verkliga behof — men nog verksam, att förhindra det allmänna goda Gud gifver oss (eller rättare sagdt) anförtror åt oss, Säd och Potates. Angående dessa, likasom alla andra hans anförtrodda gods — äro vi blott Hans fogdar, och skola säkerligen och snart nog göra räkenskap för vårt fögderi. Ack! hvad för räkenskap skola då de väl aflägga, som hafva förvandlat Guds goda och välsignade gåfvor till ett allmänt förderf? — eller hvad skola de säga som medelst sitt förtärande af denna bedrägliga förvandling, hafva godkänt en sådan ogerning? Brännvin en Guds gåfva! Ack tvertom — det är en bland de mångfaldiga Djefvulens listgrepp att förvända Guds gåfvor till stridsvapen emot Gud sjelf — men här heter det »och ändock Gud hafver öfversett här till dags sådan fåvitskhet, förkunnar Han dock nu menniskorna att alla allestädes skola bättra sig».

Många fromma män i England blefvo förhäpne öfver den sanningen att sjette delen af en viss Apothekares kunder voro opiiätare — dock väckte det icke någon synnerlig uppmärksamhet, att en stor del af samhället der de lefde, rusade fram på förderfvets bana, till följe af spirituösa dryckers verkan. Hvarföre då denna liknöjdhet angående den ena saken — och uppmärksamhet på den

andra, när i vissa afseenden deras beskaffenhet och verkan kunna jemföras, ehuru som sagdt var, man finner att just den sak som väcker minst uppseende, är mest skadlig. — Brännvin och Opium äro beggedera narkotiska eller döfvande — beggedera verka till sömnaktighet och sanslöshet. Om opium förtäres i stor qvantitet följer genast denna verkan med sådan våldsamhet att lifvet utsläckes — äfvenså är det med Brännvin. Om opium intages blandadt eller i smått — så åstadkommes dess verkan mer indirekt — det vill säga — i början uppväckes en ovaraktig retelse och dernäst följer sömnaktigheten, — på samma sätt förhåller det sig med brännvin, — hvarjemte ligger en källa till mångfaldige bedrägliga tankar som äro gängse ibland menniskor. Medan nemligen retelsen fortfar, inbillar man sig må bättre, vara starkare, varmare, mindre mödad, och så vidare, till följe af sin bränvinssup. Men ack! deras ögon hafva blifvit igenlyckta för den ådagalagde sanningen — att så snart som denna ovaraktiga retelsen farit sin skyndsamma väg, är man lämnad uti en sämre belägenhet än förr — och att varje sådan retelse köpes på bekostnad af en verklig förminskning i kroppsstyrkan — och att en förökad qvantitet af retelsemedlet måste nyttjas en annan gång, för att tillvägabringa samma effect. Hvar enda sådan retelse ådrager en motsvarande vanmakt, och i mån af retelsernas grad och idkelighet blifver lifskraftens aftynande större. — Är det då rätt och passande att en så beskaffad sak bör vara i så allmänt bruk, och hafva vi icke att frukta för allahanda olyckor, då en sådan sak finnes i allas händer, och begagnas efter smak eller ovana, eller behag. Men tyvärr vi äro icke öfverlemnade åt idel Theori i hvad detta ämne beträffar. — Häfderna lära hvad hvarje klok menniska bör använda till nytta. — Ända ned till sextonde seklet voro spirituösa drycker kände endast som medicin — och knappt hava två århundraden förflutit sedan de blefvo ansedda för allmänna lifsmedel. Alla göromål företogos — i alla samqväm herrskade anständig munterhet, bland våra förfäder, lika så väl, måhända bättre än nu — utan en dryck, af hvilken deras barn nu supa upp årligen vida mer än tjugutvå millioner kannor, och ingen förmår bevisa att dryckenskap var så rysligen allmän och rådande då som nu. — Denna sällsynta och kostsamma vara, blef i förstone utminuterad såsom medicin och förmodeligen såld af Apothekaren för ett ganska ansenligt pris. — Gifve Gud att den aldrig hade kommit undan Apothekarens vård! Förordnadt af en Läkare såsom medicin, kunde brännvin vara nyttigt, men när det går ut ibland Allmänheten, är det förvändt ifrån dess rätta ställe, och de sju yttersta plågor skola icke svårare förhärja jorden. När det brukas allmänt, ehuru måttligt, blifver kroppen van dervid och dess medicinala egenskaper duga till ingenting. Frankrike insåg skadligheten av denna dryck

— under Ludvig den XII och hans efterträdares regeringar. Den förre gaf för första gången i verldens historia tillåtelse att spirituösa drycker skulle få distilleras i stor skala — och sådana voro de rysvärda följderna, att efter 22 års förlopp blef hans efterträdare nödsakad utfärda stränga lagar, för att om möjligt befria sina undersåtare ifrån fylleriets förödande verkningar. Detta Lands erfarenhet framlägger ett dylikt exempel såsom bekräftelse till de bevis att Bränvin kan [o]möjligen utan fara begagnas bland lifvets förnödenheter. — Om jag rätt erinrar mig, var det år 1783 som Gustaf den III vidtog vissa åtgärder till förmån för Bränvinets tillverkning och konsumtion, hvaraf följden blef den att Bränvinsinförandet gjordes anständigt, och alla de hvilka väntade sig någon förtjenst genom denna handel, tillade Bränvinet många goda egenskaper. Resultatet häraf fanns kort derefter, — dryckenskapen tilltog — allehanda olyckor uppkommo, och, om jag ej misstager mig, tillkännagaf samma Konung sin ledsnad öfver utgången af sina åtgärder och sin tillåtelse. Äro icke sådana historiska facta vigtigare än tusende argumenter? Deruti förefinnes skäl nog till att varna alla Philanthroper, alla Patrioter emot befrämjandet af Brännvinets allmänna bruk. Hvad för en bedröflig ställning har landet då ej iråkat, när det för en sund grundsats antages, att dess väl förkofras i den mån spirituösa dryckers konsumtion tilltager? — Detta måste vara en fruktansvärd grundsats, enär de flesta bland de förnämsta Läkare förena sig i denna öfvertygelsen: »att ingenting skall säkrare lända till allmän sundhet och helsa, än spirituösa dryckers totala afsägande. — Det måste vara en fasansvärd grundsats, då Presidenten af Sundhetscollegium i Irland låtit trycka, såsom resultatet af sin erfarenhet, »att om 10 unga män från och med sin tjugondeförsta födelsedag förtära hvarenda dag blott ett glas Bränvin, skola Åtta bland dem derigenom förkorta sin lefnad, tolf eller femton år.

Men om sådana åsigter äro ej nog kraftige till att förmå oss bannlysa Bränvinet från det husliga lifvet, så låtom oss betrakta några omständigheter som hafva följt på dess allmänna bruk — och här håller jag mig huvudsakligen till utländska uppgifter, emedan sammankomsten hörer väl ifrån andra talare om de inländska och det är vigtigt att veta detta factum, att verkan af Bränvins allmänna bruk är det samma i alla länder. Americanernas undersökningar i detta ämne förde dem till den öfvertygelse, att 3-fjerdedelar af all den fattigdom och alla de brott som befunnos vara begångna i landet, härledde sig ifrån Bränvinet. Icke allenast voro nästan alla deras Correctionister begifne på dryckenskap, utan de fleste hade i ett berusadt tillstånd begått de brott som förorsakat deras fångenskap. Slutsatsen af hvad som i England blifvit ventileradt angående denna sak blifver den, att 8 utaf hvart 10-tal

i landets häkten arresterade personer, blefvo uppmuntrade till och förhärdade i brott medelst fylleriet. Af 83 Correctionister som voro fängslade på ett ställe hafva allenast 12 förklarat sig varit nyktre när de verkställt de brott som ådragit dem denna dom. Derstädes gifves ty värr hus der tjuvar och röfvare blifva uppfostrade till sina rysliga göromål, och der är det vanligt att gifva hvar och en ett par glas Brännvin för att göra honom modig innan han far ut att förrätta sin syssla; det är en bevislig sanning att en stor del af alla mord äro verkställde af personer öfverlastade af starka drycker, och Försvararen af ett måttligt begagnande deraf, bör ej bortglömma att under det han tracterar sig sjelf och sina barn dermed eller trugar dem på sina tjenstehjon eller gäster, såsom en god och nyttig förtäring, är emedlertid kanske någon röfvare eller mördare sysselsatt med att genom samma retelsemedel bereda sig till våldsamma och blodiga missgerningar, hvilka, detta medel förutan, han skulle fasa för att verkställa. Det är tydeligen bevisadt att hälften af de olycklige som sitta på dårhusen måste tillskrifva sitt tillstånd, såsom en följd af starka dryckers förtärande, och icke alltid till följe af öfverdådig dryckenskap, utan i många händelser af hvad som torde anses för en måttlig förtäring, och sådan är Bränvinets skadliga verkan på menniskokroppen; sådan är mängden och beskaffenheten af de sjukdomar som det förorsakar, att det med rätta blifvit sagdt om Bränvinet, att det producerar flere sjukdomar än någonting annat. De förnämste Läkare hafva rent ut förklarat för verlden sin på vetenskap grundade opinion, att spirituösa drycker borde vara alldeles afsagde af friska personer såsom ett skadligt öfverflöd. Är det då rätt och passande, öfverensstämmer det med den christliga kärlekens lagar, och med vår pligt att förvara oss ifrån ondo, från äfven det som synes ondt och skadligt, att en sådan sak skall dageligen finnas på våra bord såsom bevis på gästfrihet, gifvas åt våra barn och tjenstefolk, tvingas på våra gäster, framhafvas vid våra sammankomster, och brukas vid alla tillfällen; en sak som tillvägabragt 3-fjerdedelar af all fattigdom och alla brott i landet, hälften af all galenskap och som år efter år bortrycker till en förtidig graf flere eländige offer än någonsin tio de mest dödande sjukdomar som angripa menskligheten. Det hufvudsakligaste redskapet till vår tids förderfliga dryckenskap är distillerad spiritus. Jästa drycker bidraga ock något till förderfvets verk; men den stora, grymma och rysliga förstöraren är Bränvin, och hvad är detta annat än ett konstigt påfund, ett förklaradt förgift af samma slag som opium, okändt i verlden på flera tusende år och allmänt begagnadt endast inom de sednaste två århundradena.

Hvem har då bragt denna dryck i detta allmänna bruk? Hvem har gjort en sådan fasansfull förändring i detta land, att Brännvin,

i stället för att finnas endast såsom en farlig medicin under Apothekarens vård, skall nu mera blifva fritt förtärdt vid alla tillfällen som ett nyttigt lifsmedel och bjudas ut af gästfrihet och vänskap vid alla högtider och strömma i floder ifrån Brännerierna? Hafva drinkare verkställt denna förändring? Hafva de i trots af de måttliges opinioner och handlingssätt bragt starka drycker uti allmänt bruk, och gjorde *de det* till ett behof och en tractering som borde allenast tillåtas under ett varsamt begagnande som en medicin? Hafva Drinkare gjort allt detta? *Alldeles icke.* Måttliga supare hafva tillvägabragt det, de hafva meddelt anseende och understöd åt superiets hela system och utan allt tvifvel äro de just de förnämste Agenter till dryckenskapens befordran och fortplantning. Detta är ett dristigt påstående och borde icke framställas utan säkra och oemotsägliga bevis på sannfärdigheten deraf. Sådana bevis äro icke svåra att anföra. Låtom oss betrakta beskaffenheten af Bränvinssupandet. Då denna production först gjordes allmänn, drucko väl alla, som förut smakade derpå, till öfverflöd? Vi anse det alldeles omöjligt. Nej kroppen måste genomgå en betydelig förändring innan den tål en stor qvantitet af Bränvin; derföre voro de som i förstone begagnade Bränvin, allenast måttliga supare, och hafva de icke börjat och fortplantat Bränvinets öfverflödiga förtärande? Jo visserligen. De falska begreppen om spirituösa sakers egenskaper, begrepp, som göras särdeles gällande af de måttliga, utgöra fruktsamma orsaker till dryckenskapslasten. Nästan alla medicinaliska goda egenskaper hafva blifvit tillskrifne bränvinet, och allmogen isynnerhet har fattat den tanken att hvilken sjukdom som helst måste vika för dess magt; till och med Läkare hafva blifvit vilseförda af denna fördomens och falskhetens flod; men de börja inse, och draga i betänkande följden av sitt misstag och ett ansenligt antal i England har allmängjort sin öfvertygelse att de med skäl bortlagt användandet af spiritus bland sina patienter, och det är icke nog af att de erkänna sin vilfarelse, utan de återställa också så mycket de förmå, sanningen mot en den mest fatala vilfarelse som någonsin fängslat menniskosinnet. Den falska idé om Bränvins goda egenskaper, som är hyllad och utbildad endast af de måttliga, att nemligen spirituösa drycker orsaka en hjertstyrkning, ett stöd och så vidare, ligger till grundval för hela tracteringens väsende, som har gjort tusendetals drinkare, och är just en väl arrangerad schola för Drinkares uppfostring. Huru kunna barnen frälsas, då de se sina föräldrar täfla med hvarandra i att truga rusgifvande drycker på sina gäster, då de se dessa drycker framställas vid alla tillfällen för att bidraga till munterhet, da de äro inöfvade i den lära nemligen, att förena dessa med alla högtider, glädjedagar och festiviteter; då de se dem intagna för att hjelpa matsmältning, att förekomma förkylning, att ut-

härda hetta och brist och möda; då de se dem lemnade åt tjenstehjon såsom bevis på ynnest, såsom ett medel att utstå ansträngningar, då barnen sjelfve undfå dem såsom prof på faderlig eller moderlig tillgifvenhet, och då hvar enda dag de åskåda spirituösa drycker, gjorde till en oundvikelig beqvämlighet eller nödvändighet i hushållsangelägenheter, och då alla lifvets nöjen äro förenade dermed. I stället för att förvåna oss öfver mängden af Drinkare, borde vi helldre undra derpå att några hafva undflytt de idkeliga frestelser till dryckenskap som just de måttliga framställa hvar dag. O! att Fäder och Mödrar kunde förmås att ej längre ställa frestelsen framför sina barn. O! att Husbönder och Matmödrar insågo skadligheten deraf, att genom oförståndig gifmildhet uppfostra sina tjenstehjon till fylleriet. O! att de måttlige af hvarje grad ville i Guds namn ej längre upprätthålla de falska opinioner och förderfliga handlingar, hvarigenom det uppväxande slägtet är bekant gjort med drinkarens dryck och hvarigenom en generation af Drinkare beredes för att upptaga de platser som göras ledige genom de förras förtidiga hädanfärd. Spirituösa drycker äro onyttiga till alla lifvets egenteliga behof; hvarföre då skada någon, för att tillfredsställa ett ovärdigt begär, äfventyra i någon måtto både kroppens och själens hälsa? Ett omåttligt, tillfälligt bruk befordrar ett oaflåtligt måttligt bruk, och ett oaflåtligt måttligt bruk är raka vägen till omåttlighet. Ack! hvarföre vill då någon ställa på sin eller på sina anförvandters väg en frestelse, som är snart sagdt oemotståndlig, hvilkens förödande verkan har förnärmat många husliga kretsars frid och sällhet? Ett vanligt ehuru måttligt begagnande af Bränvin, är icke allenast öfverflödigt och frestande, utan verkeligen skadligt; kroppen får derigenom en fallenhet för smittsamma och andra sjukdomar, och många hafva blifvit beröfvade sin helsa, utan att ens ana att Bränvin var orsaken dertill. Ett ovanligt måttligt begagnande sanctionerar, upprätthåller och fortplantar falska föreställningar om Bränvinets natur och egenskaper, och tillvägabringar en förvrängd smak, hvilken fordrar *starkhet* såsom hufvudfördel i alla slags drycker. Hvarföre och huru länge skall det då förblifva en oförneklig sanning att största orsaken till dryckenskap är just den omständigheten att personer, som synas hafva afsky derföre, behålla spirituösa drycker i sina hus bland lifvets förnödenheter? Om äfven alla Bränvinets förmenta förmåner voro verkliga, skola de dock icke för ett enda ögnablick kunna ställas i bredd med de oberäkneliga olyckor de hafva i fordna tider utgjutit öfver en syndig verld. Olyckor, som måste fortfara så länge de måttliga fortsätta att försvara ett måttligt begagnande deraf. Låt den från lifvet bortryckta Drinkarens efterlemnade torftiga, eländiga Enka och barn uppräkna Bränvinets förträffligheter, och jag skall intet frukta för resultatet. Ett måttligt bruk af Bränvin gifver anstän-

dighet och anseende åt superiet och förhindrar verlden åskådare af dess rysliga och mördande beskaffenhet. Om de måttlige vilja förena sina uppmaningar och sitt uppförande i afseende på bruket af Bränvin, då skall samma verkan som alstrat och ledt Bränvinssupandet till dess nuvarande skadliga höjd, alldeles utrota det. Att då åstadkomma en sådan verkan, att med beslutsamhet sammanfoga och styra den till förmån för nykterheten, är ändamålet med Nykterhetsföreningar. En naturlig och välgrundad princip för dessa föreningars verksamhet är en total afsägelse af starka drycker, och ett med lära och lefnad stadgadt motarbetande af alla de villfarelser som befordra fylleriet; en sådan afsägelse bryter icke mot någon hvarken Gudomlig eller mensklig lag, äfven om vi medgåfvo att spirituösa drycker äro goda och nyttiga (hvilket icke är förhållandet); ty äfven med ett sådant antagande är total afsägelse icke endast loflig utan jemväl berömlig; ty Guds ord medelst en tillämpning af den allmänna Christliga kärleken just på denna omständighet förklarar: »Godt är dig att du äter intet kött, eller dricker intet vin, ej heller något der din broder stöter sig på eller förargas eller försvagas». Bränvinet är alldeles förvändt ifrån dess egenteliga bruk då det nyttjas som ett allmänt lifsmedel, och allt bruk deraf, utom i medicin, är ett missbruk. Den vara som gjort som ännu görer, och som efter all förmodan, skall än vidare göra oberäkneligen mer skada än den någonsin eller möjligtvis kan göra godt, borde bannlysas ifrån hvart hushåll. Det är ju klart, att en förening af alla som så tänka, måste verka mer för ändamålet än enskilta personer; men vi mötas ofta af detta inkast: att ingå i förbundet är att lägga ett förnedrande band på oss och förnärma den menskliga friheten. Förhållandet är likväl just motsatsen. Är icke det ett förskräckligt band, som håller så många upplyste och förståndiga menniskor fångne vid en Bränvinssup, hvilka, ehuruväl de äro öfvertygade derom, att denna dryck är snarare skadlig än nyttig och dagligen tillvägabringar oberäkneliga olyckor, likväl äro så fängslade af Bränvinssmaken, att de förmå ej slita sig lösa, utan taga sin tillflykt till inconseqventa ursäkter hellre än öfvergifva denna träldom. Nykterhetsföreningar försöka att befria sina medmenniskor ifrån ett slafveri, som har förblindat, försvagat och förderfvat flera än man hinner uppräkna. Vi bedje derföre alla att fatta mannamod och sönderslita ovanans förnedrande band, och såsom bevis på sin beslutsamhet, underteckna de reglor hvilka utgöra blott en förklaring, att de undertecknade *vilja vara frie ifrån Bränvinets nesliga träldom.*

4. *Predikan.*

(1833.)[1]

Några ord om Wesleyanska Methodisterna.

Ehuru afsigten med denna lilla Skrift egentligen är, att inför allmänheten framlägga Wesleyanska Methodisternas Lärosatser, sådana de i Engelska Kapellet i Stockholm blivit föredragna, torde det icke wara onyttigt, att såsom inledning låta några historiska underrättelser föregå, beträffande detta samfunds namn, ursprung, egenskap m. m.

Med Methodister förstod man i början en wiss LäkareSekt, som praktiserade efter en wiss method. Sedermera öfwergick detta namn i en helt annan bemärkelse till wissa polemiska författare i den Katholska Kyrkan i Frankrike, hwilka genom en ny dialektisk method förstodo att sluta striden med Protestanterna. Och under Oliver Cromwells tid började man i England äfwen så kalla Puritanerne eller det parti, som bemödade sig att rensa den Reformerta Kyrkan ifrån Katholicismens lemningar. Ifrån den tiden blef namnet Methodist ungefär såsom hos oss namnet Pietist en allmän benämning på alla, som utmärkte sig genom samwetsgrann gudaktighet i sin wandel och genom nit i sina bemödanden till andras bästa. Såsom sådana utmärkte sig isynnerhet några fromma unga Theologer af den Reformerta Biskopliga Kyrkan, hwilka i Oxford 6 till antalet hade förenat sig, att i Gudaktighets öfningar, studier och tidsfördelning följa en wiss regel eller method, i enlighet med Christendomens föreskrifter, och att isynnerhet egna sig åt christliga kärlekswerk. Ifrån dessa aktningsvärda män härleder sig det samfund, som företrädeswis är kändt under namn af Methodister; och kallas de Wesleyaner till skillnad från de Methodister, som slöto sig till Herr Whitfield och med honom bibehöllo Calvins lära om det owillkorliga Nådawalet. Följande är i korthet de Wesleyanska Methodisternas historia:

Predikanten John Wesley, (född d. 17 Junii 1703,) plägade under sin wistelse i Oxford hwarje wecka några aftnar sammanträda med ofwannämnde med honom likasinnade Theologer för att till gemensam uppbyggelse läsa det Nya Testamentet på grundspråket. Dessa sammankomster började 1729, och korrt derefter företog sig det fromma sällskapet att besöka fängelserna och hospitalerna i Oxford, för att upplysa och trösta de okunniga och nödställda. Sedan Wesley wunnit Philosophiae Magister-graden samt tillträdt en lön såsom föreståndare för Lincolnska Nationen wid Uniwersitetet (*Fellow of Lincoln College*), fortfor han, att såsom af den Engelska Kyrkan ordinerad prest predika Christi öfwerswinneliga rikedomar. Hans hjerta war djupt rördt och hans helga nit wäcktes af den bedröfliga liknöjdhet för all lefwande Christendom och den benägenhet för all slags ogudaktighet, som den tiden war så rådande; ty Evangelium blef så sällan predikadt, trott och efterlefwadt. Någon tid förkunnade han den rena Sanningen i den rådande eller Biskopligt Reformerta Kyrkans tempel, men den tidens werldsligt sinnade presterskap kunde icke tåla hans wäckande predikningar, och afundades det stora tillopp och bifall han wann hos allmänheten: ehuru han aldrig for ut emot någon af sina embetsbröder, wägrade de honom likwäl slutligen tillträde till sina predikstolar. Nu war för honom ingen annan råd, än att antingen upphöra att predika, eller gå ut på gator och gränder, wägar och gårdar och nödga alla att komma, Luc. 14: 21, 23. Genom Guds nåd walde han det sednare, och förkunnande nådens budskap ofta för 10, 15 till 20,000 menniskor på en gång, blef han ett kraftigt Herrans

---

[1] Publicerad i en broschyr med så lydande titel: »Några ord om Wesleyanska Methodisterna och deras lärosatser». Sthlm 1833. Jfr D1, p. 194. Predikan har som inledning här bifogade »Några ord om Wesleyanska Methodisterna».

redskap att göra Hans werk lefwande Hab. 3: 2; och werkningarna deraf spridde sig till alla trakter af England, och wisa sig nu i de aflägsnaste delar af werlden. Ja de fromme ibland den rådande Engelska Kyrkans presterskap erkänna med glädje, att hon för sitt närwarande lifaktiga och lyckliga tillstånd isynnerhet har att tacka Wesleys outtröttliga bemödanden. Huru stort hans inflytande warit på bildningen och fortgången af Bibel- Missions- och andra wälgörande Sällskaper derom kunna wåra läsare finna en interessant framställning i nedanberörda arbete.[1]

Gränsorna af denna wår korta uppsats medgifwa icke, att lemna en omständlig berättelse om denna Guds mannens kanske oförlikneliga arbeten och framgångar. I nära 62 år höll han hvar wecka i medeltal 9 predikningar; reste årligen 700 till 1000 Svenska mil; författade, öfwersatte, förkortade och utgaf en owanlig mängd religiösa böcker, och afled i god ålder af 88 ar d. 2 Martii 1791, ödmjukt bekännande sig blott hafwa warit en onyttig tjenare. Luc. 17: 10, men fröjdande sig i hoppet om en herrlig odödlighet genom Jesu Christi förtjenst och försoning.

Korrt efter sedan han begynnte predika Evangelium med kraft af höjden, blefwo många wäckte utur syndens sömn, och började fråga efter wägen till Zion och wända sig dit. Jer. 50: 5. Detta gaf anledning till en egen plägsed hos denna församling, och som blifwit mycket misstydd. Som Herr Wesley icke hade tid att samtala med hwar och en person särskilt som behöfde hans råd i salighetens sak, så kallade han alla sådana tillsammans på wiss tid att underwisa dem och bedja med dem. I den mon antalet ökades, blef det nödwändigt att bestämma wissa sådana sammankomster och att förordna passande personer till deras ledning. Afsigten dermed war aldrig att draga någon ifrån den rådande Engelska Kyrkan, utan att göra alla till wärdigare medlemmar af densamma. Olyckligtwis wille denna Kyrka icke antaga någon sådan förbättring genom Herr Wesleys och dess anhängares åtgärd, utan satte sig emot och förföljde dem i alla riktningar. Följden blef, att de Wesleyanska Methodisterna emot sin afsigt måste blifwa en särskildt församling med egna Prester, Kyrkor och Gudstjenster.

Bruket att hålla weckosammankomster till gemensam uppbyggelse fortfar ännu, och genom Guds wälsignelse hafwa de gjort tusende heliga och sälla i tiden, och gjort dem skickliga att möta döden utan fruktan, och att hellre åstunda skiljas hädan och wara när Christo, hwilket ock mycket bättre är, Phil. 1: 23; och i sanning kunde sådana goda frukter icke komma af ett ondt träd. — Enligt de sista underrättelserna är antalet af de Wesleyanska Methodisterna i hela werlden följande, neml. Prester 3,057; öfrige Medlemmar 801,680. Af dessa äro 211 Prester såsom Missionärer anställda isynnerhet i Hedniska länder och 42,743 andra medlemmar af Samfundet räknas i Missions-orterna.

Wi slute dessa anmärkningar med anförande af Herr Wesleys egen beskrifning af berörde Samfund: »Ett Sällskap af menniskor, som följa samma form, och söka gudaktighetens kraft, förenade för att tillsammans bedja, anamma förmaningens ord och waka öfwer hwarandra i kärlek, på det de måtte hjelpa hwarandra inbördes att befordra sin salighet» — och som de till ernående af detta stora syftemål bygga på Skriftens grundwal och följa Skriftens bud, så kunna de ödmjukt fortfara att hoppas wälsignelse af Honom, som allena wäxten gifwer. 1 Cor. 3: 7. Författaren af dessa anmärkningar begagnar tillfället att tacksamt erkänna den wälwilja, han nästan oföränderligt erfarit alltsedan sin ankomst hit; och, ehuru han någon gång oroats af swärmares och willfarandes missledda nit, har han dock orsak, att tacka Gud, att hafwa arbetat icke alldeles fåfängt, ej heller onyttigt förtärt sin kraft, Es. 49: 4; och han känner sig uppmuntrad, att ännu framgent nitälska för sina Swenska Christna Bröders

[1] Herr Prosten Häggmans Tal wid Evangeliska Sällskapets Allmänna Sammankomst i Stockholm den 17 Martii 1812.

ewiga wälfärd, i hopp att Gud, som hittills warit med honom, äfwen hädanefter skall wälsigna honom. Nåd ware med allom, som wår Herra Jesum Christum rättsinneliga kär hafwa: Amen. Eph. 6: 24.

Utdrag af en Predikan, framställande Wesleyanernas åsigt af Christendomens grundläror, hållen i Engelska Kapellet i Stockholm, d. 13 Februari 1833, af GEO: SCOTT.

Texten: 2 Tim. 1: 13,

»Håll dig efter de helsosamma ords eftersyn.»

---

1. *Tro wi att ett oändligt wäsende gifwes, som är alla warelsers upphof, och hwilket wi kalle Gud:* en ewig sjelfrådande, sjelfbestående Ande, som uppfyller gränslösheten med sin närwaro, eger all makt, är oändeligen wis, helig, rättfärdig och god. Han är ock alltings skapare och uppehållare, och kan omöjeligen fela eller misstaga sig; ty hans kunskap är fullkomlig: och emedan hans egenskaper äro öfwermåttan wälgörande, så kan Han omöjeligen göra något, som icke är wäsendtligt och ewigt rätt och godt. Denna stora Gudens tillwarelse skönjes af werldens underbara sammansättning, som öfwer allt röjer den största wishet och makt. Men fullständiga begrepp om Hans fullkomligheter och egenskaper hämtas allenast af Hans heliga ords urkunder. Enligt dessa är det endast en Gud; och denna enda Guden uppenbarar sig såsom Fader, Son, och Helig Ande, såsom Apostelen Johannis yttrar i 1 Ep. 5: 7, »Tre äro som wittna i himmelen, Fadren, ordet och den Helige Ande: och de tre äro ett». Det är icke af nöden ej eller rådligt, att söka uttyda denna djupa och heliga hemlighet. Men att de heliga Skrifterna omtala Fadren, Sonen eller ordet, och den Helige Anda, är en sanning, som bestrides allenast af de okunniga eller fördomsfulla; och ehuru obegripeligt sättet, hwarpå Treenigheten existerar kan wara, så är sjelfwa läran derom tydeligen uppenbarad, och utgör Christendomens egenteliga grundwal.

2. *De heliga Skrifterna äro den enda tillräckeliga och godkända regel för wår tro och wandel.* Wi påstå icke, att ingen ting är sannt utom Bibelen, men att ingen ting kan göras till en oumbärlig trosartikel, som icke är der uppenbaradt. Menniskors meningar och upplysningar kunna wara sanna och hafwa sitt wärde, deras stadgar och reglor wara ganska nyttiga och passande; men ingenting kan åläggas såsom nödwändigt att tro, eller göras till medel för wår salighet, om icke det blivit oss tydeligen uppenbaradt i den heliga Boken. När frågan är, om wår salighets wigtiga ämnen, så är det icke menniskans godtycke, utan Guds underwisning som skall utgöra rättesnöret för wår tro och wandel.

3. *Menniskan blef skapad af Gud, och begåfwad med odödlighet, fullkomlig rättfärdighet, helighet och sällhet;* och huru kunde det wara annorlunda, då Gud skapade henne »sig till ett beläte» 1 Mose 1: 27. Men menniskan egde också fri wilja, och ställdes under ett bud eller en lag, hwilken hon hade makt och frihet antingen att åtlyda eller öfwerträda. Hon gjorde ty wärr det sednare, och genom denna sin ohörsamhet, och otacksamhets gerning förlorade hon sin första fullkomlighet; hela hennes wäsende blef af synden förnedradt och besmittadt, och Adam den förste mannen fortplantade detta moraliska förderf till alla sina avkomlingar. Så blev det moraliska onda orsaken till allt naturligt ondt. Med öfwerträdelsen infördes i werlden icke allenast alla de lidanden som här trycka oss, utan ock döden som förstörer wår jordiska warelse, såsom Apostelen säger: »Genom ena mennisko är synden kommen i werlden, och för syndens skull döden» Rom. 5: 12. Tillwarelsen af det moraliska förderfwet kan hwar och en af egen erfarenhet snart förnimma; ty om man uprigtigt betraktar sitt eget hjerta, så måste man medgifwa, att det warit och ännu är uppfyldt med oordenteliga och onda begär och böjelser, besmittadt med högfärd, otukt, girighet och ondska. Ogudaktighetens öfwerhandtagande är också ett bewis, lika klart som rysligt att menniskorna till naturen äro förderfwade; mensklighetens historia är till största delen en historia om ogudaktighet. Under hwarje tidehwarf i hwarje land, bland wildar och civiliserade finna wi: att den naturliga menniskan är förnedrad genom synden, fiendtlig emot sina likar, och uprorisk emot Gud. En sådan beskrifning är wisserligen förskräckelig, men den är enlig med Guds ord; ty der heter det: »Ett argt illfundigt ting öfwer all ting är hjertat;» Jer. 17: 9. »Hwar och en mun skall tillstoppas, och all werlden skall för Gudi brottslig warda», Rom. 3: 19. »Wi worom af naturen wredsens barn, såsom ock de andre», Eph. 2: 3.

4. *Gud öfwergaf icke menniskorna att förgås i detta fallna, syndiga och eländiga tillstånd;* ty Hans wishet uptänkte och Hans allmakt werkställde en herrlig förlossnings och salighets ordning, en plan som hade sitt ursprung i Guds gränslösa wälgörenhet, och blef werkställd af wår Herre och Frälsare Jesus Christus. Denna salighets ordning eller åtminstone så mycket deraf, som är nödigt och möjeligt för oss att begripa under wår förberedelses tid, finnes framställd i det nya Testamentet; men att fullkomligen fatta de werkningar af Gudomlig wishet, kraft och barmhertighet, som uppenbaras i menniskornas frälsning, är omöjeligt för oss här i werlden; ty i denna plan finnes hemligheter, »hwilka Änglomen ock lyster se», 1 Pet. 1: 12.

5. *Herren Jesus Christus, werldens Återlösare och wår heliga tros grundläggare är sann Gud.* Wi wete allt för wäl, att denna

lära bestrides af förmätna fritänkare, som upkasta onyttiga frågor, då de borde lyda, och disputera då de borde bäfwa. Men för oss är läran om Christi Guddom en oemotsägelig sanning, en wäsendtlig del af wår tros bekännelse, en grundlära som meddelar åt Christendomen dess rätta betydelse och höga anseende, och hwarförutan det hela skulle wara mörker och förbistring. »Gud war ordet; detsamma war i begynnelsen när Gudi, genom det är all ting gjord; och thy förutan är intet gjordt, det gjordt är.» Joh. 1: 1—3. Men det heter ock att genom »Sonen äro all ting skapad, som i himmelen och på jorden äro, synlige och osynlige, ware sig thron, eller herrskap, eller Förstadöme, eller Öfwerhet: allt är skapadt genom honom, och till honom. Och han är för alla, och all ting bestå i honom.» Col. 1: 16, 17. Och han säger om sig sjelf: »Jag är A och O, begynnelsen och änden, som är, som war, och som komma skall, den Allsmäktige.» Upb. 1: 8. Jemföre wi nu härmed Johannis märkeliga wittnesbörd: (1 Ep. 1: 1—3.) »Det som war af begynnelsen, det wi hafwe hört, det wi hafwe sedt med wåra ögon, det wi hafwe beskådat, och wåra händer handterat hafwa af lifsens ord: hwilket war när Fadren, och är oss uppenbarat, det förkunnom wi eder: — hwad kan wäl då klarare bewisa, än dessa och likartade Bibelspråk, att wår Herre och Frälsare, Jesus Christus, Guds Son är det ewiga ordet och således sann Gud. Men för oss menniskor och för wår salighet, blef detta ewiga ordet »Kött och bodde ibland oss», Joh. 1: 14. Således är Frälsaren menniska så wäl som Gud eller enligt Skriftens ord, »Gud uppenbar i köttet», 1 Tim. 3: 16. Wårt inskränkta förnuft är och förblifwer kanske alltid oförmöget att fullkomligen utforska denna stora gudaktighetens hemlighet, äfwensom föreningen af twänne naturer, den Gudomliga och den menskliga i Christi person. Men denna förening är icke dess mindre sann och werkelig, om wi tro det uppenbarade ordet, fastän wi ej förmå bewisa, huru och på hwad sätt den sker. Oräkneliga händelser i den naturliga werlden och i Försynens skickelser, som ådraga sig wår uppmärksamhet, winna ju wår tro och öfwertygelse, fastän wi aldrig kunna förklara många med dem förknippade omständigheter.

6. *Guds Sons lidande och död, utgör en egentelig, och fullkomlig tillfyllestgörelse, och försoning för menniskornas synder.* Om Frälsarens död föreställes såsom ingen ting widare, än en wanlig händelse, eller på det högsta som en Martyrs död, hwilken uppoffrat sig för sanningens skull; så borttages derigenom efter wår öfwertygelse allt som är wäsendtligt, synnerligt och tröstefullt i Christi religion. Sannerligen om icke Christi lidande och död utgör en werkelig och för oss tillräckelig försoning, så är det omöjeligt att söka försoning annorstädes; ty hwarest och huru skulle wäl eljest förlåtelse winnas för de brottslige utan förnärmande af Guds rättfärdighet

och helighet, emedan ett försoningsoffer nödwändigt måste wara willkoret. Det är oss obegripeligt huru menniskor kunna utesluta Christi tillfyllestgörelse twärt emot Guds ords tydeliga wittnesbörd, som säga: »Han är sargad för wåra missgerningars skull, och slagen för wåra synders skull: näpsten ligger uppå Honom, på det att wi skulle frid hafwa, och genom Hans sår äre wi helade.» Esaia 53: 5—6. Wi »warda rättfärdiga utan förskyllan, af hans nåd, genom den förlossning som i Christo Jesu skedd är, hwilken Gud hafwer satt för en nådestol genom trone i hans blod:» Rom. 3: 24—25. »Ty Christus led ock ena reso för synderna skull, rättfärdig för orättfärdiga; på det han skulle offra oss Gudi», 1 Pet. 3: 18. »Den oss älskat hafwer, och twagit oss af wåra synder med sitt blod; Honom ware äre och wälde, ifrån ewighet till ewighet: Amen.» Uppenb. bok. 1: 5—6. Ingen, den mest förwrängda förklaring kan beröfwa dessa Bibliska uttryck deras egenteliga mening och syfte, att öfwertyga oss om den glädjerika sanningen, att Christi lidande och död utgör en werkelig försoning för synden.

7. Uti »de helsosama ord» 2 Tim. 1: 13, efter hwilkas eftersyn wårt samfund håller sig, är det en wäsendtlig sak, att *Christus icke allenast hafwer låtit sitt lif till ett försoningsoffer för synden, utan ock gjort det för alla menniskors synder utan undantag*, och således Guds afsigt med återlösningen är: att Christi blods saliggörande kraft skall komma hela werlden till godo, så att genom hans blods utgjutelse Ewig Salighet werkeligen skall kunna tillfalla alla menniskor, och alla, om de wilja, deruti kunna deltaga. Att Gud af ewighet och owillkorligt skulle hafwa uteslutit någon del af menniskoslägtet från åtnjutandet af Frälsarens barmhertighet och förtjenst, är en satts, som icke hörer till wår bekännelse. Twärtom anse wi den så kallade läran om det owillkorliga nådawalet såsom en ryslig förolämpning emot den milde och wise Guden, när hwilken är intet anseende till personen. Wi fröjda oss öfwer sådana uttryck som dessa: »Så älskade Gud werlden, att han utgaf sin enda son, på det, att hwar och en som tror på honom, skall icke förgås, utan få ewinnerligt lif», (Joh. 3: 16); att »Jesus af Guds nåd skulle smaka döden för alla», (Eb. 2: 9); att »Han är försoningen för wåra synder: icke allenast för wåra, utan ock för hela werldenes», 1 Joh. 2: 2. Och jemföre wi med sådana språk läran om ett ewigt och owillkorligt nådawal eller en ewig owillkorlig förkastelse, så finne wi, att den måste wara ett foster af oförnuft, willfarelse och wantro.

8. *Wi äro rättfärdiggjorde inför Gud och återställde i Hans ynnest icke för några wåra gerningars skull, utan genom tron på Herran Jesum Christum, och genom den allenast.* Som alla goda gerningar äro en följd af den oss af Gud förlänta Nåden, så är det klart att dessa gerningar aldrig kunna anses såsom wår för-

tjenst, att wi med dem skulle kunna förtjena Guds nåd; och i sanning sjelwa uttrycket, att förtjena Guds nåd eller förlåtelse innebär en motsägelse. Man kan möjligtwis efter menniskosätt att tala, förtjena en wiss lön; men förlåtelse måste förlänas af nåd. Samma förhållande äger ock rum i rättfärdiggörelsen. Gud Fader har sändt en Frälsare, Herran Jesum Christum, som »kan ock ewinnerliga saliga göra dem, som genom honom komma till Gud», Eb. 7: 25, och tro wi på denna Frälsaren, d. ä. förlita wi oss med full förtröstan på honom om nåd och salighet, så förlåter oss Gud för hans skull alla wåra synder, ehuru mångfalldiga och styggeliga de än kunna wara, och upptager oss till sina Nådebarn, och sätter oss i ett gladt åtnjutande af sin kärlek. Så »trodde Abraham Gudi, och det wardt honom räknadt till rättfärdighet», Rom. 4: 3, och »medan wi nu rättfärdige wordne äro af trone, hafwe wi frid med Gud genom wår Herra Jesum Christum», Rom. 5: 1.

9. *De, som äro upptagne i Guds ynnest och nåd ega den förmån, att de äro försäkrade derom af den Helige Andas wittnesbörd i sina hjertan.* Endast dåraktig lättsinnighet eller fräckhet kan förleda en menniska till en falsk förtröstan eller säkerhet, fastän hon inom sig känner att hon icke eger frid med Gud. Och wi fråge huru kan någon äga och känna denna frid om icke den Gud, hwars rättighet allenast det är att förlåta, förlänar den? En syndares benådande är en sak, som afgöres inför himmelens domstol, och kan allenast intygas med hugswalelsen och friden af den Alrahögste sjelf genom den Heliga Anda. Men lyckligt, outsägligt lyckligt är det folk, som wi kunna tilltala med dessa Apostelens ord: »I hafwen icke fått träldomens Anda åter till räddhåga: utan I hafwen fått utkorade barns Anda, i hwilken wi ropa: Abba, käre Fader. Den samma Anden wittnar med wår anda, att wi äre Guds barn», Rom. 8: 15, 16.

10. *Emedan Menniskan af naturen är förderfwad och oren, så måste hon genomgå en märkelig förändring till böjelse och begär, till hjerta och själ, innan hon kan wara skickelig, att ingå uti helighetens och lycksalighetens ewiga boningar.* Denna andeliga wigtiga förändring kallas förnyelse, omvändelse, pånyttfödelse, omskapelse, m. m. Och en själ, som är på detta sätt född af Gud, född af höjden, undfår Christi sinne, Andans sinne, som är lif och frid, Rom. 8: 6; och dermed följer en helig och nyttig wandel samt alla rättfärdighetens fridsamma frukter. Så högst wigtig, så owillkorligt nödwändig är denna förändring, att inga kunskaper, ingen utwärtes anständighet, inga utwärtes gudaktighetsöfningar förmå ersätta dess uteblifwande: »Utan en blifwer född på nytt kan han icke se Guds Rike», Joh. 3: 3. »Utan I omwänden eder, och warden såsom barn, skolen I icke komma i himmelriket», Matth. 18: 3. »I Christo Jesu gäller intet, hwarken omskärelse eller förhud, utan ett nytt kreatur», Gal. 6: 15.

11. *Denna nya födelse och allt annat, som till lif och gudaktighet hörer, werkställes af den Heliga Anda.* Läran om den Heliga Andas werkning på menniskosjälen förkastas af ganska många i wåra dagar, såsom orimlig och swärmerisk. Men säkert är det icke mera swärmeriskt, att tänka, att den Heliga Anda förnyar, helgar och hugswalar en menniskas själ, än att tänka, att samma Ande skapat denna själ och förenat den med kroppen. Wi hänwise för öfrigt till Bibeln, wårt enda rättesnöre: Den talar i detta wigtiga ämne icke något twetydigt språk: »I ären aftwagne, I ären helgade, I ären rättfärdigade genom Herrans Jesu namn och genom wår Guds anda.» 1 Cor. 6: 11. »Guds kärlek är utgjuten i wårt hjerta, genom den Heliga Anda, som oss gifwen är», Rom. 5: 5. Men ingenstädes i Bibeln säges, att dessa werkningar äro wåldsamma eller oemotståndliga, utan twertom förmanas wi att icke emotstå, eller »utsläcka» eller ens »bedröfwa» den Heliga Anda, och wi warnas alfwarligen att icke förgäfwes låta denna Andan bestraffa oss.

12. *Själen är odödlig.* Den föreställningen, att Själen i dödens stund förlorar allt medwetande för någon tid eller för ewigt, är blott ett förwillat förstånds inbillning eller ett ogudaktigt hjertas önskan och hopp. Då sjukdom och död hafwa bragt wår jordiska hydda till grafwens lugn, och då förwandlingens werkan blandat dess beståndsdelar med stoftet, eller förskingrat dem i luften eller wattnet, skall själen fortwara, och bibehålla medwetande och förmåga att tänka och urskilja, och antingen upphöjas till en outsäglig lycksalighet, eller nedsjunka till obegripligt elände. Lif och odödlighet äro nu ådagalagde, helwete och förstörelse äro ej längre fördolde, hwar och en Guds tjenare kan nu säga med Paulus: »Jag åstundar skiljas hädan och wara när Christo: hwilket ock mycket bättre wore», Phil. 1: 23, medan för de ogudaktige intet annat förestår, än »en förskräckelig domsens förbidelse och eldsens nit, som motståndarena förtära skall». Eb. 10: 27. Den helige Lazari frälsta själ, ehuru skiljd från kroppen, är ju i Abrahams sköt, medan den ogudaktige rike mannens deremot pinas i helwetes lågor. Luk 16.

13. Kanske är ingen bland Guds ords uppenbarelser wigtigare och mer hugswalande, än läran om *de dödas uppståndelse*: kroppen upplöses wisserligen genom döden, och dess delar måhända förskingras widt omkring; men ingen del är tillintetgjord, ingen del förlorad ur Guds Rike. Då man betraktar den totala upplösning, som kroppen undergår genom döden, och huru dess beståndsdelar förstöras, än blandade med jorden, än bortförda af wädret, än kringwräkta af hafwets böljor, så torde man wäl fråga: hwad för en makt förmår återsamla och återupplifwa dessa strödda delar. Men i kraft af Guds ord fråge wi tillbaka: hwad war det för en

makt, som i förstone samlade, skapade och upplifwade dessa delar, hwaraf menniskokroppen gjordes? I mågen benämna denna makt hur som hälst, säkert är, att en sådan makt är till. Derföre och intill dess någon kan bewisa, att det fordras större makt till att återställa, än att skapa, wåge wi äfwen påstå, att åtminstone möjligheten af de dödas uppståndelse är owedersäglig. Men med Guds uppenbarade ord i handen kunne wi säga, så wäl till de swaga och förfärade, som till motståndare oeh fritänkare: »hwi warder det hållit af eder otroligt, om Gud uppwäcker de döda», Ap. Gern. 26: 8; »förundrer eder icke öfwer detta: ty den stund skall komma, i hwilken alla de i grifterna äro skola höra hans röst. Och de som wäl hafwa gjort, skola framgå till lifsens uppståndelse; men de, som illa hafwa gjort, till domsens uppståndelse», Joh. 5: 28, 29. »Så skall nu den, som Christum uppwäckte ifrå de döda, göra edor dödeliga lekamen lefwande, för sin anda skull, som i eder bor.» Rom. 8: 11. »Basunen skall ljuda och de döda skola uppstå oförgängelige, och wi skola förwandlade warda; ty detta förgängliga måste ikläda sig oförgänglighet, och detta dödliga måste ikläda sig odödlighet.» 1 Cor. 15: 52, 53.

14. *»Gud hafwer satt en dag före, på hwilken Han skall döma jordens krets med rättfärdighet, genom den man i hwilkom Han det beslutit hafwer, gifwandes allom trona före, i det han honom uppwäckt hade ifrån döda.»* Ap. Gern. 17: 31. Bibelens beskrifningar om denna stora dag, om det som då skall förehafwas, och om sjelwa dagens allwarsamhet, äro af den beskaffenhet, att de uppfylla själen med både wördnad och fruktan. Det är nemligen den dagen, på hwilken Menniskones Son skall komma i skyn med stor makt och herrlighet, Marc. 13: 26, sittande på sin herrlighets stol, omgifwen af alla heliga änglar, Matth. 25: 31, — den dagen då all folk, både de som då lefwa, så ock de som afsomnade äro, allt ifrån tidens begynnelse, skola församlas framför Christi domstol, Matth. 25: 32, Rom. 14: 12, Upb. bok. 20: 12 m. fl., — den dagen, då alla twifwelsmål skola uplösas, alla hemligheter uppenbaras och alla fördolda gerningar updagas, — den dagen, då räkenskap skall göras af hwar och en menniska för hwarje gerning, ord och tanke, Pred. b. 12: 14, Matth. 12: 36, 1 Cor. 4: 5, — den dagen, på hwilken hwar och en mensklig warelse skall afhöra sin dom, en dom, hwilken aldrig kan återkallas och hwilken skall bekräftas och fastställas med ewighetens insegel. Matth. 25: 34—46. Bestämmandet af en sådan dag bewisar, att menniskan är answarig inför Gud för alla sina handlingar; men är detta klart och i grund af Bibelens ord obestridligt, så är ock den satsen orimlig: att menniskornas gerningar äro af Gud predestinerade eller förut bestämda. Genom en sådan predestination wore de ju oundwikeliga, och som det således vore obilligt att för dem fordra an-

swar, blef ju den yttersta domen ett onödigt upträde, och ej en helig och rättfärdig wedergällning. Beware oss Gud för en sådan willfarelse! Låtom oss aldrig bortglömma att, »wi måste alle uppenbarade warda för Christi domstol: på det hwar och en skall få efter som han handlat hafwer medan han lefde, ehwad det är godt eller ondt», 2 Cor. 5: 10.

15. *Ändteligen: Denna stora Herrans dag skall medföra för de rättfärdiga ewinnerlig lycksalighet, men för de ogudaktiga ewinnerlig fördömelse.* De uttryck och liknelser, hwarmed Bibelens författare framställa himmelens hemlighet äro högst hänryckande; men kanske äro inga beskrifningar dråpeligare, än de som föreställa den himmelska saligheten så hög och herrlig, att den öfwerstiger allt menskligt begrepp. »Nu se wi genom en spegel, uti ett mörkt tal», 1 Cor. 13: 12, den öfwer all beskrifning stora förmån äfwen att känna såsom wi kände äro, att njuta en ewig och öfwer all måtta wigtig herrlighet, (2 Cor. 4: 17) att wara alltid när Herren, (1 Thess. 4: 17); Sådana höga och för oss obegripeliga herrligheter kunna allenast förstås medelst werkelig erfarenhet. Men å andra sidan omtalar samma gudomliga ord de fördömdas pina på ett sätt, som är högst förskräckande och fasansfullt. Gud förhindre! att någon af oss, mina åhörare, skulle sluteligen falla uti den af eld och swafwel brinnande sjön, (Upp. b. 21: 8.) och känna den odödlige matkens gnagande och den outsläckelige eldens frätande, (Marci 9: 44) och de rysliga följderna af det ewiga förderfwet af Herrans ansikte och af Hans herrliga makt! 2. Thess. 1: 9. Bland allt som Bibelen kungörer oss, läre wi ingenstädes någon ting, som torde ingifwa oss den förmodan, att de dömda själarnes tillstånd skall undergå någon förändring; twertom lärer oss Guds ord oupphörligen och öfwerallt, att detta närwarande lif är en bepröfningstid, den enda, oss förunnas, och det ewiga lifwet en wedergällning derföre. Det stora swalg, som är emellan Lazarus i himmelen och den rika mannen i helfwetet, är ett swalg, som är befäst och kan icke passeras, (Luci 16:), och Frälsaren sjelf, då han förutsäger menniskors olika och oföränderliga öden, förkunnar ju att de ogudaktige »skola gå uti ewiga pino: men de rättfärdige i ewinnerligt lif», Matth. 25: 46.

Således har jag, mina älskade åhörare, framställt för eder »de helsosamma ords eftersyn,» som af de så kallade Wesleyanska Methodisterna antagas och predikas, och jag förmanar eder allwarligt och kärleksfullt, att undersöka, huruwida dessa läror öfverensstämma med Guds dyra ord eller icke. Strida de deremot så följen dem icke, men instämma de dermed, så hören och lyden Apostelens förmaning och »hållen eder derefter». Emedlertid skall Apostelens yttrande i allmänhet tagit, gifwa oss anledning att inskärpa hos eder följande warningar. (1) *Wakten eder för, att ut-*

byta »de helsosamma ords eftersyn» emot otrons och fritänkeriets läror och owissheter. Beklaganswärd är dens tillstånd, som utbyter en Christens förhoppningar, emot en otroendes grundsatser, eller rättare sagdt, grundlösa, förmätna inbillningar. Otrons system har wäl stundom blifwit upprätthållit af en Humes illistighet och förmenta Philosophi, stundom prydt af en Voltaires intagande qwickhet, stundom rekommenderadt af en Gibbons hänförande wältalighet och sluga inwändningar, och har således wunnit anhängare ej blott bland de obildade och fåkunnige utan ock ibland de lärda och bildade; men detta otrons system det må finnas hwar som helst, i hwad form som helst, och hyllas af hwem som helst, så är det likwäl ett djefwulskt och styggligt påfund, och wi råda eder, fly det såsom en pest; ty att blifwa besmittad dermed är en säker död. Till ungdomen isynnerhet ställa wi en sådan uppmaning: Om I mina unga wänner utbyten den religion, som är bekräftad af Gudomliga tecken och för hwilkens skull martyrer hafwa underkastat sig allahanda lidanden, — den religion som utgör landets ära, och af hwilken edra förfäder lärde att lefwa och att dö: om I utbyten denna religion emot fritänkarens öfwerdåd oeh gäckeri, ogudaktighet och hädelse: om I wiljen sitta der de bespottare sitta och med ogudaktigt skämt göra gäck och åtlöje, af sådana heliga föremål: om I wiljen förklara eder fiendskap emot Christi heliga person och sak: då förutsäge wi eder i denna församlings närwaro, ja i den Aldra Högstes närwaro, att eder derföre skall drabba wanära, brott, elände genom detta lifwet, öfwer eder dödssäng skall swäfwa ett swart moln af Herrens förskräckliga wrede, förtwiflan och jemmer och fasa skola såsom fiender ställa sig i eder wäg wid dödens möte och helfwetet der nere skall bäfwa för eder emot eder tillkommelse. Esaia 14: 9. (2) *Tagen eder till wara för willfarelse i eder bekännelse.* Den tro I bekännen är ingen likgiltig sak; ty, såsom sanningen werkar till wår förbättring och sällhet, så werkar willfarelsen till wår försämring och förderf. Att antaga troslärorna på blott menskligt anseende, utan allwarlig och noggrann undersökning, utan trägen bön om gudomlig uplysning medelst det uppenbarade ordet, wisar en oförswarlig liknöjdhet och kallsinnighet för mensklighetens wigtigaste och dyrbaraste angelägenhet. »De helsosamma ord,» hwilka I, som hören till den Lutherska Kyrkan, erkännen, synas öfwerensstämma med Guds klara ord; och jag hoppas I antagen dem af en wäl och djup grundad öfwertygelse, en öfwertygelse härflytande ifrån allwarlig, upprigtig och granlagen pröfning. Om I då hafwen sett, att dessa hälsosamma ord, detta lärosystem af Gud blifwit wälsignadt med en allmännare spridning, att det framträngt till landets mörkaste wrår och ditfört uplysning, trefnad och förbättring, och omwändt tusentals menniskor till gudaktighet, lärande swärjaren att frukta sina swordomar, drinkaren att wara nykter, den lösaktige

att wara kysk: om I hafwen sett den förnöjelse och frid som utmärka de fromma och ledsaga dem under wandringen midt igenom lifwets bekymmersamma och inwecklade förhållanden, samt bestråla deras ansikten med förtröstan och fröjd wid dödens annalkande: om detta gjort intryck på edra egna hjertan genom »den Heliga Anda och i full wisshet» till ljus uti edert förstånd, och öfwertygelse i edra samweten, så att I deraf låtit ledsaga eder till »Guds Lamb som borttager werldens synder;» då är det till eder, ja, till eder isynnerhet, som textens förmaning med kraft talar: »hållen eder efter de helsosamma ords eftersyn», hållen eder efter dem, åtminstone till dess I sen att något motsatt system medförer kraftigare bewis och werkar mera godt. (3) *Tager eder till wara, »att I icke färhållen sanningen i orättfärdighet:»* Rom. 1: 18. Sjelfwa sanningen blir utan wärde för eder, om den icke får werka en uppriktig, helig och nyttig wandel. Guds Sons Evangelium är ett rättesnöre för wår wandel, så wäl som ett nådens budskap. Hafwen I af allt hjerta anammat detta Evangelium? wisen då dess öfwerlägsenhet öfwer werldslig klokhet, och dess höga företräde framför alla menskeliga systemer; bewisen dess himmelska ursprung och ojemförliga förträfflighet, genom en Christelig, en rättfärdig och oklanderlig wandel, genom flit och andakt i alla Andeliga förrättningar, genom redlighet i alla edra handlingar, genom saktmod och ödmjukhet och kärlek i hela eder umgängelse — med ett ord: »Farer efter frid med allom; och efter helgelse, utom hwilken ingen får se Herran.» Eb. 12: 14.

»Men fridsens Gud, som igenfört hafwa ifrå de döda, den stora Fåraherden, genom dess ewiga Testamentsens blod, wår Herra Jesum, Han göre eder skickeliga uti allt godt werk, till att göra sin wilja, och skaffa uti eder hwad honom täckeligt är, genom Jesum Christum; hwilkom ware ära af ewighet i ewighet: Amen! Eb. 13: 20, 21.

5. *Nykterhetstal.*

(1834.)[1]

Som Direktionen för Stockholms Nykterhets-Förening anmodat mig, att wid denna sammankomst lemna en berättelse om hwad

[1] Talet trycktes och har följande rubrik: »Tal, hållet wid Stockholms Nykterhets-Förenings årssammankomst å Stora Börssalen, den 5 Februari 1834, af G. SCOTT, Pastor wid Engelska Församlingen». Skrifter utgifne af Stockholms Nykterhets-förening. N:o 2. Sthm 1834. I dagboksanteckningarna meddelar Scott om detta möte följande: »In the evening I attended the Annual Meeting of the Stockholm Temperance Society. Many were present, several Bishops.

ag, under mitt wistande i England, utrönt i anseende till Nykterheten derstädes; anhåller jag ödmjukast, att sammankomsten täcktes ursäkta de felaktigheter i framställningssättet, som härleda sig deraf, att jag, såsom utlänning, äger en mindre fullkomlig bekantskap med detta lands språk, än som med skäl torde förwäntas af den, som uppträder på ett offentligt rum. Jag skall, å min sida, söka att göra mina anmärkningar begripliga för alla.

Det är redan bekant, att England war det andra bland de länder, som insett nyttan af Nykterhetssällskaper, och bemödat sig att stifta sådana; och i Juni månad sistlidet år hade jag det werkliga och icke ringa nöjet, att göra mig personligen bekant med den förtjente man, som torde anses såsom stiftare av dessa Föreningar i mitt fosterland, — Herr COLLINS, en förmögen, gudfruktig och höglärd Bokhandlare i Glasgow.

Denne Nykterhetswän har, med stora uppoffringar af tid och penningar, arbetat med outtröttligt nit och ihärdighet, och sett sina ansträngningar wälsignade af den mest oerhörda framgång. Jag hade tillfälle att erhålla kännedom af den, för Herr Collins hedrande, sanning, att hans åtgärder till Nykterhetens befrämjande kostat honom ej mindre än Ettusen Pund Sterling, och att han ännu fortfar att werkställa sitt från början fattade beslut, att jemwäl uppoffra 6 timmar af hwarje arbetsdag åt denna saks befordrande. Icke nöjd dermed, att Nykterhets-Föreningar stiftades nästan öfwer allt i Skottland, insåg Herr Collins, att saken skulle winna mycket, om ett Centralsällskap blefwe inrättadt i London; han war nemligen öfwertygad derom, att blotta inrättandet af några föreningar bland de lägre klasserne, icke skulle wara ändamålsenligt, och derföre uppfattade han planen till det s. k. Brittiska och Utländska Nykterhets-Sällskapet, i det hopp att flere filantropiskt sinnade män bland de rike och uppsatte skulle finnas benägne att befrämja den goda saken. Han företog en resa till London; besökte Parlaments-ledamöter, Prester, Domare m. fl., men förgäfwes. Många förklarade sig wara wänner af nykterhet och sedlighet, men ingen wille anteckna sig såsom ledamot af ett Nykterhetsförbund. Derefter företog Herr Collins en resa till flera stora städer i England, inrättade allestädes likartade föreningar, och besökte sedermera, för andra gången, hufwudstaden; men efter några dagars fåfäng möda, måste han återigen med innerlig bedröfwelse lemna denna stora stad. När han, en kort tid derefter war i Bristol, föll det honom i sinnet, ja i hjertat, att ännu en gång göra ett försök

Excellence De la Gardie, speaker in the House of Lords, and the speaker of the House of Common etc. I had great freedom in delivering my address, and Bishops Wingård, Faxe, Hedrén & Franzén as also the speaker of the house of Lords came forward and thanked me heartily.» D1, p. 223.

i London; och då först lyckades det honom att förmå 30 förnäm och ansedde filantroper, att anteckna sig såsom Ledamöter af Nykterhetssällskapet, och kort derefter kommo de tillsammans och började sin werksamhet under namn af det Brittiska och Utländska Nykterhets-sällskapet.

Det torde tillåtas mig att uppläsa namnen på dem, som först blefwo utsedde till Direktion för detta Sällskap, samt grunderne för Sällskapets werksamhet.

Ordförande: Biskopen af London; Ledamöter: Biskopen af Lichtfield och Coventry, Biskopen af Chichester, Biskopen af Chester, Biskopen af Sodor och Mann, Biskopen af Calcutta, Gen. Löjtn. Viscount Lorton, Lord Calthorpe, Lord Bexley, Lord Henley, Domprosten af Chichester, Lord-Majoren i London, Sir Thomas Baring, Baron et M. P., Sir Math. J. Tierney, Baron et M. P. Amiral Rich. Goodwin Keats, G. C. B., Amiral Joh. Brenton, G. C. B., Sir J:s M'Griger, M. D. Gen. Dir., Gen. Maj. Sir G. H. Fisher, K. C. H., Gen. Löjtn. Sir Herb. Taylor, G. C. H., Sir John Webb, K. C. H., Gen. Dir., Sir John Richardson, Ph. C. Crampton, Esq. M. P. Gen. Adv., John J. Briscoe., Esq. M. P. Henr. Drummond, Esq.

Det Brittiska och Utländska Nykterhets-Sällskapets Beslut och Reglor:

1. Att den olyckliga böjelsen för bruket af distillerade starka drycker, är en af de egentliga orsakerne till fattigdom, sjuklighet och brott i detta rike.

II. Att de bemödanden, hwilka hittills blifwit gjorda till att förhindra omåttlighet, hafwa befunnits wara otillräckliga.

III. Att sedan medlet mot en omåttlighet, som en gång slagit rötter, befunnits, om icke kraftlöst, åtminstone högst owerksamt; kan Sällskapets syftemål endast ernås genom sådana medel, som äro beräknade på att hindra utbildningen af dryckenskap.

IV. Att detta sällskap således skall bestå af sådane personer, som underteckna följande

Förklaring:

Wi öfwerenskomma att afhålla oss från distillerade starka drycker, annorlunda än såsom läkemedel, och att förhindra uppkomsten och utwecklingen af omåttlighet.

V. Att Medlemmarne af detta Sällskap skola befordra utspridandet af Skrifter, hwilka blifwit godkända af Committéen, och som skola inskränkas till spridande af sådan upplysning, som leder till måttlighet i bruket af jästa drycker, och till fullkomligt afhållande från distillerade starka drycker, annorlunda än såsom läkemedel.

VI. Att någon afgift icke är nödwändig för att wara medlem af Föreningen; ehuru man på det högsta rekommenderar hos hwar och en, att befordra Föreningens ändamål medelst friwilliga bidrag.

Wid min ankomst till London i Maj månad förlidet år, besökte jag detta Sällskaps Sekreterare, med hwilken jag hade förut warit i korrespondens, och blef genast underrättad, att Sällskapets årssammankomst skulle äga rum inom några dagar, samt bjuden att intaga plats med Direktionen, wid sammankomsten. Årshögtiden firades uti den s. k. Exeter Hall, en ofantligt stor sal, uppbyggd medelst allmän subskription, endast för de åtskillige i London befintlige wälgörande Sällskapers offentliga sammanträden. På detta ställe finnes beqwämt utrymme för mer än 3,000 personer, ehuruwäl ingen läktare ännu är uppbyggd; och wid nämnde tillfälle blef hwar enda plats upptagen, för det mesta af bildadt folk. Årsberättelsen upplästes af Sekreteraren, och bland de många talare, som deltogo i sammankomsten, hwilken warade ej mindre än 6 timmar, eller från kl. 12 middagstiden till kl. 6 e. m., utmärkte sig i synnerhet följande, ur hwilkas yttranden jag tager mig friheten meddela några korta utdrag.

Biskopen i London, Sällskapets Ordförande, förklarade, att han i början twiflade huruwida Nykterhets-sällskaperna woro ändamålsenliga eller huru en Inrättning, så enkel, kunde uträtta något stort emot fylleriets förskräckliga härjningar; men erfarenheten hade numera öfwertygat honom, att han gjorde rätt, då han inskref sitt namn bland nykterhetens förklarade wänner; och han fann sig hågad att med förnyad kraft fortsätta sina bemödanden att befordra en sak, som hwilade på en så god och förnuftig grund, och hwars werkningar woro så förwånande och wälsignelserika.

Lord Wenley anmärkte, att för dem som omgåfwo honom wore det ej någon uppoffring att afsäga sig allt bruk af spirituösa drycker; men när wi sågo huru de lägre klasserne i synnerhet förderfwades deraf, ansåg han för en skyldighet, den ingen filantrop, ingen patriot, kan med rent samwete undgå, att medelst förklarande af sitt beslut att aldrig förtära dessa waror, anwända sitt inflytande på andra, samt uppoffra både penningar och tid till utspridande af nödig upplysning i detta ämne.

Kyrkoherden i Newyork, D:r Cox, sade, att i Amerika antog man såsom grundprincip i alla deras wälgörande åtgärder, denna sats, neml. att det som bör göras, kan göras; och de hade handlat i öfwerensstämmelse med denna grundsats i allt hwad nykterheten beträffar. Ty, fastän det i början syntes nästan omöjligt att kullkasta långwariga, djupt inrotade och allmänna wanor, war Nykterhetswännen icke desto mindre öfwertygad, att det bör göras, trots allt motstånd och alla swårigheter; och Herr Cox berättade

nu, att i de Förenta Staterne finnas ej mindre än 5,000 Nykterhetsföreningar och öfwer 1 million ledamöter; 1,500 Distillatorer hade upphört med tillwerkning af spirituosa och 4,000 Handlande med försäljning af brännwin; öfwer 600 fartyg gjorde långwäga resor utan spirituosa ombord, och Assurans-Kompanierne försäkra dessa fartyg för några procents mindre afgift än wanligt, medan köpmännen betala högre frakt för waror förda på dessa fartyg. Flere 100,000 exemplar af en så kallad Nykterhets-almanack utgifwas hwarje år, och landsboer i synnerhet wägra att emottaga någon annan Almanack, emedan de anse de nyktre äga ljusare hufwuden, och att deras kalkyler måste wara de mest pålitlige. Men han berättade hwad än wigtigare war, att Guds Ords förkunnande äger en förwånande och wälsignad werkan, der Nykterhets-sällskaperna wisade största framgången, och öfwerallt såg man, att antalet af de werkligen gudfruktige förökades i mon af nykterhetens tillwext; ej heller wore detta swårt att förklara, ty der hwarest en kyrkobesökande tillförene tog sin förberedelse ur brännwinsflaskan och derigenom döfwade alla sina bättre känslor, der läste han nu heldre sin bibel; och följaktligen war han i stånd att afhöra med alfwar, och begrunda med förstånd, det som förkunnades i kyrkan. — Uti America, sade han, hafwa wi uppräknade ej mindre än 21 inkast mot Nykterhetsföreningar; men wi wilja icke nedlåta oss att beswara ett enda; ty wi hänwise till de ögonskenliga sanningar hwaraf wi äro kringwärfda, och dessa förswara saken på det kraftigaste.

Sedan tog Herr Jos. JOHN GURNEY, Esq., en förmögen och högt ansedd Qwäkare, till ordet, och jemförde de förwånande resultaterne af Nykterhets-föreningars åtgärder, med de enkla och okonstlade medlen de begagna; och af det hela drog han den slutsats, att dessa Föreningar njuta den Allsmäktiges bistånd och kraftiga wälsignelse, och att Christne således böra prisa Herran för hwad som blifwit gjordt, och med förnyadt alfwar begifwa sig till till striden, i den förhoppning, att de också hädanefter skola erfara, att Gud är med dem; och om »Gud är med dem, hwem kan wara emot dem». — Herr Gurney sade widare, att det war en orimlig ursägt mången framställde, neml. »wår werkningskrets är så inskränkt, att wi intet kunna uträtta»; ty, sade han, om saken är god, böra wi åtminstone försöka att befrämja den, och wår bewekelsegrund bör wara sakens wigt och wärde, och hwar och en har någon eller några, på hwilka hans efterdöme och förmaningar äga werkan; derföre bör ingen på nämnda sätt söka ursäkta sig, ty, säger Guds Ord, »den der kan göra godt, och gör icke, honom är det synd».

Näst efter denne talade Biskopen af Winchester. Han erkände, att i början räknade han sig ibland de s. k. Försigtige.

Han tänkte werkligen, att fastän dessa föreningar woro ganska nyttiga och framgångsfulla i Amerika, de likwäl icke passade för England. Han beslöt att hålla sig tillbaka, till dess han såg huru principen werkade i England, och derefter, om han finge tillfredsställande bewis om dess nytta, gifwa sitt namn och inflytelse dertill. Men en händelse föranledde andra tankar; då han war i Southampton, blef han warse den bedröfliga sanning, att uti en bod derstädes plägade man sälja åt små barn en liten qvantitet Genever, och för att göra det mer begärligt, hade sockerbagaren gjort små glas af socker; glaset och Genevern såldes för ungefär 2 skilling banko. Då Biskopen betraktade hwilka werkningar denna rysliga handel torde göra på det uppwexande slägtet, insåg han nyttan af Nykterhetsföreningar äfwen i England. Och nu, sade Biskopen, har jag just i dag inskrifwit mitt namn såsom ledamot, och med blygsel och smärta bekänner jag inför denna stora församling, att jag begått ett werkligt fel och gjort orätt att icke för ett år sedan hafwa uppträdt såsom en förklarad Nykterhetswän; ty så länge saken är föga ansedd, behöfwer den medhjelpare och medwerkan, men då den wunnit styrka, stort anseende och mäktig inflytelse, har den ej längre detta behof, och jag råder alla, som höra mig i dag, att akta sig för det fel, som har förorsakat samvetsförebråelser hos mig. Sedan Biskopen slutat sitt förträffliga tal, tog först Kyrkoherden i London, Herr S. Clayton, och sedermera Kyrkoherden i London, Herr Sandersen Robins, ordet, och woro deras förmaningar högst wäckande och uppmuntrande; men för att ej blifwa alltför widlyftig, skall jag förbigå dem, och blott tillägga några yttranden af twenne talare.

Den ene war Herr Chellitoc, en förmögen Qwäkare, 80 år gammal, som sade, att under de första 30 åren af sin lefnad war han stadd i werkligt elände, nerfswag, sjuklig, och på allt sätt usel och skröplig. De läkare som besökte honom, rådde honom att bruka stark och mäktig föda, dricka Portwin och Cognac, o. d.; men han blef allt sämre och sämre. Ändtligen kom han att tala med en Läkare i Hampshire, hwilken sökte förmå honom till total afsägelse af alla starka drycker och öfwerflöd i mat. Bedjande om Herrans Nåd att styrka honom, beslöt han genast att werkställa detta råd, och i 50 år hade han icke smakat något slags distillerad eller jäst dryck, ej heller förtärt någon köttmat, och nu i hans åttationde år war han wid bättre helsa, klarare förstånd och starkare krafter, än då han war endast 30 år. Denne hederwärde mannen sade widare: »det är ett alldeles falskt begrepp, att spirituösa drycker äro nödwändiga för att uthärda kyla. På mitt sjuttionde år reste jag från Köpenhamn till Christiania, i December månad; passerade sundet i en öppen båt, och reste genom landet i en öppen släda. Min resbetjent tog sig en sup, då jag drack en

kopp kaffe, och den åldrige mannen uthärdade kylan mycket bättre än den som icke war hälften så gammal. Jag war ock en winter i Petersburg, och gjorde många resor inuti landet; men aldrig fann jag att spirituosa woro nödwändiga, utan twertom mådde jag mycket bättre än de som förtärde sådana.»

Kyrkoherden i Manchester, Herr STOWELL, berättade, bland mycket annat, en händelse, som torde anses synnerligen lärorik och warnande för föräldrar. Han sade: »Jag blef för en kort tid sedan anmodad besöka en sjuk yngling, och blef på det högsta upprörd att se en wacker ung man, som knappast hunnit sitt tjugonde år, angripen af *delirium tremens* till en förfärlig grad. det är omöjligt att med ord beskrifwa för eder hans rysliga tillstånd, — och detta tillstånd war en följd af dryckenskap; hans dagar woro förkortade af fylleriet. Efter hans död anställde jag en undersökning för att utforska upphofwet och fortgången af hans fasansfulla owana, och jag utrönte, att hans fader, en rik, gudfruktig och ansedd man, hade den wanan att, efter slutade göromål för dagen, undfägna sig med ett glas Cognac och watten; och det förmärktes, att nämnde yngling, då endast 3 á 4 år gammal, steg ur sin säng, sedan föräldrarne gått till hwila, smög sig in i rummet, der fadrens glas stod qwar, och uttömde de qwarlemnade dropparne. Snart wäcktes begäret hos honom, han uppsökte wägen till skänken, blandade åt sig sjelf, och började sålunda sin rysliga bana. Fadren hade försökt alla för honom kända medel att rädda sitt barn, men intet lyckades, och ynglingens slut blef sådant jag nyss nämde. Ack, huru lycklig skulle icke denne fader hafwa skattat sig, om han aldrig hade haft spirituosa inom sin boning! Måtte hwarje fader, här närwarande, taga denna händelse sig till warning; ty fastän en fader äger förstånd och kraft att inskränka sitt supande inom måttlighetens gräns, sakna likwäl barnen dessa nödwändiga egenskaper, och just derföre, att fadern super utan skada och oförfäradt, uppmuntras barnen att göra bekantskap med en fiende, som törhända förföljer dem till dess de dö en förskräcklig död.»

Det är icke lämpligt, att jag längre begär Sammankomstens uppmärksamhet, och derföre afbryter jag min ofullkomliga berättelse, tilläggande några få slutsatser af det hela, och

Först, är det ådagalagdt, att endast en ren och wälgrundad princip, det är en total afsägelse af spirituösa drycker, äger framgång, så wäl i Amerika som i England; och erfarenheten har wisat oss, att inga halfmesurer äro ändamålsenliga. Det enkla medel, hwarigenom Nationen skall återföras till nykterhet och wälmåga, är nemligen, att hwar och en, som är öfwertygad derom, att brännwin är Swenska Nationens olycka, bannlyser denne sitt lands fiende från sin mun, sitt bord och sitt hus, samt söker, genom förklaran-

det af sitt beslut, att bringa andra till samma öfwertygelse. Måtte hwar och en noga begrunda den sanning, att måttlighet i brännwinets förtärande är just det brott, som straffas med fylleriet; det ena gifwer anledning till det andra, och det är rysligt att tänka, huru de hyfsade, de ansedde, dageligen och stundeligen begå det brott, som straffas på de fattige och eländige. Ack, måtte de med behörigt alfwar taga detta i öfwerwägande! Någre säga: »brännwin har aldrig gjort mig skada, hwarföre skulle jag då bortlägga det?» Om detta icke har skadat eder kropp, hwilket torde kunna sättas i fråga, har det då icke skadat eder derigenom, att det werkat stor och bedröflig skada bland edra anhöriga och bekanta, bland medborgare i edert kära fädernesland? Har icke brännwin skadat eder derigenom, att, till följd af dess werkan, edra gäldenärer hafwa blifwit urståndsatta att betala sina skulder? Obegripligt är, huru upplyste män kunna förmå sig att skydda, ja, att förswara en fiende, som wållat dem sjelwe så mycken skada.

För det andra finna wi, att det är i synnerhet de upplyste och bildade, som werka kraftigast i denna saks befrämjande. Det är sannt, att »dem fattigom är Evangelium predikadt», och att »icke många köttslige wise, icke många mäktige, icke många ädlingar», söka del uti »de ting, som deras ewiga frid tillhöra»; men som upplysning och efterdöme utgöra de enda medel, hwilka kunna begagnas till nykterhets befrämjande, kunna wi icke förwänta någon widsträckt och kraftig werkan, så länge som den bättre klassen wisar liknöjdhet i denna sak. Personer af denna klass må tala så mycket dem lyster, om brännwinets skadliga härjningar, men aldrig komma de att uträtta något bland andra, förr än de föregå de mindre lottade med ett godt exempel. Den lägre klassen ser uppåt efter exempel och upplysning, och man wet huru färdige personer af denna klass äro att efterapa de rikes owanor. O, att Sweriges upplyste, bildade och förnäme män wille taga denna sak i öfwerwägande, och, för att rädda sina mindre upplyste landsmän, genom ord och gerning ådagalägga, att brännwin är ett öfwerflöd, som gerna kan umbäras, ja, en fiende, som bör bannlysas.

För det tredje har jag märkt med huru stor glädje man i England och Amerika iakttager bibliska grundsatser, och förenar en sann christelig anda med alla nykterhets-handlingar, och wid ett annat tillfälle torde jag kunna wisa huru Nykterhets-föreningar i sina principer och werkningsplaner öfwerensstämma med Evangelium; men tillåten mig nu säga, att medan Patrioten uppwäckes till nit och ansträngning i denna sak, af kärlek till sitt fädernesland; medan Filantropen känner sig rörd wid betraktandet af sina medmenniskors bedröfliga omständigheter, och försöker alla medel till deras räddning; — äga Christne högre bewekelse-grun-

der, och ett wigtigt answar åligger dem; ty de måste utan twekan afsäga sig allt som förorsakar andras skada, så wida det icke är nödwändigt för deras lifs uppehälle att bibehålla det; t. ex. mången skadar sig medelst missbruk af oumbärliga saker, men det åligger icke en Christen att bortlägga dessa; annorlunda förhåller det sig likwäl med starka drycker; dessa äro ej nödwändiga, och emedan de till en så hög grad skada sina medmenniskor, åligger det hwar och en Christen att afsäga sig bruket deraf. — Slutligen, i Amerika och England, anse Nykterhetswänner nödigt, att med outtröttlig flit hålla saken i liflig rörelse, medelst utspridande af en ofantlig mängd tjenliga skrifter, idkeliga sammankomster och resande agenter, hwartill stora summor årligen anwändas. Wid ofwannämnde sammankomst uppgick kollekten till nära 700 R:dr B:co, och en Subskriptionslista inrättades till att samla en summa af 1,000 P. St. eller nära 13,000 R:dr B:co, på hwilken lista antecknade sig 20 personer för 20 P. St. hwardera.[1]

Här i Swerige kan man icke wänta sådana insamlingar, men tryckning och dylika kostnader äro också mindre här än i England; och wisserligen är det wigtigt, att Nykterhets-föreningen i Stockholm kunde, medelst en wäl försedd kassa, sättas i tillfälle att sprida upplysning i detta ämne. Brännwin har dragit öfwer Sweriges rike ett det swartaste och mest farliga moln, som någonsin hotat dess frid, lycka och bestånd; men genom utspridande af sanningens ljus, hoppas wi att detta moln skall förskingras, och lyckans och sällhetens klara dag lysa öfwer Swerige. — Måtte alla rättänkande bewekas att dertill medwerka! Måtte den Allrahögste med den rikaste framgång wälsigna Stockholms Nykterhets-förenings oegennyttiga bemödanden! Amen.

6. *Nykterhetspredikan.*

(1834.)[2]

»Den der kan göra godt, och gör icke, honom är det synd.»

(Jacobi Ep. 4: 17.)

Att »ingen af oss lefwer sig sjelfwom,» är en sanning, ej allenast förklarad i Herrans Ord, utan bekräftad af daglig erfarenhet: Menniskan är af Försynen ställd i ett Samhälls-förhållande,

[1] Det Brittiska och Utländska Nykterhets-Sällskapet har anslagit en summa, stor 5 P. St., åt hwar och en National-förening, som stiftas på Continenten.

[2] Denna predikan publicerades: »Predikan, hållen uti Engelska Kapellet i Stockholm, den 22 Februari 1834, af G. Scott, Pastor wid Engelska Församlingen.» Skrifter, utgifne af Stockholms Nykterhets-Förening. N:o 1. Sthlm.

på det hon skulle söka andras bästa, så wäl som sitt eget; och om någon af oss äger ett tillfälle att gagna en medmenniska, men icke destomindre underlåter att så göra, är detta ej en likgiltig sak, utan innefattar ett werkligt brott; ty »den der kan göra godt, och gör icke, honom är det synd».

Om wi nu tillämpa denna anmärkning på wårt föresatta ämne, eller till förmån för Nykterhets-föreningarna, så finne wi, att ingen nekar, det spirituösa dryckers missbruk är ett ondt. Hwarje älskare af sitt fosterland grämer sig öfwer de rysliga werkningar, som äro tillwägabragte medelst ett öfwerflödigt förtärande af bränwin i detta land. Jag åsyftar icke i afton att beskrifwa några bland dessa werkningar. Mitt syfte är att framställa flera enkla, på sanning grundade, anmärkningar. Eljest kunde jag från edra fattighus, edra hospitaler, edra brottmåls-berättelser, edra fängelser, edra dårhus, afmåla en tafla, hwars åskådande skulle komma eder att bäfwa af förskräckelse. Hwarje sann Kristen bedröfwas, så ofta han betraktar huru begäret efter spirituösa drycker hos så många utträngt begäret efter Guds Ord och Salighetens rika gåfwor, och tillwägabragt ett så fasansfullt sedeförderf bland folket. Af allt detta slute wi, att anwändandet af medel till hämmande af detta onda, är ett godt werk, och deraf följer, att om någon »kan göra godt, och gör det icke, honom är det synd».

Om jag hade den äran att tala inför några bland Sweriges högtärade Herrar Riksdagsmän, skulle jag i all ödmjukhet hemställa, om icke det hörer dem till att wäcka och genomdrifwa sådana propositioner, som skulle, genom Försynens nådiga wälsignelse, öppna wägen till ett förbättradt förhållande inom detta Rike. Låt dessa af ädelmod bortglömma all egennytta och alla biafsigter; låt dem upphöja sina sinnen öfwer all menniskofruktan; låt dem beväpna sig till en afgörande strid mot Sweriges största fiende; låt dem nu göra godt åt deras skadade, lidande land; då skola de förwärfwa sig ett odödligt namn, och efterkommande generationer skola stå upp och wälsigna dem; och till en warning mot all liknöjdhet i denna sak, låt dem påminna sig, att »den der kan göra godt, och gör icke, honom är det synd».

Flere upplyste och sjelfförsakande medborgare hafwa här antagit och ställt i werksamhet en grundsats, hwilken hos andra nationer åstadkommit de mest förwånande resultater, det är nemligen: att såsom brännwinets skadliga följder hafwa uppkommit genom ett f r i w i l l i g t missbruk af denna farliga dryck, måste man medelst

---

1834. Många upplagor följde. Scott meddelar i sin dagbok följande om denna predikan: »In the afternoon preached to a large audience, composed principally of respectable men on the principles of Temperance Society & their harmony with the Gospel. May Good be done to thy Glory, o my God.» Di, p. 225.

friwilliga åtgärder återföra brännwinet inom dess rätta område, och på detta sätt förekomma dessa följder. En reaktion i opinionen och wanan anses af nämde personer som det kraftigaste medlet att befria landet från en werklig och gruflig träldom. Till att bättre winna sitt ändamål, hafwa dessa förenat sig och offentligen förkarat sin föresats, att afsäga sig ett ondt, hwilket mer än något annat skadat deras landsmän. Ingen nekar, att ju föreningens medlemmar äro wälmenande menniskor. Inga fördomar böra finnas emot dem; inga misstankar falla på dem. De äro oegennyttige, och de fleste hafwa uppoffrat en för dem ganska behaglig njutning. Men om jag wågar taga ett steg widare, och söka bewisa, att, om man beslutar, och förklarar sitt beslut att afhålla sig från spirituösa drycker, gör man ett godt werk; då blifwer förhållandet ändradt; och om jag lyckas att framställa oemotsägliga bewis derföre, skulle textens ord med hjertskakande kraft kunna tillämpas på sådana, som wägra ett dylikt beslut; »den der kan göra godt, och gör icke, honom är det synd». Till winnande af mitt syftemål, går jag nu att upptaga och utweckla den sanning: nemligen: att Nykterhetsföreningarnes grundsatser och werkningsplaner öfwerensstämma med Evangelii anda och föreskrifter. En evangelisk Predikant bör alltid stödja sig på Guds Ord; och emedan ingen Christen nekar, att ju utspridandet af Evangelii grundsatser är ett godt werk; så skola alla medgifwa, att då wi anwända evangeliska grunder för att motwerka ett erkändt ondt, göra wi det som rätt och godt är, och deraf följer, i anseende till de gensträfwige, »den der kan göra godt, och gör icke, honom är det synd».

1:o Evangelium ålägger oss sjelfförsakelse. »Hwilken som will följa mig», säger wår dyre Frälsare, »han wedersake sig sjelf och tage sitt kors uppå sig och följe mig.» Detta utgör ett oumbärligt wilkor för hwar och en, som will wara en Jesu lärjunge; och den som icke är beredwillig att göra alla uppoffringar, som Christi Rikes befrämjande eller wåra medmenniskors wälfärd fordrar, kan icke wara en sann Christi lärjunge. — Nykterhets-föreningarne grunda sig på sjelfförsakelse i hwad spirituösa drycker beträffar, och deri antaga de just en princip, som är wilkoret för ett inträdande uti Evangelii förmåner. Om Nykterhets-föreningarna icke lyckas att tillwägabringa allt det goda de åsyfta, kan likwäl ingen förebrå dem antagandet af en obillig grundsats, utan orsaken måste sökas hos de så kallade Christna, hwilka, under det de erkänna, att Evangelium ålägger dem ett uppoffrande af allt, till och med lifwet, för Christi sak, icke destomindre wägra en obetydlig sjelfförsakelse för sina likars bästa. Intet är klarare, än att dessa Föreningars framgång beror på en sådan uppoffring, och deruti äro Föreningarne ense med Evangelium. Dessa föreningar hafwa icke upptäckt denna grundsats, de hafwa endast ur dess mörker och förgätna wrå

framdragit den i dagsljuset, och det är i stöd af Guds Ords förklaringar, som denna princip inskärpes. Om derföre någon frågar med förakt: »hwad äro de, dessa förmätna menniskor, som wilja wåga ålägga oss ett sådant försakande?» hänwise wi dem till Guds Ord, såsom wår fullmakt. Christne måste medgifwa, att då Nykterhetsföreningarne påyrka sjelfförsakelse, påyrka de en pröfwad och nyttig grundsats; ty hwad annat lifwade wår dyre Frälsare, »hwilken, ändock han war rik, wardt han likwäl fattig för eder skuld, på det I, genom hans fattigdom, skullen rike warda;» hwad annat uppmuntrade hedningarnes store Apostel att underkasta sig allehanda förföljelser och swårigheter, i det han förkunnade ett salighetens budskap? Denne Apostel, till följd af Kristi exempel och sitt eget uppförande, kunde med rätta förmana oss sålunda: »hwar och en ware så till sinnes, som ock Christus Jesus war; ser icke hwar på sitt eget bästa, utan hwar och en på en annans bästa».

Om alltså Christne, trots dessa exempel och råd, wägra antagandet af nämde grundsats, strida de ej allenast mot Nykterhetsföreningarne, utan jemwäl mot Evangelii anda. Återigen: hwarje evangelisk grundsats är ämnad att lända till enskilt och allmänt wälstånd, och den af Nykterhetsföreningarna antagna grundsatsen, att man bör förneka sig för andras bästa äger en förädlande werkan, upphöjer själen öfwer kroppen, och befriar menniskan från wäldet af de djuriska och köttsliga begärelser, som förnedra och försämra en med förstånds- och urskillning-skraft begåfwad warelse; och således syndar hwar och en, som wägrar att underkasta sig denna princip, emot sin egen anda; men icke nog dermed, i stället för att utwisa för andra ett helsosamt och godt efterdöme, är hans sjelfförnöjelse, såsom en smittosam sjukdom, andra till skada. — Wi kunna bekräfta denna grundsats ifrån en annan synpunkt. Utforsken landets häfder, och sen der huru ädelmodige Patrioter försakade sig sjelfwa, och underkastades mångahanda swårigheter för att befria sina landsmän från fiendens wåld; wi läsa med beundran om en Gustaf Wasas uppoffringar, i det han sökte bortdrifwa en Christiern Tyrann ifrån Riket. — Men en ännu förskräckligare tyrann är brännwinet, som herrskar i Swea land; — och under det att dess bortdrifwande beror endast derpå, att Sweriges inwånare förena sig uti att göra en ganska obetydlig uppoffring, är det wäl möjligt, att någon förståndig, patriotiskt sinnad man längre will skona en tyrann, som sparar ingen, utan utsuger all märg och kraft och förhindrar all framgång? Nej! Nutidens häfdatecknare skola med sanning beskrifwa, huru Swenska män blefwo wäckta ur sin långwariga sömn, fattade mannamod och wunno seger öfwer en owana, som förer landet på branten af sin undergång.

2:o Evangelium ålägger oss kärlek till wår nästa;

och ett dylikt åläggande utgår ifrån Nykterhets-föreningarne. Hela Guds Salighets-ordning andas en god wilja hos menniskorna; den är roten till allt godt uti menniskan, och den kraftigaste driffjäder till alla wälgörande företag. Men att tillwägabringa godt bland andra, är föremålet för Nykterhets-föreningarnes bemödanden, och kärlek till nästan är en wigtig del af den grund hwarpå de i sin werksamhet stödja sig. Den kristliga kärlekens stora lag är, säger Aposteln, »att man älskar sin nästa såsom sig sjelf», och för att tydligare ådagalägga sin mening, tillägger han: »kärleken gör sin nästa intet ondt»; och nu frågas: hwilken som bäst uppfyller denna lag; den, som för sin nästas skuld afsäger sig en för sig sjelf behaglig njutning, eller den som fortfar att förtära en dryck, som är för honom onödig, ehuruwäl många, uppmuntrade af hans exempel, förledas till sin fullkomliga förstörelse? Wisserligen den förre, och häruti finna wi också huru Nykterhets-föreningarne öfwerensstämma med Evangelii anda; ja, med den sanna wälgörenheten. Wi äro alltför benägna att säga såsom Cain: »skall jag taga wara på min broder»; men detta befriar oss icke från answar, ty om wi medgifwa, att det icke tillhörde Cain att taga wara på sin broder, war han wisserligen icke derigenom ursäktad, då han mördade honom; och om wi än skulle påstå, att det icke åligger oss nitälska för dessa föreningars befrämjande, äro wi likwäl ingalunda berättigade att medelst wåra wanor stadfästa och utbreda ett förderfligt ondt. — Historien och erfarenheten förena sig uti det wittnesbörd, att der bruket af spirituösa drycker är mest allmänt, der är också folket mest eländigt och brottsligt; och ingen kan neka, att det icke öfwerensstämmer med den himmelska kärleken att upprätthålla wanor, hwilkas ofelbara följder äro att utsprida last och uselhet bland wåra medmenniskor.

3:o Evangelium ålägger oss waksamhet emot synd. Nykterhets-föreningarna göra det också. Guds ord lärer oss, att ej allenast afhålla oss ifrån uppenbara laster, utan ock att »fly allt det som ondt synes»; och Nykterhets-föreningarne öfwerwäga med klokhet erfarenhetens wigtiga rön, och fordra en total afsägelse af all beröring med spirituösa drycker, såsom den enda fullkomliga säkerhet mot deras missbruk; ty nämde drycker äga sådana listiga egenskaper, att man af dem blir dragen i en neslig träldom, (och kanhända ej förmår göra sig lös derifrån) förrän man warseblifwer faran. Huru ofta höra wi icke Christna yttra sig sålunda: »sådana som icke kunna inskränka sitt supande inom måttlighetens gräns, böra aldrig smaka brännwin»; men är icke det just ett erkännande af spirituösa dryckers farliga egenskaper; hwarföre eljest en sådan warning? och emedan dylika drycker äga samma frestande makt öfwer alla, är det icke klarligen orätt af hwar och en att blottställa sig derför? Men det synes, som om Christna föreställde sig

att de äga rättighet att på detta sätt göra ondt, nemligen, att inlåta sig uti ett wänskapligt förhållande med denna listiga frestare. Evangelium försäkrar oss, att wår trygghet emot syndens förderfliga följder, ingalunda består uti att anfalla frestaren, utan deruti att wi wid alla tillfällen undwika att blottställa oss för dess makt. Likaledes göra Nykterhets-föreningarne; de söka öfwertyga oss derom, att det är högst farligt att leka med elden, genom att taga en frestare, som öfwerwunnit oräkneliga förståndiga män, inom wåra hus; minst af allt, att låta honom angripa wåra personer. Dessa föreningar framställa i ljuset denna wigtiga warning: »den som låter sig tycka han står, han se till att han icke faller»; och med grämelse och bittra tårar framställa de mångfalldiga exempel till denna warnings bekräftelse, hwilka besanna Salomons ord: »den sig uppå sitt hjerta förlåter, han är en dåre».

4:o Christelig frihet är en hufwudsaklig Evangelisk grundsatts. En grundsatts, som Nykterhets-föreningarna iakttaga och ställa i werksamhet. Det är genom allmänna wanor, som omåttlighet har inträngt sig och segrat öfwer så många. Den förskansar sig inom dessa wanor, och trottsar allt hitintills alla åtgärder att utdrifwa dem. Superiet har blifwit så förenadt med gästfrihet och sällskapslifwet, att samhället småningom blifwit fängsladt wid wanan; och derigenom att hon ikläder sig wänskapens drägt, har omåttlighet, såsom Satan »förwandlat sig till en ljusens Engel» och sålunda bedragit oss; men Nykterhets-föreningarne hafwa blottat detta afgrunds-foster, och framställt det i sina werkliga egenskaper, och warna oss att undfly den, såsom en bedragerska och förstörerska. Jag wet, att det ännu gifwas många, som afhållas från dessa föreningar till följd af sina idéer rörande gästfrihet; men, — ibland alla swårigheter emot sakens riktighet, som wi finna framställda af wåra plägseder och wänner, — är det så wi alldeles bortglömma huru saken förhåller sig i anseende till wår Gud? Måste Gud beröfwas sin thron uti sin egen werld, hellre än att wåra owanor skola lida någon förändring? Det är just förakt för den af Herren oss gifna regel: »ehwah I nu äten eller dricken, eller ehwad I gören, så gören allt Gudi till ära», som har banat wägen för fylleriets fasansfulla härjningar. Dessutom äro nämde swårigheter snarare inbillade än werkliga. Om en Christen afsäger sig för sig sjelf och sina barn bruket af brännwin, emedan det är skadligt, skall ingen bildad, ingen rättänkande gäst fråga efter denna dryck. En dylik fråga skulle wisa ett sådant förakt för en gästfri wärds öfwertygelse och känslor, att framställandet deraf skulle röja en beklaglig brist på höflighet och grannlagenhet. Jag wet, att fruktan för något förnärmande af gästfrihetens lagar förhindrar mången ifrån att genast bannlysa brännwin från sitt hus; men jag wet också, att der detta bannlysande skett, har wärden funnit sina

förmenta swårigheter wara idel drömmar, som förswunno då han waknade upp till öfwertygelsen om sin skyldighet, och utöfwade den. Om några bland wåra gäster ännu äro under mörksens skugga i hwad denna sak angår; är det ett bewis på wänskap å wår sida, att wi qwarhålla eller förmörka denna skugga? Om de ännu fortfara att umgås med en farlig fiende, kan det wara ett bewis på wänskap hos oss, att då wi bjuda dem till oss, denna fiende skall finnas i wåra hus och ställas der de ej kunna undwika att se den? Nej! Wisserligen fordrar gästfriheten, att wi täckas wår nästa; men förståndet, kärleken och Guds ord förena sig uti detta yttrande: »så skicke sig hwar och en af oss, att han måste täckas sin nästa till godo, till förbättring».

5:o Ett kraftigt medel till Ewangelii framgång på jorden, är ljuset, och inflytelsen af ett sannt Christligt uppförande. Wår Frälsare lärer oss, att ett uppförande, öfwerensstämmande med Ewangelium, är nyttigt på tweggehanda sätt: först att förklara sanningen: »I ären werldens ljus»; och för det andra, att utbreda sanningens werkningar: »I ären jordens salt»; men kanske har intet mer kraftigt förhindrat dessa begge nyttiga werkningar, än de owanor som hafwa uppkommit bland Christna i anledning af spirituösa dryckers bruk. Häruti hafwa de wisat sig i gemenskap med de uppenbarligen ogudaktige; häruti i synnerhet hafwa de nästan fullkomligt förlorat den skillnad, som alltid bör förmärkas imellan Guds barn och werldens barn; och i stället för att uppfylla sin bestämmelse att wara »ljus i werlden» och »jordens salt», äro syndiga menniskor hågade att draga från dessas uppförande denna slutsatts, nemligen: Evangelium är kraftlöst och oduġligt, och derigenom besannas Christi ord: »I ären jordens salt, är det så att saltet mister sin sälta, hwarmed skall man då salta? till intet mer är det nyttigt, utan att man kastar det ut, och låter det trampas af menniskomen». Skolen då I, mine medchristne, se med misstanka och owilja på Nykterhets-föreningarna, då dessa komma att förskingra edra falska inbillningar, och sönderbryta edra bojor? Dessa föreningar säga Eder, och säga Eder med sanning, att spirituösa drycker aldrig bewara helsan, eller stärka swagheten, eller borttaga stränga arbetens följder, eller meddela någon kraft åt kroppen; de säga Eder och säga Eder med sanning, att spirituösa drycker ej förädla någon sinnesförmåga, eller rätta urskillningsgåfwan, eller upplysa förståndet; de säga Eder, och säga Eder med sanning, att spirituösa drycker aldrig rena någon föresatts, eller helga någon böjelse, eller förkofra själen i det goda; de säga Eder, och säga Eder med sanning, att spirituösa drycker förstöra helsan, sinnet och själen. Äro då Nykterhets-föreningarne »edra owänner, att de säga Eder sanningen»? Wiljen I wisa dem Eder

owilja, då de, till fullbordande af sitt syfte bortskaffa edra brännwinsbord, kasta brännwinsflaskan i dess förtjenta mörker, för att aldrig mera synas uti en Christens hus, förrän någon Läkare förordnar wissa droppar deraf ifrån Apotheket? Och om I frågen: hwarföre skulle en sådan förändring i våra wanor ske? så swara Nykterhets-föreningarne: ert folk, begifwet på fylleriet, fordrar det, ty edert efterdöme bibehåller de plägseder som äro farliga och förderfliga; — edert fosterland kräfwer det, ty I fortplanten bruket af en dryck, som har warit och ännu är landets förbannelse; — Christna församlingen fordrar det, ty I godkännen förtärandet af en dryck, som har i allt för många fall förhindrat det förkunnade ordets saliggörande werkningar, och kommit många att förakta Herrans dag, bud och hus; och kan någon Christen, för en obetydlig, i sig sjelf skadlig, sjelfförnöjelse, tillstänga sitt hjerta för sådana fordringar? Om han så gör, förtjenar han icke detta herrliga namn.

6:o Evangelium ålägger oss en sann bättring, och häruti instämma Nykterhets-föreningarna. Bättringen, som är en wäsendtlig del af Guds Nådeordning, härleder sig ifrån ett upplyst sinne, ett förändradt hjerta, och ehuru Nykterhets-föreningarna icke åsyfta den allmänna upplysning och förnyelse som tillwägabringas af Ewangelium; så, i anseende till föremålet för deras ansträngningar, påyrka de likwäl en förändring, nemligen i opinionen och wanorna angående spirituösa drycker. Olyckligtwis äro de flesta kristna, till följd af likgiltighet i hwad detta ämne beträffar, känslolösa för sina fel, och derföre anse de ej någon bättring af nöden. De säga: »måste wi, som förtära brännwin anständigt och måttligt, afsäga oss en oskyldig njutning och anstränga oss att förmå andra dertill? Nej, låt dem, som behöfwa någon förändring, arbeta derpå»; men just häruti ligger ett förförande misstag. Det är, nemligen, de måttligas opinion och wanor som utgöra källan till all den omåttlighet som finnes, och derföre behöfwa de bättras. Aldrig skall en drinkare locka någon, som aldrig förut brukat brännwin, att öfwerlasta sig deraf, ty drinkaren wisar uti alla sina åthäfwor, en beskrifning af brännwinets styggelse; men ett måttligt anständigt förtärande af brännwin, upphöjer denna dryck till anseende, och gifwer åt den en inflytelse, som den aldrig annorlunda kunde winna. Ingen drifwes till brännwin af naturlig böjelse; ingen lockas dertill af drinkare; och wi kunna med wisshet säga: att om ingen måttlig supare fanns i den nuwarande generationen, skulle ingen drinkare finnas i den nästkommande. Men så länge som Christna, medelst måttligt förtärande af brännwin, gifwa det anseende, skola deras efterdömen följas af andra, om de än åsyfta det eller icke; och på detta sätt kommer brännwinets missbruk att fortfara i landet, och föra med sig lika mycken

skada, som hittills; ja, ännu mer, ty missbruket skall wisserligen tilltaga och de skadliga följderna deraf blifwa förökade.

Här slutar jag min jemförelse imellan Evangelii och Nykterhets-föreningarnas grundsattser. Mycket mera kunde sägas derom, men nog är redan sagdt, för att rättfärdiga mitt påstående, nemligen: att Nykterhets-föreningarnas grundsatser och werkningsplaner öfwerensstämma med Evangelii anda och föreskrifter. Dessa föreningar hafwa hwarken upptänkt eller förklarat nya grundsatser, de endast antaga hwad som finnes i Evangelium, och göra en särskilt tillämpning deraf till ett särskildt ondt och upplifwa Evangelii anda; — utrustade med dess harnesk och förstärkte af dess fullmakt, gå de ut att börja en oaflåtlig strid emot superiets hela wäsende. Böra då Christne, som wörda Evangelium, ogilla dessa åtgärder; böra de wägra att wisa en Christlig kärlek till sin nästa; — att iakttaga sjelfförsakelse för andras wäl; — att waka emot frestelsen till synd wid alla tillfällen; att förklara sin Christeliga kärlek genom sin afsky för werldens owanor; — att utsprida ljus omkring dem; och att lyssna till den förmaning till bättring, som nu utgår? Sådana äro de principer, som Nykterhets-föreningarna anwända; om dessa principer anses oförståndiga eller orättfärdiga, då måste twisten afgöras med Evangelium, icke med Nykterhets-föreningarna; och den allwarliga frågan, som måste tillställas alla Christna, blir nemligen denna: äro dessa principer Evangeliska? Om I medgifwen, att de äro det, då förwäntar jag, att I skolen wisa och bibehålla öfwerensstämmighet med edra erkända grundsattser, derigenom att I på allt möjligt sätt understödjen Nykterhets-föreningarna. Eljest komma Textens ord att gälla Eder: »den der kan göra godt och gör icke, honom är det synd».

Jag förmodar, att många emottaga Nykterhets-föreningarnas principer, utan att inskrifwa sig såsom ledamöter; men hwad är det annat än att »sätta edert ljus under en skäppa» och förneka andra någon nytta af dess lysande? I hafwen fattat den öfwertygelsen, att brännwin icke bör finnas i dagligt bruk, och hafwen I icke mod att förklara för werlden eder öfwertygelse! Hafwen I icke mod att uppteckna edra tankar rörande bruket af spirituosa, och offentligen tillkännagifwa edert beslut att ej längre förtära dessa? Hafwen I icke mod att inför allmänheten protestera emot tillwarande owanor i samhället? Wiljen I förswaga edra bröders händer, derigenom att I förneken dem all medwerkan? — O att sådana, som, ehuru öfwertygade om Nykterhets-föreningarnas riktighet, dock dölja sin öfwertygelse, wille taga dessa frågor i öfwerwägande; och om de äro frestade att hålla sig tillbaka och wänta till dess de se huru saken går fram, låt dem erinra sig, att det är just då en god sak är nyligen börjad, och är opopulär bland de oförståndiga, oupp-

lysta och egennyttiga i werlden, som den tarfwar hjelp af de förståndiga, upplysta och oegennyttiga. Då saken åter wunnit seger och fått stadga sig, behöfwer den ej längre sådan hjelp; och är det icke owärdigt att först då smyga sig in, och söka del i lagern, fastän man icke warit med i striden?

Tillåten mig att påminna föräldrar om den sanning, att hwad Nykterhets-reformen beträffar, utgöra landets ynglingar wårt hopp. — Erfarenheten har ådagalagt, att det är swårt, om ej nästan omöjligt, att uträtta något stort ibland äldre personer; men det är ibland de uppwexande, hwilkas wanor icke rotfästat sig, hwilkas böjelser ännu icke stå under brännwinets wåld, som Nykterhets-föreningarna skola äga största framgång; och denna omständighet ålägger föräldrar ett wigtigt answar, att äfwen hos sina barn inprägla afsky för spirituösa drycker, och beredwillighet att kämpa för den goda sakens befrämjande. Och emedan en sådan uppfostran skall försäkra Nykterhets-föreningarnas bestånd och framgång, skall den också utestänga från den husliga kretsen fylleriet, denna fiende, som förstörer hushållets frid och trefnad. Ingen mensklig åtgärd skall äga en lyckligare werkan på deras framtid, än att barnen förmås att antaga och efterlefwa Nykterhetens grundsatser. Måtte derföre den goda sakens wänner inse nyttan deraf, att på allt möjligt sätt uppmuntra de unga att förena sig med Nykterhetens förklarade anhängare.

Med några ord till Ledamöterne af Nykterhets-föreningarne slutar jag mina anmärkningar. — I hafwen börjat en god sak, hwilken allt efter som den utwidgar sig och winner framgång, skall på det kraftigaste werka stora moraliska och fysiska förbättringar i edert land; ty det förtjenar wår synnerliga uppmärksamhet, att Nykterhets-föreningarna förmå uträtta, hwad ingen annan mensklig stiftelse kan göra. Genom att jag lemnar det fastställda bidraget, kan jag blifwa en ledamot af en Bibel- eller Missionär-förening; men dessa inrättningar, ehuru förträffliga i sig sjelfwa, tillskynda mig icke, af nödwändighet, något direkt och omedelbart gagn; ty willkoret för mitt inträdande är icke, att jag sjelf måste läsa den boken, eller iakttaga det Evangelium jag önskar skicka ibland andra. Men deremot, då jag inträder i Nykterhets-förbundet, gör jag deri, först ett godt werk åt mig sjelf, ty mitt inträdande förutsäger, att jag har bortlagt ett ondt; och widare den fördel som jag winner, winnes af hwar och en som inträder, och i samma mån som antalet af Nykterhets-föreningarnas ledamöter förökas, är samhället befriadt från ett ondt.

Bibel-, Missionär- och Uppfostrings-sällskaper hafwa förökats, men icke destomindre hafwa brott och elände tilltagit; alldenstund supandet motwerkat sådana stiftelser och utbredt ogudaktighet bland folket; men allt efter som Nykterhets-föreningarna winna

framgång, komma alla andra wälgörande instiftelser att få en ny och obehindrad fart.

Är icke då stiftandet af en Nykterhets-förening ett godt werk? Ett godt werk kan befrämjas af hwem som helst, men synnerligen af de bildade och ansedde, ty deras werkningskrets är stor, och deras exempel gäller mycket. — O, måtte ingen ibland oss härwarande, blifwa i anseende till denna sak, saker till allt, som innefattas uti de orden: »den der kan göra godt och gör icke, honom är det synd» — och måtte wår Himmelske Fader, lemna åt Nykterhets-föreningarne i Swerige all den framgång dylika hafwa rönt i andra länder; — Hans Namn till Pris och Ära! Amen.

7. *Predikan.*

(1834.)[1]

Luc. 13: 6—9.

»Sade han ock denna liknelsen: En man hade ett fikonaträ planteradt i sin wingård, och han kom och sökte frukt derpå, och fann ingen. Då sade han till wingårdsmannen: Si, nu i tre år hafwer jag kommit, och sökt frukt på detta fikonaträd, och jag finner ingen; hugg det bort; hwarefter skall det förhindra jordena? Han swarade, och sade till honom: Herre, lät stå det ännu i detta året, så länge jag grafwer omkring det, och göder det; Om det så kunde bära frukt; hwar ock icke, så hugg det sedan bort.»

Denna liknelse angår, i det första, Guds gamla församling, hans gamla förbunds folk, Abrahams säd; och innehåller en bland de många ömma bestraffningar, de kärleksfulla warningar, meddeladt Judarna af wår dyre Herre Jesu, Guds Son, werldens Frälsare. På detta folk fullbordades Guds tjenares ord: »Hwilken som emot straff genstörtig är, han skall med hast förderfwad warda, utan all hjelp». (Ords. 29: 1.) Flerfalldige och trogne woro de bestraffningar, uttalade öfwer Judarne, af många Herrans Propheter, och Johannes Döparen utskickades att warna dem, det Guds tålamod med dem skulle snart gifwa wika för hans rättwishet; ja, »att yxen war satt till rotena på trän;» (Matth. 3: 10.) samt att om Jesus, den sista barmhertighetens Budbärare föraktades, skulle deras förstöring wara,

[1] Publicerad under följande rubrik: »Predikan, hållen i Engelska Capellet i Stockholm. Den 2 November 1834.» Sthlm 1834. Scotts namn förekommer icke å predikan. I förteckningen över svenska predikningar, införd i dagboken, angives, att Scott söndagen den ²/₁₁ 1834 kl. ½5 e. m. predikade över texten Luk. 13: 6—9. D1, p. 363. Jfr Ibdm, p. 256.

på en gång, oundwikelig och öfwer all beskrifning gräselig. Guds Son sjelf, då han uppenbarades i köttet, och förutsåg det förderf, som detta folk genom sin halstarrighet skulle ådraga sig, ställde det tydeligen för deras ögon, och med ömt deltagande, bedröfwades han öfwer deras förskräckliga omständigheter; ty samma Ewangelist upptecknar desse ord om Jesus: »Och då han kom fram, och fick se staden, (det är Jerusalem), gret han öfwer honom. Och han sade: Om du ock wisste, hwad din frid tillhörer, så worde du det wisserliga i denna dinom dag betänkandes; men nu är det fördoldt för dina ögon. Ty den tid skall komma öfwer dig, att dine owänner skola dig belägga, och skansa kring om dig, och tränga dig på alla sidor. Och de skola nederslå dig till jorden, och dina barn som i dig äro, och de skola icke låta igen i dig sten på sten; derföre, att du icke känna kunde den tiden, der du uti sökt war.» (Luc. 19: 41—44.) Syftemålet med liknelsen före oss war, nemligen: att ådagalägga för dem samma sanningar. Men här anwänder wår Herre det Österländska, bildrika talesättet, och framställer Gud såsom egaren till en wingård, utwäljande ett kosteligt fikonaträd, det han planterar i en fördelaktig jordmon, och odlar med all omsorg. — Han förwäntar, naturligtwis och med skäl, frukt på rättan tid, — frukt, öfwerensstämmande, i beskaffenhet, med trädets goda art, och i mängd med dess gynnande omständigheter; men tywärr gäckad i sina rättwisa förhoppningar, ser han trädets oförklarliga ofruktsamhet och är, i följd deraf, beslutsam att hugga det bort och plantera ett dugligare i dess ställe; men afhålles från uträttandet af sin föresats, att en ny och bestämd pröfwotid, nya och kraftiga åtgärder först måtte försökas. I anseende till de trenne år här nämnes, mena somliga att wår Herre har afseende på fikonaträdets art, som borde bära frukt på tredje året från dess plantering; ty efter denna tidrymd är det föga hopp om dess fruktbarhet. Andre åter anse uttrycket »tre år» såsom åsyftande de trenne stora perioder, under hwilka Gud sökt sitt folk, nemligen: före och efter den Babyloniska fångenskapen samt medelst Christi utsändande ibland Judarne; och flera påstå att med »tre år» menas den tid, under hwilken wår dyre Frälsare synbarligen wandrade, predikade och werkade ibland dem, då Gud kunde med rättwisa fordra frukt. Med »wingårdsmannen» åsyftas tydeligen wår Herre sjelf, såsom den werksammaste arbetare på Judarnes upplysning, och såsom den barmhertige Medlaren, hwars förböner äro kraftiga inför Gud. Det torde wara nyttigt att anföra ett annat ställe i Guds ord, der en dylik liknelse brukas med samma syftning, ja, kanske hade wår Herre detta ställe för sig, när han talade textens ord. Hos Propheten Esaias läse wi som följer: »Nu wäl, jag will sjunga minom wän, ens mins wäns wiso, om hans wingård. Min wän hafwer en wingård, på ett fett rum. Och han gärde omkring honom och

med stenhopar bewarade, och satte ädla winträ deruti: Han byggde ock ett torn deruti, och grof der en präss, och wänte efter, att han skulle bära windrufwor; men han bar wilddrufwor. Nu dömer, I Jerusalems inbyggare, och I Juda män, emellan mig och min wingård. Hwad skulle man dock mer göra minom wingård, det jag honom icke gjort hafwer? Hwi hafwer han burit wilddrufwor, då Jag wänte efter, att han skulle burit drufwor? Nu wäl, jag will kungöra eder, hwad jag minom wingård göra will: Hans gård skall borttagen warda, på det han skall ödelagd blifwa, och hans mur skall sönderrifwen warda, på det han skall förtramppad warda. Jag skall låta honom ligga öde, att ingen skall skäran eller grafwan, utan tistel och törne derinne wäxa; och skall bjuda skyarna, att de icke regna deruppå. Så är nu Herrans Zebaoths wingård Israels hus och Juda män hans lustiga plantering: Han wäntar efter rätt, si, så är här icke annat än öfwerwåld; efter rättwiso, si, så är här alltsammans klagomål. We dem som draga det ena huset intill det andra, och kommer den ena åkern in till den andra, till dess att intet rum mer är, att de skola besitta landet allena.» (Es. 5: 1—8.)

Men borde wi icke göra en mer widsträckt tillämpning af denna liknelse? Wi hafwe ofta gjort anmärkningar emot oförståndigt och onyttigt förwridande af liknelser och tecken, som finnas i Guds ord, hwarigenom hwarje uttryck, hwarje omständighet twingas att uttala en andelig mening, den Herren aldrig nedlagt deri, till följe hwaraf mycken skada förorsakas i Guds församling. Men wisserligen äro wi lika långt ifrån sanningen, då wi betrakta liknelserne och tecknen i Herrans ord blott såsom intagande berättelser, innehållande ej någonting lärorikt för oss. Wi äro öfwertygade derom, att hwar och en sådan liknelse, uttalad af wår Herre, förklarar tydligt en eller flera wigtiga hufwudsanningar, och under det wi noga akta oss för ett mystiskt uttydande deraf, måste wi ock taga oss till wara, att ej förbigå den lärdom, som innebäres deri. Det gifwes hwad som torde kallas liknelsens syftning eller ändamål, som är för oss högst nyttigt, och skulle finnas öfwerensstämmande med de öfrige delar af Guds ord. Syftningen af liknelsen, för oss, torde lätteligen bestämmas af hwad som föregår. Wår Herre hade warnat sin omgifning, att de icke skola bedöma en menniskas andeliga tillstånd efter hennes lekamliga omständigheter och de Försynens skickelser hon war underkastad; han kallar dem ifrån ett onyttigt fördömande af andra, och ställer för deras ögon denna wigtiga sanning: »Om I icke bättren Eder, skolen I allesammans förgås» (Luc. 13: 3) samt såsom en påminnelse om deras fara, om de skulle uppskjuta sin bättring, meddelar han dem den liknelse, som nu utgör wår text, hwari han lärer alla: att en tid är af Gudi bestämd, under hwilken allena det är möjligt, att en menniska kan

bättra sig och frambringa rättfärdighetens frukter och att om wi försumma detta wårt enda tillfälle, skall följden owillkorligen blifwa, att wi för ewigheten bortryckas ifrån all möjlighet att bättra oss, och framwisa sådana frukter. Denna syftning af liknelsen, torde tillämpas på menniskor i allmänhet, men wid detta tillfälle wilja wi inskränka dess tillämpning till sådane som äro Christi bekännare, och med någon uppmärksamhet bewista nådemedlen, till desse gifwes här en högtidlig warning, »att de icke undfå Guds nåd fåfängt». (2 Cor. 6: 1.)

Denna liknelse lärer Christi bekännare, för det första: att Gud, med skäl, afbidar frukt hos sådane. Låt det alltid inpreglas i wåra hjertan, att wi icke äro sjelfständige egare af Försynens gåfwor eller Förlossarens wälsignelser; i anseende till beggedera äro wi fogdar, ålagde, till följe af wårt embete, en flitig och trogen förkofran, den rätta egaren till pris och ära, af allt som wi hafwe under wår wård. I en särdeles mening är detta sannt, i anseende till Christi bekännare, för dem äro Frälsarens ord synnerligen passande: »Dem som mycket gifwit är, af honom skall mycket warda utkraft; och hwem mycket befaldt är, af honom skall warda mycket eskadt.» (Luc. 12: 48.) I kunnen törhända, ursäkta ett träds ofruktsamhet, om det stod bredewid stråtwägen, blottställt för den ombytliga wäderleken, och på hwilket ingen möda blifwit anwänd att skydda, rena eller odla det; men om I skullen utwälja en lofwande planta, ställa den på den förmonligaste delen af Eder trädgård, dagligen bruka medel att skydda den för den starka blåsten, den förstörande frosten eller den förwissnande torkan, samt anwända all möjlig kunskap och möda, att odla dess rötter, klippa bort dess skadliga grenar och befordra trädets fruktbarhet; — skulle icke Eder ledsnad öfwer detta trädets ofruktsamhet blifwa stor, i mon af det myckna arbetet I förgäfwes haden anwändt derpå. Låten icke inbilla Eder att det betyder ingen ting, om wi anwända till uppbyggelse eller alldeles försumma de många andeliga förmoner hwarmed wi äro begåfwade. Gud, i sin underbara barmhertighet, har utwäljt oss framför många millioner wåra medmenniskor. »Lotten är [oss] fallen i det lustiga: [Oss] är en skön arfwedel tillfallen.» (Ps. 16: 6.) Herren har gifwit oss Biblen, hans uppenbarelse, hwarigenom wi kunna wise warda til salighet, »hwilken kallas det planterade ordet,» (Jac. 1: 21), »och dess werkan är att rena det wildoljoträdet och göra det godt.» (Rom. 11.) »Han har öppnat för oss wattufloder på höjderna, och källor midt på markena, har gjort öknena till wattusjöar, och torra landet till wattukällor.» (Es. 41: 18.) Han har beredt för oss salighetsbrunnar, nästan wid hwarje steg, på wår wäg, genom lifwet; ty wi njuta Evangelii predikande ymnigt och troget, tillfällen för wänlig Christelig umgängelse och förenade bönestunder, hwilka lända till uppbyggelse, fri

tillgång till Fadrens nådastol, medelst Sonens försoning, och framför allt den Helige Andas nådewerkningar, hwilka wederqwicka, upplysa och helga wåra odödliga själar, — eller är det så att Herren aldrig skall göra räkenskap med oss i anseende till sådana förmåner, och utforska huru wi hafwe emottagit och anwändt hans dyrbara gåfwor? Skall Gud wara tillfredsställd med oss, om wi icke hafwe förkofrats, till följe af en sådan odling? Ack, mina älskade! om wi icke hafwe med uppriktighet, och utan förbehåll, uppoffrat oss åt hans tjenst. Om icke wi hafwe wunnit tillwäxt »i nådena och wår Herres och Frälsares Jesu Christi kunskap,» (2 Pet. 3: 18.) äro wi wisserligen brottslige inför honom: wi hafwe uppfört oss såsom otrogne fogdar, och om icke Guds barmhertighet och nåd förhindra det, måste wi huggas bort och kastas i ewinnerlig eld. Låt oss alltid erinra oss — å ena sidan — att wi icke äro egentliga egare af något här nere; de gåfwor som äro oss lånade, för några dagar, skola snart återställas. »Hwad hafwer du det du icke undfått hafwer?» (1 Cor. 4: 7.) »Hwad har du wäl till själ och kropp, utaf dig sjelf? allt är ett lån, allt gifs, allt kommer ofwanfrån;» wi äro derföre, i sakens natur, answarige for allt inför Gud. Och — å andra sidan — låtom oss aldrig glömma att Gud förlänar oss icke något utan ett bestämdt och wist ändamål. När han gifwer oss kläder, så sker det att wi med tacksamhet och utan flärd må bruka dem; när han gifwer oss föda, så sker det att wi må med måttlighet förtära den; när han förklarar Evangelium för oss, så sker det att wi skole tro derpå, och när han utsänder sin Helige Ande sker det att wi skole öppna wåra hjertan för hans bestraffande, förnyande och helgande werkningar, och då wi motstrida, eller äro liknöjda, i anseende till dessa gåfwor, söka wi att omintet göra Guds nåderika syfte, »wi förakte Guds nåd emot oss sjelfwa.» (Luc. 7: 30.) »Och hwem hafwer det dock gått wäl af, som sig hafwer satt emot honom?» (Job. 9: 4.)

Denna liknelse lärer Christi bekännare, för det andra: att Gud fäster ett uppmärksamt öga på wårt uppförande. Somlige säga såsom de gamle: »Herren ser det intet, och Jacobs Gud aktar det intet.» (Ps. 94: 7.) »Herren ser oss intet, utan Herren hafwer öfwergifwit landet.» (Hes. 8: 12.) Men ett sådant handlingssätt öfwerensstämmer hwarken med sann wisdom eller Guds uppenbarade egenskaper. Hwilken, ibland Eder, skulle wara alldeles liknöjd, angående följden af Edra bemödanden, att fostra upp ett fruktträd? hwilken fader ibland Eder, wille skaffa lärare åt sin son, förse honom med böcker och kläder samt skicka honom till Academien, och sedan detta är gjort, alldeles glömma honom, aldrig fråga efter huru han uppförer sig der, eller hwad för framsteg han gör i sin lärdom? Hwilken wälgörare wille rycka ur brott och elände, en förförd menniska, anwända alla medel att återställa henne

till dygd och Gudsfruktan och sedermera, kasta henne ut till oinskränkt umgängelse med en farlig och frestande werld, utan att en gång fråga om hon fortfar att wandra på sedlighetens wäg? Och, mine älskade! då wi betrakta de gåfwor Gud skänker oss, i deras herrligare wärde, af ojemförligare större wigt och ståtligare syfte; låtom oss icke anse honom mindre mon om deras rätta anwändande, mindre försigtig, mindre uppmärksam på werkan af sin wälgörenhet än I skulle blifwa, i hwad wida mindre föremål beträffa. — Nej, mine älskade! Han kommer och söker frukt; han kommer år efter år, det är: han kommer på rättan tid, den tid då frukt borde finnas, t. ex. När han gifwer oss Bibelen, och lärer oss läsa deri, så kommer han dageligen att se om wi så göra, om wi frambära denna frukt. När han gifwer oss en helig söndag, en hwilodag, själens högtidsdag, med befallning att helga den åt honom, bortlägga alla jordiska förrättningar och egna hela dagen åt andeliga angelägenheter, så kommer han på denna dagen och förwäntar de frukter, som borde framalstras af en sådan herrlig och ändamålsenlig instiftelse. När han påbjuder den husliga andakten, der föräldrar och barn, husbonde och underhafwande borde morgon och afton förena sig till Guds tillbedjande, och ett gemensamt öfwerlemnande af deras allt i Herrans bestyr, så kommer han, för att hemta denna sköna, nyttiga frukt, och det misshagar honom om den ej är till. När han befaller oss att »gå in i kammaren, och slå dörren till, och bedja wår Fader som i löndom ser,» (Matth. 6: 6.) så kommer han till oss i wår enslighet för att undfå denna oumbärliga frukt, och om han ser oss stå upp, wandra hela dagen och åter lägga oss ner, utan att enskildt åkalla honom, anser han oss för ofruktsamma fikonaträd. I anseende till alla nådemedlen, kommer han på rättan tid, att söka frukt. Han kommer att söka werkningarne af en sann och lefwande tro, en oinskränkt undergifwenhet och en brinnande kärlek, under lifwets swåra wedermödor. Han kommer att se huru wi handla och wandla i werlden, och på hwad sätt wi prisa honom der i »wår lekamen och wår anda, hwilka äro hans.» (1 Cor. 6: 20.) Han kommer att se huru »wi förlåte wåra medmenniskor deras brott emot oss,» (Matth. 18: 35.) på hwad sätt »wi älska wåra owänner,» (Matth. 5: 44.) »och öfwerwinna det onda med det goda.» (Rom. 12: 21.) Ja, hwar och en af oss må säga, som Psalmisten David: »Herre, du utransakar mig och känner mig, ehwad jag sitter eller uppstår wet du det; ehwad jag går eller ligger är du omkring mig och ser alla mina wägar;» (Ps. 139: 2—3.) »Ty hwars och ens mans wägar äro för Herranom, och han mäter alla deras gångar.» (Ordspr. 5: 21) Han kommer att söka frukt; han är icke tillfridsställd med löf, — med idel bekännelse, med muntro och munkärlek. Wid ett tillfälle fick wår Herre se ett fikonaträd, som hade löf, men ingen

frukt, och han bannade detta fikonaträd, och det blef förtorkadt. »Icke warder hwar och en kommandes in i himmelriket, som säger till mig: Herre, Herre; utan den som gör mins faders wilja, som är i himmelen.» (Matth. 7: 21.) Han är icke heller nöjd med goda föresatser, lofwande blommor. Han söker frukt, inwärtes och utwärtes helighet, den frukt som kan allenast frambringas af »tron, som werkar genom kärleken.» (Gal. 5: 6.)

Denna liknelse lärer Christi bekännare, för det **tredje**: att en ofruktsam Christen är werkeligen skadlig i Christi Församling; äfwenså heter det i texten: »hugg det bort; hwarefter skall det förhindra jordene,» och upptaga ett ställe, som torde bättre fyllas af en annan, eller dragande förgäfwes den näring, som torde befrämja och gifwa tillwäxt åt ett fruktsamt träd, emedan sjelfwa det odugliga trädet är en wanprydnad för trädgården. O! låtom oss aldrig förgäta att wi, såsom medlemmar i Christi församling, antingen göra werkeligt godt, eller bibringa werkelig skada. Det är ej någon likgiltig sak, att wara ofruktsam; wi förhindra derigenom jordene. Om en sådan oduglig Christi bekännare är iklädd något embete i församlingen, fyller han ett rum, för hwilket han icke passar, och utestänger en annan, som skulle med nit och framgång förrätta den tjenst han försummar, och således gör han werkligt ondt, hwad denna del af Herrans wingård beträffar; han dämmer eller, ty wärr, orenar lifsens wattuströmmar, till följe hwaraf folket försmäktar af törst, eller wämjes att drick deraf. Men i alla stånd, och i alla händelser, är en ofruktsam Christi bekännare skadlig. Han förhindrar deras bemödanden, som äro upplifwade af Herrans Anda och nitälska för Herrans sak; han uppmuntrar skenhelgon i deras ljumhet, och dessa åter bifalla och skydda de gudlösa. Det är för denskull att wår dyre Frälsare, i sitt bref till Laodiceerne, brukar sådana ytterst stränga ordalag: »Jag wet dina gerningar, att du äst hwarken kall eller warm; jag wille, att du wore antingen kall, eller warm; men efter du äst ljum, och hwarken kall eller warm, skall jag dig utspy utur min mun.» (Upp. Bok. 3: 15, 16.) Sådane bekännare förhindra jordene, de äro en wanprydnad för Christi församling och lemna lastarenom rum, såsom Judas, som förrådde menniskones son med en kyss. Tänken aldrig, mine älskade! att I blott skaden Eder sjelfwa, medelst något oskick i Eder wandel; ty I skaden derigenom alla, på hwilka Edert efterdöme eger någon werkan. Edert uppförande är pestartadt, och sprider sjuklighet och döden allt omkring. Söker då, att »pryda Guds wår Frälsares lära i alla stycken.» (Tit. 2: 10.) »Låter Edert ljus lysa för menniskorna, att de måga se Edra goda gerningar, och prisa Eder fader, som är i himmelen.» (Matth. 5: 16.)

Denna liknelse lärer Christi bekännare, för det **fjerde**: att Gud i sin rättwisa kan bortrycka de otrogna. »Si nu, i tre år, haf-

wer jag kommit och sökt frukt på detta fikonaträd, och jag finner ingen; hugg det bort.» Det är ett werkeligt misstag, hwaruti så många falla, nemligen, »efter det icke straxt går domen öfwer onda gerningar, warder menniskornas hjerta fullt till att göra ondt,» (Pred. 8: 11.) ty »Herren fördröjer intet sitt löfte såsom somlige mena det wara fördröjelse.» (2 Pet. 3: 9.) Han är icke skyldig oss något fortfarande af sin långmodighet. O nej! — hade han blott en enda gång erbjudit barmhertighet, medelst Christi försoning, skulle detta bewisa en kärlek, såsom allt förstånd öfwergår, och att han hafwer tålamod med oss, år efter år och sänder oss det ena budet efter det andra, torde bewisa, att »han är Gud och icke menniska,» att »han är barmhertig och nådelig, och långmodig, och af stor nåde,» (2 Mos. 34: 6.) men bewisar hwarken att han icke förmår eller icke will straffa de obotfärdige och gensträfwige, de ofruktsamme och oduglige. Låtom oss se på Judarne, och betrakta i deras öde, att Herren är trofast i sina hotelser, så wäl som i sina löften. Låtom oss tänka på de sju Församlingar i Asien, hwarom skrifwes i Uppenbarelse-Bokens andra och tredje Capitel, och under det wi förgäfwes söka dessa Församlingar, under det ingen kan med säkerhet wisa oss de ställen, der de stodo; låtom oss lära deraf: att Gud både kan och will hugga bort det ofruktsamma fikonaträdet.

Denna liknelse lärer Christi bekännare, för det femte: att om de ofruktsamma äro skonade, är detta en följd af en särdeles och kraftig förbön. »Wi hafwe en förswarare när Fadrenom, Jesum Christum, den rättfärdig är.» (1 Joh. 2: 1.) Han beder: »Herre, låt stå det ännu i detta året,» och framställer sin försoning, såsom det alltid gällande skäl, hwarföre hans bön skulle höras. Jesus, såsom medlaren emellan Gud och menniskor, ställer sig i borgen för oss, antingen att wi skole bära frukt, blifwa lydaktige och Gud Fader till behag, eller då den förlängda pröfwotiden är förbi, framhafwas för rätten. Han förbinder sig sjelf, att wi på det sista, komma att stå framför domen och wälsignas eller fördömas, allt efter som wi förtjent hafwa, och till följe af Christi förbön, skonas det ofruktsamma fikonaträdet, och ett nytt tillfälle till bättring och salighet är oss gifwit. Ack! hwem kan uppräkna huru mycket man är denne Medlaren förbunden? Huru ofta har icke Herrans tålamod med oss nästan warit slut, och rättwisans swärd blifwit utdraget, att hugga oss bort, då Försonarens upplyftade händer, i det han gjorde förbön för oss, hafwa förekommit wårt borthuggande, och förwärfwat åt oss ett förlängande af wår pröfwotid. Ack! huru obeskrifligen syndigt är icke det, att förakta en sådan wän, att icke med glädje förneka oss allt, som är honom misshageligt.

Denna liknelse lärer Christi bekännare, för det sjette: att Jesus ej allenast beder för de ofruktsamma, utan bemödar sig äfwen

om deras förbättring; och häri borde Christi Lärare, och Christne i allmänhet, wandra som han ock wandrade. Det heter i texten: »låt stå det ännu i detta året, så länge jag grafwer omkring det, och göder det.» De lättsinnige, de liknöjde och skenhelige måste uppwäckas och störas, förrän Evangelii dyrbara nådelöften på dem tillämpas. Lagen är wår tuktomästare, att drifwa oss till Christum; (se Gal. 3: 24.) och det kan wara farligt, ja skadeligt, att med oförsigtighet påtruga Christendomens stora, herrliga och fröjdefulla gåfwor, förrän de som höra, hafwa kännt Andans genomträngande swärd, och kommit att allwarsamt betrakta sitt synda-elände. Man skall först gräfwa bort alla jordiska, odugliga, förruttnade och skadliga ämnen, alla grundlösa förhoppningar, alla falska stöd, och sedan göda med Evangelii oskattbara och wälsignelserika löften. Desse uttryck torde också angå Försynens skickelser: Herren, för wisa och nådiga ändamål, gräfwer omkring oss, tager bort de jordiska håfwor, de köttslige wänner, som woro oss till hinder på salighetens wäg; lägger roten blott och bar, för en tid, att himmelens hälsosamma luft må komma åt den, renar trädet, det är: hugger bort de grenar hwilka hindra trädets wäxt, på det sjelfwa trädet må upphöja sig närmare himmelens sol och blifwa mer sundt, samt frambära rikare och ymnigare frukt. Wi medgifwa, att det är påkostande för kött och blod, att genomgå dylika wedermödor; men Herren ser att det är af nöden, och wi borde fästa wår uppmärksamhet på det stora syftet, under det wi genomgå profwet; ty sedan han gräfwit omkring, skall han göda, lägga till allt det som skall lända till wår frid och lycksalighet, allt som kan befrämja wår beredelse för ewinnerligt lif.

Ändteligen lärer denna liknelsen Christi bekännare, för det sjunde: att en tid är föresatt, då de oförbättrade skola bortryckas från möjligheten att blifwa frälste. »Låt stå det ännu i detta året, så länge jag grafwer omkring det, och göder det; om det så kunde bära frukt; hwar ock icke, så hugg det sedan bort.» Om icke det stora syftet winnes, så skall det ofruktsamma trädet förstöras. Hörer Apostelen Pauli ord: »Föraktar du hans godhets, talsamhets och långmodighets rikedom, icke förståndandes, att Guds mildhet låckar dig till bättring? utan efter dina hårdhet, och obotfärdiga hjerta, samkar du dig sjelfwom wrede, på wredenes dag, när Guds rättwisa dom blifwer uppenbar.» (Rom. 2: 4, 5.) Lika lydande äro wår Frälsares ord till Församlingen i Ephesus: »Jag hafwer emot dig, att du den första din kärlek öfwergifwit hafwer. Betänk derföre, hwaraf du fallen äst, och bättra dig, och gör de första gerningarna; hwar det icke sker, då warder jag dig snarliga kommandes, och skall bortstöta din ljusastaka af sitt rum, utan du bättrar dig.» (Upp. B. 2: 4, 5.) Och måtte hwar och en erinra sig, att de förskräckliga följderne af detta borthuggande, komma

att mycket förswåras af den missbrukade nådatiden och den föraktade förbönen. Ack! huru ryslig är ej den tanka, att den dag nalkas, då Frälsaren skall fordra deras ohjelpliga förstörelse, som hafwa warit hans Evangelium olydige; en dag, då den, hwilken nu beder: »låt det stå ännu i detta året,» skall befalla: »hugg det bort,» de mina owänner, som icke wille, att jag skulle råda öfwer dem, leder hit, och dräper dem här för mig.» (Luc. 19: 27.) Ack! »det är gräseligit, falla uti lefwandes Guds händer.» (Ebr. 10: 31.) »Ty wår Gud är en förtärande eld.» (Ebr. 12: 29.) Gud låte ingen, af oss, erfara hwad som innefattas i dessa fruktanswärda ord: »hwar ock icke, så hugg det sedan bort.»

Mine älskade Åhörare! På den 2:dra November 1831, började jag att här, i Guds namn, predika Christi Evangelium, på Edert språk; det är jemt 3 år, på denna dag, sedan jag, efter min ringa förmåga, begynte förkunna för Eder det ewiga lifsens ord. Oaktadt min swaghet, och det ofullkomliga sätt, hwarpå hans ord här blifwit framställdt, eger jag dock, i kraft af min fullmakt, Bibelen, rättighet att säga Eder, det Herren har, under dessa trenne åren, kommit för att söka frukt — har han ock funnit någon? Hwad för goda werkningar förspörjas hos Eder, till följe af de många enfaldiga, men sanningsfulla predikningar I hafwen hört härstädes? Låt hwar och en swara för sig sjelf, och i sitt hjerta, inför Gud, som pröfwar njurarna. Prisad ware Herren! det har warit för mig en glädje, att se någon werkan, att göra bekantskap med några, till hwilka Herrans ord här förkunnats, kommit ej allenast med ord, utan i kraft. Men ack! huru få, huru ytterst få äro icke, jemförelsewis, dessa. Låtom oss alla prisa Herren för sitt tålamod, sin långmodighet, och såsom det sista, det af wår Frälsare begärdta året, torde nu wara inne; — låtom oss, med behörigt allwar, söka det, som wår ewiga frid tillhörer; må det icke fördoldt warda för wåra ögon! Amen.

8. *Predikan.*

(1835.)[1]

Col. 2: 6.

»Såsom I nu anammat hafwen Herran Jesum Christum, så wandrer i honom.»

Öfwerlägsenheten af en sannfärdig Gudsfruktan, då den jemföres med hwad som torde kallas werldens religion, ådagalägges

[1] Publicerad under denna titel: »Predikan hållen i Engelska Capellet i Stockholm. Den 7 Januari 1835» Sthlm 1835. Scotts namn förekommer icke å den tryckta predikan. I förteckningen över svenska predikningar angives, att Scott onsdagen den 7/1 1835 kl. 6 e. m. predikade över Kol. 2: 6. D1, p. 364.

synnerligen deruti, att den framställer mångfaldiga och wigtiga bewekelsegrunder, att uppmuntra dess anhängare till fortfarande och förkofrande i allt hwad godt heter. Den obefullmäktigade, otillfredsställande, osaliggörande sak, som werlden hafwer wågat bepryda med namnet religion, hwarken fordrar eller uppmuntrar till förkofring; twertom, tillåter den dess anhängare, att sysselsätta sitt snille med försök att upptäcka planer, enligt hwilka de kunna ursäkta en mindre sträng åtlydnad för denna slags religions allt för lösa befallningar; och en ny utwäg, på hwilken någondera af dessa befallningar torde undwikas, är ansedd såsom en rätt orsak till stor glädje. Ty hurudan beskaffad är en religiös man, i detta ords allmänna bemärkelse? Är icke han en, hwilken anser det högst anständigt och nödigt, att understödja stats-kyrkan der han wistas, och hedra dess offentliga förrättningar, derigenom att han då och då besöker en eller annan helgedom, när nemligen en omtyckt predikant skall tala; en, som tänker, att det war en ganska god sak, äfwen att Herran utskickat sin Son till att dö för werlden, på det felaktiga, swaga menniskor måtte kunna komma till himmelriket då de hädanfara; och för att behålla någon gemenskap med denna försoning, är det mycket rätt, att åtminstone en gång om året begå Herrans Nattward; samt för att lugna samwetet är det nyttigt, att uppföra sig på ett moraliskt sätt, moraliskt nemligen efter sina egna reglor: att skänka en skärf af sitt öfwerflöd åt de fattiga: eller då han dör och icke mer behöfwer den, att bewilja en penningsumma åt någon wälgörande inrättning. Men att göra mer med religion (säga sådana), är att wara allt för mycket rättfärdig. Att fordra hjertats förening med den osynliga Guden, själens uppfyllande med hans närwaro, är grufweligt swärmeri: att tänka på förnekandet af werldsliga föremål, werldsliga nöjen, werldsliga sällskaper: att råda till att påtaga korset och följa Christus: samt tillwexa i nåden: att lefwa af tron på Guds Son: att bedja i den Heliga Anda, i enslighet, eller i hushållet: att ransaka dagligen den Heliga Skrift: att samtala i sällskapskretsar angående Christi kärlek: — med ett ord, att sysselsätta sinnesrörelser och hjertat med religion, att fordra Christendomens inre erfarenhet i själen, är en galenskap, för hwilkens påyrkande en menniska förtjenar att blifwa bannlyst ifrån den anständiga werlden. Dock likwäl wågar jag förklara, att denna så kallade galenskap, detta så kallade swärmeri är sannfärdig Christendom. Och ännu mera wågar jag påstå om alla, som icke komma i besittandet; om alla som icke bewisa denna så kallade galenskap, detta så kallade swärmeri; att de skola förgås till ewig tid. Om denna stränga anmärkning widrörer några närwarande, låt dem ifrån Guds ord bewisa dess orättwishet, innan de bortglömma, eller en gång åsidosätta hwad som för dem är ett så högst wigtigt ämne: ty om jag känner någon ting om Bibelens innehåll, består sann-

färdig Christendom deruti, att man gifwer hjertat åt Gud utan inskränkning eller förbehåll: att man gifwer lefnaden åt Gud att styras helt och hållit af hans wilja: att man öppnar själens alla krafter för den Heliga Andas nådefulla werkan, att samma den Heliga Anda måtte upplysa, förnya, rena och förädla dem. Christendomen består ännu widare deruti, att man anammar Jesum Christum såsom själens försoning, frid och fröjd; såsom det andeliga lifwets upphof och underhåll; att man wandrar med och uti honom genom hwarje wår jordiska lefnadsdag; och ymniga och kraftiga bewekelsegrunder till förkofring i nåd och i wår Herres Jesu Christi saliggörande kunskap, framställes i Guds ord. Ja, wi wåga utan twekan förklara, att om icke en Christen förkofrar sig; om icke han förwärfwar en starkare tro, en mer brinnande kärlek, en förökning af frid, fröjd, makt öfwer werlden, makt öfwer sig sjelf, skall han twifwelsutan förlora hwad han en gång hade undfått. Här finna wi orsaken till de mångfaldiga uppmaningar som framställas i Guds ord med afsigt, att tillwägabringa en sådan tillwext; likaledes de ofta upprepade bestraffningar hwilka syfta på den stillastående; samt de kärleksfulla önskningar, yttrade af Paulus i synnerhet, att de rättroende måtte kunna wisa framgång på salighetens wägar: af hwilka önskningar wår text är ett talande bewis. Wi borde, för att mer fullkomligen inse Apostelens kärlek till de Colosser läsa de werser som stå i sammanhang med texten: »Så will jag, att I weta skolen, hwilken kamp jag hafwer om eder, och om dem, som äro i Laodicea, och om alla dem, som min person i köttet icke sett hafwa; På det deras hjerta måga få någon hugnad, och sammanfogade warda i kärleken, till all rikedom uti fullkomligt förstånd, till att kunna besinna Guds hemlighet, både Fadrens och Christi; Uti hwilken fördolda ligga alla wisdoms och förstånds håfwor. Men detta säger jag, på det ingen skall bedraga eder med kloka ord. Ty ändock jag är ifrån eder efter köttet; är jag dock när eder i Andanom, fröjdar mig och ser eder skickelse, och eder tros stadighet på Christum. Såsom I nu anammat hafwen Herran Jesum Christum, så wandrer i honom; Och warer rotade och uppbygde i honom och warer faste i tron, såsom I lärde ären, och warer i henne rikeligen tacksamme» (v. 1—7).

Upplyften edra hjertan till Gud och nedkallom hans nåderika wälsignelse öfwer oss, under det wi försöka att upplösa och tilllämpa textens lärorika innehåll. »Såsom I nu anammat hafwen Jesum Christum, så wandrer i honom.» Dessa ord fordra, att wi betrakta:

I. *Ett särdeles Nådestånd.*

II. *En ändamålsenlig förmaning.*

Betraktom för det första:

I. *Ett särdeles Nådestånd.* »Såsom I nu anammat hafwen

Herran Jesum Christum.» Ordet Christum åsyftar Herrans embete såsom Messias, att han är Guds smorde, utwald till en Frälsare och Förlossare; samt utskickad ibland menniskor såsom himmelens herrliga Sändebud: och i denna egenskap betyder anammande af Christum, 1:o en fast tro på de läror han förkunnade. Det sades åt honom: »du äst kommen af Gudi för en lärare» (Joh. 3: 2); och wi läsa om flera som afhörde hans underwisningar: »wi tala det wi wete, och det wi hafwe sett det wittne wi; och wårt wittnesbörd anammen I icke» (Joh. 3: 11). Derföre betyder, att anamma, något mer än blott hörsel eller förnuftets bekantskap med det af Christus förkunnade system; det betyder, att tro på hans ord. Christus förklarade menniskans affallna och förderfwade tillstånd, och försäkrade oss, att innanefter, utur menniskors hjertan (Marc. 7: 21.) utgå alla onda stycken. Han lärde menniskans ytterliga hjelplöshet sägande: »Mig förutan kunnen I intet göra» (Joh. 15: 5.); han förkunnade ångrens och bättringens oumbärlighet i sådana ord som dessa: »Om I icke bättren eder skolen I alle sammalunda förgås» (Luc. 13: 5.); »utan I omwänden eder och warden såsom barn, skolen I icke komma i himmelriket» (Matth. 18: 3.): samt omöjligheten af att inträda uti Herrlighetens rike utan att blifwa förnyade af den Helige Anda; ty han sade: »Sannerligen, sannerligen säger jag eder, utan en blifwer född på nytt kan han icke se Guds rike; förundra icke, att jag sade dig, att I måsten födas på nytt» (Joh. 3: 3, 7.). Han framställde en Gudsfruktan som kan, ja, till och med som måste erfaras och åtnjutas i själen, alldenstund han försäkrar oss: »Jag känner mina får, och mina känna mig» (Joh. 10: 14.): »Utan I äten menniskones Sons kött, och dricken hans blod, då hafwen I icke lif i eder» (Joh. 6: 53.); han lärde nödwändigheten deraf, att hans efterföljare skulle förneka sig sjelfwa; icke akta de ogudaktigas smälek, utan framhärda allt intill ändan; ty han sade: »Hwilken som will följa mig, han wedersake sig sjelf, och tage sitt kors uppå sig, och följe mig (Matth. 16: 24.); hwilken som älskar fader och moder, son eller dotter mer än mig, han är mig icke wärd» (Matth. 10: 31.). Ja, att hwad som war dyrbart som ett högra öga eller nyttigt såsom en högra hand, måste öfwergifwas om den förhindrade andelig wälfärd (Matth. 18: 8, 9.); och att endast »den som står fast uti ändan skall blifwa salig (Matth. 10: 22.); emedan den, som sätter sin hand till plogen och ser tillbaka, är icke beqwäm till Guds rike» (Luc. 9: 62.). Christus uppenbarade ewighetens hemligheter; omtalte en allmän uppståndelse ifrån de döda; en tillkommande räkenskapsdag, då alla menniskor skola samlas inför Guds domstol, och blifwa dömde, allt efter deras uppförande på jorden; — oändelig herrlighet för Guds barn och oändelig pina för de ogudaktige (Joh. 5: 28, 29. Matth. 25: 31—46.).

Sägen mig, mina älskade åhörare! tron I hwad som nu är framställdt; nemligen, att I af naturen ären alldeles förderfwade i synd, och utan förmåga att skaffa hjelp; att I måsten begråta edra synder, bättra eder, blifwa omwända, pånyttfödda och undfå Christendomen i edra själar; att I måsten blifwa beredwillige att förneka eder sjelfwa någonting, ja allting, som förhindrar en helig wandring åt Zion; att I måsten framhärda i helgelse allt intill döden; och att en dag nalkas, då I skolen stå framför Christi domstol? Om I tron dessa sanningar, då kunna wi uppmuntra eder, att I hafwen i den mån anammat Herran Jesum Christum, att I hafwen anammat honom som eder Prophet: och wi äro försäkrade derpå, att I icke förmå åtnöja eder med den menskliga uppfinning werlden kallar för religion.

Att anamma Herran Jesum Christum är, 2:o att ega en werkelig personlig del i hans försoning eller tillfyllestgörelse. På detta sätt anamma wi Jesum eller Frälsaren; och af detta prof kunnen I undersöka huruwida eder tro, ehwad Christi underwisningar angår, är sannskyldig; ty om I tron, att I ären syndiga, hjelplösa och i faran af ewig fördömelse, skolen I wisserligen hwar för sig fråga: »hwad skall jag göra, att jag må blifwa salig» (Ap. G. 16: 30.)? och då I ären underrättade derom, att Christus hafwer låtit sitt lif för eder; att om I tron på honom, så blifwen I saliga, — I skolen icke tweka, utan med tacksamhet anförtro honom edra själar och förlita eder på förtjensten af hans återlösningsdöd, till förlåtelse och nåd. Wi fröjda oss deröfwer, att en försoning för synd är oss beredd; men wi borde icke förgäta, att tillämpningen på oss af denna försonings fördelar beror på wår åtlydnad för detta wilkor, nemligen, att wi hwar för sig öfwa en rättskaffens tro, förtröstan eller förlitan på detta försoningsoffer. Och wi kunna snarligen märka åtskilnaden emellan ett wanligt wittsord eller en wanlig tro och en saliggörande tro. Det är möjligt ega de förra, utan att känna någonting af den sednare: de förra kunna ernås till följe af förnuftets utforskningar i hwad Guds ord angår; den sednare är en Guds gåfwa: den förra erkänner, att Christus dog för werlden; den sednare medförer denna försäkran, Christus dog för mig: den förra blandar oss ihop med wåra medmenniskor; den sednare skiljer oss ut ifrån de öfriga, och leder oss, att hwar och en för sitt eget bästa nalkas Gud och förlita själen på den sanning, att Jesus är för wåra synder skull utgifwen och för wår rättfärdighets skull uppwäckt (Rom. 4: 25.). En allmän eller wanlig tro tillwägabringar inga särdeles följder, hwarken i anseende till den inwärtes eller den utwärtes menniskan. En saliggörande tros öfning, genom Guds nåd, förwärfwar syndernas förlåtelse, återställelse till Guds ynnest, frid, glädje och den Helige Andas wittnesbörd till wårt barnaskap; hwarigenom wi äro befriade

ifrån syndens fördömelse, fruktan för döden och undfå förmåga, att på ett förut obekant sätt, se upp till Gud och ropa Abba käre Fader (Ap. G. 13: 38, 39. Rom. 5: 1, 2. 8: 15.). Christus hafwer kommit, att gifwa sitt folk salighetens kunskap till deras synders förlåtelse (Luc. 1: 77.): och den som genom en saliggörande tro anammar Jesus, farer ifrån döden till lifwet; han berömmer sig af Gudi genom sin Herra Jesum Christum, genom hwilken han nu förlikningen fått hafwer (Rom. 5: 11.). Mina älskade åhörare! om sådan är eder erfarenhet, då kunna wi prisa Gud för eder skull, derföre att I nu anammat hafwen Herran Jesum Christum; att I honom anammat hafwen såsom eder *Öfwerste Prest.* Om I föreställen eder, att I hafwen tron, men dock likwäl icke egen någon wiss försäkran derpå; så bedja wi eder, att med flit undersöka om en sådan försäkran erbjudes eller icke; och tager I eder till wara, att I icke sägen frid, frid, der ingen grundelig frid eger rum, emedan Gud icke hafwer sagt eder denna frid: och i denna flitiga undersökning, fråga icke efter menniskornas meningar, utan till lagen och witnesbördet. Ransaken dagligen den heliga Skrift; och derigenom skolen I förnimma sanna förhållandet.

Att anamma Herran Jesum Christum är: 3:o *att åtlyda med uppriglighet och ihärdighet Herrans befallningar.* Frälsaren är Herre, så wäl som Jesus och Christus; han är Konung så wäl som Prophet och Prest, och fordrar underdånighet för sina lagar, såwäl som tron på sina läror, och förlitan på sitt offer. »I ären mina wänner (säger Christus) om I gören hwad jag bjuder eder (Joh. 15: 14.). Och som wi redan hafwa framställt en saliggörande tros inre frukter, borde wi icke underlåta, att framställa dess yttre frukter; ty tron, då hon icke hafwer gerningarna, är död i sig sjelf (Jac. 2: 17.). Och långt ifrån att göra lagen om intet med tron, upprättom wi lagen (Rom. 3: 31): ty låtom oss med noggrannhet anmärka, att en förändrad wandel bewisar ett förändradt hjerta; om hjertat är heligt, skall lefnadssättet också blifwa heligt; om trädet är förbättradt skall frukten likaledes blifwa förbättrad. Och den menniska, som förklarar, att hon hafwer anammat Jesum Christum, och icke dess mindre fortfar med att uppsåtligen underlåta någon enda af hans befallningar, bedrager sig sjelf, och sanningen är icke i henne. Hwad tron och gerningars förening i menniskors salighetsordning beträffar, torde wi säga: tron är trädet; gerningarne frukten: — tron är källan; gerningar strömmarna: — tron är det andeliga lifwets uppehälle; gerningar detta lifwets öfning: — tron förenar oss med Gud; gerningar wisa för andra, att denna förening har skedt: — tron emottager nådegåfwor; gerningar bruka dessa till det påsyftade ändamålet: — tron fattar nåd; gerningar anwända denna nåd, hwilken öppnar wägen till förkofring, alldenstund Gud föröker sin nåd; och den enda wedergällning hans kärlek fordrar,

är att wi bedja om förkofran. Framwisen I då, mina wänner, under det I förliten eder på Christus för rättfärdighet och kraft, frukterna af ett heligt lefwerne; åtlyden I Herrans wilja, icke för thy, att I måtte kunna tro och blifwa rättfärdiggjorde, utan derföre, att I hafwen trott och ären rättfärdiggjorde; då kunna wi uppmuntra eder med den försäkran, att I Herranom Jesum Christum anammat hafwen, att I honom anammat hafwen såsom eder Prophet, Prest och Konung. Och wi bedja eder, waren faste, owikelige och rike uti Herrans werk alltid, efter det I weten, att edert arbete är icke fåfängt i Herranom (1 Cor. 15: 58.). Betraktom för det andra:

II. *En ändamålsenlig förmaning.* »Så wandrer i honom.» Ehuru Apostelens ord synes wara en enkel förklaring af Colossernas nådestånd och en derpå grundad förmaning, att fortsätta på deras salighets bana; kunna wi likwäl säga att sjelfwa textens sammansättning gifwer oss anledning, att på ett ganska lärorikt och tryggt sätt päyrka dess uppmaning: såsom I anammat hafwen Herran Jesum Christum, så wandrer i honom. Låt de närwarande, hwilka anammat hafwen Herran Jesum Christum, påminna sig den märkwärdiga, oförgäteliga tiden, då denna högst wigtiga förändring i deras erfarenhet, omständigheter och utsigter skedde: låt dem erinra sig, de med denna förändring förenade tankar och beslut, och ännu wandra uti desamma. För att komma eder, mina medchristne, till hjelp, äfwensom att meddela nödig underwisning, skole wi omtala några saker som åtföljt edert anammande af Herran Jesum Christum. Såsom 1:o *en ödmjuk och läraktig anda.* I insågen eder ringhet och oskicklighet; att I woren owärdige den minsta bland Guds wälgerningar; att I icke förmådde framställa ett enda skäl, hwarföre I skullen förlåtas hellre än fördömmas; edra själar woro bedröfwade wid betraktandet af eder ohörsamhet och edra öfwerträdelser; I känden eder andeliga swaghet, att I woren alldeles utan förmåga att tänka, säga eller göra något godt; I blefwen öfwertygade derom, att om I woren frälste, måste frälsning i alla dess delar, ifrån dess början till fullbordan, härflyta ifrån Guds oförtjenta medlidsamhet. Ordalag, lika med dessa föllo ifrån edra läppar: »Si jag hafwer syndat, hwad skall jag swara?» — »Gud miskunda dig öfwer mig syndare» (Luc. 18: 13); »Herre hjelp mig» (Matth. 16: 30); och I blefwen werkeligen såsom små barn, öfwertygade om eder okunnighet i anseende till andeliga ting; I anropade Gud, sägande: »Herre wisa mig din wäg och led mig på den rätta stigen» (Ps. 27: 11.); »öppna mig ögonen, att jag må se under i din lag» (Ps. 119: 18.): — med Propheten Samuels ödmjukhet och lärgirighet saden I: »tala Herre ty din tjenare hörer till» (1 Sam. 3: 10.); och med tacksamhet emottagande Christus för eder Prophet, woren I beredde, att utan minsta förbehåll, efter-

lefwa hans underwisningar. Till eder säga wi: Såsom I anammat hafwen Herran Jesum Christum, så wandrer i honom; fortfaren så med samma ödmjukhet och anspråkslöshet att wandra på den för eder utstakade bana; alltid ihågkommande, att ehuru högt I torden stiga i andelig wext, I hafwen derföre icke någon orsak till sjelfberöm eller egenkärlek; ty af Guds nåd ären I hwad I ären (1 Cor. 15: 10.); och under det I med tacksamhet bekännen eder förkofran i det goda, »bären fram Herranom hans namns ära» (Ps. 29: 2.), och blygens för eder förra ogudaktighet, eder nuwarande bristfällighet: erinren eder också, att Christi kärlek all kunskap öfwergår: (Eph. 3: 19) att här på jorden wi känna blott endels (1Cor. 13: 12.); och tagen I eder tillwara för den tankan att I hafwen kommit så långt uti andelig upplysning och kunskap, att I ej längre behöfwen den Helige Andas underwisning. »Håller eder icke sjelfwe för kloka; ty om någon låter sig tycka, att han wet något, han wet ännu icke huru honom bör weta» (1 Cor. 8: 2.).

Edert anammande af Herran Jesum Christum blef åtföljdt: 2:o *af ett flitigt begagnande af alla de af Gud förordnade nådemedlen.* Under det i ångraden edra synder och sökten befrielse derifrån; och medan edra hjertan upplifwades af den första kärleken; ack! huru tacksamt, huru fröjdefullt, huru beständigt blef icke edert brukande af alla dessa nådemedlen: alldrig gick en dag förbi utan bibelläsning och en grundelig tillämpning på edra själar af hwad som lästes, samt en trogen och noggrann hjertpröfning; morgon och afton ordentligen, så wäl som efter tillfälle under dagens lopp inträdden I uti kammaren, för att upplyfta edra själar till honom, som lönligen ser och hörer; — i hushållet inrättaden I, om möjligt, den wigtiga husliga andakten; eller om redan förut inrättad, besökten I utan återwändo densamma: Ack! med hwad för glädje sågen I icke Sabbatens inträffande, då I egden tillfälle, att uppoffra en hel dag åt Guds hänryckande tjenst; I fröjdades att ingå uti Herrans hus, — ingen obetydlig sak förmådde hindra eder derifrån; och om oundwikeligen förhindrade, känden I en märkbar förlust, erforen I en werklig sorg deröfwer; och då Herrans Nattwardsbord framställdes för hans lärjungar, prisaden I Gud för tillfället att äta af det bröd och dricka af den kalk, eder dyre Frälsare till åminnelse: — Såsom I anammat hafwen Herran Jesum Christum, så wandrer i honom. Bewisen samma flit i Guds ords läsning, i sjelfpröfning, i den enskildta, i den husliga, den offentliga böneöfningen; med ett ord, wisen samma aktning för alla af Gud förordnade nådemedel; och såsom I anammat hafwen så wandren.

Edert anammande af Herran Jesum Christum war åtföljdt: 3:o *af ett fullkomligt afsägande af all synd och en noggrann waksamhet mot allt hwad som syntes wara syndigt.* Med glädje sålden I allt för att köpa den kostliga perlan (Matt. 13: 46.) och med full-

somlig kännedom derom, att hwilken mening, hwilket föremål, hwilken öfning, som war Guds wilja emot, äfwen motwerkade eder egen lycksalighet, sökten I blott att lära Guds behag med eder; I fruktade att I skullen tillåta någon enda synd att bo uti eder; och öfwertygade om hjertats bedräglighet, anropaden I Gud, i Psalmistens ord: »Utransaka mig Gud och få weta mitt hjerta, bepröfwa mig och se till om jag på en ond wäg är, och led mig på den ewiga wägen» (Ps. 139: 23.); I sökten till att wända igen af det onda och deremot att lära göra det godt är (Es. 1: 16, 17.); långt ifrån att förswara de syndiga öfningar I haden förut blifwit brottsliga till, hwars åminnelse war eder till bedröfwelse (Rom. 6: 21.), åstundaden I att afkläda eder den gamla menniskan med hennes gerningar och att ikläda eder den nya; den der förnyas till hans kunskap och beläte, som henne skapat hafwer (Col. 3: 9, 10); och I räknaden allt för skada emot den öfwerswinneliga eder Herras Jesu Christi kunskap (Phil 3: 8.); I woren redo att misstänka allt som war hylladt af menniskor i allmänhet, wäl wetande, att den wägen som drager åt lifwet är smal och få wandra derpå, medan den porten, som öppnar åt fördömelsens wäg är wid, och många inträda deri (Matth. 7: 13, 14.); I höllen eder ifrån allt som syntes wara Gudi misshagligt, och anropade Gud om ett ömt samwete, som ej tål att på det minsta widröras af synd; I flydden såsom pesten, icke allenast uppenbar synd, men också allt som är den lik eller drager dit åt. I wänden eder ej endast ifrån de ting som woro skadliga för eder sjelwa, utan äfwen ifrån de ting, som ehuru för eder oskyldiga, likwäl woro edra bröder till förargelse, eller förswagade dem (Rom. 14: 21.). Såsom I anammat hafwen så wandren; flyn allt det som ondt synes (1 Thess. 5: 22.), så wäl som uppenbara laster, och förtörnen hellre alla menniskor på jorden än att på det minsta sätt förtörna den Gud, som älskar eder; — den Frälsare som låtit sitt lif för eder; — den wälsignade Anda, som upplyser, hugswalar och helgar eder.

Edert anammande af Herran Jesum Christum war åtföljdt: 4:o *af en uppriktig tillgifwenhet för alla som hade Christum kär.* Hwar som helst I träffaden en sanskyldig Christen, edra hjertan rördes åt en broder, och det icke tillfölje af yttre omständigheter, utan derföre att den war ett lefwande Christi sändebref (2 Cor. 3: 3.); I sågen der, och älskaden genast, eder Frälsares beläte; I omtalten med glädje eder Christeliga erfarenhet till medchristnas uppbyggelse (Ps. 66: 16.) och fröjdade eder att uppmuntra andras själar, genom att meddela för dem hwad Jesus hade gjort för eder; intet sällskap war för eder så intagande, som sällskapet med Christi lärjungar; intet samtal war så glädjefullt, som det, hwilket rörde andeliga ämnen; ingen sysselsättning war så lockande som den, nemligen, att söka tillwägabringa Guds barns trefnad och

framgång; I bortglömden werldsliga urskillningar, i den tanken, att alla äro ett i Christo Jesu; — misstagom oss icke, wi säga icke, att Christendomen blandar ihop alla classer, och tillåter ingen urskillning; men wi äro hågade att fråga de rika och högt uppsatte, hwilka förakta en Christi lärjunge, derföre att han är fattig, och är klädd uti en Lazari drägt, om de werkligen föreställa sig, att der finnes åtskillnad mellan de rikas och de fattigas himmel. Ack! sådana högfärdiga warelser, borde hellre frukta wid åtankan deraf, att kanhända de skola sluteligen upplyfta sina ögon ifrån helwetets pinorum och få se den fattige, föraktade Lazarus långt ifrån uti Abrahams sköte. Men, I som werkeligen anammat hafwen Herran Jesum Christum; I älskaden Guds folk derföre, att de woro Guds folk, och kände ingen åtskillnad uti eder tillgifwenhet, undantagande denna, att de fattiga och nödtorftiga bland Christi hjord berett eder ett tillfälle, hwilket I gerna fattat för att bewisa eder kärleks uppriktighet af dess werkan.

Detta ämne lärer oss, att wi borde iakttaga *stadga* och *likformighet* i wår Christeliga wandel. Det är icke nog af att wi en gång anamma Herran Jesum Christum, utan wi måste framhärda med att tro på honom och efterlefwa hans befallningar. Wi läsa om den säden som föll på stenören, der det hade icke mycken jord, och gick snart upp; ty det hade icke djup jord; men när solen gick upp, förwissnade det, och efter det hade inga rötter torkades det bort (Matth. 13: 5, 6.) Så går det ock med många, hwilka höra Evangelium förkunnas; de höra ordet och taga det straxt gladeligen, men hafwa inga rötter i sig sjelf, utan står till en tid, och när bedröfwelsen och förföljelsen påkomma för ordets skuil, straxt förargas de (Matth. 13: 20, 21.). Många bekänna sig till Christendomen och wisa sig wara Jesu wänner uti medgångens tid, och när det är på modet att åtaga Christi namn; men när de äro försmädade för deras Gudsfruktan, kallade sectarister, läsare och dylika, då kasta de bort mantelen och framwisa sig wara werldens barn, såsom andra. Många wilja wara godkända såsom gudfruktiga ibland de gudfruktiga, men då de komma ibland de lättsinnige och liknöjde förwandla de genast sin gudsfruktan till lättsinnighet och liknöjdhet. Låtom oss, mina älskade åhörare! taga oss till wara för ett sådant uppförande, ihågkommande, att en Christen borde igenkännas hwar som helst och bland hwilket sällskap som helst, han befinner sig; ty, säger wår Herre: »hwar och en som mig bekänner för menniskor, honom will jag ock bekänna för min Fader, som är i himmelen; men den som mig wedersakar för menniskor, honom skall jag ock wedersaka för min Fader som är i himmelen» (Matth. 10: 32, 33.).

Detta ämne bestraffar *andelig lättja* och uppmanar till *ett werk-*

samt fortfarande i helgelsen. — »Wandrer i honom.» — Wi ega ingen rättighet att hwila på Christus, om wi icke likaledes wandre i honom: och wi borde taga oss till wara för ett owerksamt förlitande på Christi förtjenst; erinrande oss, att icke den som blott säger: Herre, Herre, skall ingå uti Himmelriket, utan den som gör Guds wilja, som är i himmelen (Matth. 7: 21.); och de äro Christi wänner som åtlyda hans befallningar. Wi måste wisserligen med en fast tro och tillförlit anamma Herran Jesum Christum, såsom wår ende Förlossare, såsom den, hwilken gottgörer hwad wi hafwa förbrutit och försummat; men wi måste likaledes wandra i honom, såsom wår eftersyn och wår kraft att wända ifrån det onda och göra det godt är.

Ändteligen frågar jag eder, alla närwarande, hafwen I anammat Herran Jesum Christum, såsom eder Prophet, Prest och Konung, såsom edert allt i allom? Kanske någon är färdig att dömma allt, som derom blifwit sagt, för swärmeri. Ack, mina wänner! det är ett swärmeri af den sämsta art, att inbilla oss, wi kunna ernå målet utan att nyttja tjenliga medel dertill; att wi kunna komma till Fadershuset, utan att wandra på den enda wägen som drager ditåt. Det är grufweligt swärmeri, att föreställa oss, wi skola ändtligen komma uti Himmelen utan att anamma Herran Jesum Christum och wandra i honom. Herran af sin nåd frälse oss ifrån ett sådant swärmeri, och af sin kraft förware oss genom tron på Christum till ewig salighet. Amen.

8. *Nykterhetstal.*

(1836.)[1]

Allt sedan min ankomst till detta, i många afseenden, älskvärda land, har jag med innerlig bedröfvelse blifvit varse den sorgliga sanning, att Sverige utmärkes framför alla andra Europeiska länder af ett ymnigt och i dess verkningar högst skadligt bruk af spirituösa drycker. Förgäfves söker man dölja det faktum, att intet land i verlden gifves, der, i förhållande till folkmängden, så mycket bränvin förtäres[2]; intet land, der fylleri-lasten, med dess otaliga följeslagare af brott och elände är så allmän och så förderflig; pålitliga statistiska uppgifter äga rum, som medelst oböjliga ziffror leda till den oomkullstötliga, ehuru rysvärda, slutsats, att Sverige

[1] Utgavs som broschyr: »Hvad är bränvin? En fråga ställd till förståndet och hjertat, af en Utländning.» Sthlm 1836. Scotts namn förekommer icke å broschyren. Jfr dock D1, pp. 313, 324.

[2] Om man tager ett medium af resultatet utaf de olika kalkylerne öfver den qvantitet bränvin, som årligen konsumeras i landet; finner man, att minst *40 millioner kannor* uppsupas hvarje år.

är hufvudorten för spirituösa dryckers tillverkning och förtäring, ja dryckenskapens hufvudort. Då jag sökt utforska orsaken till denna ömkliga ställning, har jag trott mig finna den deruti, att de så kallade bättre klasserne anse bränvin som en nödvändig hushålls-vara och tillåta sig den oförsvarliga ovanan, att nyttja bränvin jemte sin dagliga föda, hvaraf den ovillkorliga följden är, att de lägre folk-klasserne, följande det gifna exemplet, drifva till öfverflöd, hvad som af de mera upplyste bibehålles inom anständighetens gränser. Det anstår mig visserligen icke att strängt dömma min nästa, men det är nödvändigt, att hvar och en frågar sig sjelf: »är jag icke, enligt Evangelii föreskrifter, ansvarig inför Gud för mitt uppförande, i hvad min närmaste omgifning, ja mina medmenniskor i allmänhet, beträffar? — och, om jag onödigtvis lägger i en annans väg den stötesten, öfver hvilken han faller och förderfvar sig, är jag icke i följd deraf brottslig inför all verldens Domare?» — Må hvar och en pröfva sig sjelf härutinnan.

Då jag betraktar bränvins-supare i Sverige, skulle jag vilja dela dem i trenne klasser: 1:o sådana, som äro sjelfva bränvinet tillgifne och derföre supa; 2:o sådane som förtära bränvin i obetänksamhet, emedan andra så göra, emedan det är vanligt; samt 3:o sådane som supa för bränvinets förmenta goda egenskapers skull. Den första klassen inbegriper många, som visserligen icke bruka bränvin så, att de öfverlastas dermed, och dessa framställa många undskyllningar för sitt förfarande. Men, sedan man kullkastat den ena skenbara ursäkten efter den andra, och lemnar bränvinssuparen blott och bar, samt beskrifver för honom den mängd af olyckor, som härleder sig från bruket af denna dryck, behåller han ändock sin kära sup, och förklarar derigenom högtidligen, att han är färdig uppoffra allt på detta afguda-altare. En sådan är redan omåttlig, om han än tager blott tvenne supar om dagen; han är fängslad af bränvinet och släpar sig fram i en neslig träldom; han är på stråtvägen, som leder till dryckenskapens fridlösa stad, och, om han icke anländer midt uti dess rysligheter, är felet icke hans och förtjensten icke heller; hans förståndskrafter äro förvände och förblindade; i ett hänseende äger han en fix idé, ehuru sansad och förnuftig han än må vara i alla andra, och det synes vara en omöjlighet att föra honom till förnuftiga begrepp i detta hänseende; han förmår med ett orördt hjerta åskåda den gräsliga taflan, som afmålas för hans ögon och föreställer bränvinets verkningar; eller, medan han håller i handen och förer till läpparne just den fiende, som tillvägabragt dessa förödelser bland hans landsmän, utbrister han i detta tomma, oförståndiga utrop: »Ack, Gud nås! Allt detta är ganska sant; men hvad kunne vi göra? Den råa hopen kan icke förmås att, såsom vi, supa måttligt.» — Ja. Aldrig, aldrig skall den så kallade råa hopen föras till nykterhet och sedlighet,

så länge de upplysta och inflytelsefulla icke öfvervunnit sin kärlek till bränvinet. — Vi måste medgifva, att det är föga hopp om *denna* klassens återställande; dock torde äfven bland dessa några sönderslita sina förnedrande bojor och förklara sig frie från bränvinets träldom.

Den andra klassen, eller de obetänksamma, måste försvinna i den mån upplysning i ämnet utsprides. Tiden att tänka på denna sak är nu inne. Om vi äfven förtige Nykterhets-Föreningarnes bemödanden, har mycket blifvit gjordt under de sista fyra åren, att fästa allmänhetens uppmärksamhet på verkningarne af bränvinets bruk. Snart skall, till följe häraf, den nu omnämnda klassen nödgas förena sig med den *första*, eller för någon kort tid taga sin tillflykt till den tredje.

Denna tredje klass utgöres af sådane, som supa, emedan de föreställa sig, att bränvin har många goda egenskaper och är ganska nyttigt, om ej nödvändigt, för kroppens välfärd. Det uppvärmer dem, då de frysa, och är svalkande i hettan; återställer dem, då de äro sjuka, och är ett säkert preservativ för helsan; retar magen till en ymnig förtäring af mat, och underlättar smältningen, när för mycket blifvit förtärdt; vederqvicker, när man är uttröttad och orkeslös, och gifver ro, då sömnen viker ifrån dem — med ett ord, det är nyttigt till allt, och är lika gagneligt i de mest motsatta och stridiga fall. Om nu vi förmå öfvertyga dessa om sin villa, skola de genast öfvergifva bruket af spirituosa. Deras supande grundar sig på sanden af mångfaldiga villfarelser, och det är allt skäl att hoppas i anseende till dem, att, blott de inse bränvinets verkliga egenskaper, komma de att afsäga sig dess bruk — ja att *tillkännagifva*, andra till nytta, sitt afsägande. Ty, då en ädelsinnad och välgörande man är öfvertygad om sin villa, en villa, som varit kanske tusendetals menniskor till skada, är han genast beredvillig att öppet erkänna sitt förändrade tänkesätt, andra till gagn.

Jag vill nu vända mig från bränvinssuparen till sjelfva bränvinet, och medelst svar på några frågor söka att i min ringa mån bidraga till en på sanning grundad upplysning i ämnet.

1. *Är bränvin en Guds gåfva?* Om denna dryck måste blifva räknad bland antalet af Försynens gåfvor, då är dess bruk en skyldighet och endast missbruket deraf farligt: »Ty,» säger Aposteln, till vederläggning av vissa kätterska lärare, som sökte ålägga en inskränkning, i hvad brukandet af Herrans gåfvor angick, »allt, det Gud skapat hafver, är godt, och intet borkastandes, som med tacksägelse taget varder.» Om då bränvin inbegripes i de ord: »allt det Gud skapat hafver;» så är det högst orätt att en gång åstunda, ännu mer att påyrka ett totalt afsägande af dess bruk. Ja, Nykterhets-Föreningar äro, om det så förhåller sig, ej

allenast fantastiska, utan ogudaktiga; ty med en fräck förmätenhet söka de då att motverka Försynens hushållning med menniskor och att tillvägabringa ett öfvergifvande, af hvad Herren har önskat, vi skulle begagna. *Men icke så!* Ingen kan af grundade skäl inberäkna distillerade drycker bland antalet af Försynens gåfvor: det gifves icke något ställe i naturens rike, der bränvin alstras, och, om vi fråga de förgångna generationer, till och med den första mannen, erhålla vi ej den underrättelse, att bränvin är en bland *de* goda och fullkomliga gåfvor, som komma ofvanefter ifrån Ljusens Fader. Ty hvad är det, som Gud gifver oss? Jo, spanmål samt potates. Och hvad är väl Herrans afsigt med dessa gåfvor? Visserligen icke att de skola kastas i hafvets djup, ännu mindre uppbrännas i elden; utan vår milde Skapare och Välgörare förser oss derigenom med passande medel till lifvets uppehälle. »Allas ögon,» säger Psalmisten, »vänta efter honom, och han gifver dem spis i sinom tid, han upplåter sin hand och uppfyller allt, det som lefver, med behag.» Den Allsmägtige, i sin oändliga godhet, förunnar oss spanmål och potates, på det vi må deraf födas och förstärkas. Men bränvin deremot beredes medelst ett verkligt förstörande af det närings- och kraftgifvande ämne, som Herrans gåfvor innehålla, och är i sig sjelf helt olikt, hvad Gud förlänar. Vi tale ännu icke om bränvinets egenskaper, vi hvarken berömme eller fördömme denna vara; vi blott påstå, att det icke är en omedelbar Guds gåfva, utan en mensklig uppfinning, som måste dömmas efter sin förtjenst, och hvarken sättas högre eller lägre, än hvad som rätt är. Men af vårt påstående, att bränvin ej är någon Guds gåfva, hämta vi den slutsats, att dess bruk ej är någon *skyldighet*. Sjelfva bruket må vara gagneligt eller skadligt; så kan dock ingen, för det han aldrig smakar denna dryck, anses såsom förbrytare emot Försynens ordning. Och då vi finne, att vi hafva med en mensklig uppfinning att göra, böra vi oförfäradt undersöka dess art, och behöfve ej derifrån afskräckas genom den ödmjuka vördnad, som alltid bör iakttagas, då våra forskningar angå den Allsmäktiges fullkomliga och herrliga verk. — Jag frågar:

II. *Är Bränvin en likgiltig eller overksam uppfinning* — en sak, som är helt neutral och hvarken gör godt eller ondt? Många menniskor sysselsätta sitt snille med uppfinnandet af saker, som äro, i ordets egentliga bemärkelse, oskyldiga, inverka ganska litet antingen på kroppen eller själen; såsom t. ex. barnsliga leksaker, ja till och med stora barnens lekar, som roa och uppmuntra för ögonblicket, men icke äro i och för sig sjelfva lockande, åtminstone hvad förståndiga menniskor beträffar. Det gifves, som en och hvar vet, många uppfinningar, som, emedan deras begagnande är en alldeles likgiltig sak, icke genom detta begagnande medföra några bestämda följder. Är då bränvin en sådan overksam upp-

finning? — Nej. Ingalunda. Utan tvertom, den är ganska förtrollande, och utöfvar en kraftig inflytelse på menniskan. Jag säger ännu icke något om *beskaffenheten* af dess verkningar; jag blott påstår, att dess bruk ej är någon likgiltighet: ty det är dess natur att *fängsla* och allt mer och mer *utbreda* sitt välde. Den som har börjat begagna bränvin, skall snart finna, att det smakar godt, och föreställa sig, att det bekommer honom ganska väl; hans tillfälliga, sällan förtärda sup, skall snart blifva en daglig vana, och inom kort anses lika oumbärlig, som sjelfva maten, ja törhända skattas ännu högre, emedan middagen icke smakar honom, derest ej en sup föregått. Ja, det gifves mångfaldiga exempel derpå, att de fattige hafva sålt eller pantsatt sina husgerådssaker, ja kläderna ifrån sin af köld darrande kropp, för att åtkomma bränvin; andra hafva begått förnedrande gerningar, hellre än att vara det förutan. Och denna uppfinning sprider sin verkan. Den som sjelf börjat förtära spirituosa, råder sin nästa att också försöka det, och, då någon bekant besöker hans hus, framställes denna dryck som prof på gästfrihet; snart är den ansedd som en den mest passande vänskapsbetygelse, en oumbärlighet vid alla högtider och glädjefester: och detta ej allenast hos en, utan hos alla klasser, ifrån den minsta allt intill den största, och dess uteblifvande måste betraktas som en märkvärdighet. I följd af allt detta riktas uppmärksamheten på denna vara, såsom ett lönande näringsfång, och dess tillverkning drifves nu af en betydlig del af den arbetande klassen; om bränvinet får obehindradt spela sin rol i något land, skall det vinna ett sådant anseende, att den Lagstiftande Makten blifver hufvudsakligen sysselsatt med förordningar rörande dess handtering, och förnämsta handeln på Börsen kommer att bestå uti dess köpande och säljande; och sådan är bränvinets förtrollande kraft, att till och med upplyste, bildade menniskor ofta finnas fängslade deraf, ehuru öfvertygade, att de ej längre böra bruka det. Af detta påstående hämtar jag följande slutsats: Såsom bränvin är en sak, hvilken är ganska verksam och har den egenskapen att alltmer och mer utbreda sitt inflytande, borde hvar och en med flit och allvar undersöka och med sans begrunda dess egentliga art, innan han låter sig komma i beröring dermed. — Och nu frågar jag vidare:

III. *Är Bränvin en god och nyttig uppfinning?* Vi böre ej förkasta en gagnelig sak fördenskull, att den ej är någon Gudomlig gåfva, utan ett alster af mensklig konst. Ett skepp t. ex. är en mensklig uppfinning, som har spridt sin verkan öfver hela verlden; och hafve vi ej denna uppfinning att tacka för en betydlig del af våra beqvämligheter och vår trefnad? En ångmaschin är en mensklig uppfinning; förtjenar dock icke uppfinnaren deraf en allmän hyllning? Jo; den som ur ett land infört denna nyttiga uppfinning uti ett annat förtjenar detta sednare landets aktning och tacksam-

het. — Men är ***brännvin*** en uppfinning, som hedrar uppfinnaren, emedan den är gagnelig och verkar till enskildt och allmänt väl? Jag måste på denna fråga svara bestämdt nej; ty jag känner icke *något* verkligt godt, som bränvin åstadkommit, vare sig hos den enskilda menniskan eller i samhället, och intilldess jag erhållit oemotsägliga bevis på det goda, denna dryck tillvägabringar, nödsakas jag förneka den någon enda god egenskap, såsom lifsmedel betraktad. Jag medgifver, att bränvin i vissa sjukdomsfall kan vara tjenligt såsom en medicin; men det fordras då en upplyst läkare, som bestämdt känner dess inverkan på sjukdomen, att föreskrifva, *när* och *huru mycket* deraf skall nyttjas, för att vinna det åsyftade ändamålet. Ibland alla de skäl, hvarmedelst bränvinssuparen söker undskylla sitt förtärande af spirituosa, finnes icke ett enda, som icke står i gemenskap med ett sjukdomstillstånd, och man saknar ännu något skäl, hvarföre en sund och frisk menniska borde betrakta bränvin såsom en för honom god och nyttig sak. Jag har väl träffat många, som förklara, att deras helsa är mycket förbättrad, till följe af deras afsägelse af bränvin; och andra, som anse bränvin nödvändigt att styrka nerverna, bortskölja magsyran, m. m., men ännu har jag icke funnit någon frisk och sund menniska, som vågat berömma bränvin såsom orsaken till sin goda helsa. Jag måste alltså påstå, att denna uppfinning icke är nyttig, då den betraktas såsom hörande till husbehofvet; och är den ej nyttig för enskildt väl, kan den omöjligen befrämja det allmänna bästa. Den och den landtbrukaren torde anse det för en god sak att kunna, medelst tillverkande af bränvin, erhålla några riksdaler kontante penningar, och handelsmannen att hasta till förmögenhet genom spekulationer på denna vara; men hade jag förmåga att uppräkna alla de förluster, bränvin förorsakat, så väl landtmannen, som de handlande, samt att lägga dem i den motsatta vågskålen, är jag viss derpå, att det goda skulle mycket öfvervägas af dess motsats. Jag fruktar icke utgången af en den noggrannaste undersökning af bränvinets verkningar, hos enskilda menniskor, i hushållet, i samqväm, — genom hela Riket. Den skall ovilkorligen visa, att bränvin ej är någon god uppfinning. — Och nu frågar jag

IV. *Är Bränvin en skadlig uppfinning?* Denna är just kärnfrågan, och af följande anledningar måste den *bejakas*. Icke sjelf läkare, kan jag ej heller beskrifva bränvinets egentliga verkan på menniskokroppen. Emellertid är det en väl känd sak, att ett stort antal bland Sveriges namnkunnigaste män, i hvad de kemiska och medicinska vetenskaperna angår, i bestämda ordalag yttrat sin öfvertygelse, att bränvin, utan allt tvifvel, är skadligt för en frisk menniska, ja menligt för helsan; och jag äger betyg i ämnet, underteknade af ej mindre än 532 bland Englands, Skottlands och Irlands mest upplyste och aktningsvärde läkare, hvaraf inhämtas, att

Ardent Spirit eller bränvin är egentligen ett förgift och förorsakar, betraktadt såsom en hushållsvara, oberäkneliga och förskräckande sjukdoms- och dödsfall, och att ett dagligt begagnande deraf, äfven på det måttligaste sätt, är skadligt för både kropp och själ. Ett särskildt betyg af den vidtberömde Sir Astley Cooper, förtjenar att också nämnas. Han skrifver: »Ingen är en större fiende till bränvinssupande, än jag, så att jag aldrig tillåter Ardent Spirits i mitt hus, emedan jag anser dem vara Evil Spirits, eller Onda Andar, och om de fattige menniskorna kunde skåda alla de hvita lefrar, vattusot och förstörda nerfsystem, som jag har sett vara följder af bränvinssupande, skulle de finna sanningen deraf, att spirituosa och gift hafva enahanda betydelse.» Äfven här i landet skulle mången hafva undsluppit långvariga och tärande sjukdomar, om han öfvergifvit bruket af bränvin. — Jag tvekar icke att bestämdt förklara det vara en för helsan skadlig uppfinning; och hvem nekar väl, att det är en skadlig uppfinning för hushållet. Jag medgifver gerna, att bränvin i många hus nyttjas, utan några ögonskenligen skadliga verkningar; men då vi betrakte det stora hela, och åskåde den missämja, lättja, försumlighet och elände, som i oräkneliga, utan bränvinets olycksaliga inflytelse lyckliga, hus hafva följt dess spår, och derjemte erinra oss, att bränvin på intet ställe är gagneligt såsom en hushållsförnödenhet, måste vi ovilkorligen förena oss i den slutsats, att bränvin är en skadlig uppfinning för hushållet. Och då jag fäster min uppmärksamhet vid bränvinets i ögonen fallande verkningar i samhället, d. ä. på nationen i allmänhet, förundrar det mig, att någon enda upplyst och sansad *Svensk* man finnes, som vågar sig fram såsom försvarare af en så ytterst skadlig uppfinning; ty om en fiende ville försvaga, med afsigt att eröfra ett land, gifves ej bättre medel dertill, än ett sådant öfverflödigt bruk af spirituösa drycker, som nu äger rum. Hvilken vill neka, att i de flesta industrigrenar Sverige står långt efter andra länder? och hvem ser icke, att, oaktadt det ej saknas snillrika menniskor, som gerna vilja beflita sig om landets förkofran, arbetspersonalen är så förstörd af bränvin, att de äro, snart sagdt, orkeslösa oduglingar och i högsta grad opålitliga; så att den, som äger någon förmögenhet, räds att våga sitt kapital i något för landet nyttigt företag. Med en aktningsvärd omsorg lemna vissa publika verk medel, att understödja lofvande ynglingar, i det de söka undervisning i någon praktisk vetenskap; men i allt för många fall äro dessas goda egenskaper bortförde af bränvinsfloden, långt innan deras undervisningstid hunnit till ända. Understundom införskrifvas utländningar att förestå och upphjelpa någon industrigren; men, hvad händer? äfven dessa fatta oftast tycke för bränvin, som svimmer omkring dem och erbjudes, hvart helst de vända sig; de börja supa: och genast är det förbi med deras nytta för landet. Då det så för-

håller sig och härigenom all uppmuntran till industriens förkofran i landet saknas, bör ingen undra, att Sverige står så långt tillbaka. — Men äfven i ett annat afseende är bränvinet skadligt för Nationens välmåga. Sveriges hufvudprodukt består, ty värr, uti en sak, den ingen utländning vill köpa för penningar, eller en gång taga i byte mot sina varor; hvaraf följden åter är, att den måste konsumeras inom landet, till men för nationens välmåga, och att andra, nödvändiga varor, som ganska väl kunde erhållas inom Riket, måste köpas utifrån: landtmannens största omsorg är att åstadkomma mycket säd, på det han må hafva mycket bränvin att afyttra, och derföre har han hvarken åker eller tid öfrig, för att upplifva och utvidga andra, till landet hörande och för folket oumbärliga saker; och man reser till Finland, att köpa kött, fläsk, smör, ost, talg, hudar, ved, m. m., fastän Sverige borde sjelf tillvägabringa allt detta, eller åtminstone afyttra så mycket spanmål, som skulle mer än ersätta inköpspriset på dessa varor; och det verkligen förundrar en utländning, som fäster någon uppmärksamhet vid sakernas gång, att se Rikets Högloflige Ständer så af eget intresse förblindade, att de synas sakna förmåga att skönja landets verkliga ställning, hvad bränvinets verkningar angår, eller vidtaga ändamålsenliga atgärder till hämmandet af den förstörande floden. — Men ännu en skugga måste sättas på den mörka taflan. Bränvin utgör en ymnig källa till brott och sedeförderf. Få föreställa sig den mängd af lagligen dömda brott, till hvilka bränvin är skulden. Mitt hjerta har blifvit på det högsta rördt vid genomläsandet af Justitiæ-Stats-Ministerns underdåniga berättelser i detta ämne. Följande paragraf, utur den för år 1833, står i sammanhang med mina erinringar:

»Hvad deremot angår antalet af de för dryckenskap sakfällde, så är detta antal sistlidet år, beklagligen till betydlig del ökadt emot år 1832, då det likväl hade tilltagit emot år 1831. De olyckliga följderna af denna last blifva allt märkbarare, liksom offren derför talrikare. I landsorter, der förr bränvins-importen varit okänd, har, efter Domhafvandernes uppgifter, fattigdom och sedeförderf inkommit. En stor del af brott- och våldsmål leda sin upprinnelse endast från bränvinets omåttliga bruk. För att nämna några exempel, må anföras: att i Östra och Vestra Göinge Härader af Christianstads Län, har en mansperson begått dråp i bråd skillnad, efter föregången ymnig bränvinsförtäring, och en annan mansperson så omättligt förtärt starka drycker, att han deraf aflidit, samt en, likaledes mansperson, efter flerårigt öfvande af fylleri, blifvit bragt till sådan sinnesförvirring, att han från allmän väg, i sin faders närvaro, kastat sig i en å och drunknat. I uppgiften på sjelfmord uti Fellingsbro Domsaga af Örebro Län, äro inberaknade 2 manspersoner om hvilkas begrafningssätt såsom för sjelf-

mördare, Domstolen förordnat i anseende dertill, att de förtärt så omåttligt starka drycker, att de deraf dött, samt en qvinna, som aflidit af intaget förgift i rusigt tillstånd. I Fryksdals Nedre Tingslag samt Jösse Härad af Wermlands Län, har en mansperson tagit lifvet af sig under rusigt tillstånd. Härads-Rätten uti Norra Helsinglands Domsaga har dömt 2:ne personer, hvilka genom omåttligt förtärande af bränvin sina lif förspillt, till neslig begrafning; och i Wartofta och Frökinds Häraders Domsaga i Skaraborgs Län, hafva 2 personer, hvilkas död hade samma orsak, jemväl blifvit behandlade såsom sjelfmördare. Alla sjelfmorden i Marks, Wedens och Bollebygds Härader af Elfsborgs Län, hafva bestått uti omåttlig förtäring af starka drycker, deraf döden bevisligen omedelbart varit följden; och i Järrestads, Ingelstads, Ljunits och Herrestads Häraders Domsaga, har en person af samma anledning omkommit.

Men dessa exempel, som endast äro hämtade från förefallna händelser vid Lands-Domstolarna, kunde vidare utsträckas genom bevis, tagne af fylleriets verkningar inom städerne, der kroglifvets vedervärdigheter, uti än högre grad sig visa, derest, för bevisande af dryckenskapslastens förderflighet, icke en daglig erfarenhet vore tillräcklig, att till öfverflöd vittna, om de skadliga och olyckliga följderna af bränvinets omåttliga bruk: påföljder, som länge skola låta känna sig i samhällskroppen, och hvilkas afvändande bör vara ett ömt föremål för både den lagskipande och lagstiftande Statsmagtens omsorger.»

Och då jag närmare betraktar beskaffenheten och antalet af de under år 1833 begångna brott, finner jag följande förtjena nykterhetsvänners uppmärksamhet:

Sakfällde för fylleri . . . . 4,722.
Berättelsen medgifver, att det är svårt, att få af vittnen utredt, att någon varit af starka drycker öfverlastad, och derföre är de sakfälldes antal mycket mindre än det verkliga förhållandet.

Fällde för förbrytelser emot Bränvins-Förordningen . 2,952;

Således brott, direkte föranledde af bränvin 7,674:
men det påstås i Berättelsen, att de flesta sjelfmord härleda sig från bränvin, och, emedan dessa utgöra 185, vilja vi upptaga på bränvinets räkning 100,
samt alla mord 52,
och af slagsmålen, hvilkas antal är 3,175, två tredjedelar, som ingen lärer anse öfverdrifvet . . . . 2,116.
Berättelsen påstår, att bränvin är källan till många andra förbrytelser; men, utan att räkna sådane, hafva vi här, under ett års förlopp, i ett land, der ej 3 millioner menniskor finnas, ett antal brott, stort 9,942,

eller mer än en tredjedel af alla förbrytelser i landet, ögonskenligen förorsakade af bränvin.

Hvem ser ej, att, om ett sådant förhållande fortfar, kommer nationen att förlora sin ära bland andra folk. Sverige intager ett utmärkt rum i Europas häfder, såsom ett stolt, ärligt, troget, bragderikt land; och så vidt min svaga förmåga sträcker sig, har jag med glädje förnummit, der jag någon gång råkat en äkta, oförkränkt Svensk, att Historien icke förmycket upphöjt Svenska folkets sedlighet, trofasthet, ädelsinne och gästfrihet; men hvem ser icke, att, i det hela betraktadt, är Sverige icke mera Sverige — ja att, om icke kraftiga och skyndsamma åtgärder vidtagas, komma dessa utmärkelsetecken att endast stå bland fordna tiders häfder, såsom lysande strålar, att klarare uppdaga folkets förfall. Sådane upptäckter borde icke göras af utländningar, hvar och en derom upplyst Svensk, som nitälskar för sin nations ära, bör oförtövadt skynda till striden mot sitt lands förskräckligaste fiende, och fortsätta den, till dess segern är vunnen.

Ännu en fråga, och jag skall upphöra med mina okonstlade erinringar. Jag har, törhända, redan varit för mångordig.

V. *Hvad skulle vi göra med Bränvinet?* Bränvin är ett alster af kemien, alldeles onyttigt och vanligtvis skadligt i det allmänna lifvet. I laboratorium är det klassificeradt såsom ett förgift, hvilket, likasom andra af samma klass, kan begagnas till botande af vissa sjukdomar; men är brukbart endast såsom medikament. Dess fängslande och förtrollande art gör, att det bör, framför alla andra, sorgfälligt vårdas och varsamt handteras. När bränvin införes uti hushållet, som ett lifsmedel, och hvar och en äger tillfälle att efter behag bruka det; då har denna dryck kommit ifrån dess rätta ställe, dess lämpligaste bestämmelse, och är högst farlig. Nykterhets-Sällskaper åsyfta återförandet af bränvin till dess egentliga ställe och bruk. Nämnde Sällskaper bestå af sådane medborgare af alla stånd, som hafva fått en sannfärdig upplysning i afseende på detta ämne. Ledamöterne af nämnde Föreningar anse bränvin: 1:o onyttigt, fastmer *skadligt* för sig sjelfva; och hafva derföre frivilligt afsagt sig dess bruk — samt 2:o onyttigt och skadligt för samhället; hvarföre de förena sig till ett gemensamt förbund, för att derigenom kunna med mera kraft utsprida nödig upplysning och öfva verkan af ett förenadt efterdöme på sina landsmän, — ty ett skolbarn känner ju, att, då flere likasinnade förena sig, uträtta de mycket mera än de kunnat göra, om hvar och en arbetade särskildt. Men, såsom bränvinets missbruk har uppkommit utan alla tvångsmedel, medelst ett *frivilligt* förtärande deraf; måste Föreningar, stiftade att hämma det onda, noga akta sig för tvångsmedel. Frivilligt måste hvar och en medlem inträda och lika frivilligt förblifva eller gå ifrån Föreningen, när han så önskar. På en så okonstlad, anspråks-

lös grund står Stockholms Nykterhets-Förening; ty hvem som helst äger rättighet att inträda deri, medelst inskrifvande af sitt namn i Föreningens matrikel, samt att träda ifrån Föreningen, när han så behagar. Denna förening har varit till under fem års förlopp, och uträttat mycket mera, än man i betraktande af alla omständigheterna kunnat förvänta. Ty hela landet ligger i det onda; smak, vana och intresse äro förenade på bränvinets sida, och, då man erinrar sig, att nykterhetens vänner i ett sådant land äro som ett intet emot den stora massan, torde man hafva förmodat, att det svaga, nyss upptända ljuset skolat genast slockna: men det brinner ännu och dess klara, fastän mindre vidsträckta sken, har äfven i år lyst några på deras flykt ur bränvinets mörka fängelse. Nykterhetens vänner böra ej tröttna eller uppgifvas; de försvara och söka utsprida ljus och sanning; de grunda sin verksamhet på en oomkullstötlig klippa, alldenstund (såsom Föreningens Skrift N:o 1 klarligen visar) de iakttaga Evangeliska grundsatser och verka på ett med Evangelium öfverensstämmande sätt. De måste ännu förvänta svårt motstånd, svåra prof: men, om än deras verksamhet skulle af den mäktige fienden afbrytas, är det ingen skam att hava försökt en god sak, ehuru den ej lyckades; utan det är en gruflig skam, att vara bland deras antal som förhindrat eller med liknöjdhet betraktat dess gång. Nyttiga reformer hafva i alla tider mött stora svårigheter. Pharao, Konungen i Egypten, bespottade Guds tjenare Mose och Aaron, då de begärde Israels lösgifvande; men de fångar fingo en herrlig befrielse och de Egyptiske härarne blefvo förstörde. Guds församlings fiender skrattade åt Nehemia, då han ville återuppbygga Jerusalems nedfallna murar; men hans Gud hjelpte honom och arbetet fullbordades. Hela Judéen föraktade Christus och hans Apostlar, och en af de sednare, Paulus, uppräknar de grufliga försmädelser och förföljelser, som måste uthärdas af de förste Christne; ty, såsom Skriften säger, de utgjorde ett parti, det alla allestädes talade emot; och må icke Nykterhetens vänner afbida en ömmare behandling i detta land; alla allestädes, som älska eller draga fördel af bränvin, skola naturligtvis tala emot de Föreningar, som söka upplysa folket om bränvinets skadlighet. Den odödlige Martin Luther fick icke en lätt och beqväm seger öfver Påfveväldet i Tyskland; och, att återkomma till Sverige, hvad för svårigheter och motgångar rönte ej en Gustaf Wasa, innan han lyckades befria sitt land från ett tvefaldt tyranni, det timliga och andeliga? Men han segrade: och, om icke bränvinet varit det redskap, hvaraf mörkrets furste begagnat sig att bringa landet i oordning, så hade Svealand än i dag njutit de välsignelserikaste följder af hans dråpeliga och lyckliga företag. — Ack, ja! — vi skole fara fort och, uppmuntrade af den öfvertygelsen, att Gud den Allsmäktige, som icke will den ogudaktiges död, bifaller våra be-

mödanden, att de goda Englar, som glädja sig öfver en syndares bättring, fästa en uppmärksam blick på våra försök, och att sannskyldige christne i detta land — ja i alla länder, önska oss framgång i Herrans namn: vilje vi ånyo arbeta för medmenniskors väl, och om vi misslyckas, finna vår tröst uti det goda vi åsyftat, samt om vi segre, nedlägga segerkransen vid Hans fot, som gifver oss kraft till alla goda verk.

10. *Missionstal.*

(1838.)[1]

I Guds Faders och Sons och den Heliga Andas namn. Amen.

Min gerning nådigt skåda,
Hjelp nu det bästa råda,
Låt upphof, fortgång, ända,
Allt till din ära lända.

Förnya, Gud! i detta år
Wälsignelsen och lyckan wår,
Att wi, med dygd och ära,
Dig tjena må i frid och ro,
I Christlig kärlek sammanbo,
Oss redeligen nära.
Gud, stärk Wårt werk,
Bördan lätta, Oss upprätta
Och förandra
Att, som nya menskor, wandra.

Amen.

Då wi tacke och prise Dig, kärleksrike Fader, för kunskapen om den stora saligheten jämte alla dina wälgärningar, samt anrope Dig om nåd att kunna rätt anwända de dyra salighetsmedlen: blöder wårt hjerta wid ihågkomsten af de många tusende sinom tusende wåra medåterlösta, som ännu sakna denna kunskap och dessa medel. Med stor bedröfwelse förnimma wi, huru många de äro, ibland hwilka Christus alldrig blifwit nämnd: de äro försking-

[1] Detta tal utkom av trycket i en broschyr, så betitlad: »Bön och Tal hållna wid Swenska Missions-Sällskapets Böne-Sammankomst, i Enkhus-Kyrkan, Nyårsdagen 1838, af Geo. Scott, Pastor wid Engelska Församlingen i Stockholm». Sthm 1838. I dagboksanteckningarna skriver Scott om denna sammankomst: »I begin the year propitiously, as regards my intercourse with the Swedish Church, having this afternoon to occupy a Swedish Pulpit. Lord help me & make this the opening to much that is good. The Crowd at the Church was immense, my excitement of mind conciderable, but the Lord graciously aided me, to His name all praise be given.» D II, p. 10.

rade och försmäkta, såsom får, de der ingen herde hafwa, de sitta i mörkret och dödsens ängd och skugga; de knäböja i sin blindhet för en stock, en sten, ett dödt, känslolöst beläte, af deras egna händer gjordt; de uppoffra det käraste de äga på jorden åt dessa stumma afgudar och begå de mest afskywärda laster i förening med sin afgudadyrkan. Wi märke med innerligt deltagande, huru dessa olycklige känna sitt behof af umgängelse med Dig, utan att weta den rätta wägen till din nådastol; utan att känna sig wara syndare, skyldiga til straff, eller hafwa hört något om Jesu försoning och den barmhertighet, som wederfares alla, hwilka söka nåd genom honom.

Och då wi skåde djupet af deras elände, finne wi oss uppmanade, att bruka alla de medel, som Du, Herre, oss anwisar, till deras räddning. Men wi ödmjuke oss inför Dig och bekänne med förkrossadt hjerta, att wi så länge uraktlåtit wår dyra pligt mot dessa wåra bröder; wi hafwe alltför länge ringa aktat dessas anspråk på wår kärlek, medlidsamhet och hjelp; wi hafwe alltför länge, förnöjande oss med wår egen fullhet, förgätit den hedniske brodrens nöd; ty hade ditt folk, i alla tider, werkat efter sin förmåga till hedningarnes upplysning och omwändelse, så hade ock det af himmelen nedkomna brödet blifwit tillgängeligt för många, många, som ännu i dag äro i saknad deraf. — Och, Du Kärleksrike! Du har likwäl haft tålamod med oss och fortfarit att wälsigna oss med dina nådeskatter. O, för Christi skull, för Jesu försoning skull, förlåt! ack, förlåt oss all wår liknöjdhet, alla wåra försummelser, i hwad wåra i mörkret sittande medmenniskor beträffar! O, låt bättringens tid wara inne och ditt folk allestädes wisa sig williga att med förtröstan på dig werka ditt werk, medan dagen är.

Stor är den ära, som wederfares oss, då Du tillåter oss att wara medarbetare med Dig till andras wäl. Lär oss, o Gud, att werka Dig till behag; wisa oss wår werkningskrets och förläna oss nåd att göra det, som Du föreskrifwer, af ett willigt hjerta. Wille Du, att någon ibland oss skall öfwergifwa sitt land och sitt folk, för att, såsom ditt sändebud, fara ut i hedniska ödemarker och der uppsöka, samt till Dig föra de borttappade fåren; o, gif en sådan kärlek och mod att säga: »Här är jag, sänd mig.» Och åt oss alla, som hemma njuta wåra christeliga företräden, åt oss gif nåd och kraft att med brinnande böner och frikostiga gåfwor beledsaga dina trogne tjenare i sin wigtiga werksamhet, hwilka gå och predika Evangelium allom kreaturom.

Wärdes wälsigna alla bemödanden att sprida Evangelii ljus och kraft. Du, sädenes Herre, sänd arbetare i din säd; låt Rättfärdighetens Sol uppgå öfwer de mörka landen med helsa och salighet under sina wingar! O att ledstjernan må snart lysa på hed-

ningarnas förmörkade himmel och föra dem till Jesus, werldens Frälsare, draga dessa wilseförda får, att det måtte blifwa ett fårahus och en Herde, ja: gif din Son hedningarne till arfs och werldenes ändar till egendom. — Befrämja med din nåd alla stiftelser, hwilka åsyfta utspridandet af ditt heliga ord, eller utsändandet af fromma Guds män att ropa till de af andelig törst försmägtande: »Kommer hit till watten.» (Es. 55: 1.) Krön dessa bemödanden med en framgång, som wisar, att werket är ditt. Skydda med din mägtiga hand alla trogna Missionärer: bewara och förläng deras werksamma lif; trösta dem under mötande swårigheter och gif dem kraft att predika Jesum Christum och Honom allena, korsfästan. Wälsigna och gif önskad framgång åt alla föreningar af Christna i detta land, hwilka medelst gemensamma bemödanden söka utwidgandet af Jesu nåderike på jorden. Wärdes wara det Swenska Missions-Sällskapet jämte alla dess utgreningar nådig; gif dess Styresmän wishet af höjden, brinnande kärlek och christelig ihärdighet, på det de må kunna rätt förwalta denna sin herrliga kallelse i Christo Jesu. Wälsigna alla dem, som medelst sina böner, sin werksamhet och sina gåfwor komma detta Sällskap till hjelp; belöna dem Du, som kan det, i andeligt godt; och gif nåd åt oss alla, att wi, hwar och en efter den förmåga, Du oss gifwer, och de tillfällen, Du yppar, må beflita oss om Jesu rikes utwidgande och wåra medmenniskors frälsning. Hör, milde Herre Gud! ditt folks böner; hör ej endast wårt rop, utan böj dina öron till de mång tusende suckar, som på olika tungomål, öfwer hela werlden, i afton förenas, att nedkalla din wälsignelse öfwer det heliga Missionswerket; ty alla dina barn åkalla Dig i Hans namn, hwilken Du hörer alltid, wår dyre Frälsares Jesu Christi namn. Hör oss: Fader wår, som är i himmelen — — — ty riket är ditt, magten och herrligheten i ewighet. Amen.

Gud ware oss nådelig och wälsigne oss; Han låte sitt ansigte lysa oss; att wi på jordene måge känna hans wäg, bland alla hedningar hans salighet. Ps. 67: 2, 3.

Så bad den fromme konungen för sig och sina medtjenare i Herranom. Han anropade Gud om nåd och barmhertighet till syndernas förlåtelse, om ett meddelande af den wälsignelse, som gör rik, om Guds wälbehag, som är lif, ja: om Hans godhet, som är bättre än lif.

Och en Bön mera lämplig för oss, älskade Medchristne! då wi församle oss i helgedomen på första dagen af ett nytt ingående år, kunne wi knappt föreställa oss. Ty hwad är det förlängda lifwet annat, än en »förskräckelig domsens förbidelse», om icke Gud, för Christi skull, förlåter oss synderna, hwilkas »lön är döden», den ewiga döden. Och hwad äro wäl alla timmeliga håfwor, alla jordiska

skatter annat, än usla brunnar, de der intet watten gifwa, om icke Herrans wälsignelse hwilar ofwer oss wid dess åtnjutande, om icke hans ansigtes ljus bestrålar dem alla. Det är denna nåd, denna wälsignelse, detta wälbehag, som uppfyller den odödliga själen med en frid, en förnöjsamhet, en glädje, den werlden hwarken kan gifwa eller fråntaga. Saligt är det folk, hwilket alltså går; men »saligt det folk, hwilkets Gud Herren är.» (Ps. 144: 15.)

Önske wi då, älskade Åhörare, ett lyckligt år — ett år, utmärkt af inre lugn, inre fröjd under lifwets alla skiften; af yttre nyttig werksamhet för medmenniskors wäl, så låtom då Davids bön blifwa wår bön; ja: må denna bön uppsändas ur hjertats grund af hwar och en af oss till Honom, som hörer de troendes rop: »Gud ware oss nådelig och wälsigne oss; Han låte sitt ansigte lysa oss.» — Men hwarföre bad Herrans tjenare om förökad nåd och wälsignelse öfwer Guds församling? Jo: att Herrans wäg måtte blifwa känd på jordene; hans salighet bland alla Hedningar. David efterlängtade en sådan wälsignelse, som uttalades af Gud sjelf öfwer Abraham, då Han sade: »Jag skall wälsigna dig och du skall wara en wälsignelse.» (1 Mos. 12: 2.) Han bad om församlingens förkofran, på det de i ödemarken irrande fåren måtte genom hennes kraftigare åtgärder blifwa uppsökte och förenade med de lyckliga i fårahuset. Och, mine älskelige! Guds nåd i själen wäcker till ett uppriktigt bekymmer för dem, som ännu ej blifwit delagtige af Jesu Evangelium, och den werkar ett träget begär att kunna wara medel till deras räddning. Den husfader, som är sjelf delaktiggjord af den himmelska wälsignelsen, kan omöjeligen wara liknöjd om sina barns, sitt husfolks salighet. Ack nej! Guds nåd leder honom att bedja med och för dem, samt att anwända alla medel, som Herren förlänat honom, till deras upplysning uti det goda. Den medlem i församlingen, som sjelf anammar till sin glädje Christi kraft och kärlek, som känner sig drifwen deraf att framträda till Nådastolen för att bedja såsom Propheten: »Herre, gör ditt werk lefwande» (Hab. 3: 2.), han beslutar att icke tiga, »till dess Jerusalem warder beredt och satt till ett lof uppå jorden» (Es. 62: 7.); och söker på detta sätt ett lyckligare tillstånd i församlingen; ty genom owist klander torde man wäl förbittra, men aldrig förbättra. Och der Christi församling uti något land befinner sig i den ställning, som Paulus beskrifwer uti sitt bref till de Thessalonicer, der det heter: »Wi tacke Gud alltid för eder, käre bröder, såsom tillbörligt är; ty eder tro förökas storliga och allas eder kärlek öfwerflödar inbördes;» der Christi församling undfår de kärleksbewis, som omtalas i Davids bön; der är också deltagande för de olycklige i mörkret sittande; der är ett lefwande bemödande att Herrans wäg må blifwa känd pa jordene, hans salighet bland alla hedningar. Och ju noggrannare wi forske i Christna

Kyrkans häfder, desto klarare skall detta förhållande uppdagas för oss. De till Christus, i Apostlarnas tid, omwände Judar sågo på de kringliggande folkens behof om Jesu nåd och begåfwo sig åstad att förkunna dem Christi outgrundeliga rikedomar; och inom en korrt tid spriddes till många länder ljuset af Jesu Evangelium. På detta sättet fortfor det, till dess Christi församling hade wunnit anseende i werldens ögon, ja: werldslig förmögenhet och magt; och då framträdde egennytta med dess för christelig kärlek qwäfwande beräkningar; sjelfförnöjelse framställde sina betänkligheter; liknöjdhet och ljumhet insöfde allt christeligt nit; och Christi bekännare ställde ljuset under ena skeppo, gömde sitt pund i jorden, lemnande de arma hedningarna åt sitt mörker och sitt förderf. Och i samma mon, som församlingen upphörde med sina sjelfuppoffrande ansträngningar för hedningarnas frälsning, i samma mon blef hon owerksam, efterlåten och wanmägtig, ja: »då folket sof, kom owännen och sådde ogräs midt ibland hwetet.» (Matth. 13: 25.) Och detta ogräs wäxer till och sprider sig och blifwer starkt och förqwäfwer hwetet, derest icke Christi församling åter wäckes att uppfylla sin höga, wälsignelserika bestämmelse, såsom werldenes ljus, och iakttager sin answarsfulla pligt att gå ut i hela werlden och predika Evangelium allom kreaturom; ty då Gud är församlingen nådig och wälsignar henne och låter sitt ansigtes ljus lysa henne, sker det, att hans wäg må blifwa känd på jorden, hans salighet ibland alla hedningar. Dyra och stora löften äro Christna gifna, för att de, enligt Apostelens ord, »må blifwa delaktige af Guds natur» (2 Petr. 1: 4.) och Guds kärlek må utgjutas i deras hjertan. Om då en Christen undfår en droppa ur detta omäteliga, bottenlösa haf, som är sjelfwa det Gudomeliga Wäsendet; ty Gud är kärleken; så twingas han deraf att älska alla menniskor uti hela werlden, emedan denna Gudomliga kärlek omfattar hela det fallna menniskoslägtet. En benådad själ bör wara »så till sinnes, såsom ock Christus Jesus war,» (Phil. 2: 5.) och emedan »Han ömkade sig öfwer folket, som woro förlåtne och förskingrade, såsom de får, som ingen herde hade» (Matth. 9: 36.) samt bemödade sig om deras upplysning och salighet, så skall den benådade bedröfwas wid åsynen af hednawerldens beklagliga ställning och efter förmåga kalla dem till delagtighet uti Evangelium. En rättsinnig Christen är med Christus och samlar med honom. (Matth. 12: 30.)

Twingade af Christi kärlek, hafwa Missionärerna (dessa sjelfförnekande Jesu sändebud) öfwergifwit sitt fosterland och alla dess kära förhållanden, trottsat werldshafwets faror, ett osundt klimats förswagande werkningar, wilda djurs och ännu wildare menskoätares fiendtlighet, för att wittna bland swärden och bålen om Gud; för att wittna om Honom, som, död för wår synd, blef genom sin död en förstling til lifwet. Upplifwade af Christi kärlek hafwa mång-

tusende i hemlandet bedit för och bidragit till det heliga Missionswerket. Och när denna kärlekseld genom sådana bemödanden får luft, brinner den klarare och kraftigare än förut; ja: den fördrager med mildhet alla mindre magtpåliggande skiljeämnen, som icke hota grundwalens bestånd. Det är denna kärlek, som andas uti det Swenska Missions-Sällskapets handlingssätt i inwäljandet bland dess Styresmän af en, som är främling till Nation och Kyrkoafdelning, samt i sättet, hwarpå de insamlade gåfwor fördelas. O, att denna ande måtte länge råda i denna wälsignade stiftelse! — I mitt fädernesland har jag funnit samma kärleksanda, förenande Christna af olika tänkesätt i anseende till icke wäsendtliga ting, till en gemensam werksamhet uti Missionssaken: således öppnades flera af den Skottska Nationalkyrkans helgedomar för den Wesleyanske Predikanten, och jag gladde mig inför Gud deröfwer. Samma kärleksanda har kallat mig, fastän mindre hemma i edert språk och icke hörande till eder Kyrka, att i denna helgedom berätta för eder i afton något uppmuntrande ifrån det land, der (man måste erkänna det) Missionswerket lifligast omfattas. Allt detta är, som det bör wara; ty rättsinnige Christne äro icke främmande, utan »helga manna medborgare och Guds husfolk.» (Eph. 2: 19.) De älska hwarandra, som syskon, och säga med uppriktighet: »Nåd ware med allom, som wår Herra Jesum Christum rättsinneligen kär hafwa.» (Eph. 6: 24.)

Under min sex månaders wistelse uti England och de många resor jag kallades att företaga mig, hade jag ett gynnsamt tillfälle att göra bekantskap med flera utmärkta Christi tjenare, som nitälska för Hans saks befrämjande på jorden. Och jag finner det swårt, att bland det myckna, som kunde berättas, göra ett lämpligt urwal. Enligt mitt uppdrag helsade jag med innerlig fröjd det Londonska och det Wesleyanska Missions-Sällskapet från det Swenska Missions-Sällskapets Direction. Denna helsning emottogs med alla möjliga bewis på Evangelisk kärlek, äfwensom med den innerligaste tacksamhet för den gåfwa af 100 L. Sterling, som jag medförde till hwartdera af dessa Sällskap. Sedermera hörde jag den Swenska Stiftelsen och dess gåfwor äfwen omtalas på dessa Sällskapers Högtidsdagar med all wördnad och tacksamhet. Öfwerallt fann jag, att underrättelsen om Swenska Medchristnes lifliga deltagande i det stora Missionswerket ansågs wara en ny uppmuntran för dem, som länge arbetat deruti: de fingo liksom en ny kraft, då de märkte, huru nya härskaror kommo dem till biträde på det wigtiga stridsfältet. Och denna uppmuntran war desto mera öfwerraskande för dem, emedan Sweriges inre belägenhet, i synnerhet hwad dess religiösa bemödanden angår, war alltför föga känd hos mina landsmän. Många, många christeliga helsningar skickades genom Herrans ringe

tjenare till medarbetarena i Swerige och mången rättfärdig mans böner uppsändes till allas wår Fader, att Han wille wara Swenska Församlingen nådig och wälsigna henne, ja: låta sitt ansigtes ljus lysa henne, på det hans wäg må blifwa känd på jorden, ibland alla hedningar hans salighet. — Jag måste förbigå någon beskrifning om de stora Maj-sammankomsterna i London; ty då denna Månads alla dagar upptagas med firandet af de fromma Stiftelsernas högtider, och Christi lärare och folk då församla sig från snart sagdt alla orter att deltaga deruti, är det tydeligt, att en beskrifning om, hwad som der förehafwes, skulle blifwa alltför widlyftig. Hänryckande war det för mig, att bewista dessa och förnimma, huru Gud nådeligen wälsignar sina barns bemödanden att befrämja Hans ära. — En sammankomst, som hölls i Exeter Hall d. 17 sistledne October, war så märkwärdig, att den förtjenar en särskild uppmärksamhet. Flera af det Londonska Missions-Sällskapets förtjenstfulla Missionärer, hwilka, efter en mångårig werksamhet på hedniska orter, hade återwändt till hemorten med förswagade kroppskrafter och funnit, hwad de sökte, en återställd hälsa, erbjödo sig att å nyo gå ut i det wigtiga kallet att predika för hedningarna Christi outgrundeliga rikedomar. Och Directionen, högt wärderande dessas sjelfförnekande kärlek, beslöt, att icke allenast förena med dem andra Herrans tjenare, utan också att sammankalla Missionswännerna, för att offentligen säga farwäl åt dessa Christi sändebud samt att anförtro dessa och deras hwärf uti den trofaste Gudens omwårdnad. Och i denna församling togo Missionärerna, större delen med sina hustrur, (hela antalet war 35) ett rörande afsked. Efter slutad sång och bön, samt ett korrt tal, uppläste Secreteraren en skildring af Ost-Indiens närwarande tillstånd i religiöst hänseende samt Dr. C. Meads framgångsfulla werksamhet derstädes. Sedan höll Kyrkoherden i Stepney Dr. Fletcher ett afskedstal, ställdt till Dr. Mead och de fem bröder, som skola wara honom följakteliga på sin återresa till Indien. Detta tal beswarades i ganska rörande ordalag af Dr. Mead. Secreteraren uppläste nu en korrt berättelse rörande Missionswerket i Södra Africa, i synnerhet bland den wilda Kafferstammen, och sedan han slutat densamma, uppträdde Kyrkoherden i London, Hr. Th:s Binney, hwilken med den wältalighet, som är honom egen, i församlingens namn tog afsked af Dr. Philip, som nu återwände till Africa jämte åtta medarbetare, för att med desto större kraft kunna der werka för Guds, wår Frälsares ära. Han slutade med dessa ord: »Farwäl, dyre wänner, i sällskapets namn, farwäl! Förmodeligen är det för många ibland oss det sista farwäl! Wi mötas må hända alldrig åter, innan wi möta hwarandra uti en oändeligen större församling — der skola wi mötas, icke för att säga farwäl, icke att åtskiljas; utan att förenas och efter slutade mödor hwila med en ewig hwila (uti Guds kunskap och kärlek)

och njuta med de förlossade och framför allt med Förlossaren wår ewinnerliga och lycksaliga ro. Farwäl! om än till denna tid, farwäl. Jag befaller eder Gudi och Hans nåds orde, hwilken mägtig är uppbygga eder och gifwa eder arfwedel bland allom dem, som helgade warda.» Dr. PHILIP och Hr. READ, som bäggedera länge arbetat i Africa, swarade på detta tal och yttrade sin beredwillighet, att »oförbehållsamt uppoffra sitt allt på Missionsaltaret.» — Twenne Herrans tjenare, bestämda till West-Indien, förenade sig äfwen med denna lilla hop. — Sedermera meddelade Secreteraren några ganska hugnande upplysningar, rörande Evangelii framgång på Söderhafwets öar; och Kyrkoherden JOHN BLACKBURN, ställande sitt tal till den outtröttelige och med särdeles framgång wälsignade Missionären, J. WILLIAMS, tolkade Missionswännernas deltagande i hans kärleksarbete, och dess innerliga åstundan, att Gud, alla goda gåfwors gifware, wille ännu wälsigna hans nitiska bemödanden för medmenniskors wäl. Hr. WILLIAMS, som snart afreser, förstärkt med ej mindre än ellofwa Missionärer, yttrade sig på ett för alla närwarande oförgätligt sätt och nämde ibland annat, att det lyckats honom att samla en betydlig summa, till inköp af ett större fartyg, ej allenast för att begagnas till Missionsstationen, utan äfwen att sedermera anwändas för mindre resor till de nästan otaliga öar, som utgöra föremål för deras werksamhet. Sammankomsten slöts med bön och sång, och dess följder torde blifwa större, än någon kan beräkna. — Bland enskildta Christna, som äro förenade med Missionswerket, woro många, som ur djupet af ett warmt och trofast hjerta helsade sina bröder och systrar i Christo, detta werks nitälskare i Swerige. Med glädje helsar jag eder på deras wägnar och försäkrar eder om deras tillgifwenhet och förböner. — Mottagen, dyre Christne! en helsning från den rikt begåfwade, höglärde och wältalige Prestmannen JONATHAN CRASTER, en lärare, som redan hunnit en owanlig grad af högaktning och inflytelse uti det Wesleyanska Samfundet, och som hade de bästa förhoppningar för sin framtid uti hemlandet. Men han kände inom sig en kallelse att fara till den Ost-Indiska ödemarken, för att der uppsöka och till Frälsaren föra de irrande fåren; och, hörsammande denna kallelse, är han nu med sin älskwärda hustru, sina fem barn och fem embetsbröder på det stora hafwet. Måtte den gode Guden föra dem lyckligen fram till arbetsfältet!

En helsning, älskade Christne, från Missionären FREEMAN, som för en tid blifwit nödsakad att lemna den folkrika, men hedniska ön Madagascar, men som förwissade, att ej litet af den goda säden derstädes fallit i god jord och frambragt Herranom till pris dess rätta frukt; ja: att inga åtgärder, som widtagas till det godas utrotande, kunna möjligtwis utplåna, hwad som blifwit tillwägabragdt. Han längtar att återwända dit, och tror den tid icke wara långt

aflägsen, då hans önskan skall uppfyllas. — En helsning från Missionären MEDHURST och dess för sannskyldiga Christna intagande följeslagare den omwände Chinesaren, hwilken, oförändrad i hwad den utwärtes menniskan beträffar, det will säga, bärande sin chinesiska drägt och synnerliga kroppsprydnader, umgicks med de Christna i London, såsom en till den inre menniskan förnyad broder i Herranom. Rörande war det, att uti honom betragta ett lefwande bewis på Herrans magt att genomtränga alla förskansningar, som uppresas mot framgången af Christi Evangelium. Missionären MEDHURST, som länge wistats i China, eller rättare utanför det så kallade himmelska rikets murar, twiflar ingalunda på Chrisendomens framgång derstädes. Han önskar sig medel till inköpande af ett skepp, för att dermedelst resa oupphörligt mellan de mångfalldiga ö-flockar, som begränsa det fasta landet. Detta Missionsskepp skulle uteslutande anwändas till Evangelii befrämjande; dess passagerare blifwa Evangelii sändebud; dess last Herrans heliga Ord och andra med det öfwerensstämmande skrifter.

Förakten icke, dyre Christne, en helsning från trenne bröder i Christo, med swarta ansigten, men redliga af Jesu nåd uppwärmda hjertan. — 1:o Från JAN IZATZOE, ej länge sedan en rå, barbarisk Kafferhöfding, gömmande sig, liksom wilddjuret, undan dagens allt uppenbarande ljus, för att sedan, när nattens mörker öfwerhöljer jorden, lömskt krypa fram för att stjäla och mörda. Såsom bewis, att Evangelium är Guds kraft till salighet *allom* dem, som tro, är denne mannen nu mera »klädd och wid sin sinne, sittande wid Jesu fötter». (Luc. 8: 35.) I honom hafwe wi en pant, att äfwen Kaffrarne »skola utsträcka sina händer till Gud,» (Ps. 68: 32.) blifwa menniskor och Christna. Wid nämnde sammankomst tackade han Missionswännerna för allt, hwad de gjort för de arma Kaffrarne, yttrade sitt hopp att mera hjelp skulle sändas dem och att, när de Christne i England ej mera sågo honom, de icke derföre skulle upphöra att bedja för honom. Han kunde alldrig förgäta dem, utan skulle oupphörligen se mot höjden och anropa Gud att wälsigna dem. — 2:o Från SHAWUNDAIS, en omwänd Indian från Norra Americas wilda skogar, en man, som wandrade förut i dessa wilda skogar, utan hem, utan kläder, utan bergning, och mörk som midnatten i sin själ. Han fick höra det glada budskapet, som fördes till honom af Missionären. »Den store Anden» wäckte honom till bekymmer om sitt ewiga wäl, och efter att länge draga en swår börda af synd och sorg, skänktes honom kraft att medelst tron komma till Jesum och finna ro till sin själ. Med honom war jag ofta i sällskap, och hans enkla, men tydliga beskrifning på sitt och sina anförwandters tillstånd, både innan Evangelii ljus besökte dem och sedan de annammat ordet om Christus, woro oförgätliga; och hans uppmaningar till fortfarande

förökadt nit i Missionswerkets drifwande sådana, att de utöfwade en synbar, wälsignad inflytelse på alla, som hörde honom. Han har sistledne höst återwändt till sitt folk, och kommer med Guds nåd, att wara en nyttig lärare bland de ännu kringströfwande Indianerna. — 3:o Från den älskwärde Negriske Missionären EDWARD FRASER, en man, som kan med träffande färgor afmåla slafweriets, det West-Indiska slafweriets förskräckelser; ty han har sjelf dragit det nesliga, menniskan förnedrande, oket; han har sjelf warit en West-Indisk slaf. Men Gud, som beredde en tillflykt åt Israels befriare, skickade så, att den unge, lärgirige slafwen köptes af en barmhertig och förståndig herre, som uppmuntrade honom i sina studier; och, när frågan uppstod om hans anwändbarhet, som lärare i församlingen, skänkte honom sin frihet. Inwigd till Prest, har han under 11 års tid predikat Evangelium, till stor wälsignelse för många. Jag önskade blott, att tiden medgaf anförandet af några utdrag ur de tal, jag hörde af hans mun. Men jag will endast nämna ett tillfälle, som war för mig dyrbart och oförgätligt. Uti staden Leeds blef han anmodad att predika offentligt. På predikstolen i en ofantlig stor helgedom derstädes, stod anspråkslös, men oförfärad, ödmjuk men förtröstansfull, den omwände Negerslafwen, omgifwen af minst 500 Christna lärare och 2000 andra åhörare, och med okonstlad wältalighet förklarade han på ett sätt, som rörde alla till tårar, dessa Apostelen Petri ord: »Nåd och frid föröke sig uti eder». Ofta utgjorde Swerige, Swenska Christna och i synnerhet det Swenska Missions-Sällskapet kära ämnen för wåra samtal; ty han hade på ön Antigua läsit om det Swenska folkets bragder uti werldsliga strider, och önskade och bad, att Swenska Christna måtte blifwa lika tappra, lika sjelfförnekande, lika oförtrutna, lika framgångsfulla i utförande af Herrans strid mot mörksens andar.

Under det wi glädje oss, älskade Åhörare, öfwer sådana berättelser, uppkommer en ganska wigtig fråga, som hwar och en bör inför hjertats högsta ransakare öfwerwäga. Har jag hitintills gjort något, med afsigt att föra de i mörkret wandrande hedningarna till Jesum? Många tillfällen till deltagande i Missionswerket gifwes i detta land. Missions-Tidningen kan anskaffas, läsas och spridas. Det Swenska Missions-Sällskapet emottager, med christelig glädje, såsom ledamöter, alla, hwilka bidraga till dess heliga ändamål medelst den bestämda afgiften. Detta Sällskap bereder en nyttig werksamhet åt de mindre bemedlade, genom utlemnandet till pålitliga personer af subscriptionslistor, på hwilka en weckopenning, ringa och lätt bespard, kan offras åt det stora werket; samt af Missionssparbössor, en werklig prydnad för en Christens boning; ty der de synas, tala de om nit för Jesu rikes utwidgande. Och dagligen kunna och böra wi, med en troende förbön, befrämja

denna sak. Finner du då, käre Medchristen, att du har allt hitintills försummat detta stora, wigtiga wärf; ack! gå ofördröjeligen till Nådastolen med en ödmjuk bön, anropa Herran om nåd och förbarmande för dina förra försummelser, och nu, wid ett nytt års början, besluta med förtröstan på Guds bistånd, att hädanefter bättre uppfylla din bestämmelse, såsom Christen, bättre bewisa din kärlek mot Honom, som utgjöt sitt blod för dig, bättre ådagalägga din tacksamhet för undfången nåd; sök Herrans wälsignelse, på det du må blifwa en wälsignelse för många; ty då den sista stunden är inne, och dina lefnadshandlingar betraktas i sin sanna gestalt, skall du icke ångra, hwad du med uppristigt hjerta har försökt till Missionswerkets befrämjande. De fleste närwarande hafwa wäl någon gång tänkt på hedningarna; någon gång gifwit af sitt öfwerflöd till deras upplysning. Men det torde ännu frågas: hafwen I gjort, i detta afseende, hwad som Christus, eder Herre, eger rätt att fordra, skäl att förwänta? Kan det sägas om eder, som sagdt wardt om qwinnan i Evangelium: »det hon kunde, det gjorde hon?» Eller är det icke så, att under det edra egna förnöjelser äro, likasom den rika mannen, klädde i purpur och kosteligt linkläde, lefwande hwar dag kräseliga, Christi sak, såsom tiggaren Lazarus, ligger utanför dörren, wäntande på de smulor, som kanske torde falla från wällustens eller egennyttans öfwerflödande bord. Under denna Jultid hafwa många tusende Riksdaler blifwit anwända på ganska umbärliga ting, och det skulle anses mycket, kanske alltför mycket, om, under samma tid, etthundrade insamlades, af en talrik församling för Missionssaken. Christelige Wänner! wi tale om de wälsignelser Evangelium medförer oss, om wår kärlek till Jesum; men hwar och hurudana äro wåra uppoffringar för Christus och hans sak? Huru ofta, under hela wår lefnad, hafwa wi nekat oss något nöje, något öfwerflöd, för att spara en penning åt denna saks befrämjande? Ack! att dessa frågor må wäcka oss till besinning. I afton är hedningarnas rop: »kommer hit öfwer och hjelper oss!» fördt till edra öron. Och wisen icke ifrån eder de arma olyckliga, med tomma wälönskningar, utan ansen, som sig bör, deras upplysning och salighet, såsom ett werk, till uträttande af det, till hwilket Herren kallat eder som medarbetare med sig sjelf; och stån ej längre fåfänge på torget, utan gån, efter Hans befallning, ut i wingården. Och I skolen få lönen i rättan tid; ty wid slutad arbetsdag skall Jesus, Domaren, säga åt dem, som försummat detta wärf: »hwad I icke hafwen gjort enom af dessa minsta, det hafwen I ock icke gjort mig;» men äfwen till de trogna arbetarne, ehuru ringa deras förmåga har warit: »hwad I hafwen gjort enom af dessa minsta mina bröder, det hafwen I ock gjort mig.» Gifwe Gud, att den sednare domen må förkunnas öfwer alla här warande! Amen.

Fall, Christen! för din Fader ned
Och bed för dina bröder;
En bön för hwarje hjerta bed,
Som under korset blöder.
När se'n du handlar, som du ber,
Din tro du rätt bewisar;
När du en usling bistånd ger,
När du en sjukling lisar,
Du bäst din Fader prisar,

O du, som gaf ditt lif för fåren!
Om nåd och kraft wi bedje dig,
Att framgent följa dig i spåren,
På kärlekens och fridens stig.
Låt mer och mer en skingrad skara
Förenas i din sannings ljus,
Att det må wara, ewigt wara,
En Herde och ett Fårahus.

Herre! hela riket akta,
Led wår Konung i ditt ljus,
Dina änglar sänd, att wakta
Hans regering och hans hus:
War hans tröst uti all sorg,
I all nöd hans fasta borg;
Styr hans råd med dinom Ande,
Styrk hans magt till watten och lande.

Högste Gud! ack, wärdes höra
Hwad ditt barn nu bedit har.
Jesu! din förtjenst kan göra,
Att jag får ett nådigt swar.
Helge And'! jag beder dig,
Wärdes mana godt för mig.
Ja! jag tror det skall så hända,
Ty will jag med Amen ända.

Amen.

Gud, wår Gud, wälsigne oss, och all werlden frukte Herran! Herren wälsigne eder, och beware eder; Herren upplyse sitt ansigte öfwer eder, och ware eder nådig; Herren wände sitt ansigte till eder, och gifwe eder en ewig frid; i Guds Faders, och Sons, och den Heliga Andas Namn. Amen!

11. *Nykterhetspredikan.*

(1838.)[1]

Ser icke hwar och en på sitt eget bästa; utan hwar och en på ens annars bästa.

(Phil. 2: 4.)

Ett annat Kyrko-år, älskade Åhörare! har slutats; alla dess wälsignelserika tillfällen äro lyktade, och församlingens uppmärksamhet har på den sista Söndagen af det förflutna Kyrko-året blifwit fästad wid ett alfwarligt och högst lämpligt ämne, en högtidlig erinran af den stora, allt afgörande dagen, då wi skole, alla och en hwar, framkallas inför den, som dömer lefwande och döda, för att der afgifwa en fullständig, sannfärdig och oförbehållsam redogörelse i hwad wår förwaltning af Evangelii håfwor beträffar. Der skall det uppenbaras om wi, medan nådens dag warit, sökt och erfarit en fordrad beredelse för det utlofwade riket, samt huru wi hafwa förhållit oss till wåra medmenniskor, och we oss då, om wi på jorden hafwa försummat wår Christeliga plikt mot en den minsta bland Christi bröder; men wäl oss, om wi hafwa i allt och alltid iakttagit Apostelens förmaning: »Ser icke hwar på sitt eget bästa: utan hwar och en på ens annars bästa;» ty i sådant fall skall den rättwise Domaren förklara: »Sannerliga säger jag eder: Det I hafwen gjort enom af dessa minsta mina bröder, det hafwen I gjort mig.» (Matth. 25: 40.) Wi förutse förhoppningsfullt en kommande Söndag, då wi gå att ånyo deltaga uti Christi Kyrkas år efter år erbjudna förmåner; wi börja redan stämma wåra hjertan för de fröjdefulla Hosiannas, hwarmed församlingen uttrycker sin glädje wid Kyrko-årets början, då det säges henne: »Si, din Konung kommer till dig!» och hon svarar: »Wälsignad vare Han, som kommer i Herrans namn!» (Matth. 21: 9.) Men der den rätta, den med Christi sinne öfwerensstämmande fröjden finnes, der finnes ock ett omfamnande af hela slägtet i den innerliga åstundan, att alla knän må böja sig i Jesu namn, alla tungor bekänna att Han är Herren, och alla hjertan lyckliggöras af Hans nåd; ty de sannskyldige Christne »se icke hwar på sitt eget bästa; utan hwar och en på ens annars bästa.» Stående midt emellan det lyktade gamla och det ej ännu påbörjade nya Kyrko-året, är det wår plikt, A. Å., att se tillbaka och blicka framåt — låt oss ställa det förflutnas tankar, ord och gerningar inför Evangelii trogna spegel, och noga

[1] Denna predikan utgavs anonymt och utkom i flera upplagor. Att predikanten är Scott, framgår dels av innehållet och dels av dagboksanteckningarna, där det uppgives, att Scott den 28/11 1838 predikade över denna text. Se D II, pp. 98, 389.

bepröfwa wårt framfarna förhållande till Gud, oss sjelfwa och wåra medmenniskor, på det wi må beundra den långmodighet som skonat oss, ödmjukt bekänna inför wår Herre wåra ofta förnyade öfwerträdelser och försummelser, alfwarligt söka barmhertighet till wåra synders förlåtelse samt nåd der hjelp behöfwes, på det wi, helgade och styrkte av denna nåd, må »wända igen af det onda och lära göra det godt är.» (Es. 1: 16, 17.) En dylik pröfning, ett dylikt sökande, skola twifwelsutan framkalla goda föresatser med afseende på det tillkommande. Blickande framåt, skola wi alfwarligen fråga, om icke några wåra tänkesätt och handlingar hafwa hitintills öfwat ett skadligt inflytande på wårt andeliga lif, warit till hinder för Evangelii framgång i wår själ, eller werkat menligt på wåra, törhända swagare bröder, och blifwit för dem en stötesten och förargelseklippa, och derest sådana för andans wäl fiendtliga wanor ega rum, böra wi, räknande allt för skada mot Christi Jesu kunskap, besluta, i ödmjuk förtröstan på Guds bistånd, att »fly allt det som ondt synes,» (1 Thess. 5: 22,) ej allenast i hwad wårt enskildta förhållande angår, utan äfwen i anseende till wåra bröder; ty Apostelen säger: »Ser icke hwar på sitt eget bästa; utan hwar och en på ens annars bästa.»

Ibland de många ämnen, tillhörande det practiska hwardagliga lifwet, är det, på hwilket jag önskar nu rikta eder uppmärksamhet, af stor wigt, och om icke i ordets strängaste bemärkelse Evangeliskt, likwäl så nära beslägtadt med Evangelium och så tydeligen förklaradt och inskärpt af Evangelii satser, att ingen Christen kan med likgiltighet förbifara det, utan att bryta mot bägge delarna af den apostoliska förmaningen, och försumma både sitt och andras bästa. Detta skall bewisas med desto större klarhet, ju närmare vi skärskåda de andra ställen, der Apostelen meddelar förmaningar likalydande med texten: såsom t. ex. i sitt Bref till de Romare, der det heter: »Så skicke sig hwar och en af oss, att han måtte täckas sin nästa till godo, till förbättring,» (Rom. 15: 2,) och till de Corinthier: »Ingen söke sitt, utan annars bästa.» »Såsom ock jag, i all ting, är allom till wiljes, icke sökande min, utan mångs mans nytto, att de måga warda salige.» (1 Cor. 10: 24, 33.) »Derföre, ändock jag är fri för hwar man, hafwer jag likwäl gjort mig till hwar mans tjenare: på det jag må winna dess flere.» »Dem som utan lag äro, är jag worden lika som jag utan lag wore; ändock jag är icke utan Guds lag, utan är i Christi lag; på det jag dem winna må, som utan lag äro.» (1 Cor. 9: 19—21.) Ty märkom noga, alla dessa språk stå i omedelbart sammanhang med apostoliska råd om ätande och icke ätande, om drickande och icke drickande, och wisa oss, att wi såsom Christna äro pliktskyldige att så inrätta wårt lefnadssätt, i hwad mat och dryck beträffar, att wi ej bryte mot den af Frälsaren sjelf förkunnade, gu-

domeliga regeln: »Allt det I nu wiljen menniskorna skola göra eder, det görer I ock dem,» (Matth. 7: 12,) eller textens förmaning: »Ser icke hwar på sitt eget bästa; utan hwar och en på ens annars bästa.» När wi derföre anwända en stund att tillämpa textens lärorika ord på en religions- och tids-angelägenhet, så maktpåliggande som Nykterheten, förwränga wi icke detta skriftställe, ej eller bruka det på ett owärdigt sätt; och till undwikande af allt missförstånd, förklara wi oförbehållsamt, att det är: Christi bekännares plikt med afseende på spirituösa dryckers bruk, som wi önska afhandla.

Lätt wore det, att på wetenskapens och erfarenhetens grunder bewisa, det hwar och en, som är mohn om sitt eget bästa, ej bör befatta sig med dessa drycker, emedan de alldeles icke äro nyttiga, utan fast mera skadliga för kroppens underbara mechanism; ej eller är det klokt af Christna, att låta sig så beherrskas af en wana, som beklagligen är fallet med de flesta, om icke alla, hwilka wänja sig wid det dagliga, ehuru måttliga bruket af starka drycker. »Jag hafwer magt till allt: men ingen ting skall taga mig fången,» (1 Cor. 6: 12,) är den Christeliga frihetens walspråk i anseende till alla timmeliga, lofgifna förlustelser. »Eller,» skrifwer en lärd författare, »kan det förswaras, att den fria menniskan skaffar sig en herre, som i sjelfwa werket icke är hennes, och en herre af detta slag, en herre som alltjemt ökar sin makt, och lätt kan blifwa en wild och grym despot, lätt kan störta sin tjenare i det nesligaste slafweri, och som, om han icke gör detta, åtminstone utkräfwer starka contributioner af hennes cassa och hennes physiska krafter. Menniskan har tillräckligt många werkliga herrar; hon har ingen rätt att låta anwärfwa sig af nya. Huru är det wäl beskaffadt med den menniskas frihet, som på förmiddagen icke kan fullgöra sina åligganden förr än hon förtärt ett wisst qvantum spiritus, eller på eftermiddagen förr än ett lika stort eller kanske ännu större qvantum, likgodt om i aptitsupen, winglaset eller cognaken är intaget.»[1] Predikanten känner en andeligt sinnad man, som, många år innan Nykterhets-föreningar bildats, hade den wanan att wid slutade mödor för dagen undfägna sig med en ganska liten sup; men då han en wiss afton icke hade tillgång till den dagligen begagnade drycken, och kände oro och missbelåtenhet öfwer denna saknad, beslöt han genast att slita sig lös från en så lumpen träldom, erinrande sig Pauli redan anförda ord: »Jag hafwer makt till allt; men ingen ting skall taga mig fängen.» Ware detta nog sagdt om det personliga afsägandet, i hwad eget bästa beträffar.

Gerna önskade wi att något utförligt tala till sådana, som finna sitt eget bästa uti tillwerkningen eller försäljningen af en wara.

[1] Om Nykterhet och Nykterhets-Sällskaper af H. REUTERDAHL.

hwilken, enligt allas gemensamma intyg, har åstadkommit mera skada i landet än något annat, som kan nämnas. Sådane tillwerkare och försäljare hafwa sina ögon så uteslutande fästade wid, äro så förblindade af eget bästa, att de besinna icke sin plikt att se på ens annars bästa; den usla egennyttan uppslukar alla tankar på andras väl i denna riktning, och fastän tillwerkningen och försäljningen sprider sjukdom, oenighet, fattigdom, elände, brott och döden i landet, se tillwerkarena och försäljarena endast på den uppburna penningewinsten, eller trösta sig, när samwetet någon gång oroas, med den förnuftet owärdiga, af Guds ord ogillade satsen: »gjorde jag icke detta, så finnes det wäl många, hwilka gerna åtogo sig det, och tillwerkningen, försäljningen blefwe icke minskad, fastän jag upphörde dermed.» Ack, de glömma huru litet gehör ett sådant förswar skall winna, då hwar och en af oss kommer att göra räkenskap för sig sjelf. Men den inskränkta tiden warnar oss att ej widare widröra denna del af ämnet.

Wi återkomma till de Christnas plikt i anseende till förtärande af spirituösa drycker, och wi tro oss finna, att landets wanor och belägenhet äro sådana, det hwar och en, som will lyda Apostelens förmaning, måste för andras bästa wara beredd på att, om än bruket af Brännwin är för honom behagligt, eller, som han inbillar sig, behöfligt, aflägga detta af kärlek för medmenniskor, för att derigenom bidraga i sin mohn till det ondas utrotande, och om än ingenting uträttas med detta afläggande, förblifwer dock plikten oförändrad. Wi undwika denna gång att tala om de rysligheter, hwilka födas af Brännwinets öfwerflödiga bruk; wi föra eder icke till de fattigstugor, fängelser, dårhus, kyrkogårdar och afrättsplatser, der så talrika brännwinsoffer äro att uppräkna; wi kalla eder icke att skåda dessa uslingar, hwilkas wämjeliga mensklighet är så förtärd af brännwinslågan; wi sammanfatta icke öfwerdrifna målningar öfwer detta bedröfliga skådespel, som föres af brännwinets olyckliga slafwar; wi blotta icke de andeliga och ewiga följderna af rusdryckens förstörande werkan; wi söka ej att röra känslorna, ty det brusande känsloswallet sätter förnuftet ur stånd att uttala en så kraftig, beslutsam och oföränderlig dom öfwer rusdrycken, som saken fordrar. Wi anföra en lugn, lärd författares ord, hwars witnesbörd är destomera opartiskt, som han är ingen wän af Nykterhets-föreningar. Han säger sig tro, »att det onda hos oss kommit till en höjd, som är i hög grad wådlig, som förtjenar att af alla redliga och förståndiga på det ömmaste behjertas och som hotar wår stat och wår ära och wår mensklighet med icke mindre än undergång. Wäl må det wara sannt, hwad af så mången med stor sjelfförnöjelse göres gällande, att rusigheten är sällsyntare nu än förr; att i de högre stånden det numera icke är en ära utan en skam att wara öfwerlastad; att det numera lika så litet är en hederspligt för wär-

den att truga sina gäster att dricka, som en skam för gästen att undandraga sig det glas han icke anser sig tåla; att sådana bacchanalier, som fordom rätt ofta egde rum wid barnsöl, bröllop, begrafningar, embetsbefordringar och andra tillfällen, numera nästan alldeles förswunnit. Härmed är det onda ingalunda afhjelpt. Det är wisst förträffligt, att sådant ondt, som gjorde allmän skandal och uppenbarade sig i den wildaste och wederstyggligaste råhet, till en stor del förswunnit. Men ett annat ondt, kanske ett wärre ondt, återstår. Förträffligt heter det i en af de skrifter, som ligga framför oss: »»Till ytterlighet utöfwades dryckenskapen fordom, liksom nu, men den war då mindre förderflig, emedan den war begränsad till wissa tillfällen; den tillhörde ej det dagliga lifwet, undergräfde ej, såsom nu, nationens moraliska och medborgeliga kraft, och smög ej, såsom nu, ett långsamt dödande gift i dess ådror. Dryckenskapen är ej något nytt i Norden; den har tagit blott en annan form; det är hemseden som förändrat sig, då den öfwergått från en rå, men sällsynt njutning, till en lika rå men obegränsad; gått ifrån wissa utfall ur det dagliga lifwet, som liksom kriser i en sjukdom botade sjelfwa sjukdomen, till ett dagligt oupphörligt bruk, gått ifrån undantag, som just derigenom att de woro det, gjorde regeln så mycket strängare, sjelf till regel.»» Det är denna regel som numera är det onda. Det är detta dagliga, nästan stundliga förtärande af starka drycker, hwaraf folket nu lider. Det är detta oafbrutna intagande af små qvantiteter, hwilka wäl icke kunna gifwa rus, men som dock hafwa blifwit oumbärliga, om kropp och själ skola wara spänstiga och wakna, som utgör föremålet för alla bättres bekymmer. Man kan icke säga att de högre stånden äro mera fria från detta kräftsår än de lägre. I de högre förekomma på olika tider af dygnet Cognak, Portwin, Madera, Aptitsupen, Likören, Punschen; i de lägre först och sist, hela dygnet om, på alla dagens stunder, någon gång äfwen på nattens, och wid alla mer eller mindre högtidliga tillfällen, Brännwinet. Det är utrotandet af detta onda, som tidens bemödanden hufwudsakligen åsyfta.[1]

Swårt skall det blifwa för en rättskaffens Christen att med alfwar begrunda denna skildring, och, ställande sig i ljuset af textens förmaning, fortfara med sitt förtärande af Brännwin; ty icke behöfwa wi widlyftigt bewisa eder, att det är oemotsägligen de måttliga supare, som underhålla och fortplanta superiets hela wäsende. Drinkaren företer sådana wämjeliga bewis på Brännwinets afskywärdhet, att de gamle plägade berusa sina slafwar, för att af de druccknes uppförande afskräcka sina barn ifrån rusdrycken; men se! det måttliga förtärandet ikläder rusdrycken uti anständighetens drägt, gifwer anseende och wärdighet åt wanan att supa, och lockar der-

[1] Om Nykterhet och Nykterhets-Sällskaper af H. Reuterdahl.

med mången, som eljest hade flytt drinkarens dryck, in på en bana, hwilken ofta slutar i fylleri och allahanda elände. Och kan den, som ser icke på sitt eget bästa, utan på ens annars bästa, äfwentyra något sådant? »Förderfwa icke med din mat den, som Christus lidit döden före.» (Rom. 14: 15.)

Det är detta förhållande, som har i sednare åren blifwit ställdt i dagsljuset, och dess uppdagande har alstrat de lyckligaste följder. En Nykterhetswän, som redan 1831 författade ett Cirkulär i detta syfte, säger med sanning: »Länge har det tilltagande fylleriet, med dess följder, warit ämne till bedröfwelse och oro för alla goda människor; och efter alla misslyckade försök att hämma det, har mer än en med djup grämelse uppgifwit hoppet, att åtminstone i wår tid se denna landsplåga hejdad. Men, i stället att öfwerlemna sig åt en hjelplös nedslagenhet eller förnäm likgiltighet, hafwa kraftigare naturer undersökt, om ej just hos de måttliga sjelfwa någon skuld legat till det öfwerklagade onda. Alla möjliga medel hafwa blifwit försökta, klagade de hopplöse. Derom är just frågan, swarade de modigare. Låtom oss eftertänka hwad wi gjort. Wi hafwa skrifwit emot dryckenskapen; wi hafwa predikat emot den. Och hwad gjorde wi under tiden sjelwe? Wi nyttjade måttligt den rusande drycken. Wi trakterade wänner och tjenare dermed. Wi gåfwo den som allmänt läkemedel. Wi berömde dess goda egenskaper, när den ej missbrukades. Wi drucko ett glas, medan wi tadlade wår granne för det han drack twå. Wi drucko på aftonen, och harmades när wår tjenare drack om morgonen. Wi frestade till dryckenskap och förwånades högeligen, att några föllo i de snaror wi utlagt. Om då de måttliges meningar och handlingssätt styrkt falska åsigter af rusande dryckers inflytelse på helsa och trefnad; om de gifwit mången owarsam yngling smak för rusets lifliget, och hindrat omåttlighetens annalkande att wäcka oro; om de, med ett ord, mer än allt annat befordrat omåttligheten, och om de ofelbart skola hädanefter werka detsamma, ända till dess de äro alldeles undanröjda; om detta eller något dylikt är utan motsägelse sannt, då wända wi oss till de måttliga med den fråga: Wilja de icke göra något annat än det, som utan framgång warit försökt under århundraden? Wilja de emot dryckenskapen endast höja utrop, i hwilka drinkaren sjelf skall instämma? Eller wilja de med mannlig beslutsamhet öfwergifwa det, som förstört flera än någon kan räkna, och torde undergräft deras egen helsa och frid, medan de intet sådant anat?»[1] Se här A. Å. den enkla anledningen till, den enkla beskaffenheten af Nykterhetsförbund. Ett försök nemligen mot dryckenskapen, på en förut obeträdd bana; ett försök att inskärpa goda råd med föredömets tysta,

[1] Kungsholms Nykterhets-förenings Cirkulairebref.

men kraftiga werkan; ett försök att göra gällande i samhället den mening, att rusdrycken icke är nyttig, än mindre nödig för den friska menniskan. Och o! hwilken kan förutse de lyckliga följderna af denna menings allmänna antagande i detta land, hwilken will icke bidraga med sitt lilla, till att, om möjligt, bereda wägen för ett sådant antagande. Ingenting annat åsyftas af Nykterhets-föreningarna; ty hwad äro dessa föreningar annat, än en samling av nitälskande menniskor, hwilka sjelfwa aflagt allt bruk af spirituosa, och, emedan de äro ens till sinnes, umgås med hwarandra till inbördes styrka, samt öfwerlägga om de tjenligaste medel att sprida upplysning, och således med efterdöme och råd werka på den allmänna opinionen till nykterhetens befrämjande.

Många underliga beskrifningar om Nykterhets-föreningarna hafwa gifwits och gifwas af personer, som kunna icke, eller wilja icke förstå deras beskaffenhet och syften, och alldenstund man här och der märkt eller trott sig märka en och annan, som med öfwerspända fordringar, mindre förswarliga uttryck och oklokt nit, drifwit en god sak till ytterlighet, har man tillskrifwit allt sådant Nykterhets-föreningarna, såsom låge det i dessas natur att owillkorligen alstra fanatism, högmod, ofördragsamhet, m. m., icke skiljande emellan sjelfwa saken och några sakens förfäktare. Men will man betrakta Nykterhets-föreningarna ifrån den redan angifna enkla, sanningsenliga synpunkten, så skall man icke finna något farligt eller fördömligt uti dem, och i stället att belasta Nykterhets-föreningarna med allt hwad som säges och göres af deras förswarare, innerligen beklaga, derest det är sannt, att en så god och wigtig angelägenhet illa skötes af wissa wälmenande, fastän obetänksamma wänner, samt skynda att med upplystare förstånd, fastare wilja och mognare åsigter lemna sin kraftiga hjelp till den wigtiga angelägenhetens behöriga behandling.

Onekligt är det, att Nykterhets-föreningarnas indirekta werkan, under de sist förflutna 8 åren, gjort mera i detta land till dryckenskapslastens hämmande, än flera decennier förut kunna omtala. Hwaraf kommer det, att de allmänna Tidningarne under dessa åren berätta så många olyckor, hwilka tillskrifwas Brännwinets werkan? icke deraf, att dylika olyckor saknades förut, utan att man ej aktade dem, eller wisste anföra Brännwinet såsom skulden till dem. Huru kommer det, att under dessa 8 åren så många börjat inse och omtala Brännwinets umbärlighet i det hwardagliga lifwet, då man förut tänkte och talade endast om dess inskränkning, om ej i följd af det ljus dessa Föreningar hafwa spridt öfwer ämnet? Det kan ej nekas, att många, hwilka aldrig kommit i något direkt samband med Nykterhets-föreningarna, likwäl afsagt sig allt bruk af spirituosa och nödgas tillstå, att det war dessa Föreningar, som först riktade deras uppmärksamhet åt saken. Af samma källa härleda sig twif-

welsutan de Christeliga förmaningar, hwilka hafwa hedrat de flesta Stifts circulairer under nämnde tidrymd, och de wigtiga rön hwilka, hemtade ur brottsmåls-statistiken, samlats och med uppwäckande kraftord beledsagats uti, till Regeringen ingifna, officiella berättelser. Utan att omtala flera bewis, torde dessa wara nog att ådagalägga det Nykterhets-föreningarna icke warit till förgäfwes, och att detta medel mot dryckenskapen är det werksammaste man hitintills försökt.

Ej eller äro de direkta werkningarna obetydliga. Wisserligen öfwer 10,000 medborgare, af alla stånd, hafwa låtit sig antecknas i Nykterhets-förbundets längder. Antingen hafwa desse aflagt Brännwinets bruk i följd af Nykterhets-föreningarnas förmaningar och upplysningar, eller, derest de ej begagnade denna dryck förut, hafwa de af dessa blifwit frambragte i ljuset, och förenade att desto kraftigare hos andra inskärpa sin öfwertygelse om Brännwinets umbärlighet, och i det ena som i det andra fallet är det en stor winst för Nykterhetens sak, att så många dess förklarade wänner kunna uppräknas. En stor mängd Brännwinstillwerkare hafwa, öfwertygade af den upplysning Nykterhets-föreningarna spridt, nedlagt sin rörelse och bidraga ej mera till det allmänna förderfwet, och ett talrikt antal försäljare hafwa upphört med utminuteringen af den farliga drycken. Flerfaldiga upplysande, öfwertygande, uppbyggeliga skrifter i ämnet hafwa blifwit tryckte, och till ett antal af öfwer 100,000 utspridde i landet; många betydande män i samhället hafwa, för att leda dessa Föreningars öfwerläggningar, eller på annat nyttigt sätt, lagt hand wid werket, hwilka förmodeligen, derest icke dessa Föreningar funnits, ej werkat i denna riktning; och Predikanten har nyligen haft tillfälle att inhemta, det flere Domare, i sina embetsberättelser, omtala Nykterhets-Föreningarna såsom orsaken till en bestämd och glädjande sedeförbättring i wissa provinser; allt wittnande om dessa Föreningars nytta i landet. Säkerligen är en tillfällig öfwerdrift i denna riktning långt ursäktligare, än likgiltighet för, eller fiendtlighet emot en sådan angelägenhet. Må man ifra mot öfwerdrift i Brännwinets bruk, så mycket man will; men man akte sig för att förhindra eller modfälla sådane, som af uppriktigt, sjelfförsakande nit wåga sig ut i den swåra fejden mot superiets djuptrotade, widtutgrenade och förstörande owanor.

»Men,» säga några: »hwartill tjena dessa Nykterhets-föreningar? allt hwad som påyrkas af dem, är af Evangelium ålagdt med ännu större kraft, och hjelper icke det sednares befallningar mot dryckenskap, skall föga kunna uträttas af de förra,» o. s. w. — Evangelii befallningar och warningar hafwa blifwit förkunnade för århundraden, dock har dryckenskapen, ty wärr, allt mer och mer utbredt sig, och det kan ej nekas att den enkla utwägen, som af Nykterhets-föreningarna utwisas, har haft en skyndsammare och lyckligare följd, än man under samma tidrymd på något annat sätt tillwägabragt;

icke derföre att Evangelium förlorat sin kraft, utan emedan menniskan förskansat sig inom de murar, hwilka af dryckeswanorna blifwit uppresta, och gjort sig, så till sägandes, oåtkomlige för Evangelii förmaningar. Evangelium ställer sitt budskap till den fria wiljan, twingar icke sina wälsignelserika förbättringar på någon, utan kallar menniskan att wälja mellan det goda och det onda. Men om nu wiljan är fängslad af en djurisk, onaturlig njutningslust, så kommer hon att wälja döden, i stället för det lif Evangelium erbjuder; och Nykterhets-föreningarna uträtta ett stort werk, om de lyckas att befria wiljan ur denna nesliga fångenskap, så att hon kommer i stånd att mera obehindradt öfwerwäga hwad som Evangelium har att förtälja. Häraf kommer det att så många, prisad ware Gud! hwilka börjat med att blott aflägga Brännwin, snart warseblifwit ett själabehof, som endast Gud wår Frälsare mäktar afhjelpa. Icke hafwa Nykterhets-föreningarna omwändt dessa själar, de hafwa blott upphemtat dem ur Brännwinets nedriga fängsel, och ställt dem i ett bättre tillfälle att lyssna till Evangelii budskap. Och widare, när wi betrakta de många, hwilka af Brännwin afhållas ifrån den offentliga Gudstjenstén, dels deraf att de tillbringa tiden i ett eländigt bortsofwande af förra aftonens rus, eller, med af superiet döfwade känslor, ej finna något begär efter templets förrättningar, eller använda helgedagen på sådana tidsfördrif, uti hwilka Brännwin utgör hufwudsaken, dels deraf att contributionerna till Brännwin försatt dem i fattigdom, klädt dem i trasor, och derigenom beröfwat dem tillfälle att gå i Guds hus, om de än önskade det; så må wi ej undra att öfwerallt, der dessa Föreningar haft märkbar framgång, der förökas i samma mohn antalet af Guds ords åhörare, templets besökare. Nykterhets-Föreningarna hafwa icke åstadkommit någon evangelisk förändring i dessas själatillstånd; men de hafwa samlat dem ur eländets boningar, och ställt dem i ett lyckligare utwärtes förhållande till Evangelii saliggörande inrättningar, och man bör hålla dem räkning derföre samt uppmuntra dem, så länge det synes att de sålunda werka, icke mot, men fastmer med Evangelium. Wi tro oss finna ett någorlunda likstämmigt förhållande i den underbara och wälsignelserika förändring, som skedde under den oförgätlige Martin Luthers ledning. Man torde hafwa sagt då: »Hwartill tjenar någon särskild förening? Evangelium är nog mäktigt att rensa sig sjelft ifrån de oskick och missbruk, hwilka menniskors förmätenhet och egennytta hafwa åstadkommit.» Men det låg i Försynens afsigt att de missbruk, hwilka hade af menniskor införts, skulle genom menniskor afskaffas; och Protestanterne, hwad woro de annat än ett förbund af likasinnade menniskor, förenade till winnande af ett negativt ändamål — det är, till afhjelpande af ett ondt? Och om det skulle finnas, att mennisko-owanor, med afseende på spirituösa drycker, äro på sitt sätt hinderliga för Evangelii

framgång, till[1] en del besmitta de kanaler hwarigenom det sprides i landet, eller sätta folket ur stånd att rätt uppskatta dess wärde, innerligen åstunda dess andeliga njutningar, eller alfwarligen eftersöka dess wälsignelser, må då Nykterhets-förbundet afgifwa sin högtidliga protest mot dessa owanor, och, blottande sanningens tweäggade swärd, tåga ut mot denna fiende till Guds rena Evangelium; och fastän Nykterhets-föreningarna icke omwända och saliggöra sådana, som underskrifwa protesten, försättas dock dessa uti ett mera gynnsamt förhållande till Evangelii frälsande medel.

»Men hwarföre uppmaningar till förening?» frågar en annan: »jag kan aflägga Brännwin utan att ingå uti en förening. Nykterhet och Nykterhets-föreningar äro ju twenne olika ting?» — Olika äro de så [till] wida, att den Nykterhetswän, som afhåller sig från all förening med de lika sinnade, gömmer för sig sjelf en öfwertygelse, hwars offentliga förklarande landets tillstånd kräfwer. Här är icke fråga om förwärfwande af några individer ur dryckenskapens leder, eller ur de måttligt supandes leder, här är frågan om icke mindre än förändring af en landssed, upphäfwandet af en nationalowana, ett sådant bearbetande af allmänna tänkesättet, att icke supande skall blifwa regeln, och supande undantaget. Dertill fordras att allmänna uppmärksamheten wäckes, upplyses och ledes, och hwar finnes wäl den enskilda person, som afsöndrad från alla andra, förmår åstadkomma allt detta? Hans afhållsamhet torde werka förmånligt inom hans husliga eller bekantskaps krets, men föga utom denna. Hwad som en enskild, men med stora gåfwor utrustad man förmådde uträtta fordom, kan ej tillwägabringas nu, med mindre än att flera likstämmiga förena sig. I fordna tider war upplysningen föga spridd: ett mörker eller ett dunkel rådde i det allmänna, och när ett stort, kraftigt ljus då uppträdde, ådrog det sig allas uppmärksamhet, dess strålar lyste werksamt på de i mörkret sittande. Nu åter är ljuset mera utbredt, upplysningen både om ondt och godt jemnare fördelad, och det fordras en förening af många, för att hos ett folk åstadkomma, hwad som en fordom förmådde uträtta. De bättre klasserna skola finna det swårare, att hwar och en för sig sätta sig emot wanan att supa, än då de äro införlifwade med ett förbund, hwars alla medlemmar hafwa, af kärlek för bedragna likar, öfwerenskommit att afsäga sig Brännwinets bruk; de lägre klasserna skola finna det swårare att öfwerwinna frestelsen och andras trug, då de hwar för sig stödja sig endast på den enskilda öfwertygelsen, än då de kunna åberopa sitt ledamotskap i ett förbund, der man inskrifwit sig bland de icke supandes antal. Ja, aldrig skall en farlig och förderflig landssed besegras på annat sätt, än att man bildar och utwidgar en motsatt landssed, och medelst förenade wiljor bringar det derhän, att modet att supa gifwer wika för modet att icke supa. Och allt

hwad det offentliga framdragandet af ämnet widkommer — sammankomsters hållande, skrifters tryckande och spridande — skall sådant swårligen kunna werkställas, derest icke föreningar ega rum.

»Men,» säga några, »wi finna det betänkligt, att inlåta oss uti ett förbund med allahanda menniskor: det är, som wi tro, att draga »i främmande ok med de otrogna.» Med all aktning för en redlig och, framför allt, andelig betänklighet, kunna wi icke på något sätt finna, att samwerkan med sådana, hwilka uti det bestämda målet för werksamheten tänka lika med oss, så länge som denna samwerkan icke innefattar ett gillande af hwars och ens meningar i andra ämnen, är på något sätt stridande emot andan af Christi Evangelium. Antagom, att en mäktig fiende anföll riket, och spridde med hast sina landet förödande härar öfwerallt, så att man, gå i hwad hus som helst, råkade en fiende; antagom, att ett förbund till landets befrielse föreslogs: skulle då de fromma wägra att draga ut emot rikets förstörare på den grund, att de fruktade i anseende till fleres eller de flestes tänkesätt om andra ämnen? Wisserligen icke. Eller om de undandrogo sig, nekade sina stridande landsmän förmånerna af deras böner, råd och medwerkan, i följd hwaraf försöket misslyckades — huru kunde de då urskulda sig, eller med lugnt samwete betrakta sin underlåtenhet? När willkoren för förbundet icke innefatta något gillande af willfarelse, icke fordra något åsidosättande af wåra egna meningar, så kunna wi ej upptäcka något grundadt skäl, hwarföre man icke bör medwerka till ett godt ändamål tillsammans med alla, hwilka bemöda sig om ändamålets winnande; ty i annat fall skulle, om man handlar conseqvent, allt för många swårigheter uppkomma i det dageliga lifwets wanligaste förhållanden, och lagstiftningen och bolags-interessen till industriens befrämjande, med annat dylikt, skulle allt för mycket förhindras deraf. Uti det heligaste af alla förbund, det nemligen som beseglas wid Nattwardsbordet, är man alldeles icke förwissad derom, att alla der hysa samma tänkesätt eller föra samma wandel; dock twekar man icke att förena sig med de andra, okända nattwardsgäster uti denna heliga förrättning. Och månne icke Pauli redan anförda ord innehålla ett rättesnöre i afseende på wårt ämne, eller något dylikt; ty han säger: »Derföre ändock jag är fri för hwar man, hafwer jag likwäl gjort mig till hwars mans tjenare: på det jag må winna dess flera. Dem som utan lag äro, är jag worden lika som jag utan lag wore; ändock jag är icke utan Guds lag, utan är i Christi lag; på det jag dem winna må, som utan lag äro.» (1 Cor. 9: 19, 21.) Om jag har rätt uppfattat betydelsen af dessa ord, så lära de, att Paulus ansåg det rådligt att frånträda den bestämda, af honom mest omtyckta banan, så ofta han hade hopp om, att genom utomordentliga, mindre wanliga åtgärder befordra Evangelii heliga syftemål, och deruti wisar han, att han såg icke

»på sitt eget bästa, utan på ens annars bästa;» och detta gjorde han, utan att på det minsta bryta mot Evangelii anda.

Wi medgifwa gerna, att Nykterhets-Föreningarna alldeles icke äro af Guds ord anbefallda; men ej eller äro de af detta ord förbjudna, utan måste de dömas efter deras egendomliga beskaffenhet. Medan ingenting i dem finnes, som bör afskräcka en samvetsgrann Christen, och det är ådagalagdt att de werkligen werka ett godt werk, och kraftigt bidraga till undanrödjandet af ett af de swåraste hinder för Evangelii framgång bland menniskor, så böra alla sanna Christne önska dem lycka i Herrans namn, och akta sig att icke den illistiga fienden, förskapande sig uti en ljusens ängel, (2 Cor. 11: 14,) anwänder deras öfwerdrifna samwetsgrannhet till hinder för en reform, som så direkt bortrycker den farliga slöjan, under hwilken han har länge drifwit sitt förderfliga spel med menniskosjälar, undangömande dem för Evangelii heliga ljus.

Låt ingen förebrå oss, att wi säga för mycket om Nykterhets-Föreningarna. Wisa oss ett lika kraftigt medel till det ondas afskaffande. Wisa oss en ginare wäg till ändamålets winnande, och wi äre genast färdiga att lemna alla Nykterhets-Föreningar åt glömskan; men så länge wi äre fulleligen öfwertygade om de förut försökta medlens fruktlöshet och om detta medels framgångsfulla werkan, måste det tillåtas oss att anse det som Försynens wäckelseröst i samhället, en af tidens utomordentliga belägenhet framkallad, utomordentlig, underordnad anstalt till Evangelii båtnad, och alldeles icke till dess skada.

Låt de gudaktige då förena sig med oss, på det den goda inflytelsen af deras Christeliga råd, troende böner och andeliga werksamhet ej må saknas, utan nedkalla himmelens wälsignelse öfwer en wigtig moralisk angelägenhet. Låt de saktmodige, de kloke, de försigtige förena sig med oss, på det deras lugna, mogna åsigter må bewara saken ifrån all öfwerdrift och styra den tryggt förbi alla förargelseklippor. Låt alla, som önska befrämja till och med den arma drinkarens bästa, wara angelägne om att bereda honom en tillflyktsort, en fristad, der Christligt sinnade bröder skola med ömhet omfatta honom och arbeta på hans upprättelse. Och må enhwar besinna huru han uppmuntrar Brännwins supare och förswarare derigenom, att han undandrager sig en öppen förklaring, hwilket mer än något annat har bekymrat dessa. Innan sammankomsten slutas skall jag meddela ett träffande bewis derpå, som, jag hoppas det, skall öfwertyga några bland de betänksamma, att äfwen i denna sak den som icke är med oss, är emot oss.[1] Och o! då wi

[1] Det hände i England, icke längesedan, att en aktningswärd, lärd och samwetsgrann Christen infann sig wid en Nykterhets-sammankomst, och innan sammankomstens slut begärde och erhöll ordet. Han talade då med kraft och

eftertänka, huru den rena Julfröjden förkränkes af rusdrycken, och störes af drinkarens stojande; huru det wigtiga årsskiftet beröfwas all högre, heligare betydelse genom omåttlighetens inwerkan, huru tanklöshet, galenskap, djuriskhet förwandla den årliga betänketiden till de olycksaligaste bacchanalier, så att man önskar den förbi, på det menniskorna må återkomma till nykterhet och sans. När wi erinra oss allt detta, så böra wi högtidligen förklara för hela samhället, att wi hafwe intet att skaffa med de rusdrycker, som åstadkomma sådana oordningar — och en sådan förklaring aflägga wi, då wi, i följd af förut wunnen öfwertygelse, inträda uti Nykterhets-förbundet.

Gifwe Gud, att hwar och en af oss må kunna rätt inse sin plikt, att äfwen i denna sak se »icke på sitt eget bästa, utan på ens annars bästa.» Amen.

12. *Predikan.*

(1840.)[1]

Joh. 14: 1.

Och han sade till sina lärjungar: Edert hjerta ware icke bedröfwadt: tron I på Gud, så tror ock på mig.

---

wärma till förmån för Nykterhet i allmänhet; men påstod, att stiftandet af Föreningar icke war det ändamålsenligaste sätt att arbeta för denna wigtiga saks befordran, samt åberopade till förswar för sitt påstående de wanliga skälen. (Ty i alla länder äro inwändningarna mot Nykterhets-Föreningarna så nära beslägtade, att man genast känner igen dem.) Utkommen från samlingsrummet, gick han tankfull och belåten med, att han hade, som det syntes honom, wittnat med sanningen; då han plötsligen wäcktes ur sina betraktelser medelst ett dugtigt slag på axeln. När han upplyftade sina ögon, såg han för sig en rusig, ragglande gestalt, som med tordönsstämma utbrast: »Tack ska du ha, god wän, du är en dugtig karl, att skämma ut dessa fanatiska Föreningar, hwilka göra oss och de wåra så mycken skada.»

Den werkligen philantropiska och Christligt sinnade mannen, inseende genast huru hans yttrande mot Nykterhets-Föreningarna hade blifwit missbrukadt och ännu kunde missbrukas, wände genast om till den ännu icke slutade sammankomsten, och antecknade sitt namn som Ledamot.

[1] Denna predikan hölls den ¹⁹/₁ 1840, enligt förteckningen å svenska predikningar, D II, p. 394. I dagboksanteckningarna meddelas: »Had blessed liberty while warning against conformity to world, as also in the afternoon while talking of the Christians troubles and the antidote». D II, p. 195. Predikan publicerades: »Tröst i Bedröfwelsen. En anspråkslös Afhandling, grundad på Jesu Ord uti Joh. 14: 1, af G. S.» Falun 1840. Andra upplagan 1843.

»Menniskan är född till olycka; såsom foglarne till att flyga:» (Jobs 5: 7.) Denna lära förkunnas ej allenast af de heliga skrifterna, utan hemtas ur menskligghetens häfder, och bestyrkes af egen erfarenhet: »fåfänglighet och jämmer» står skrifwet på alla jordiska föremål; de ljusaste utsigter äro ofta plötsligt förwandlade i mörker; de klokaste uträkningar beswika; de käraste band sönderrifwas och de lyckligaste kretsar inkräktas af sjukdom och döden; — allt — allt lärande oss att wi icke skole blifwa här, att »wi icke här hafwe någon waragtig stad» (Ebr. 13: 14.), att »ens menniskas lif hänger icke derpå, att hon många egodelar hafwer» (Luc. 12: 15.), och att wi böra söka »egodelar i himmelen, der hwarken rost eller mal förderfwar dem; och der tjufwar icke grafwa, eller stjäla». (Matth. 6: 20.) Ehuru bedröfwelse och motgång är menskligghetens lott, dock synes det ofta att rättskaffens Christna få en större andel i dessa än andra, och det torde werkeligen så förhålla sig, ty ett Guds barn, å den ena sidan, känner många sorger, i följd af sin tillgifwenhet för Evangelii lära, hwilka de lättsinniga undwika; och, å den andra sidan, lärer oss Guds ord: »hwem Herren älskar, den agar han; men han gisslar hwar och en son, han anammar» — (Ebr. 12: 6.), så att wedermöda utgör en del af detta allt, som tjenar ett Guds barn till det bästa (Rom. 8: 28.). Ej heller må wi föreställa oss, att en sann gudaktighet förstockar hjertat och åstadkommer känslolöshet, i hwad jordens skiften angår; Nej ingalunda; — gudagtigheten renar, lifwar, förädlar den medfödda känsligheten, och ett Guds barn är gjordt mera blödigt än andra; — men gudaktigheten medförer detta stora företräde, att den nemligen meddelar en hugswalelse, en kraft, hwilka äro werksamma och waragtiga. En förblindad menniskowishet talar om ett oemotståndligt öde och att lifwets motgångar måste dragas med liknöjdhet, då Guds ord lärer oss att dessa äro en huld faders tillrättawisningar, samt, om wi underkaste oss dem med lydaktigt hjerta, skola de »föda i oss en ewig och öfwer alla måtto wigtig herrlighet» (2 Cor. 4: 17). Den werldsligt sinnade will föra den bedröfwade menniskan uti de yrande nöjenas, allt uppslukande, hwirfwel och råda henne att der söka lättnad och tröst; men dessa botemedel kunna endast fästa sinnena, de erbjuda blott en tillfällig förströelse, de förmå hwarken hinna sjelfwa det sjuka stället, eller förblifwa hos den bedröfwade i ensamhetens bittra stunder. Men se! Evangelii hugswalelser gå till hjertat, utweckla sin kraft i själens djup — »Edert hjerta ware icke bedröfwadt» och, när frid och tröst sålunda äro tillwägabragte wid sjelfwa källan, så skola strömmarne deltaga deruti; Och dessa gudomliga hugswalelser äro aldrig kraftigare än just då, när en sålunda benådad menniska är afsöndrad ifran alla yttre synliga ting och i lönlig umgängelse med sin Gud. Häraf skönje wi Christendomens herrliga öfwerlägsenhet. Den wälsignar menniskan i sjelfwa

hennes innersta och är qwar hos henne, då alla werldsliga tröstegrunder hafwa förswunnit. Ja! — om till och med detta icke är nog — så rigtar Christendomen trones öga upp åt en tid och ett ställe, der wärk och suckan måste bortgå, ty Gud aftorkar alla tårar.

I himmelen, i himmelen
Man inga tårar ser,
Ej döden, ej förgängelsen
Der skola härja mer.
Der skänkes fröjd och herrlighet
Och frid och oförgänglighet
Af Herren Zebaoth.

»Edert hjerta ware icke bedröfwadt: tron I på Gud, så tror ock på mig.»

Jag önskar, Mine älskade! att, i den treenige Gudens namn, och i förlitande på hans utlofwade bistånd och wälsignelse, orda något om: De Christnas bedröfwelser och det af Gud bestämda botemedlet.

Ty will jag, Gud till ära,
Jemt wandra i hans lag
Och endast det begära,
Hwartill Gud har behag.
Jag med Guds råd är nöjd,
Guds wilje är den bäste,
Gud är min borg, mitt fäste,
I Gud är all min fröjd.

Gif, Gud jag dig må ära
Af hjertat, all min tid,
Ett wärdigt lof dig bära
Och hugnas af din frid.
I frestelsen gif mod,
Gif tålamod i nöden,
Gif saligt hopp i döden,
O Fader ewigt god!

Amen!

»Edert hjerta ware icke bedröfwadt; tron I på Gud, så tror ock på mig.» För att rätt wärdera dessa hugnerika ord, låtom oss ihågkomma ho den är som här talar. Dessa äro icke någon menniskas ord, ehuru wis, lärd, erfaren eller god hon än må wara. Herrans man talar; »han,» som »är» Fadrens »herrlighets sken» (Ebr. 1: 3.). Ja, »Gud öfwer all ting, låfwad ewinnerligen» (Rom. 9: 5), talar för menniskor hugswalelsens språk. Såsom Gud talar han med myndighet, och på hans ofelbara tillsägelser kunna wi, utan twekan, lita. — En medmenniska, i thy hon icke förmår ransaka hjertat, torde icke weta, eller, wetande, icke mägta afhjelpa wår nöd; men här skåda wi en trofast wän, som älskar mer och

står fastare, än en broder rönt i nöden; »ty wi hafwe icke en Öfwerste Prest, som icke kan warkunna sig öfwer wår swaghet: utan den som frestad är i all ting, lika som wi; dock utan synd» (Ebr. 4: 15.). »Sannerligen han bar wår krankhet, och lade uppå sig wår sweda» (Es. 53: 4.); »han wet hwad för ett werk wi äre» (Ps. 103: 14.); han bewakar de »räknade hufwudhårena» (Matth. 10: 30.), och sänder ofördröjeligen den hjelp wi behöfwa och kräfwa. O! sälla äro de, som hafwa en sådan wän; olyckliga,. dåragtiga äro alla, som säga med ord eller gerningar: »Wi wilja icke, att denne skall råda öfwer oss» (Luc. 19: 14.). Till sina Lärjungar säger han: »Edert hjerta ware icke bedröfwadt.» Förr än wi då tillegna oss dessa ord, är det wigtigt att wi undersöka huruwida wi äro hans rätta lärjungar; huruwida wi hafwe ingått i Christi skola, för att lära af honom, som »är mild och ödmjuk af hjertat» (Matth. 11: 29.); huruwida wi »wedersake oss sjelfwe, tagande på oss korset och följande honom efter» (Matth. 16: 24.); Med ett ord: huruwida wi äre »på nytt födde af den Helige Ande» (Joh. 3: 5.) och »wandra uti ett nytt lefwerne» (Rom. 6: 4.); ty endast sådana ega rättighet att tillegna sig Evangelii hugswalande löften. Det yttre skenet; en utwärtes sedlighet; ordentlighet i kyrkogång; goda böjelser stundom efterföljda, men oftare emotstådda; allt sådant gör icke tillfyllest. Den goda roten måste inplantas, förr än frid och hugswalelse kunna skördas. Wi måste känna Gud i Christo, såsom wår tillflygt och wårt beskärm, wår fader, wår wän, wår salighet, wårt allt i allom; innan wi hafwe Evangelii tröst att afbida i nödens stund. Men äfwen till sådana Guds nådebarn, som de än äro, är det sagt: »I werlden hafwen I twång» (Joh. 16: 33.) »Hwar I nu liden agan, så bjuder sig Gud till eder, såsom till barn; ty hwilken är den son, som hans fader icke agar?» (Ebr. 12: 7.) — Och om wi icke toge i beräkning Evangelii rika tröstekällor och den herrlighet, till hwilken det wisar wägen, skulle wi hågas att säga: De Christne äro de »eländigaste bland menniskor». (1 Cor. 15: 19.)

Med bedröfwelse ingår lärjungen i skolan. Endast sådana, som hafwa erfarit detsamma, förmå begripa den ängslan och själanöd, hwaruti många wäckta och, efter befrielse, längtande syndare falla. Sägen oss, om I det kunnen, hwad David kände, då han utbrast: »Jag ryser för mitt hjertas oros skull» (Ps. 38: 9.), »jag gör min säng flytande hela natten, och wäter mitt läger med mina tårar» (Ps. 6: 7.); sägen oss, om I det kunnen, hwad Manasse kände, då, uti det mörka fängelset i Babylon, han wäcktes att åskåda alla sina grofwa missgerningar, »och ropade till Gud om förskoning» (2 Chr. 33: 11, 12, 13.); Ack! beskrifwen för oss, om I det förmån, »bitterheten af Petri tårar», då han ångrade sitt affall (Matth. 26: 75.); eller deras ängslan, hwilka, på Pingstdagen,

fingo ett styng i hjertat, och ropade: I män och bröder, hwad skole wi göra? (Ap. G. 2: 37.); eller hans rörda känslor, hwilken i Philippi, föll ned, för Pauli och Sile fötter, bäfwande och sade: Herrar! hwad skall jag göra, att jag må blifwa salig?» (Ap. G. 16: 29, 30.) Ack! Mine älskade Medchristne! Somliga bland eder weta hwad det betyder att med botfärdig, förkrossad, bedröfwad själ begråta edra synder, och, då Anden uppenbarade för eder ett syndigt hjerta, en föraktad lag, en förtörnad Gud, ett öppnadt helwete och en tillsluten himmel, kånden I en ängslan, som ej kan med ord beskrifwas. Det torde gifwas några nu, likasom i Apostlarnes dagar, hwilkas hjertan Gud mildeligen öppnar att emottaga sanningen, såsom han gjorde med Lydia (Ap. G. 16: 14.); dock är det, i de flesta fall, igenom mycken bedröfwelse man inträder i Jesu nåderike (Ap. G. 14: 22.), porten är trång (Matth. 7: 14.), och wi måste med möda, ofta med ängslan, winlägga oss om, att wi må inkomma (Luc. 13: 24.); Ja! Himmelriket lider wåld: och de wäldige rifwa det till sig (Matth. 11: 12.): — ty, såsom första bewiset på barnets lif är, att det skriker; så är det i allmänhet det första bewiset på andans saliggörande werkan i själen, att den lifwade menniskan ropar: Gud miskunda dig öfwer mig syndare (Luc. 18: 13.) — Och ingenting mindre, ingenting annat, än syndernas förlåtelse och förlikning och frid med Gud, kan nedtysta ett sådant rop, när Christi blod stänkes på hjertat; — men icke förr borttages bedröfwelsen.

Men, en gång inne på den smala wägen, är det icke de Christna tillåtet, ja befallt, att Fröjda sig i Herranom alltid? (Phil. 4: 4.); att wara alltid glade och tacksamme i all ting? (1 Thess. 5: 16, 18.) — Wisserligen! Men de äro äfwen kallade att berömma sig ock i bedröfwelsen (Rom. 5: 3.), som Apostelen Jacob säger: »Mina bröder! Håller det för all glädje, när I fallen i mångahanda frestelser» (eller pröfningar): »Och weter, att eder tros bepröfwelse gör tålamod» (Jac. 1: 2, 3). Stundom bepröfwas den rättroende derföre, att hans Himmelske Fader gömmer bort ansigtet för honom. Någon försummad pligt, något wikande för frestelsen har stört hans frid; och, fastän ingenting märkes på det utwärtes förhållandet, som uppdagar hans otrogenhet, finner han likwäl, att han har »bedröfwat den Gode Anden» (Eph. 4: 30.): — och ljumhet, ödslighet finnes i själen, hans andaktsöfningar sakna den wanliga wärman och ljufheten; och, om icke han, medelst ljuset af Herrans ord, söker att förnimma anledningen dertill, samt ödmjukt och ihärdigt beder om förlåtelse och nåd, äfwentyrar han sin själaro och torde lätt falla i skenhelighet, och, såsom Profeten Zephanja uttrycker det: ligga på sine drägg, och säga i sitt hjerta: Herren warder hwarken godt eller ondt görandes» (Zeph. 1: 12). Stundom föranleder den qwarblifwande otron i hjertat otillbörliga betänklig-

heter, wåra bewis på den undfångna nåden likasom öfwerhöljas, och en fruktan, att, med barnsligt förtroende, kalla Gud fader, hyses. Hjertat känner sin egen plåga, och ofta är den rättroende underkastad en modfäldhet, en försagdhet, utan att någon yttre medwerkande orsak kan upptäckas. — O! då gäller det, att man anropar Gud, — icke en gång, — icke twenne gånger; — men utan återwändo, till dess »Han lyste på den bedröfwade sitt ansigtes ljus» (Ps. 80: 4.) — och »meddelar ett tecken till wälgång» (Ps. 86: 17; Ords. 14: 10.).

En Christi lärjunge är ej sällan i bedröfwelse, i mångahanda försökelser eller frestelser; och detta tillstånd torde wara för honom behöfligt; ej heller må wi föreställa oss, att det är fördömligt att hemsökas af frestelser; — Nej! ingalunda. Wår dyre Frälsare war helig och obesmittad, och dock frestades han ofta och swårligen. — »Frestaren förskapar sig uti en ljusens Ängel» (2 Cor. 11: 14.), och påminner lärjungen om sin förra syndiga wandel, sin närwarande owärdighet. Ibland ingifwer han en fruktan, att lärjungens ånger icke warit nog stor; att han bedrager sig med ett löst hopp; att man kan omöjligen wara förwissad om upptagande till barnaskapet; och så widare. — Alla dessa förfärande skräckbilder gå ut på ett förtwiflans tillstånd, — en hopplöshet, hwad Guds nåd beträffar; — men ibland uppenbarar han sig uti allt sitt mörker och frestar den rättroende att helt och hållet förkasta Guds ord, att sätta i fråga Christendomens heligaste, wigtigaste sanningar: — »hans glödande», Gudi hädande, »skott» komma hjertat att swida (Eph. 6: 16.). — Ack! i allt sådant är det bönen, — upplyftande »trones sköld» och brukande »Andans swärd» (Eph. 6: 16.), — som är den säkraste tillflygten och wärnar mot Djefwulens listiga anlopp, eller uppenbara anfall.

Christne bedröfwas af den omgifwande Gudlösheten. Ack! du syndiga, Gudi förgätande, menniskoson! du känner icke huru ditt uppförande bedröfwar Guds barn. Om du såge, om du kände detta; så skulle du kanske handla annorlunda. Du må förnimma det eller icke; men de Christne skåda dagligen ditt elände här och den ewiga fördömmelsen, åt hwilken du skyndar; och de sörja dig, såsom fadren sörjer det ohörsamma barnet. Herrans husnitälskan fräter de trogna: de äro måne om Frälsarens ära; och, när de höra Guds namn missbrukadt, när de se Guds dag wanhelgad, Herrans rättwisa lagar föraktade, Guds ord försummadt, känna de sorg i sitt hjerta.

Jesu efterföljare måste ofta erfara sannfärdigheten af dessa ord: »Det är Lärjungen nog, att han är såsom hans mästare, och tjenaren, att han är såsom hans herre. Hafwa de kallat husbonden Beelzebub, huru mycket mer skola de så kalla hans husfolk?» (Matth. 10: 25). »Woro de af werlden, så älskade werlden det

hennes woro;» men, emedan hela deras förhållande utgör en beständig förebråelse för de ogudagtige och liknöjde, så »hatar werlden dem» (Joh. 15: 19.). Prisad ware Gud att de första tidernas swåra förföljelser ej mera fruktas! Man wågar icke lif, gods och ära, då man will wara Gudelig. Men midt uti all den utwertes frid och frihet, som de Christne njuta, står Guds ord fast: »alle, de der gudeligen wilja lefwa i Christo Jesu, måste lida förföljelse» (2 Tim. 3: 12.). Denna sanning har icke blifwit utplånad ur Guds heliga ord, den är icke ändrad eller mildrad; och, om det frågas: huru kommer det till att Christi bekännare nu för tiden så sällan förföljas för sin fromhets skull? är swaret, — det enda swaret, detta: De lefwa icke Gudeliga i Christo Jesu. Mine Älskade! Det köttsliga sinnet, hos de oomwända, är icke förändradt. Det är i dag detsamma, som det har alltid warit, och, om än fängsladt af borgerliga lagar och derigenom beröfwadt tillfälle till häftigare, farligare utbrott, bibehåller det likwäl det gamla hatet mot all sannskyldig, werksam Gudsfruktan, och detta hat röjer sig i mångfaldiga — småagtiga förföljelser, hwilka äro ganska obehagliga och förhinderliga för Guds barn. Ack! Älskade Medchristne! Om I aldrig blifwit försmädade för eder gudagtighet, och eder fromhet aldrig har förorsakat eder förolämpningar ifrån de werldsligt sinnade; är det nödigt, högst nödigt, att I pröfwen eder sjelfwa, om I ären i trone, eller om I icke hafwen warit nöjde med ett slags gudsfruktan, som wänder sig med hwarje wind som blåser: — en Gudsfruktan, som man ikläder sig — eller afkläder sig allt efter som tillfället, beqwämligheten eller sällskapskretsen fordrar. O! låtom oss handla på ett med wåra tros- och tröstegrunder öfwerensstämmande sätt; låtom oss, utan förbehåll, följa Herran Jesum genom ondt rykte, så wäl som genom godt rykte, och omisskänneligen ådagalägga, att wi »här äro» blott främmande och gäster, hwilka söka ett fädernesland (Ebr. 11: 13, 14.). — Och, om wi så göre, komme wi snart nog att skörda wår beskärda del af den salighet, som tillhör Christi lärjungar, när menniskor försmäda och förfölja dem, och säga allt ondt emot dem, ljugande, för Christi skull. (Matth. 5: 11.).

Ännu en gång: — Christi lärjungar bedröfwas ganska ofta af timmeliga motgångar; och fastän de både åstunda och eftersträfwa att genom sin tro öfwerwinna werlden (1 Joh. 5: 4.), känna de dock bekymmer och smärta, när allting går emot dem. En rätt Christen råkar i timlig nöd; — hans utsigter swika honom; oförutsedda olyckor drabba honom; hans handel, på ett oförklarligt sätt, aftager; eller förlorar han, utan eget förhållande, sin tjenst och är utur stånd satt att förskaffa den dagliga födan, hwarigenom han, med obeskriflig ängslan, förutser, att den ömma makan och de älskade barnen snart skola sakna lifwets nödwändigaste och falla i

werklig nöd; eller är han hemsökt af kroppslig sjukdom, lagd på plågans bädd och beröfwad all möjlighet att sköta sitt jordiska kall, eller att en gång deltaga i helgedomens högtidliga förrättningar; mödans dagar och eländets nätter, äro honom pålagde;. om morgonen säger han: O! att det wore afton, och om aftonen: O! att det wore morgon. — Ack! låt ingen säga, att dylika hemsökelser icke werka på anden. En sjuklig, plågad Kropp utöfwar, ty wärr! en alltför kraftig och modfällande inflytelse på själen. War öfwertygad derom, du säkre syndare! som uppskjuter med din salighets sak till dess du kommer på sotsängen. War förwissad derom, att ett sjukdomstillstånd behöfwer Guds nåd, Guds särdeles nåd att understödja den eljest försmäktade anden! Och we den! som då först börjar söka denna nåd. Ofta äro Guds barn bedröfwade af dödens härjningar bland sina anhöriga; och fastän en rätt Christi lärjunge »icke sörjer» sina hädangångne wänner »såsom de andre, de der intet hopp hafwa» (1 Thess. 4: 13.); fastän han sörjer med ett Gudi undergifwet hjerta; är dock hans sorg derföre icke mindre djup och mägtig. Huru ofta har icke en Christen, med tyst dock tårfull ängslan betraktat lifwets aftyning hos det ömt älskade barnet, hwars hjerteliga leende, oskuldsfulla joller och warma kärleksbetygelser hade blifwit sammanwäfda med faders- och modershjertats alla lifstrådar och fästat sig djupt der! Tung är den suck, som lyfter bröstet; bitter den tår, som faller bredwid det späda liket. Men ack! Osägligen mera påkostande är det, då äktenskapsbandet sönderrifwes; då mannen ser »hans ögons lust (Hes. 24: 16.) borttagas» genom döden. Ingen, — ingen utan den, som erfarit en sådan bedröfwelse kan beskrifwa, kan begripa den. Och då den ömma, tillgifna hustrun följer sin beskyddare, sin tröst, sin bästa jordiska wän till den kalla, mörka, tysta grafwen, och blickar fram åt den dystra, bekymmersamma, sorgfulla ensamheten! — O! då är det icke att undra på, om »hon icke wille låta hugswala sig» (1 Mos. 37: 35.). Ja! Mine Älskade! Christendomen frikallar oss icke från påkostande skilsmässor. Läraren hafwer erkänt hwad det wille säga att öfwerlemna i dödens famn bröder, systrar, maka och trofasta wänner. — Gud! Wår Gud! berede oss för all din wilje, och — när du hädankallar oss! O! må wi finnas wara färdiga, bidande din ankomst! — Syndare! du som ännu icke känner något behof af pånyttfödelse; du som icke har ingått såsom lärjunge i Christi skola; du skattar dig törhända lycklig derföre, att du icke är så bekymrad om din själ, icke lider de särdeles bedröfwelser, hwilka falla på de Christnas lott! Ack! besinna dig än en gång att, om det gifwes wissa pröfningar, hwilka äro förenade med en sann gudaktighet, så gifwes det ock många, hwilka alla menniskor måste gemensamt underkasta sig; och för dessa har gudaktigheten lämpliga tröstekällor; och det gifwes mycket elände, mycken fåfänglig-

het, som äro förknippade med det oomwända tillståndet, och ifrån hwilka gudaktigheten befriar oss. — Ja, widare! den rättroende plågas ej, i ensamhetens stunder, af ett brottsligt samwetes oroande förebråelser; Guds wrede hwilar icke öfwer honom, förbittrande all hans glädje; dödens annalkande förfärar honom icke; han bäfwar ej, då man talar om det helfwete, den fördömelse, hwilka återstå de obotfärdiga. Säg då! är det icke bättre att underkasta sig gudagtighetens beswärligheter, än fortfara i syndig lättsinnighet! O! att alla härwarande måtte få nåd att utwälja den goda delen!

Några ord endast om botemedlet för de Christnas bedröfwelser: — det är Tron, — Tron på Gud, Fadren och Jesum Christum, Frälsaren. »Edert hjerta ware icke bedröfwadt: tron I på Gud, så tror ock på mig». Denna segrande tro är wisserligen Guds gåfwa, i den bemärkelsen nemligen: att det är genom hans werkan wi få förmåga att kunna tro; men dess öfning är wår sak. Wi måste bruka den förlänta förmågan. I dess lägsta öfning är den ett anammande af Guds Ord såsom sannfärdigt; men så wida, tro många utan att warda salige. Ja, »djeflarne tro, bäfwa» och förblifwa djeflar (Jac. 2: 19.); och många syndare tro, men fortfara dock att synda. Derföre måste det äfwen finnas ett förlitande på Guds Ord. Den oförbehållsamma, barnsliga, förtroliga tillförsigten, som kastar den syndiga, hjelplösa, fördömelsewärda själen på Christi försoning; det ljufwa tröstande medwetandet: Christus dog för mig: hans blod aftwår mina synder; och af samma tro komma wi till den fröjdefulla försäkran att »alle Guds tillsägelser äro Ja i Christum, och äro Amen i honom, Gudi till ära genom oss» (2 Cor. 1: 20.). Denna tro, om den är »rättskaffens,» medförer ej allenast »Guds andas wittnesbörd», betryggande »wårt upptagande» till barnaskap» och wår werkliga del i »alla de wälsignelser, Jesus har köpt åt menskligheten» (Rom. 5: 1, 2; 8: 15, 16.); utan den uppenbarar sin tillwaro för alla. »Tron utan gerningar, är död» (Jac. 2: 17.); och den tro, som icke går ut på en förändrad, helgad wandel, är icke saliggörande. »Tron werkar genom kärlek» (Gal. 5: 6.). Tron förer till oss de, af Gud utlofwade, wälsignelserna; och dessas annammande wäcker oss till kärlek, mot gifwaren: en kärlek som alldeles icke är ljum eller owerksam. Denna tro lemnar allt i Guds händer; anförtror honom allt med den mäst oinskränkta undergifwenhet; afbidar hans föreskrift, hans ledning, hans wilja; i allt förwissad, att han skall allt wäl beställa. Denna tro är tålig och anspråkslös. Tryggad wid Herrans löften, föreskrifwer den icke när och huru dessa skola fullbordas. »Herren har sagt: Jag skall icke öfwergifwa eller försaka dig» (Ebr. 13: 5.); — och detta är nog. Denna tro fattar, så till sägandes, Guds kraft och anwänder den till den benådade, syndarens seger öfwer alla hinder på salighetens wäg; eller, såsom Apostelen uttrycker det: »Käre

bröder! warer starke i Herranom, och i hans starkhets magt» (Eph. 6: 10.). »Låt dig nöja åt min nåd», säger Herren Gud åt det frestade barnet, »ty min kraft är mägtig i de swaga» (2 Cor. 12: 9.). — Kännen I något, Älskade Christne! om denna tro och denna erfarenhet? Skåden då den herrliga utsigten, som uppdagas af denna tro! En fullkomlig seger afbidas af de trogna, sedan de hafwa kämpat ut och gjort och lidit Guds heliga behageliga wilje. »I min Faders hus äro många boningar: Jag går bort, till att bereda eder rum» (Joh. 14: 2.). Ett hem är beredt för dem: ett hem, högt öfwer alla jordiska försåt, alla fientliga anfall: — ett hem, beredt åt ett beredt folk: — ett hem, skänkt åt de troende uti Förlossarens Testamente: — »det Testamente nemligen, som beseglades med Hans blod» (Ebr. 9: 15, 16, 17.). — Och, såsom Christus wunnit hafwer, och är sittande, med sin Fader, på hans stol;» så skola »alla de som winna få sitta med honom på hans stol» (Upp. 3: 21.); — ja, »då Christus, deras lif, uppenbarad warder, skola ock de uppenbarade warda med honom i herrligheten» (Col. 3: 4.). — Och, Ack! herrliga tanke! — han lemnar oss icke att, hwar för sig leta sig fram genom dödens mörka dal! Nej, ingalunda! — »Jag skall komma igen,» säger han. — Jag skall wara med eder i den sista stunden och skydda eder under den wigtiga färden: »Jag skall komma igen och taga eder till mig;» — Ja, Kom Herre Jesu!

Sen då, älskade wänner, huru denna tro werkar såsom ett ofelbart botemedel mot alla slags bedröfwelser! Ären I botfärdige, ångerfulle, sörjande öfwer eder swåra syndaskuld, ropar Han: »Kommer till mig, I alle som arbeten, och ären betungade, och jag skall wederqwicka eder» (Matth. 11: 28.); »om edra synder än wore blodröda, så skola de dock blifwa snöhwita; och om de än wore såsom rosenfärg, så skola de dock warda såsom en ull» (Es. 1: 18.); »den som till mig kommer, honom kastar jag icke ut» (Joh. 6: 37.); — tron då hans tillsägelse, så fån I ro. Eller ären I bedröfwade, att Gud synes gömma bort ansigtet för eder; — hören hans förmaning: »Ho är den bland eder, som fruktar Herran, den hans tjenares röst lyder? den i mörkret wandrar, och honom skin intet, han hoppas uppå Herrans namn, och förlite sig uppå sin Gud» (Es. 50: 10.); — lyssnen till hans försäkran: Jag hafwer uti ett litet ögonblick öfwergifwit dig; men med stor barmhertighet will jag församla dig (Es. 54: 7.); — förtrösten på honom, så skolen I finna: att om aftonen sker gråten, kommer dock glädjen med morgonen (Ps. 30: 6.). Ären I frestade af Satan; — här hafwen I ett löfte: Gud är trofast, som icke låter eder frestas öfwer eder förmåga; utan gör med frestelsen en utgång, så att I kunnen dragat (1 Cor. 10: 13.): — uppreser då trones sköld (Eph. 6: 16.) och står emot djefwulen, så flyr han ifrån eder (Jac. 4: 7.). — Liden

I förföljelse för Christi skull; — Han säger ju sjelf: Salige äro de, som lida förföljelse för rättwisans skull; ty dem hörer himmelriket till (Matth. 5: 10.). — Är det fattigdom, som trycker och bedröfwar eder? Guds löften försäkra eder: att dem frommom skall intet godt fattas (Ps. 84: 12.). Jag hafwer ung warit, säger David, och är gammal worden, och hafwer ännu aldrig sett den rättfärdige öfwergifwen, eller hans säd efter bröd gå (Ps. 37: 25.). — Eller liden I af kroppslig sjukdom: åkalla mig i nöden, så will jag hjelpa dig, så skall du prisa mig (Ps. 50: 15.); — wår bedröfwelse, den dock timlig och lätt är, föder i oss en ewig och öfwer alla måtto wigtig herrlighet: wi som icke se efter de ting, som synas, utan efter de som icke synas (2 Cor. 4: 17, 18.); — ja, säges det om den troende: Herren skall wederqwicka honom på hans sotesäng (Ps. 41: 4.). Hafwen I förlorat goda wänner genom döden? Om de afsomnade i tron, så äro de alldeles icke förlorade; utan de hafwa blott hunnit målet före eder. De äro hemma när Herranom och förmaningen: blifwer deras efterföljare, som, genom trona och tålamod, fått det arf, som utlofwadt är (Ebr. 6: 12.), tillhörer eder.

Sen då, älskade åhörare! huru den barnsliga, men segrande tron, då den rätt fattar och tillegnar sig Guds tillsägelser, bibringar tröst i det bedröfwade hjertat. Sen huru sanna och träffande Christi ord äro: Edert hjerta ware icke bedröfwadt: tron I på Gud, så tror ock på mig. I min Faders hus äro många boningar: om så icke wore, säger jag dock eder, att jag går bort, till att bereda eder rum. Och om jag än går bort, till att bereda eder rum, skall jag likwäl komma igen, och taga eder till mig; att hwar jag är, der skolen I ock wara. Och hwart jag går, weten I, och wägen weten I (Joh. 14: 1, 2, 3, 4.). Christus har uppfarit till himmelen: detta weten I. Wägen dit, weten I, eller borde weta; — I hafwen ifrån barndomen hört talas derom; — I hafwen i edra biblar läsit derom; — ofta har wägen blifwit för eder beskrifwen i helgedomen; — i afton hafwen I å nyo hört något om denna wäg. Wandren I derpå? Är det den breda wägen i sällskap med de många, eller är det den smala i förening med de Få, som I nu fortsätten? Att I weten wägen, hjelper eder icke, om I icke wandren derpå. Eder kunskap, i de andeliga ting, torde wara endast bokstafwens, som dödar (2 Cor. 3: 6.); och, om I weten hwad som Gud fordrar af Eder, salige ären I, icke i edert wetande allenast, utan salige ären I, om I gören derefter (Joh. 13: 17.).

Jag wet på hwem jag tror:
Men honom rätt jag prisar,
När jag mitt hjertas tro
Med werk och gerning wisar;
Ej ropar Herre blott,
Men Herrans wilje gör:
Blott så i Christi tro
Jag lefwer och jag dör.

Amen!

13. *Tal i Stockholms prästsällskap.*

(1840.)[1]

Då jag med oskrymtad högaktning efterkommer Prest-Sällskapets vänliga inbjudning, att såsom gäst bevista dess sammanträden, anhåller jag att yttra blott några få ord.

Jag anser denna inbjudning visst icke såsom innebärande något godkännande hvarken af *alla* mina åsigter eller *alla* mina åtgärder, utan endast ett uttryck af den mening, att jag i de vigtigaste delarna af en Christi Tjenares läro- och handlingssätt har så mycket gemensamt med den Lutherska Kyrkans Prester, att vi kunna på den för hela jorden gemensamma salighetsgrunden trifvas tillsammans såsom bröder i Herranom; ty så snart som det medgifves att Methodister så väl som Lutheraner kunna ingå genom dörren till det *ena* fårahuset, och blifva emottagne af den gode Herden, medgifves äfven att dessa alla böra såsom Hans får behålla Andens enhet genom fridens band; och utan att å någondera sidan efterskänka de mindre magtpåliggande skiljaktigheter hvilka ega sin uprinnelse uti en ehuru från olika synpunkter upfattad och af olika nationella förhållanden upkommen dock samvetsgrann tolkning af det ord som visst är och lära kan, tillsammans utvisa det kännemärke Han har sjelf bestämdt då han sade: Häraf [skola alla förstå, att I ären mina lärjungar, om I hafven kärlek inbördes.][2]

Billigheten fordrar, att P[rest-]Säll[skapet] tager kännedom af den inbjudne gästens ordentliga införande uti Lärarekallet.[3] Ordinationen med händers påläggning meddelas efter noggrann pröfning äfven Methodist predikanter, och vid det högtideliga, för mig oförgätliga tillfälle då denna vigtiga handling uti en af Londons helgedomar förrättades på mig, erhöll jag vid sjelfva Altarerunden denna Bibel[4] såsom på en gång min fullmakt, mitt rättesnöre och min tröst, äfvensom mitt betyg inför den andeliga myndigheten samt

---

[1] I dagboksanteckningarna för den 17/2 1840 förekommer följande passus, DII, p. 200: »In the evening to my place in the Clerical Society and was much pleased with my reception». Därvid höll Scott detta tal, vars svenska koncept återfanns i de i England påträffade Scott-akterna. Likaledes anträffades en engelsk översättning av talet.

[2] Citatet utskrivet efter talets engelska översättning.

[3] Den engelska översättningen har här följande not: Ekdahl and Ternström & Co had asserted that I had no authority from any body for preaching etc.

[4] I den engelska översättningen är här infogat följande: (laid on the table).

dagen derpå detta document, att upvisa der det kunde behöfvas[1], och kort derefter Lord Majorens i London intyg om afläggande af de i lagen stadfästade eder, i följd hvaraf den ordentligen ordinerade Läraren är berättigad att såsom sådan njuta det skydd lagen meddelar, icke till högkyrkan hörande Prester. Och utan ett godkändt befullmäktigande hade visserligen icke de härstädes vistande Engelska Ministrarna annamat den Hel[iga] Nat[tvarden] af min hand.

Ej sällan har jag fått fägna mig af en vänskapsbetygelse, som ehuru smickrande, är likväl mindre välkommen. Man har nemligen sagt, den här arbetande Läraren hafva vi ej något särdeles emot, men hans samfund är farligt. Dock inser hvar och en tänkande att jag förtjenar högaktning endast i den mån jag troget föreställer den kyrkoafdelning till hvilken jag hör, och att om jag beter mig annorlunda än Samfundet äskar och åstundar så bör jag föraktas såsom en hycklare. Anseende nödigt, att tillfälle bör gifvas till en närmare kännedom om Methodismens halt och syften än som nu synes vara för hand, då man till ex. begår det misstag att anse Engelska Kyrkans 39 artiklar såsom Methodismens grundlära, anhåller jag ödmjukast att denna bok[2] må finna en plats i Sällskapets Bibliothek. Och skall det för öfrigt vara för mig högst glädjande att när sådant begäres meddela sannfärdiga, opartiska uplysningar om Wesleyanska Samfundet. Äfvenledes skall jag gerna och oförbehållsamt då det äskas göra reda för arten af och syftemålet med min svenska verksamhet härstädes, hvarigenom skall allt mer och mer ådagaläggas att ingen söndring inom Svenska National Kyrkan, intet proselytmakeriet dermed afses. Jag fruktar alldeles icke den nogrannaste och fullständigaste undersökning om den nem[ligen] verkställes i kärlek och för sanningens skull, ty en trångbröstad och sjuklig misstänksamhet kan lätt missförstå och misstyda de oskyldigaste företag — men svårare blir det likväl att sålunda missförstå och misstyda, då den som är bäst i stånd att uplysa förhållandet kommer i tillfälle att svara på bestämda frågor.

Emedlertid aflägger jag min hjerteliga tacksamhet för Prestsällskapets välvilja, och yttrar anspråkslöst men förtröstansfullt det hopp, att Sällskapet alldrig skall behöfva ångra detta bevis på Christelig vänskap.

---

[1] Här är i den engelska översättningen infört följande: certificate of ordination presented.

[2] I engelska översättningen är infogat: Jacksons Centenary given to the President.

Ur Visnums älsta kyrkbok.

Av D:r Erik Noreen.

Med titel »Visnums församlings äldsta räkenskaps- och protokollsbok» förvaras numera i Göteborgs landsarkiv (sign. K. I, 1) en volym bestående av 42 s. smal folio. Innehållet sönderfaller i två avdelningar: ekonomiska anteckningar från (huvudsakligen) förra hälften av 1500-talet (s. 1—20) och protokoll o. d. från tiden 1584—1636. Som båda avdelningarna erbjuda rätt stort intresse ur flera olika synpunkter, särskilt genom sin betydande ålder, skola här meddelas en del utdrag[1]. — Visnum ligger i häradet med samma namn i sydöstra Värmland.

1. *Kyrkans utgifter 1510?—12, 1516—36.*

(S. 1, avd. 1; mycket utplånat.)

. . . . Vthgiffth (1510?)

. . . . k köpthe vi ena korkopa oc win xvi m*ar*k oc iiij m*ar*k for wax oc j m*ar*k for win oc aafflate oc rökilse

Jt*em* . amo(?) daghin(?) ix vi öra for wax oc . . . . mark for win oc afflate . . . . p*ri*mo xi öra for wax . . . .

Jt*em* vin oc afflete oc xiiij . . . . for röki . . . . skili*n*ga for ith posse- . de . iiij sk . . . . for ith kalka kläde x hwita for en . . . .

(S. 1, avd. 2; ny hand)

An*n*o d*omi*ni mdxi (1511)

Jt*em* en ör*e* ok jj mark for wax

Jt*em* xi skely*n*ga for rökylse öllethe oc win

Jt*em* cc[2] järn for tyero

An*n*o d*omi*ni md xii (1512)

Jt*em* win öllethe en hwith mynne en en(!) v öra

[Jt*em* . . . . cc . . . . vi öra]

Jt*em* cc [. .] iärn for tiäro Jt*em* iii mark tyl domkyrkyan

[1] [ ] betecknar överstrykning i or., ... oläsliga ord.

[2] D. v. s. 'två »hundradt»' (Falkman, Mått och vigt s. 427).

J*tem* [.] bindare*n* xx öre oc ii hwita
J*tem* magnus(?) i reuarydh[1] ix s*killing*
J*tem* for(?) malth en hwith oc x öre
. . . .[4] iiii mark i kronona

(s. 9)
vtgyfth

(1516) An*no* d*omi*ni mdxvi vtgyfth
for ? x skely*n*ga
J*tem* for vin x skelinga
J*tem* for öllethe oc rökylse ii öra
J*tem* for vax iii mark
J*tem* for korssen i mark
(1517) [2]An*no* d*omi*ni m xvii (!) vdgyfth
iiiij mark för vax ok vin
(1518) Ano d*omi*ni m d x viii vtgifth för vax ok vin iiiij mark
J*tem* för tiäro iii mark ok iii öra
(1519) Ano d*omi*ni m d ixxiiii mark ok iiii skili*n*ga
(1520) An*no* d*omi*ni m d xx vi öra
(1521) An*no* d*omi*ni m d xxi vi öra
(1522) An*no* d*omi*ni m d xxii vi ora
(1523) An*no* d*omi*ni m d xxiii
J*tem* ii mark för spo*n* teld*et*?
J*tem* vax ok vin viiii mark
J*tem* i mark för talk(?) ok kosth
J*tem* iii lodh sölvär som kom til gösthaff eriks*ons* behoff
[J*tem* y testame*n*te xv lod sölw*er* ok nio ix mark]
J*tem* d*omi*no e*pi*scopo viii mark p*ro* annata
[J*tem* en i snikka*(re?)* vi mark]
J*tem* a*n*no eiusde*m* post co*m*putac(i)o*nem*
[J*tem* i snikka*re* vi mark]
J*tem* för spänigh ok brädnig(h?) ok tiäro xii mark
J*tem* d*omi*no m*aiesta*te rege xxii lodh sölff

(s. 10)

(1524) Anno d*omi*ni m d xx iiii Anno p*ri*mo posth c*om*putac(i)o*nem* facta*m*
J*tem* erogata vi skilinga
(1525) Anno d*omi*ni m d xx v erogata for i[a 3] tiislo(?) l x vi mark
(1526) Anno d*omi*ni m d xxvi ix mark for spon oc tiäro för vax oc vin
xii [mark] öra
(1527) Anno d*omi*ni m d xx vii för va(x[4]) oc vin ii mark for spo*n* vax
vi*n* viii mar(k[4])
(1528) Anno d*omi*ni m d xx viii

---

[1] Räverud.
[2] Ny hand.
[3] = ena.
[4] Bortrivet.

(s. 5)[1]

Ano d*omi*nj mdxxix for vax vyn eplete ok rekylse iii mark (1529)
An*no* d*omi*nj m dxxx iiii mark for vax vyn ok öplethe (1530)
An*no* d*omi*nj m dxxxi v mark for [vx] vax ok wyn ok öplete (1531)
An*no* d*omi*nj m d xxx ii for vyn vax & eplete vj mark (1532)
A*nno* d*omi*nj m dxxxiij for wyn vax öplete iiij mark (1533)
An*no* d*omi*nj m dxxxiiij iij mark ok v skelly*n* for wyn vax ok eplete (1534)
An*no* d*omi*nj m dxxxv iij mark (1535)
An*no* d*omi*nj m dxxxvi post co*m*putac(i)one*m* factam wgyft(!) i ö*re* ok iiij mark (1536)
Jt*em* matt*es* i blaxmo iiii mark
and*re*ss bak(k?)a i mark

2. *Kyrkans fordringar(?) 1509.*

(s. 4)

Anno d*omi*ni m dix
[Jt*em* andh*er*s ionss*on* iij . . . . i östa valu*n*de]
[Jt*em* andh*er*s ions*on* ibid*em* ij mark ok i ske]
Jt*em* mo*n*s i raffwarudh (ii[2])i c iern [i tiugh mi*n*ne]
[It*em* ion i bakko*m* ix ora]
Jt*em* ion i vala*n*de [xiiii öra ok ii tiugh]
[Jt*em* helffv' i guttabol ix (.?) ij c iern
[Jt*em* biörn j blaxmo vi ora]
[Jt*em* sven andh*er*s*on* ij vala*n*dha iii mark för i hesth(?)]
Jt*em* sven y sundböy vi ör'
Jt*em* tore blakkä xii c iern
[Jt*em* ion i raffwarudh iii mark]
Jt*em* gisle ij viko*m* j mark
Jt*em* [p*er* borghes*on* vi mark ok star i hvnesolv*er*]?
It*em* mons y vala*n*da j tunno tiäro
Jt*em* [olaff y algosrudh iii öra]
Jt*em* [andh*er*s io*n*s*on* y valandha i mark]
Jt*em* [p*er* y torpu*m* vi mark]
Jt*em* törä y su*m*marstadha xii öra
[Jt*em* ego siggo[3] ix mark]
[oc th*er* stor i skord . . . . xiii lodh]

[1] Ny hand.

[2] Utraderat.

[3] »*Siggo* omnämnes som Curatus här [i Wisnum] 1509. Något vidare är om honom icke bekant.» Hammarin, Herdaminne 1, s. 327. Notisen stammar väl härifrån.

3. *Förteckning på tionden 1511—1539.*

(s. 12)

[An*no* d*omi*ni mdxi xx tw*n*nor]
[Anno md xiii xv twnnor]
[An*no* m d xiiii xx thvn*n*or]
[Ano d m d xv xvii thv . . .]
[An*no* d]
[Ab a*n*no d*omi*ni m d xiii tyl wgifth xii oc vi öra vsq*ue* ad an*n*o d*omi*ni videlic*et* m dxv]
An*no* d*omi*ni m d xvi decimas eccl*esi*e vi marcas bonas
An*no* d*omi*ni m d xvii decimas eccl*esi*e vij marcas
An*no* d*omi*ni m d xviii decimas eccl*esi*e v marcas
An*no* d*omi*ni m d [i]xix decimas eccl*esi*e iiiij mark
An*no* d*omi*ni m d xx decime eccl*esi*e iiiij mark
An*no* d*omi*ni m d xxi decime eccl*esi*e iiii mark
An*no* d*omi*ni m d xxii decime eccl*esi*e iiiij mark p*ro* testame*n*to i mark
An*no* d*omi*ni m d xx iii deci*m*e eccl*esi*e · xiii c iern Jt*em* p*ro* testame*n*to xiii lod sölf ok xiii de tvn . . . iiij
An*no* d*omi*ni m d xxiiii
An*no* d*omi*ni m d xx viii decime iiij mark

(s. 10, andra hälften[1])

decimas eccl*esi*e iiij mark
An*no* d*omi*ni m d xxviiii decimas eccl*esi*e iiii mark
An*no* d*omi*ni m d xxx decime iiij mark
An*no* d*omi*ni m d xxxi decime v mark
An*no* d*omi*ni m d xxxii decime iii mark ok iiii skellyn
An*no* d*omi*ni m d xxxiii decime vj mark
A*n*no d*omi*ni m d xxxiiij decimas eccl*esi*e iii mark
An*no* d*omi*ni m d xxxv decimas eccl*esi*e iiiij mark

(s. 5, nederst)

A*n*no d*omi*nj m d xxxvi decimas iiii mark
An*n*x d*omi*nj m d xxxvii iiij mark

(s. 6)

An*no* d*omi*nj m d xxxviij iiij mark
An*no* d*omi*nj m d d xxxviij jv mark[2]

---

[1] Jfr ovan s. 316.
[2] Resten av sidan upptas av diverse anteckningar.

4. *Några äldre ortnamnsformer.*

S. 8 ionsbooll (1509?)
S. 14 refwe*ru*dt (1510?)
» baccha (1510?)
S. 15 vala*n*dha (1525?)
» torppa »
» wall »
» reffwe*ru*dt »
» halgens*ru*dh? »
» blassmoo »
S. 16 vala*n*dha (1527)
S. 17 valand(h)a (1511?)

S. 17 ped*er*ssboha (1511?)
» backa »
S. 19 hvlta »
S. 20 löffuöna »
» algvssridt »
» nyblili »
» torpp »
» k*rv*natorp »
» longe*rv*dt »
» blasmoo »

5. *Anteckningar av Erlandus Gudmundi 1584—95.*

(s. 21—23).

Anno D*omi*nj 1584
Thå Jagh Erland Gudmu*n*dj[1] rekenskap hölt medh kyrkiones Syslomän i Wisnom.
Suen i Blaxmo
Oluff i Backa:
thå hade kyrkian reda pen*n*i*n*ger
[. . . . .] 11 *mark* och — 6 öra
Sylffskieder — 2 om 8 lod
then Ena kiöpte Oluff i Cronetorp för reda peningar then andra blef tagen till at förbättra kalken medh
Koper
En gryta om — j *mark*
Et gamalt bäken
En gam*m*all kiätil
på för:de åår bleff kyrkionnes wederlagh tagit til öff*we*rhetennes behoff och gaffs wijn ige*n* til församblingen:
Anno 85 then 30 Maij blef Sochnestempna holle*n* thå war kyrkion*n*es Syslomän
Suen i Blaxmo
Oluff i Backa
kyrkionnes 6 män
Oluff Gislason i Wijcka
Oluff Eluffzon i Walunda

[1] Kyrkoherde i Visnum 1581—95. Om honom se vidare Arvid Noreen, Släkten Noreen s. 4 ff.

Suen i Sund
Per i Beck Jöns i Wall
Jngeuall i Säby
på samma åhr blef een klocka gutin ther til toghz all kopar som i kyrkionne war och en liten primklocka.

Jfrå Anno 87 och till Anno 90 bleff kyrkionnes wederlagh bortagit til öff*we*rhetennes behoff och gafz wijn igen.

Anno 90 then 20 Nouembris blef Sochnestempna hollen
Syslomän eller kyrkiouäriande
Gulbrand i Saby(!)
Simon i Longarud:
kyrkionnes — 6 män
Suen i persbool
Per i Beck
Jon Nilsson i Wijka
Jngemund i Somerstad
Nils Matzon i Sueda
thå hade kyrkian
peningar — 21 *mark*
En skied om 3 ½ lod

Anno 91 och 92, bleff winnkornith [bortagit] sålt för wijn

Anno 93 D*omi*nica *secun*da post pasca blef rekenskap hallen
thå hade kyrkian
peningar — 5 ½ *mark* ty myntit blef nidersatt.
En skied — och
ith ℔ Smör ige*n* af 92 åås(!) wijnkorn
Jtem 3 Cor(?) i wederlagh pro 93:

Anno 1594
bleff kalken opgiord aff Bartoll gulsmid i Arboga ther til togz the*n* skieden som i kyrkionne war och gulsmäden lade ther till halff siunde lodh och haller nu kalken fulla — nittiyo lodh

Anno 95 D*omi*nica I efter påska wardt Sochnastempna thå blef samtycht at alle kyrkie balkar skola wara gille om pinges da wid böte — 1 *mark*

6. *Ur anteckningar av O. Falkoneus 1605, 1606.*

(s. 28)

D*omi*Nica qvæ inscribitur, Vocem jucunditatis, Annj Christi 1605 hölt Jag Olavus Falkoneus[1] Sochnestemna J Wijssnum, och

[1] Så. — Enligt Hammarin, Herdaminne 1, s. 327 hette han *Falkovius* och en son till honom inskrevs vid Uppsala universitet 1627 under namnet Sueno Olai *Falchovius* Vermlandus (A. Andersson, Uppsala universitets matrikel 1, s. 43).

giorde Rekenskap med Kyrkiones Syslomen, Som woro Simon J longerud, och Olaff J Såmarstad thå fans thetta effterskreffne wara Kyrkionnes *Inventarium* huilket hon hade J förråd.

En Kalk och disk — 30 lod
Rede pngr — 5 ½ dlr
Gamall koppar — 1 ℔
Een halffslettin Biblia
och halffsleten Psalmboch
Gambla Messesärkar — 1
G. Messehaker — 2

N. Messe hake aff Samet	thetta haffuer
Altare kläde mz thes beprydning	välbördig Boo
thenflaska — 1	Ribbing gijffuit
Päll — 1	till kyrkian

— — — — — — — — — — — — —[1]

(s. 29).

Åhr 606 bleff Sochnestämpna hållen thå bleff thetta effterskr:ne beuilliat och beiakat

1. ther Jngen kommer aff gården till Bönedagz predikan skall bötha till kyrkian — 1 öra
2. then som drijcker hemma medan mässan säges böte — ½ mk(?) eller ämbar tiära.
3. then som giör kyrkiebuller böte ämbar tiära eller — ½ mk(?)
4. then som holler sig iffrå Sacramentet åhr och dag effter flitig förmaning böthe kyrkian — 1 t:a tiära
5. Pighokränkare böthe — 1 t:a tiära

På thetta åhr ähr hella Sochnen skyldig kyrkian för försummelse en öra effter mantalet.

[1] Här utelämnas »Ståmssens Inventarium».

ANMÄLNINGAR OCH GRANSKNINGAR.

Hilding Pleijel, Herrnhutismen i Sydsverige.

Akademisk avhandling. Lund 1925.

Av

Teol. Kand. ANITA NATHORST.

Det svenska fromhetslivets topografi har fått ett värdefullt bidrag genom Hilding Pleijels studie över Herrhutismen i Sydsverige, ventilerad som akademisk avhandling i Lund sistlidna år och utgiven på Diakonistyrelsens förlag.

Vad beträffar herrnhutismens ställning i Sverige, är det inte alldeles ny mark förf. här kartlägger. Nils Jacobsson har före honom och egentligen som den förste använt Brödraförsamlingens rika arkiv för svensk kyrkohistoria, och Lamm har i sitt stora arbete Upplysningstidens romantik tecknat den herrnhutiska fromhetens litterära betydelse och de säregna drag den givit åt 1700-talets religiösa fysionomi. Jacobssons förtjänstfulla avhandling lider kanske snarast av embarras de richesse i fråga om materialet. Han har lokaliserat problemen och meddelat värdefulla källhänvisningar. Men han har inte kunnat, vilket ju ligger i sakens natur, uttömmande skildra hela denna nya fromhets erövringar inom svenska landamären. Han har givit riktlinjer och impulser, men genompejlingen av materialet i detalj, särskilt med avseende på vad som kan finnas att hämta i svenska arkiv, återstår och torde vara en arbetsuppgift, som räcker till för mer än en forskare.

Författaren till här föreliggande arbete har begränsat sin uppgift till en undersökning av herrnhutismen i Sydsverige, d. v. s. det område han undersöker faller, som han själv uttrycker det, »söder om en tänkt linje dragen mellan Halmstad och Kalmar». I själva verket går hans undersökning icke utöver Lundastiftets ram, Växjöstiftet nämnes, men blott i förbigående.

I en berömvärt kortfattad inledning har förf. tecknat det religiösa läget i Sydsverige vid Brödraförsamlingens begynnande mission. De religiösa strömningar, som framförallt karakterisera det tidigare 1700-talet i dessa bygder, äro, menar förf., den karolinska fromheten, särskilt den riktning inom denna, som representeras av

Andreas Rydelius och hans lärjungar, samt, dock endast till en ringa grad, pietismen i dess konservativa eller radikala form. Att förf. även räknar med den gamla folkfromheten av mer eller mindre ekstatisk karaktär, framgår av hans intressanta skildring av Göinge-väckelsen på 1770-talet, en förut nära nog obeaktad tilldragelse i det sydsvenska fromhetslivets historia och en parallellföreteelse till de tidigare och samtida ekstatiska väckelserörelserna i Lillherrdal och Övertorneå.

Den karolinska fromheten tecknar förf. som en från äldre tider kvarlevande kyrkofromhet, uppburen av »de stilla i landet, de många präster och lekmän, som troget deltogo i det offentliga gudstjänstlivet, men dessutom sökte näring för sitt personliga religiösa liv i bibeln och psalmboken, i Luthers och Arndts, Scrivers och Quirsfelds samt andra dylika skrifter». — Och i den så karakteriserade fromheten ser han en »kyrklig underströmning, utan vilken herrnhutismens snabba och vidsträckta utbredning icke kan förklaras». Som främsta representant för denna fromhetsart ser förf. Andreas Rydelius. Vår »förste filosofs» religiösa insats har hittills föga beaktats, och det är med särskilt intresse man tar del av förf:s teckning av honom och av hans uppgift som »fostrare för en hel prästgeneration». Även om beläggen för den prästgeneration, som suttit under Rydelius' kateder eller samlats i hans hem, kunna synas skäligen magra, torde man dock få tillmäta det personliga inflytandet från Lundafakultetens store filosof större räckvidd än man hittills gjort. Någon uttömmande skildring av Rydelius som teolog och religiös personlighet kunna vi ännu ej sägas äga, och den slutgiltiga värdesättningen av hans religiösa insats lär få vänta tills dess. De konturer förf. i föreliggande arbete uppdragit äro emellertid av mycket stort intresse och synnerligen belysande.

Vad återigen angår förf:s värdesättning av de olika religiösa strömningarna med avseende på deras betydelse för den följande utvecklingen, måste anm. för sin del förhålla sig något reserverad. Det är visserligen icke min mening att förneka existensen eller betydelsen av denna »karolinska fromhet», som förf. så starkt hävdar. Säkerligen levdes även inom ortodoxien på sina håll ett religiöst liv, präglat av en innerlighet, som alltefter temperament och övriga förutsättningar kunde vara mer eller mindre kristocentriskt betonad. Men när doc. Pleijel framför allt vill göra gällande, att det är denna »kyrkofromhet», som så gott som undantagslöst är anknytningspunkten för den senare herrnhutiska fromheten, måste anm. ställa sig ytterst tveksam. Den tidigare åsikten om gammalpietismen som s. a. s. inkörsport för herrnhutismen torde enligt min mening ha mera fog för sig. Och beläggen för detta påstående ger doc. Pleijel själv. När Brödraförsamlingens mest nitiske diasporaarbetare i Sverige, Elias Östergren, far från socken till socken och gästar präst-

gård efter prästgård, då är, säger förf., den fromhet, som möter honom, så gott som överallt den lagiska pietismens. Redan utanför Sveriges landamären, när Östergren och Björn på sin väg från brödrakolonien Heerendyk i Holland uppehålla sig i Köpenhamn, möta de där två väckta skomakare från Malmö, troligen tillhörande den Murbeckska kretsen därstädes.

I detta sammanhang skulle jag vilja påpeka en annan sak. Doc. Pleijel härleder så gott som all gammalpietism i Skåne från Murbeck och Ubechel. Men har man inte här även att räkna med en mera indirekt mission? Har inte förf. i sitt ställningstagande till gammalpietismens utbredning i Skåne alltför litet beaktat den danska pietismen och dess betydelse för de »erövrade provinserna»? Förbindelsen med det gamla moderlandet var dock ganska livlig. Det danska hovet och kretsarna däromkring voro ju vid denna tid starkt gammalpietistiska, och det kunde väl låta tänka sig, att detta »mode» i någon mån smittat av sig på andra sidan Sundet. De danska släktförbindelserna spelade väl även allt fortfarande sin roll. Med det sagda har jag endast velat betona, att man gör klokt, om man inte söker föra alla ev. gammalpietistiska inslag tillbaka på för få faktorer. Man får nog här räkna med inflytelser, som både äro mångtaligare och svårare kontrollerbara.

För övrigt — om man ser problemet mer psykologiskt och mindre historiskt, d. v. s. om man fäster mer avseende vid fromhetsarten än vid proveniensen, skulle man inte då kunna ha rätt att tala om en spontan svensk pietism som ett led i den stora interkonfessionella rörelsen på fromhetslivets område, en svensk pietism, som Pleijel, vad Lundastiftet angår, har förtjänsten av att ha sparat och tecknat, men som han ger en missvisande etikett, när han kallar den »den karolinska fromheten» och så gott som bara till tiden skiljer den från 1600-talets ortodoxa fromhetstyp? — I varje fall måste man nog räkna med ett starkare inslag av konservativ pietism i tidens allmänna fromhet än vad avhandlingens författare vill göra gällande.

Bland ledarna för den sydsvenska herrnhutismen lägger man särskilt märke till en representativ samling skånska prästmän. Och förf. visar, hur såväl den myndige kyrkherren Johan Sundius i Allerum som den på praktisk fromhet inriktade Samuel Arsenius i Riseberga — andra namn icke att förtiga — verkat i vida kretsar även genom de adjunkter, som i deras resp. prästgårdar mötte och togo intryck av en herrnhutiskt färgad fromhet. Att fatta den skånska herrnhutismen som en rörelse, helt och hållet buren av prästerna, torde dock vara missvisande, och detta har väl ej heller varit författarens mening. Man får också komma ihåg vid det till synes förvånande faktum, att så många av de vördade fäderna anslutit sig till denna väckelserörelse, vars främsta missionärer voro

enkla hantverkare och vars religiösa modersmål var ett främmande språk, att det ju hörde till herrnhutismens principer att vilja vara inomkyrklig och överkyrklig, och att det fördenskull aldrig för en till rörelsen hörande präst kunde uppstå någon samvetsoro rörande ämbete, kyrka eller sakrament. Av samma skäl var det en självklar sak för de väckta att acceptera församlingsherden som ledare.

Man kan emellertid inte säga, att den herrnhutiska väckelsen är oupplösligt och oskiljaktigt bunden vid de skånska prästgårdarna. I Allerum, den tidigare herrnhutismens fasta centrum, är hovjunkaren Diedric Christian von Conow den nya fromhetens förste kände proselyt och blir sedan en av dess ledande krafter i Hälsingborgstrakten. Pleijel framhåller särskilt hans stora betydelse för organisationen av diasporaförsamlingarna. Von Conow hade förut stått under gammalpietistiskt inflytande, han hade t. o. m. gjort en studieresa till Halle och inrättade i Allerum en skola efter mönster från de franckeska stiftelserna. I Båstad är det en skeppsredare, Magnus Schonberg, som är medelpunkt i den herrnhutiska kretsen. Som religiöst »lekmanna»centrum förtjänar även att nämnas Möllarp, som ägdes av tre systrar Berg. Den älsta, Margareta Maria, hade sammanträffat med Zinzendorf under dennes Skånevistelse, och samtliga hade de på 1740-talet hört »till den pietistiska adelsjunta, som samlades på Gedsholm kring Peter Murbeck».

Av särskilt intresse är vad förf. kallar »episoden i Karlskrona», där en smedshustru, Kristina Eklund, är den ledande personligheten. Förd in i en religiös kris genom en väns död, går hon genom ett stadium av lagisk pietism för att slutligen finna frid och visshet efter herrnhutiskt mönster. Hon blir sedan centrum i en krets av väckta, vars fromhet förf. karakteriserar på följande sätt: »Man kände ingen motsättning till kyrka och prästerskap och ville minst av allt räknas för 'herrnhutare'. Dessa enkla män och kvinnor hade gripits av det personliga kravet i kristendomen och ville nu förverkliga detta i sitt liv.» — Vi tyckas således här närmast ha att göra med en spontan väckelse, som fann sitt eget kynne i Brödraförsamlingens sångböcker och uppbyggelselitteratur.

Rekryteringsbasen för herrnhutismen utgöres i stort sett av alla samhällsklasser, säger förf. Detta är riktigt och sedan gammalt känt. Kanske gör man sig dock icke skyldig till konstruktion, om man vågar hålla på att även för Sydsverige gäller vad som var förhållandet i andra delar av landet, nämligen att det dock mest var »tredje ståndet», som attraherades av vad Lamm kallar »herrnhutismens religiösa idyll».

Att den nya fromhetens genombrott ej ledde till folkväckelse i egentlig mening är sant. Men den stora evangeliska folkväckelsen under 1800-talet har fått många impulser från Brödraförsamlingens

fromhet, även om man inte får övervärdera detta inslag. Härtill torde mer än något annat dess religiösa sång ha medverkat.

Det ligger inget litet arbete bakom det längdsnitt genom ett århundrade, som ges i Pleijels avhandling. Framställningen inbjuder till diskussion av åtskilligt flera problem än en kortfattad anmälan kan ge antydan om. Det klara och lediga framställningssättet låter en oinvigd ana endast en mycket ringa del av de lärda mödor, som utgöra bakgrunden för denna intima skildring av hur Brödraförsamlingens blida fromhet drar fram på sitt stillsamma erövringståg.

Ernst Newman, Nordskånska väckelserörelser. I.

Akademisk avhandling. Lund 1925.

Av

Teol. Kand. Anita Nathorst.

Författaren till föreliggande arbete har sett den svenska folkväckelsen under 1800-talet som ett led i den allmänna väckelserörelse, som under århundradets förra hälft drog fram genom den protestantiska världen. Han har också försett sin avhandling med en inledning på icke mindre än 160 sidor, av vilka de 109 — inledningens första kapitel — utgöra en historik över väckelsens frammarsch på evangelisk mark både i Gamla och Nya världen. Man kan ju fråga sig om en dylik översikt, hur förtjänstfull den i övrigt må vara, äger fullt berättigande i en avhandling som den föreliggande. Fakta stå ju till buds i varje större kyrkohistorisk handbok av modern typ. Anm. vill visst inte bestrida, att det ju kan ha sitt värde att som jämförelsematerial ha lätt tillgänglig en översikt över den internationella väckelsens historia. Rent principiellt sett, ur metodisk synpunkt, finner anm. dock för sin del dylika översikter som inledning till strängt begränsade specialundersökningar knappast önskvärda, ens när de äro så välgjorda som författarens. För rättvisans skull bör emellertid påpekas, att vid behandlingen av den tidigare väckelsens historia i de skandinaviska länderna förf. rör sig även med otryckt källmaterial, varför denna del av inledningen, som också utmärkes av större utförlighet, måste betecknas som särskilt värdefull, även om man icke i allt kan följa dess konklusioner.

Ett principiellt ställningstagande till den rosenianska väckelsens allmänna karaktär är självfallet för en avhandling som denna, men

detta motiverar knappast den vidlyftiga översikten för övrigt. I detta sammanhang förtjänar påpekas, att förf. nog kan anses ha undervärderat det metodistiska inslaget i den svenska folkväckelsens religiösa karaktär. Denna levande fromhetsrörelse torde kanske höra till de faktorer, som starkast påverkat den svenska folkväckelsen i etiskt avseende. Slutordet i denna fråga är väl knappast sagt, förrän en vidlyftigare undersökning föreligger om George Scott och hans förhållande till den svenska väckelsens folkhövdingar. Överhuvud taget hör en undersökning av det engelskt-amerikanska inflytandet på svenskt fromhetsliv under 1800-talet, särskilt via uppbyggelselitteraturen, till det för närvarande starkt önskvärda.

Inledningens andra kapitel behandlar de kulturella förhållandena i norra Skåne under 1800-talets förra hälft, m. a. o. förf. tecknar natur, folklynne och näringsliv jämte sociala förhållanden och ger därmed en synnerligen konkret bakgrund åt den religiösa rörelse han vill skildra. Alltför ofta har föga hänsyn tagits till reella faktorer, när det gällt att framställa kyrkans historia, och den religiösa utvecklingen har därför ofta förefallit hänga i luften. Linderholms stora avhandling om Sven Rosén har härutinnan blivit banbrytande genom sin kulturella orientering. Förf:s konkreta miljöskildring, framställd på ett synnerligen förtjänstfullt sätt, måste därför betecknas som ett lyckligt grepp, vilket förtjänar efterföljd. Av särskilt intresse är framställningen av ståndscirkulationen. Förf. framhåller den djupa klyftan mellan »landsbygdens ståndspersoner å ena sidan, allmogen å den andra», en klyfta, som av snart sagt intet kunde överbryggas. Man torde nog inte behöva i P. G. Ahnfelts beska skildring av den andryga skånska adeln finna ens det »något» av nitscheanskt ressentiment, som förf. menar sig spåra. Utom adeln har man emellertid även att räkna med en välsituerad storbondetyp, dock så småningom allt mer sparsamt företedd, när hemmansklyvningen gick fram över de stora gårdarna, så att på många håll »hemman . . . förvandlades till backstugor och förut besutne åboer till backstuguhjon». (Förf:s cit. ur Femårsber. fr. K. Bfhde i Krist. län, 1839.) Så växer småningom en folkklass, vars utsikter till bärgning bli alltmer problematiska. »Tillfälligt och ovisst dagsverksarbete» blir till sist enda möjligheten till utkomst för den tilltagande massan av torpare, backstugusittare och inhyseshjon. Förf. kunde i detta sammanhang ha omnämnt John Landquists värdesättning av dessa och dylika faktorer som motiv för Geijers avfall — ett belägg på deras stora betydelse för tidens allmänna religiösa uppfattning.

I den nu skisserade utvecklingen med skridning från självägande storbönder till mindre hemmansägare och löntagare ser förf. ett utslag av de allmänna tendenserna i tidens ekonomiska utveckling, som karakteriserades av övergången från den gammaldags patriarka-

lismen till »mindre personliga och etiskt betonade förbindelser mellan arbetsgivare och löntagare». M. a. o. den allmänna omläggning av samhällsgrundvalarna, som är utmärkande för liberalismens tidevarv, gör sig kännbar också i Nordskånes bygder, och detta blir ett ingalunda oviktigt faktum, när det gäller att teckna folkväckelsens frammarsch och karaktär på denna mark. Skulle man f. ö. schematiskt framställa de faktorer, som sätta sin prägel på utvecklingen i 1830- och 40-talets Sydsverige, kunde man, visserligen med en stark förenkling av förf:s framställning, säga, att de utgjordes av folkskolan, Aftonbladet och nykterhetssaken, till sin karaktär således samsvenska. Man skulle kanske, om man ville våga försöket, kunna bestämma tidens olika riktningar på det religiösa området utifrån deras ställningstagande till dessa tre.

I detta sammanhang skulle jag vilja begagna tillfället att opponera mot en annan rec. (doc. Fehrman, Sv. Teol. Kv. Skr. 3, 1925) i hans kritik av Newmans framställning av de svenska prästernas arbete i och för folkskolan. Den insats, det svenska prästerskapet här gjort, borde ej få underskattas, och i det stora hela torde Newman ha sett rätt i sin karaktäristik, när han framhåller, att då det gäller genomförandet av 1842 års folkskolestadga, »det svenska prästerskapet burit den tyngsta bördan och gjort en föga beaktad, men utomordentligt värdefull kulturell insats». Doc. Fehrman opponerar inte mot själva faktum, men han opponerar mot, att det här verkligen varit fråga om en uppgift, som tagit någon vidare tid eller några större krafter i anspråk. Detta är ganska förvånande, när man tar i betraktande hur segslitet genomförandet av folkundervisningen i själva verket var. Oppositionen var ju dock sådan, att t. o. m. män som Hans Järta ansågo hela folkskoleväsendet vara av ondo. Därigenom uppeggades de, som reformen närmast angick, till att räkna den till »skadliga nyheter». Denna opinion övervanns inte med ett penndrag. Att organisera folkskolan var följaktligen inte gjort i en handvändning. Det hör verkligen till det svenska prästerskapets ovanskliga heder, att det här satte in en kraft, som så småningom drev saken igenom. Det var säkerligen inte lätt att övertyga en segt konservativ bondebefolkning om nyttan av denna »skadliga nyhet». Detta framhåller Linderholm starkt i sin teckning av Lars Landgrens arbete för folkskolan i Delsbo: »Delsboprästens verk stod icke enstaka. I de flesta församlingar mötte den nya skollagen motstånd. Den svenska folkskolan är till stor del det svenska prästerskapets verk. Utan dess arbete och auktoritet skulle den icke gärna ha kunnat förverkligas. Landgren skrev själv härom på sin tid: »Under det vi inför riksdag och publik stämplas såsom skolans och upplysningens fiender, betraktas vi av allmogen som fanatiska upplysningsivrare, och det säkraste sättet att ådraga sig

allmogens ovilja är att försvara brännvinslagarna och nitälska för skolväsendets utveckling».[1]

Det omslag i prästerskapets ställning till frågan *efter* 1842 års skolstadga, som doc. Fehrman finner så förvånande, att det kräver en specialundersökning, torde till icke ringa del förklaras av prästerskapets lojalitet mot överhet, lag och förordning. Naturligtvis vill jag inte härmed ha sagt, att alla präster sågo sitt livs uppgift i folkskolan, utan blott ha betonat, att det verkligen var en uppgift, där svårigheten inte bara var att anskaffa lokal, etc., utan fastmer låg i kampen mot en opinion. Att lojaliteten verkligen var en drivande makt, blir särskilt klart, om man tänker på den uppfattning av prästen, såsom framför allt en statsinstitutionens ämbetsman, som är den allenarådande inom kyrkan vid denna tid och som skulle få sin teoretiska motivering karikatyrmässigt utformad i Sv. Kyrkotidning ett årtionde senare.

Jag skall inte här gå in på ett vidlyftigare referat av avhandlingen, fast det vore frestande nog, utan inskränker mig till några kortfattade antydningar.

I ett tredje kapitel i sin inledning skildrar förf. det religiösa läget i Nordskåne vid väckelserörelsernas början och finner det kännetecknat av upplysningsidéernas efterverkningar — förf. har här nog så intressanta belägg — samt kvarlevande gammalpietism och herrnhutism. Vad särskilt herrnhutismen beträffar, har han i den egentliga avhandlingens kap. I utförligare och fylligare än Pleijel skildrat herrnhutismens efterblomstring i de nordskånska bygderna på 1820- och 1830-talet. Han menar sig i själva verket kunna konstatera en herrnhutisk väckelse av stora mått i landskapets norra delar. Dess betydelse för framtiden, menar förf., blev emellertid avgörande, först när den gick upp i en folkfromhet av aktivare kynne. De nordskånska väckelserörelsernas fortsatta historia tecknar förf. i form av visserligen kortfattade, men synnerligen belysande biografier av Peter Lorenz Sellergren och Pehr Nyman. Vad Sellergren beträffar, »kyrkofadern i en kaplansstuga», som förf. nämner honom med Wieselgrens ord, tycks efter hans religiösa genombrott Hälleberga ha blivit »en kär tillflyktsort för andligen bekymrade människor från snart sagt hela södra Sverige». Förf. påpekar, att man hos honom finner en fromhet, som med sina djupaste rötter i gammalpietismen dock icke stod främmande för inflytelser från andra håll. »Man möter hos honom och många av hans lärjungar en förmedlande hållning, som på ett välgörande sätt sticker av mot det partisinne, som tyvärr stundom blev ett framträdande drag hos den schartauanska fromhetsriktningens representanter.» Och förf. ser i inflytandet från Sellergrens förmedlande fromhet en av huvudorsakerna

[1] WIKBERG, Läsebok för fortsättningsskolan, 6, Sthlm 1926.

till att den egentliga schartauanismen aldrig vann fotfäste i Nordskåne. Med sin »stora förmåga att trösta» erbjuder denne småländske väckelsepredikant anknytningspunkter för nyevangelismens fromhetsart.

I ett vidlyftigare kapitel ger förf. en synnerligen värdefull teckning av Pehr Nyman, den originelle prästmannen, som mer än en gång schavotterade för konsistorium på grund av missfirmligt predikosätt och som sällan fick behålla ett missiv för längre tid. Newman sammanfattar hans betydelse så, att han» med sin lagiska botpredikan om Guds vrede och dom, om syndens förbannelse och bättringens nödvändighet kommit att mot sin vilja bereda väg för nyevangelismens milda nådesförkunnelse». All sorts separatism var ju dessutom främmande för denna egendomlige apokalyptiker, som till en tid i den Wieselgrenska nykterhetsrörelsen såg — Antikrist.

Såväl hos Sellergren som hos Nyman har förf. spårat vissa inslag från Schartaus fromhetsvärld. Men medan Sellergren alltmer trädde i opposition mot den skånske lärofadern, närmar sig Nyman, enl. förf., alltmer den schartauanska fromhetstypen.

I avhandlingens sista kapitel föres man in i ett helt porträttgalleri av nordskånska präster, vilka alla mer eller mindre påverkats av vad förf. kallar den schartauanska väckelsen. Men när förf. närmare skall utreda, vad den speciellt nordskånska schartaunismen, som han betecknar med termen »den schartauanska *vänstern*», egentligen innebär, så finner man där principer, som ligga den egentliga schartaunismen så fjärran, att en annan rec. (doc. Fehrman) funnit sig föranlåten att beteckna själva termen »schartauansk vänster» som en contradictio in adjecto. Anm. måste för sin del biträda doc. Fehrmans ståndpunkt. Att låta ex. Wieselgren och P. G. Ahnfelt stå under beteckningen schartauansk vänster, torde med fog kunna betecknas som historisk konstruktion. Förf. har drivits för långt i sin önskan att göra den schartauanska fromhetstypen rättvisa. Allt det för denna »schartauanska vänster» karakteristiska, dess intresse för nykterhetsintresset, för mission och lekmannaverksamhet m. m., innebär ju en direkt motsats mot Schartaus principer, för att nu inte tala om, att själva fromhetsarten är en så helt annan. Jag skall inte längre uppehålla mig vid denna schartauanska vänster, helst som termen snart torde vara avförd ur diskussionen, sedan förf. senare medgivit, att den förefallit honom själv mindre lyckad.

Förf:s teckning av de prästmän i de nordskånska bygderna, som spelat en större roll i den religiösa utvecklingens historia, är präglad av konkretion och grundad på värdefullt källmaterial. I sakens natur ligger ju, att det här inte kan vara fråga om utförligare biografier. Särskilt ger förf:s framställning ett mycket starkt intryck av vad Peter Wieselgrens fascinerande personlighet och rörliga intelligens betytt för hans miljö, som det sannerligen inte är

lätt att avgränsa. Själv hör han ju inte till Nordskånes präster, men om någon haft flyttbara sockengränser, sa måtte det ha varit denne teolog, folktalare och litteraturhistoriker.

Slutligen är som allmänt omdöme att säga, att förf. har gått tillväga med stor noggrannhet och mycken skärpa samt anfört ett omfattande och värdefullt källmaterial. Det som kan sägas till avhandlingens nackdel, är att dispositionen förefaller mindre klar. Arbetets olika kapitel verka kanske väl mycket monografier, varigenom enheten äventyras och avhandlingen verkar splittrad. Något torde bero på dess karaktär av en första del. Det är med intresse, man motser den utlovade fortsättningen. Början borgar för, att även högt spända förväntningar icke komma att gäckas.

Till redaktionen insänd litteratur.

1. *Monografier och smärre skrifter.*

NEWMAN, E., *Nordskånska väckelserörelser under 1800-talet.* Akad. Avh. Lund 1925, 368 s. Kr. 6: 75.

PLEIJEL, H., *Herrnhustismen i Syd-Sverige.* Akad. Avh. Lund 1925, 302 s.

CARSTENSEN, G., *Några drag i pietistisk och rationalistisk kultkritik och kultmotivering i den tyska lutherdomen.* LUÅ. NF. Avd. 1. Bd 20. Nr 3. Lund 1925, 78 s. Kr. 2: 50.

LINDERS, F. J., *Demografiska studier rörande svenska kyrkans prästerskap.* Del. I. Akad. Avh. Uppsala 1925, 275 s.

Linköpings Stifts Herdaminne af J. A. Westerlund, J. A. Setterdahl, E. Meurling. Fjärde delen, andra häftet. Lkpg 1925.

LUNDBERG, Th., *Glimåkra Sockens Krönikebok*, II, 1560—1780. Tranås 1925, 201 s. Kr. 2: 50. Möllers Bokh., Kristianstad, i distrib.

OLSSON, B., *En Kalmarstudents tragiska slut. Jesuiten Johan Robecks sista levnadsår och död.* Kalmar Nations skriftserie, II, 1925.

HELGASON, JÓN., *Islands Kirke fra dens Grundlæggelse til Reformationen.* Kphmn 1925. 300 s. Kr. 5: —.

Dansk kirkeliv medens tiderne skifter. Red. av JOHS. NORDENTOFT. Advent 1925. Kphmn 1925, 237 s.

Papyri Osloenses. Fasc. I. *Magical Papyri*, ed. by S. EITREM. Oslo 1925, 151 s. + 13 textfacsimiler.

JÜLICHER, AD., *Der echte Tatiantext.* Journal of Bibl. Lit. Vol. XLIII. Parts I—II, 1924.

DIBELIUS, M., *Geschichtliche und übergeschichtliche Religion im Christentum.* Gött. 1925, 173 s.

OTTO, RUD., *Zur Erneuerung und Ausgestaltung des Gottesdienstes.* Giessen 1925, 98 s. Kr. 3: 50. Med en musikbilaga. (I serien: Aus der Welt der Religion, unter Mitwirk. v. Rud. Otto u. Fr. Niebergall hrsg. von G. Mensching.

——, and MENSCHING, G., *Chorgebete für Kirche, Schule und Haus.* Giessen 1925.

Båda dessa skrifter och hela denna serie förtjäna synnerlig uppmärksamhet av alla, som intressera sig för en liturgisk förnyelse.

WILL, ROB., *Le Culte.* Étude d'Histoire et de Philosophie religieuses. I. Le Caractère religieux du Culte. 458 s. Strasbourg et Paris 1925. Prix 60 fr. (= Études d'Histoire et de Philosophie religieuses publiées par la Faculté de Théologie Protestante de l'Université de Strasbourg, Fasc. 10).

O'SHERIDAN, PAUL, *Ce qui reste de la plus ancienne vie de Ruysbroeck.* Extr. de la Rev. d'Hist. eccl., Tome XXI. Louvain 1925.

II. *Tidskrifter och periodisk litteratur.*

Historisk Tidskrift 1925.

Svensk Missionstidskrift 1925.

Församlingsbladet 1925.

Vår Lösen 1925.

Julhälsning till Församlingarna i Ärkestiftet 1925. Upps. 1925, 206 s. Kr. 2: —. Uppsala, Almqvist & Wiksell.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1925. Skara 1925. 160 s. Kr. 1: 75. Lekt. J. SUNDLER, Skara.

Från Ådalar och Fjäll. Härnösands stifts julbok 1925. Sundsvall 1925, Sahlins Boktr., 167 s. Kr. 1: 85.

Norsk Teologisk Tidskrift 1925. Oslo 1925, Gröndahl & Son. Kr. 10: — per år. Prenum. å posten.

Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. Jahrg. 40—44, Wien 1921—1923, hrsg. VON GEORG LOESCHE.

Una Sancta. Ein Ruf an die Christenheit. Hrsg. von A. v. MARTIN. Jahrg. 2. H. 1, Stuttgart 1926.

Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd. 23. Dorpat 1925.

PRIS I BOKHANDELN 10 KR.

Uppsala 1926. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B.
25425

